

**Economische
vooruitzichten
2009-2014**

Mei 2009

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut.

Het FPB voert beleidsrelevant onderzoek uit op economisch, sociaal-economisch vlak en op het vlak van leefmilieu.

Hiertoe verzamelt en analyseert het FPB gegevens, onderzoekt het aanneembare toekomstscenario's, identificeert het alternatieven, beoordeelt het de gevolgen van beleidsbeslissingen en formuleert het voorstellen.

Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen.

Het FPB zorgt voor een ruime verspreiding van zijn werkzaamheden. De resultaten van zijn onderzoek worden ter kennis gebracht van de gemeenschap en dragen zo bij tot het democratisch debat.

Internet

URL: <http://www.plan.be>

E-mail: contact@plan.be

Publicaties

Terugkerende publicaties

De economische vooruitzichten
De economische begroting
De "Short Term Update"

Planning Papers (de laatste nummers)

Het doel van de "Planning Papers" is de analyse- en onderzoekswerkzaamheden van het Federaal Planbureau te verspreiden.

105 *Satellietrekeningen transport in 2000 - Activiteiten ter ondersteuning van het federale mobiliteits- en vervoersbeleid*
M. Nautet - Augustus 2008

106 *Langetermijnvooruitzichten voor transport in België: referentiescenario*
B. Hertveldt, B. Hoornaert, I. Mayeres - Februari 2009

Working Papers (de laatste nummers)

4-09 *L'emploi public belge dans une perspective internationale*
L. Laloy - April 2009

5-09 *La position relative de l'économie belge en Europe*
B. Biatour, Ch. Kegels - April 2009

Overname wordt toegestaan, behalve voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.
Drukwerk: Federale Overheidsdienst Economie, KMO, Middenstand en Energie

Verantwoordelijk uitgever: Henri Bogaert

Wettelijk Depot: D/2009/7433/15

Inhoudstafel

I	Samenvatting	1
II	Internationale omgeving en financiële markten	15
	A. Internationale omgeving op korte en middellange termijn	17
	B. Risico's en onzekerheden	24
III	Macro-economische en sectorale evoluties	27
	A. De effectieve en potentiële groei van het bbp	30
	B. De componenten van de economische groei	34
	1. Algemeen overzicht	34
	2. De buitenlandse handel	36
	3. De binnenlandse vraag	40
	4. Evolutie per bedrijfstak	50
	C. Prijzen en kosten	54
	D. Institutionele sectoren	59
	1. De grote evenwichten van de binnenlandse sectoren	59
	2. De rekening van het buitenland	62
IV	De arbeidsmarkt	67
	A. Demografie en arbeidsaanbod	70
	B. Loonvorming en productiviteit in de sector der ondernemingen	75
	1. Socialezekerheidsbijdrageverminderingen en loonsubsidies	75
	2. Loonkosten en brutolonen	81
	3. Arbeidskosten per eenheid product	83
	C. Werkgelegenheid	86
	D. Werkloosheid en arbeidsreserve	92
	1. Verwachte evoluties	92
	2. Gevolgen voor het werkgelegenheidsbeleid	94

V	Overheidsfinanciën	97
A.	Vorderingensaldo en overheidsschuld	100
1.	Begrotingskoers bij ongewijzigd beleid	100
2.	Vergelijking met het Stabiliteitsprogramma van april 2009	102
3.	Overheidsschuld en rentelasten	105
B.	Ontvangsten en primaire uitgaven van de overheid	107
1.	Ontvangsten	107
2.	Primaire uitgaven	110
C.	Evolutie per deelsector van de overheid	116
1.	Overzicht	116
2.	Federale overheid	119
3.	Sociale zekerheid	125
4.	Gemeenschappen en gewesten	135
5.	Lagere overheid	139
VI	Energieverbruik en broeikasgasemissies	141
A.	De Belgische doelstelling binnen het Protocol van Kyoto en de Europese en Belgische doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket tegen 2020	143
1.	De Belgische doelstelling binnen het Kyotoprotocol	143
2.	Europese en Belgische doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket tegen 2020	145
B.	Evolutie van de vraag naar energie	146
1.	Evolutie van de energie-intensiteit van het bbp	146
2.	Sectorale analyse van het energie-eindverbruik	147
3.	Analyse per energieproduct van het bruto binnenlands energieverbruik en het energie-eindverbruik	149
C.	Evolutie van de broeikasgasemissies	151
1.	De energiegebonden CO ₂ -emissies	151
2.	Niet-energiegebonden emissies van CO ₂	158
3.	Emissies van CH ₄ en N ₂ O	159
4.	Emissies van gefluoreerde gassen (HFK's, PFK's en SF ₆)	161
5.	Totale broeikasgasemissies	162
VII	Bijlagen	165
A.	Belangrijkste hypothesen van de projectie	165
B.	Macro-economische resultaten	171
C.	Sectorrekeningen	180
D.	Openbare Financiën	186
E.	Resultaten per bedrijfstak	196

Lijst van kaders

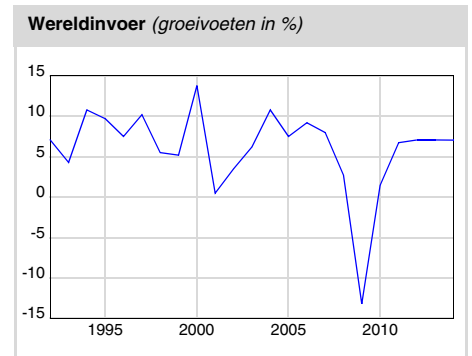
KADER 1 -	Wat zijn de oorzaken van de financiële crisis?	23
KADER 2 -	Effecten van de relanceplannen	25
KADER 3 -	De impact van de financiële crisis op de potentiële groei	32
KADER 4 -	Concurrentievermogen	38
KADER 5 -	Twee onzekerheidsvarianten	65
KADER 6 -	Loonmassa van de overheid	112
KADER 7 -	Nieuw financieringssysteem van de ziekteverzekering, wet van 31 januari 2007	127
KADER 8 -	Financiële enveloppes bestemd voor welvaartsaanpassingen	132
KADER 9 -	Overzicht van de belangrijkste recente beslissingen inzake de sociale zekerheid	134
KADER 10 -	Richtlijn van de Europese Unie omtrent hernieuwbare energie	150
KADER 11 -	Het Europese CO ₂ -emissiehandelssysteem (ETS) voor industriële installaties	156
KADER 12 -	Broeikasgasemissiereducties voor de niet-ETS sectoren tegen 2020	157

Samenvatting

Een naoorlogse mondiale recessie van ongeziene omvang...

De wereldeconomie werd in de eerste helft van 2008 aan het wankelen gebracht door de aanzienlijke stijging van de olie- en andere grondstoffenprijzen en kreeg het in de herfst zwaar te verduren door de escalatie van de financiële crisis. Daardoor viel de groei eind vorig jaar letterlijk weg. Volgens de OESO en het IMF zou die terugval in 2009 aanleiding geven tot een - sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog - ongeziene daling van de wereldhandel met meer dan 10 %. Door die economische malaise zouden de grondstoffenprijzen zich stabiliseren op hun lage niveau van eind 2008.

...die geen enkele grote economische zone spaart...

De terugval van de economische activiteit zou zeer uitgesproken zijn voor de OESO-landen, terwijl de economische groei van China en India sterk zou vertraagen. Voor de Amerikaanse economie zou 2009 een bijzonder moeilijk jaar worden, met een daling van het bbp van 4 %. De eurozone en de Europese Unie zouden ook in die mate worden getroffen, al zouden sommige lidstaten zwaarder getroffen worden dan andere. Japan zou in 2009 één van zijn zwaarste recessies doormaken, met een negatieve groei van ruim 6 %, een gevolg van zijn sterke afhankelijkheid van de buitenlandse handel. Voor het eerst sinds meer dan vijftig jaar, zou het mondiaal bbp met meer dan 2 % dalen.

...en uitzonderlijke economische maatregelen vergt...

Om de financiële crisis in te dijken, hebben veel landen spoedmaatregelen genomen om een aantal banken en verzekeringsmaatschappijen van het faillissement te redden (herkapitalisatie, staatsgaranties) en de werking van het financiële systeem te ondersteunen. Ook het monetair beleid reageerde onmiddellijk. In de Verenigde Staten liet de Federal Reserve de beleidsrente snel dalen tot een bodempeil. Het werd daarin – maar in beperktere mate – gevolgd door de Bank of England en de Europese Centrale Bank. De centrale banken namen ook andere, minder conventionele steunmaatregelen voor de financiële sector. Bovendien hebben de meeste OESO-landen en sommige opkomende economieën (zoals China), naast het vrij laten werken van de economische stabilisatoren, budgettaire relanceplannen opgesteld om de recessie af te zwakken.

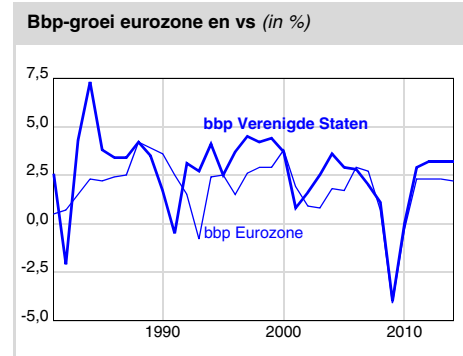
... wat doet hopen op een bescheiden herstel in 2010...

Met de nodige maatregelen om de goede werking van de financiële markten te herstellen en met de steun van het monetair en budgettair beleid, zou het consumenten- en ondernemersvertrouwen zich langzaam herstellen en het herstel kunnen inluiden van de mondiale economische groei op kwartaalbasis begin

2010. Gegeven het kwartaalprofiel van 2009, zou het Amerikaanse bbp in 2010 echter stagneren op jaarbasis, terwijl het bbp van de eurozone nog licht zou dalen (-0,3 %). In Japan wordt geen heropleving van de activiteit verwacht vóór de tweede helft van 2010, waardoor het Japanse bbp volgend jaar nog zou dalen met 0,5 %.

..maar onvoldoende om op middellange termijn het activiteitsverlies ten gevolge van de crisis goed te maken.

Het macro-economisch scenario voor de periode na 2010 is gebaseerd op de analyse van vorige financiële crisissen en stelt dat het activiteitsverlies ten gevolge van de huidige crisis niet zal worden goedgehaakt in de loop van de projectieperiode. Het scenario veronderstelt een terugkeer naar een jaarlijks groeitempo van de wereldeconomie in 2011-2014 dat vergelijkbaar is met dat van vóór het uitbreken van de crisis. Voor de eurozone zou de groei dan gemiddeld 2,3 % bedragen, terwijl het bbp in de Verenigde Staten zou stijgen met gemiddeld 3,2 %.

Na een dieptepunt in 2009 zou de inflatie in de eurozone opnieuw aantrekken.

Als gevolg van de economische malaise en de sterke daling van de grondstoffenprijzen tijdens de tweede helft van 2008, zou de inflatie in de eurozone fors dalen tot gemiddeld 0,6 % in 2009. Daarna zou de inflatie hernemen, maar onder 2 % blijven. Die beperkte inflatie wordt verklaard door de gematigde evolutie van de grondstoffenprijzen en van de loonkosten per eenheid product, door een toename van de reële korte rente en door een output gap die negatief blijft.

Het herstel zou sneller en krachtiger kunnen zijn dan verwacht...

Een scenario zonder een fors en snel conjunctuurherstel na de crisis is verdedigbaar in het licht van vorige bankencrisissen en hun negatieve invloed op de overheidsfinanciën en de werkloosheid in de betrokken landen. De huidige crisis heeft echter de uitzonderlijke eigenschap dat ze alle regio's in de wereld heeft getroffen. Dat verklaart de omvang en de kracht van de schok die de wereldeconomie onderging, maar het impliceert ook dat wanneer de coördinatie van het economisch beleid en de financiële regulering succesvol verloopt, de heropleving sneller en krachtiger zou kunnen zijn dan in het hier voorgestelde centrale scenario.

...maar helaas kan een economische stilstand evenmin worden uitgesloten...

Een vertraagde toepassing van de maatregelen om het financiële klimaat te stabiliseren en het financiële systeem op orde te brengen, zou echter onvermijdelijk de negatieve feedback tussen de reële economie en het financiële systeem doen toenemen. De deflatie in bepaalde industrielanden, zoals Japan, kan de recessie eveneens versterken. Bovendien is er een zeer concreet risico dat de opkomende landen, vooral zij die aanzienlijke buitenlandse tekorten hebben opgestapeld, minder vlot toegang krijgen tot buitenlands krediet. Ten slotte kunnen ook protectionistische maatregelen, zoals in de jaren dertig, of een terugkeer naar controles op het kapitaalverkeer, bijkomende schade berokkenen aan de wereldhandel.

*...wat twee
onzekerheidsvarianten
rechtvaardigt.*

Het internationaal scenario gaat gepaard met uitzonderlijk grote onzekerheden, vooral wat betreft de duur en de intensiteit van de financiële crisis en de weerslag ervan op de reële economie. Daarom worden er twee onzekerheidsvarianten voorgesteld op het einde van hoofdstuk III. Het ene scenario voorziet een snellere en sterkere heropleving van de wereldhandel dan in het basisscenario, het andere voorziet een meer uitgesproken terugval van de mondiale groei dit jaar en een heropleving die pas vanaf 2011 begint.

*Bijzonder scherpe
achteruitgang van de
Belgische uitvoermarkten in
2009 en een zeer zwak
herstel in 2010...*

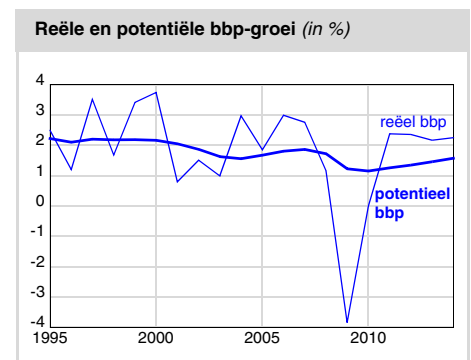
De inzinking van de wereldhandel verklaart de bijzonder scherpe achteruitgang van de Belgische uitvoermarkten in 2009. Die achteruitgang zou 8 % belopen, terwijl tijdens de recessies van 1981 en 1993 slechts een daling van ongeveer 1 % werd opgetekend. De groei van de uitvoermarkten zou opnieuw licht positief worden in 2010, maar pas in 2011 zou zich een echt herstel aftekenen. Tussen 2011 en 2014 zou de groei gemiddeld 6,3 % bedragen, een vergelijkbaar groeiritme met dat van de voorbije vijftientig jaar.

*...waardoor de Belgische
economie in de zwaarste
recessie sinds meer dan een
halve eeuw belandt...*

In die internationale context is het Belgische bbp in volume gedaald tijdens de tweede helft van 2008 en op jaarbasis slechts met 1,2 % toegenomen. In 2009 zou de economische activiteit in België met bijna 4 % dalen, wat de grootste daling is in meer dan zestig jaar. Ook in nominale termen zou het bbp een nooit geziene daling van 1 % laten optekenen. In 2010 zou het (geleidelijk) herstel leiden tot een nulgroei van het Belgische bbp in volume. Vanaf 2011 zou de Belgische economische groei versnellen onder impuls van de internationale conjunctuur en een terugkeer van het vertrouwen bij de verschillende economische actoren. Het groeiritme van het bbp zou aldus opnieuw zijn historische trend benaderen (gemiddeld 2,3 % per jaar tijdens de periode 2011-2014).

*...en haar groeipotentieel
tijdelijk daalt.*

Een dergelijk scenario, dat coherent is met het scenario voor de internationale omgeving waarin het activiteitsverlies als gevolg van de crisis niet wordt gecupereerd, impliceert dat de groei van het potentieel bbp tijdelijk zou dalen. Het groeipotentieel zou gemiddeld iets meer dan 1,3 % bedragen tijdens de projectieperiode (1,2 % in 2010 en 1,6 % in 2014), tegenover meer dan 2 % tijdens de jaren tachtig en negentig. Ondanks die neerwaarts herziening van de potentiële groei zou de output gap, die extreem negatief wordt in 2010 (-3,9 %), niet volledig weggewerkt zijn op het einde van de projectieperiode. Toch moet worden benadrukt dat de huidige ramingen van het potentieel bbp en de output gap heel onzeker blijven.

*De binnenlandse vraag
krimpt in 2009 ondanks een
toename van de
overheidsconsumptie en de
overheidsinvesteringen...*

Aangezien de economische recessie het consumentenvertrouwen zwaar ondermijnt, zouden de particulieren dit jaar, ondanks de sterke groei van hun reëel beschikbaar inkomen (2,3 %), hun voorzorgssparen enorm verhogen en zo hun consumptie verminderen ten opzichte van vorig jaar (-0,6 %). De sterke terugval van de bedrijfsinvesteringen (-7,4 %) zou verklaard worden door de zeer sombere vraagvooruitzichten gecombineerd met een forse afbrokkeling van de rendabiliteit en het verstrengen van de externe financieringsvoorwaarden. De groei van de

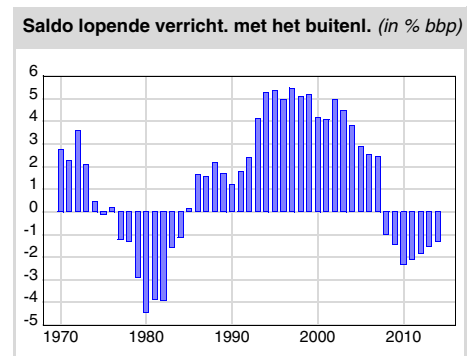
binnenlandse vraag zou bijgevolg duidelijk negatief zijn in 2009 (-1,6 %) ondanks een toename van de overheidsconsumptie (2 %) en de overheidsinvesteringen (1,2 %). De binnenlandse vraag zou in 2010 een voorzichtige heropleving kennen, hoewel de investeringen van de gezinnen en de ondernemingen blijven dalen. Vanaf 2011 zou de binnenlandse vraag gemiddeld met iets meer dan 2 % per jaar toenemen en de verschillende componenten ervan zouden opnieuw aansluiten bij hun trendgroei.

...terwijl de uitvoer ineens stort en pas opnieuw toeneemt in 2011...

Het volume van de Belgische uitvoer zou twee jaar op rij dalen, zeer duidelijk in 2009 (-8,9 %) en in mindere mate in 2010 (-0,6 %). Tegelijk zou de daling van de invoer, die bepaald wordt door die van de finale vraag, iets minder uitgesproken zijn, zodat de netto-uitvoer in 2009 en 2010 zeer negatief zou bijdragen tot de bbp-groei. Vanaf 2011 zou de groei van de Belgische uitvoer (gemiddeld 4,8 %) opnieuw dicht aanleunen bij de historische groei. Het verschil tussen de groei van de potentiële uitvoermarkten en de effectieve groei van de uitvoer geeft aan dat het verlies aan marktaandeel op middellange termijn aanzienlijk blijft. Ondanks een duidelijke toename van het invoervolume vanaf 2011 (4,5 %), zou de netto-uitvoer tussen 2011 en 2014 gemiddeld een licht positieve bijdrage (+0,2 procentpunt) leveren tot de groei van het bbp.

...zonder dat de lopende verrichtingen met het buitenland uit de rode cijfers komen.

Hoewel het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland nog 2,4 % van het bbp bedroeg in 2007, was het in 2008 (-1 % van het bbp) voor het eerst negatief sinds 1986. Die evolutie van het saldo van de lopende rekening weerspiegelt vooral de hogere buitenlandse energiefactuur, maar ook andere factoren, zoals de duidelijke toename van het lopend tekort voor uitrustingsgoederen of de verslechtering van de netto-uitvoer van intermediaire goederen, hebben daartoe bijgedragen. Ondanks de sterke daling van de internationale energieprijzen, zou het lopend tekort nog groter worden in 2009, aangezien de uitvoergerichte bedrijfstakken sterk zouden lijden onder het mondiale economische klimaat. In 2010 zouden het nog steeds vrij ongunstig internationaal klimaat en de stijging van de internationale energieprijzen het lopend tekort verder doen oplopen (-2,3 % van het bbp). Pas vanaf 2011 zou het tekort geleidelijk kleiner worden (-1,3 % van het bbp tegen 2014) dankzij een internationale conjunctuurverbetering.

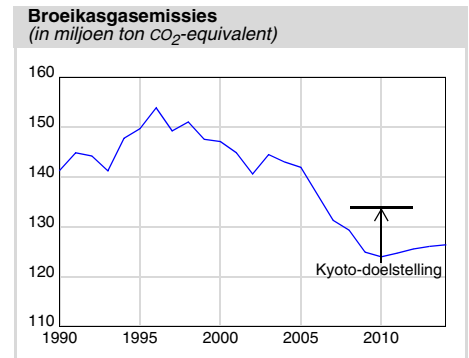

De daling van de energie-intensiteit zet zich verder...

De energie-intensiteit van het bbp zou opnieuw afnemen gedurende de projectieperiode. De historisch dalende trend zou hiermee bevestigd worden. De energie-intensiteit zou echter tijdelijk toenemen in 2009 omdat het bruto binnenlands energieverbruik minder sterk zou afnemen dan het bbp. Over de hele projectieperiode zou het bruto binnenlands energieverbruik zich stabiliseren.

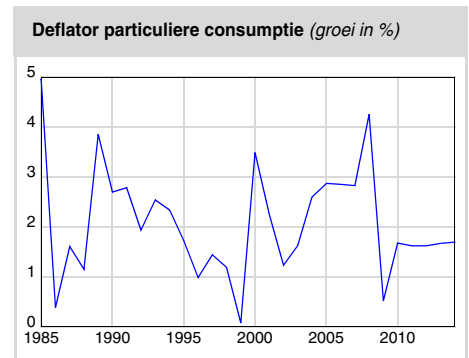
...en de doelstelling inzake broeikasgasemissies uit het Kyoto-protocol zou ruimschoots worden behaald.

De doelstelling die België onderschreven heeft in het kader van het Kyoto-protocol impliceert een daling van de broeikasgasemissies met 7,5 % in de periode 2008-2012 tegenover 1990, wat overeenstemt met een niveau van gemiddeld 134,8 miljoen ton CO₂-equivalenten. Die doelstelling zou ruimschoots behaald worden aangezien de broeikasgasemissies gemiddeld 125,7 miljoen ton CO₂-equivalenten per jaar zouden bedragen in die periode, onder meer door een vermindering van de energiegebonden CO₂-emissies dankzij de geringe toename van het energieverbruik en de structurele wijziging van het energieverbruik. De daling van de CH₄- en N₂O-emissies dragen eveneens bij tot dit gunstig resultaat. De doelstellingen om het energieverbruik en de broeikasgasemissies verder terug te dringen tegen 2020, die voor België werden gedefinieerd in het kader van het Klimaat/Energie-pakket van de EU, vormen een nieuwe uitdaging.

De Belgische inflatie zou bijna nul bedragen in 2009, vervolgens opnieuw stijgen, maar wel lager dan 2 % blijven.

Na een piek in 2008 (4,5 %), zou de Belgische inflatie, gemeten aan de hand van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen, nog slechts 0,3 % bedragen in 2009 als gevolg van de val van de energieprijzen en de daling van de overige grondstoffenprijzen, met name de voedingsgrondstoffen. De recessie waarin de Belgische economie in 2009 is beland, zou eveneens zwaar wegen op de groei van de kosten en de prijzen. Op middellange termijn zou de groei van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen opnieuw toenemen maar wel lager dan 2 % blijven. Het behoud van een gematigde inflatie op middellange termijn weerspiegelt een beperkte stijging van de internationale energie- en voedingsgrondstoffenprijzen, de relatieve matiging van de binnenlandse kosten (met name de loonkosten) en het behoud van een negatieve output gap tot het einde van de projectieperiode.

Een productiviteitscyclus die getekend wordt door de recessie...

De evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur in de marktbedrijfstakken wordt in 2008-2009 sterk beïnvloed door de recessie. Aangezien de werkgelegenheid met enige vertraging reageert op de economische activiteit, vertraagt de productiviteitsgroei enigszins bij een verzwakking van de economische activiteit. De omvang van de huidige recessie verscherpt dat effect: de nulgroei van de productiviteit in 2008 wordt gevolgd door een recorddaling in 2009 (-2,2 %). Daarna volgt een heropleving van de productiviteitsgroei tot 1,4 % op het einde van de projectieperiode, een groei conform met de trend van de jaren 2000.

... en loonsverhogingen die een verschuiving vertonen ten opzichte van de conjunctuur...

Rekening houdend met het laatste interprofessioneel akkoord en de sterke recessie, zou de gecumuleerde stijging van de bruto-uurlonen vóór indexering slechts 0,5 % bedragen tijdens de periode 2009-2010. Als gevolg van de vertraagde invloed van de hoge inflatie in 2008 op de indexering in 2009, bedraagt de

gecumuleerde stijging van de nominale uurloonkosten toch 4,4 % over beide jaren. De uitzonderlijke daling van de productiviteit in 2009, zou de gecumuleerde toename van de loonkosten per eenheid product op 5,8 % brengen. In het scenario wordt verondersteld dat de loonevoluties vanaf 2011 omkaderd blijven door de wet ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen en dus begrensd zijn door de gemiddelde verwachte loonevolutie bij onze drie belangrijkste handelspartners. In die veronderstelling zou de groei van de nominale uurloonkosten gemiddeld 2,8 % per jaar bedragen tijdens de periode 2011-2014 (een toename van de bruto uurloren vóór indexering van 1,1 % gecombineerd met een gemiddelde indexering van 1,7 %). Met een terugkeer naar een productiviteitsgroei die vergelijkbaar is met die voor de crisis, zou de groei van de loonkosten per eenheid product beperkt blijven tot gemiddeld 1,3 % per jaar.

...maar afgezwakt worden door de loonsubsidies.

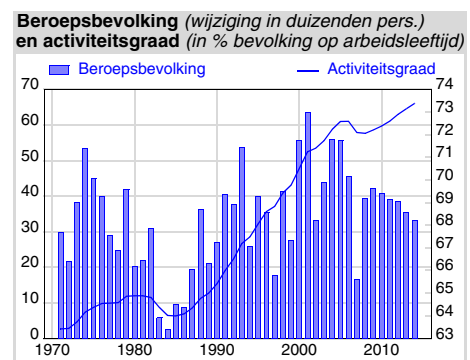
Het bovenbeschreven loonkostenconcept houdt, conform de regels van de nationale rekeningen, geen rekening met de impact van de loonsubsidies. De verhoging van de algemene korting op de door te storten bedrijfsvoorheffing en de uitbreiding van de loonsubsidies voor nacht- en ploegenarbeid, vooral in 2009 en 2010, zouden de groei van de kosten van de factor arbeid gemiddeld met 0,1 procentpunt per jaar beperken tijdens de projectieperiode. Merk op dat de werkegeversbijdrageverminderingen geen matigend effect meer zouden hebben op de stijging van de loonkosten.

De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd vertraagt...

Tijdens de periode 2009-2014, zou de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) met 185 000 eenheden stijgen, of een trager groeitempo (gemiddeld 0,4 % per jaar) dan in de periode 2003-2008 (gemiddeld 0,7 %). Het groeitempo halveert in de loop van de projectieperiode. De toename is voornamelijk (en op het einde van de projectieperiode uitsluitend) het gevolg van een ruimschoots positief migratiesaldo, in een context waar de demografische ontwikkelingen buiten migratie op het einde van de projectieperiode de bevolking op arbeidsleeftijd neerwaarts beïnvloeden, doordat de naoorlogse babyboomgeneratie de pensioenleeftijd bereikt.

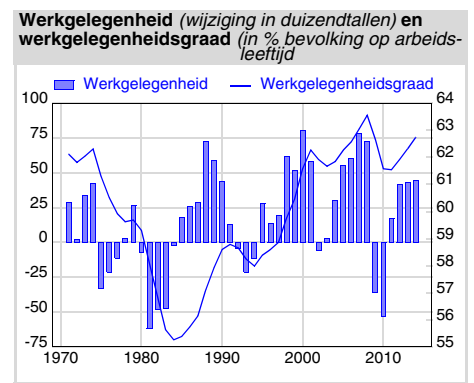
...maar de toename van het arbeidsaanbod blijft niettemin belangrijk...

De beroepsbevolking zou tijdens de projectieperiode met 229 000 eenheden toenemen, of gemiddeld met 0,7 % per jaar. De toename zou dus hoger zijn dan die van de bevolking op arbeidsleeftijd, ondanks de negatieve impact van de vergrijzing van de bevolking op arbeidsleeftijd op de activiteitsgraad. De globale activiteitsgraad zou stijgen van 72,1 % in 2008 naar 73,4 % in 2014, vooral als gevolg van de toename van de vrouwelijke activiteitsgraad enerzijds en van de activiteitsgraad van de bevolking tussen 50 en 64 jaar anderzijds. Die toename van de activiteitsgraad wordt afgeremd door de impact van de crisis op de instroom in het brugpensioen. Andere mogelijke kanalen waarlangs de crisis invloed kan uitoefenen op het arbeidsaanbod worden in deze vooruitzichten niet in aanmerking genomen (ontmoediging, uitstel van toetreding tot de arbeidsmarkt of vertraging van de migratiestroom).

... terwijl de werkgelegenheid in 2009 en vooral in 2010 daalt alvorens opnieuw langzaam toe te nemen...

De impact van de financiële crisis op de binnenlandse werkgelegenheid moet zich nog in belangrijke mate laten voelen. Zo werd de bruuske daling van de activiteit in de marktsector tot dusver getemperd door een daling van de productiviteit en de aanzienlijke vermindering van de gemiddelde arbeidsduur. In die omstandigheden zou de werkgelegenheid dit jaar gemiddeld met 'maar' 37 000 eenheden achteruitgaan, terwijl het verlies in 2010 zou oplopen tot 53 000 eenheden. De economische opleving in 2011 zou in dat jaar niet meer dan 17 000 banen opleveren door de herneming van de productiviteitsgroei en door de evolutie van de arbeidsduur, die opnieuw zou aanknopen met zijn historische trend (in de veronderstelling dat de crisis geen blijvend effect zal hebben op de gemiddelde arbeidsduur). Pas vanaf 2012 zou de jobcreatie weer aanzienlijk zijn (ruim 43 000 eenheden gemiddeld per jaar).

...maar de jobcreatie blijft zwak over de volledige projectieperiode

In een scenario waarin de economie uit de recessie klimt zonder dat het activiteitsverlies wordt goedge maakt, betaalt de werkgelegenheid een zware tol: over de volledige periode 2009-2014 zou de jobcreatie heel gering zijn (57 000 eenheden) ten opzichte van de voorbije zes jaar (292 000 eenheden).

De werkgelegenheidsgraad (in procent van de bevolking tussen 15-64 jaar) zou 62,7 % bedragen in 2014, wat lager is dan in 2008 (63,6 %).

... wat zich weerspiegelt in een recordwerkloosheid in 2011 en slechts een geringe afname daarna...

Het aantal werklozen¹ zou dit jaar fors toenemen (+78 000 eenheden), volgend jaar nog meer (+94 000), maar in geringere mate in 2011 (+22 000). De totale werkloosheidsgraad zou in drie jaar stijgen van 11,8 % tot 15,2 %, een nieuw naoorlogs record. De werknemers jonger dan 50 jaar zouden de grootste slachtoffers van de crisis zijn aangezien hun werkloosheidsgraad stijgt van 10,3 % in 2008 tot 14,9 % in 2011. Daarna zou er een lichte afname volgen, waardoor de totale werkloosheidsgraad uitkomt op 14,5 % in 2014.

...en een gericht werkgelegenheidsbeleid vergt...

De jongeren, de laaggeschoolden en de tijdelijke werknemers lopen een beduidend groter risico om in 2009-2010 hun baan te verliezen. Er moeten maatregelen genomen worden om het risico te beperken dat ze zouden berusten in de werkloosheid - een fenomeen dat vaak wordt waargenomen tijdens zware recessies. In die context lijkt het weinig opportuun om de 'jongerenbonus' te schrappen, zoals beslist in het laatste interprofessioneel akkoord. Bovendien zou men ook de inspanningen moeten opdrijven om te vermijden dat jongeren toetreden tot de arbeidsmarkt zonder geschikte scholing en erop toezien dat ze toegang krijgen

1. Administratief concept, inclusief de volledig uitkeringsgerechtigde niet-werkzoekende werklozen.

tot het activeringsbeleid, ook al kunnen ze geen aanspraak maken op een werkloosheidsuitkering

De crisis zou het zwaarst wegen op de verwerkende nijverheid...

De crisis zou de grootste impact hebben op de bedrijfstakken die het meest afhankelijk zijn van de uitvoer en de investeringen, met in de eerste plaats de verwerkende nijverheid. Zowel de werkgelegenheid als de activiteit in de verwerkende nijverheid zouden, gecumuleerd over de periode 2008-2010, dalen met bijna 9 %. Ook heel wat dienstensectoren zouden worden getroffen, in de eerste plaats 'vervoer en communicatie', diensten aan de ondernemingen, 'handel en horeca' en de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen', die voluit getroffen wordt door de financiële crisis. Enkele bedrijfstakken, zoals de diensten aan de huishoudens en de bouw, die meer gericht zijn op de binnenlandse markt en rechtstreeks of onrechtstreeks voordeel hebben bij de inkomensondersteunende maatregelen, zouden iets minder sterk worden getroffen. Slechts twee bedrijfstakken, waarvan de activiteit grotendeels losstaat van de conjunctuur, zouden hun activiteit en hun werkgelegenheid nog zien groeien, nl. 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overheid en onderwijs'. Het resultaat van die bedrijfstakken is gekoppeld aan de evolutie van de overheidsuitgaven bij ongewijzigd beleid (zie overheidsfinanciën hieronder).

... en een alsmaar groter deel van de activiteit en de werkgelegenheid zou worden gecreëerd door de dienstensector.

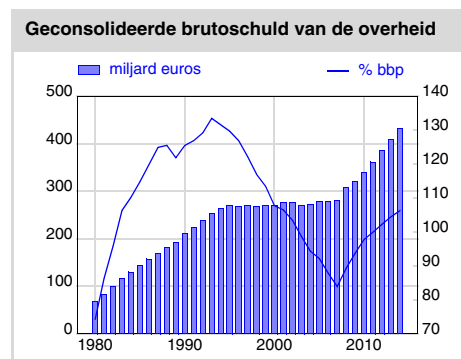
De verschillende bedrijfstakken zouden vanaf 2011 voor de toegevoegde waarde en vanaf 2012 voor de werkgelegenheid, opnieuw een groei laten optekenen die meer in lijn ligt van het langetermijngemiddelde. Zo zou de toegevoegde waarde van de verwerkende nijverheid tijdens de periode 2011-2014 gemiddeld met 2,1 % per jaar stijgen en die van de marktdiensten met 2,6 %. In 2014 zou ongeveer 77 % van de nominale toegevoegde waarde en meer dan 80 % van de binnenlandse werkgelegenheid worden voortgebracht door de dienstensector (waarvan ongeveer 62 % in de marktdiensten, zowel voor de toegevoegde waarde als voor de werkgelegenheid). Tussen 2011 en 2014 zouden er 28 000 jobs verloren gaan in de verwerkende nijverheid (na een verlies van bijna 50 000 banen in 2009-2010), terwijl er 162 000 banen zouden worden gecreëerd in de marktdiensten.

Bij ongewijzigd beleid boeken de overheidsfinanciën ...

De projectie voor de overheidsfinanciën weerspiegelt twee belangrijke kenmerken van het gekozen scenario, enerzijds de hypothese dat het in 2009 en 2010 geleden verlies van economische activiteit niet wordt goedge maakt – wat een neerwaartse herziening van de potentiële groei impliceert – en anderzijds het principe van een projectie bij ongewijzigd beleid.

... een tekort van bijna 6 % van het bbp op middellange termijn en neemt de overheidsschuld fors toe.

In 2008 werd reeds een ruimschoots negatief vorderingensaldo van de overheid (-1,2 % van het bbp) opgetekend, alsook een forse toename van de overheidsschuld tot 89 % van het bbp, vooral als gevolg van de steunmaatregelen aan de banksector. Het tekort zou fors toenemen door de recessie van 2009-2010 (-4,3 % van het bbp in 2009 en -5,6 % in 2010). Het economisch herstel zou dat tekort niet doen afnemen en het zou in 2012 nog oplopen tot 6,1 % van het bbp, een niveau dat in België niet meer werd

genoteerd sinds het begin van de jaren negentig. De overheidsschuld zou vanaf 2012 opnieuw boven 100 % van het bbp uitstijgen en de rentelasten zouden gestaag toenemen vanaf 2011. Daardoor ontstaat opnieuw een sneeuwbaaleffect, waarbij de overheidsschuld in procent van het bbp stijgt als gevolg van de rentelasten, die door diezelfde schuld worden gegenereerd. Het primair saldo zou vanaf 2009 voor het eerst in meer dan twintig jaar negatief worden. In de periode 2011-2014 zou het primair tekort zich situeren tussen 1,4 en 2,1 % van het bbp.

Een belangrijke cyclische component heeft bijgedragen tot het quasi-evenwicht van de begroting tijdens de periode 2000-2007.

De neerwaartse herziening van de potentiële economische groei leidt tot een opwaartse herziening van de output gap van de jongste jaren en bijgevolg tot een herinterpretatie van de budgettaire toestand van het recente verleden. Het quasi-evenwicht tijdens de periode 2000-2007 lijkt toegeschreven te kunnen worden aan een belangrijke positieve cyclische component, die een aanzienlijk structureel tekort heeft gecompenseerd. In 2008 neemt het structureel tekort toe en krimpt de cyclische component, al blijft deze positief.

Het structureel vorderingensaldo en de cyclische component worden zeer negatief in 2009-2010 ...

In 2009-2010 wordt de cyclische component uiteraard negatief en draagt fors bij tot het tekort. De cyclische component daalt met 3,4 % van het bbp over die twee jaren tot -2,1 % van het bbp in 2010. Onder impuls van het economisch herstel verbetert de cyclische component tussen 2011 en 2014, maar deze blijft niettemin negatief. Het structureel vorderingensaldo gaat verder achteruit over de gehele projectieperiode. Over de periode 2009-2010 verslechtert het met 1,1 % van het bbp tot -3,4 % van het bbp in 2010. Bij ongewijzigd beleid brokkelt het structureel vorderingensaldo tussen 2011 en 2014 verder af tot -5,5 % van het bbp op het einde van de projectieperiode en vormt het aldus de belangrijkste factor van het begrotingstekort.

... en geven een sterke budgettaire impuls voor de economie.

De budgettaire impuls die aan de economie wordt gegeven, lijkt dus zeer sterk, vooral in 2009-2010 wanneer het in totaal gaat om 4,4 % van het bbp. Dat mildert de impact van de recessie, hetgeen past binnen een gezamenlijk Europees relanceplan. Over die twee jaar geeft de cyclische component die toe te schrijven is aan automatische stabilisatoren, de grootste budgettaire impuls (3,4 % van het bbp), terwijl de daling van het structureel vorderingensaldo (1,1 % van het bbp) zowel de trendmatige evolutie van de primaire uitgaven weerspiegelt als de impact van nieuwe discretionaire maatregelen, o.m. in het kader van de relanceplannen. De door de Belgische overheidsfinanciën verleende ondersteuning van de economische groei vloeit dus veeleer voort uit zijn intrinsieke kenmerken en uit de bestaande wetgeving – via de automatische stabilisatoren en de trendmatige evolutie van de primaire uitgaven – dan uit nieuwe maatregelen.

Het structureel primair saldo gaat gedurende de gehele projectieperiode achteruit ...

De verslechtering van het structureel vorderingensaldo (met 3,1 % van het bbp over de periode 2009-2014) moet vooral worden toegeschreven aan die van het structureel primair saldo (met 2,5 % van het bbp). De rentelasten nemen weliswaar beduidend toe vanaf 2011, maar hun bijdrage is beperkter (0,6 % van het bbp). Aangezien de ontvangsten zich min of meer stabiliseren in procent van het bbp – voor zover de belastinggrondslagen parallel evolueren met het bbp – is de verslechtering van het structureel primair saldo te wijten aan het groeitempo van de primaire uitgaven.

... onder invloed van de groei van de overheidsuitgaven die veel hoger is dan de potentiële groei van de economie ...

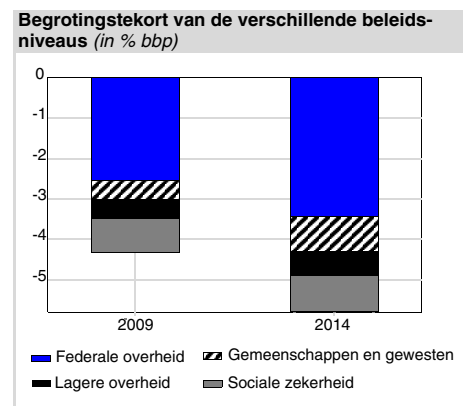
In de periode 2000-2008 was die groei (gemiddeld 2,5 % in reële termen) reeds hoger dan de effectieve bbp-groei (gemiddeld 2,1 %) en werd de door de gedaalde rentelasten vrijgekomen budgettaire ruimte gebruikt voor diverse maatregelen en hervormingen. Bij ongewijzigd beleid verzwakt dat groeitempo niet in de periode 2009-2014 (gemiddeld 2,8 %), terwijl zowel de effectieve als potentiële economische groei aanzienlijk verzwakken (tot gemiddeld respectievelijk 0,9 % en 1,3 %). Vooral de sociale uitgaven zouden sterk groeien (gemiddeld 3,5 %), terwijl de uitgavenstijging voor de lonen en de aankoop van goederen en diensten veel beperkter zou blijven (gemiddeld 1,7 %).

... en bemoeilijkt de afweging tussen ondersteuning van de groei en de noodzakelijke financiële geloofwaardigheid.

De budgettaire achteruitgang in de projectie bemoeilijkt de keuze tussen beleidsmaatregelen ter ondersteuning van de activiteit en het behoud van de noodzakelijke financiële geloofwaardigheid. Het is essentieel dat het overheidsstekort en de terugbetaling van de schuld op vervaldag, vlot en aan een zo laag mogelijke rentevoet kunnen gefinancierd worden. Door de hoge overheidsschuld-ratio en de bankencrisis, die een massale budgettaire ondersteuning heeft geleverd, zijn de Belgische overheidsfinanciën echter kwetsbaar geworden. De budgettaire kosten van de vergrijzing vormen een bijkomende risicofactor voor de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn, maar in de huidige context is de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op korte en op middellange termijn de hoofdbekommernis geworden. De nieuwe uitgaven van langlopende schuld door de Belgische overheid gebeuren sinds het uitbreken van de crisis tegen een hogere rentevoet dan de emissies van de Duitse overheid, terwijl die rentevoeten de laatste jaren gelijk waren.

De verdeling van het tekort over de verschillende beleidsniveaus is ongunstig voor de federale overheid ...

De verdeling van het globaal begrotingsstekort over de verschillende beleidsniveaus weerspiegelt de interactie tussen de verslechterde macro-economische context en de complexe regels die gelden voor de overdrachten en de toewijzing van de ontvangsten, die vooral gaan naar enerzijds de gewesten en de gemeenschappen en anderzijds naar de sociale zekerheid. In 2009 zou de federale overheid meer dan de helft van het tekort voor haar rekening nemen (2,5 % van het bbp) terwijl het tekort van de sociale zekerheid 0,8 %, voor de gewesten en gemeenschappen 0,5 % en voor de lagere overheid eveneens 0,5 % van het bbp zou bedragen. Tegen 2014 zou de toestand nog even ongunstig zijn voor de federale overheid. Haar tekort zou dan 3,4 % van het bbp bedragen, tegenover 0,9 % voor de sociale zekerheid, eveneens 0,9 % voor de gewesten en gemeenschappen en 0,6 % van het bbp voor de lagere overheid.

... terwijl de financieringsmechanismen van de sociale zekerheid de stijging van haar tekort afremmen.

De sociale zekerheid ondervindt uiteraard volop de negatieve impact van de recessie en van de relatief zwakke heropleving van de economische groei op haar ontvangsten uit bijdragen en op haar werkloosheidsuitgaven. De overige financieringsbronnen worden echter niet aangetast door de crisis, aangezien de belangrijkste bronnen van alternatieve financiering ofwel een toekenning van vaste of zo goed als vaste bedragen impliceren, ofwel een verhoging van de toegekende bedragen om het verlies uit bijdragen te compenseren (in het geval van

het financieringssysteem van de ziekteverzekering dat begin 2007 werd ingevoerd). In totaal stijgen de socialezekerheidsontvangsten met 1,3 % van het bbp over de projectieperiode, terwijl de uitgaven met 2,7 % van het bbp toenemen.

Tekort en schuldenlast van Entiteit II.

In 2009-2010 zullen de gewesten en de gemeenschappen de gevolgen ondervinden van de conjuncturele inzinking en de zwakke inflatie van 2009 via de verslechtering van de parameters van de Bijzondere Financieringswet. Bij ongewijzigd budgettair beleid en rekening houdend met de gevolgen van de maatregelen ter verlaging van de belastingen, blijft hun gezamenlijke tekort op middellange termijn bestaan, wat leidt tot een toename van de schuld en van de rentelasten. Hetzelfde wordt vastgesteld voor het tekort, de schuld en de rentelasten van de lagere overheid.

De "Economische vooruitzichten 2009-2014" werden opgesteld aan de hand van de beschikbare informatie op 15 april 2009.

TABEL 1 - Voornaamste macro-economische resultaten

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Gemiddelde van de periode	
								2003-2008	2009-2014
VRAAG EN PRODUCTIE (kettingeuro's, referentiejaar 2000)^(*)									
- Consumptieve bestedingen van de particulieren ^a	0,9	-0,6	0,3	1,6	1,8	1,9	1,9	1,4	1,1
- Consumptieve bestedingen van de overheid	2,7	2,0	1,7	2,0	2,1	2,0	2,0	1,6	2,0
- Bruto-investeringen	4,3	-5,4	-0,9	3,0	3,0	1,9	2,4	4,8	0,7
. Ondernemingen ^b	6,3	-7,5	-1,5	2,6	2,9	3,6	3,4	4,9	0,6
. Overheid	-0,4	1,2	5,6	12,9	7,0	-10,8	-3,6	1,6	2,1
. Woongebouwen	0,9	-1,8	-1,3	1,1	1,8	2,0	1,9	5,6	0,6
- Voorraadwijziging ^c	0,3	-0,4	0,2	0,3	0,0	-0,0	0,0	0,2	0,0
- Totale binnenlandse vraag	2,4	-1,6	0,6	2,3	2,1	1,9	2,0	2,4	1,2
- Uitvoer van goederen en diensten	2,2	-8,9	-0,6	4,6	4,9	4,8	4,7	3,6	1,6
- Totale finale vraag	2,3	-5,1	0,1	3,3	3,3	3,2	3,3	3,0	1,3
- Invoer van goederen en diensten	3,6	-6,4	0,2	4,4	4,6	4,5	4,5	4,1	1,9
- Bruto binnenlands product	1,2	-3,8	-0,0	2,4	2,4	2,2	2,2	2,1	0,9
- Bruto binnenlands product (lopende prijzen)	3,2	-1,0	1,7	4,1	4,1	3,9	4,0	4,4	2,8
PRIJZEN EN KOSTEN^(*)									
- Consumptieve bestedingen van de particulieren	4,2	0,5	1,7	1,6	1,6	1,7	1,7	2,8	1,5
- Gezondheidsindex	4,2	1,1	1,5	1,7	1,7	1,7	1,7	2,2	1,6
- Bruto-investeringen	3,7	1,2	1,9	1,1	1,2	1,1	1,2	2,5	1,3
- Uitvoer van goederen en diensten	3,5	-4,2	0,1	1,6	1,5	1,7	1,8	2,4	0,4
- Invoer van goederen en diensten	6,0	-6,0	0,3	1,5	1,5	1,6	1,7	3,0	0,1
- Ruilvoet	-2,4	1,9	-0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,6	0,3
- Bruto binnenlands product	2,0	2,9	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	2,2	1,9
- Langetermijnrente (10j.)									
. nominaal	4,4	3,9	4,0	4,9	4,9	4,9	4,9	4,0	4,6
. reëel	0,1	3,4	2,4	3,3	3,3	3,2	3,2	1,2	3,1
- Kortetermijnrente (certificaten, 3m.)									
. nominaal	3,7	0,7	0,5	1,2	2,3	3,0	3,3	2,8	1,8
. reëel	-0,6	0,2	-1,2	-0,4	0,7	1,3	1,6	-0,0	0,4
WERKGELEGENHEID									
- Werkgelegenheid (in duizendtallen)	4436,5	4399,9	4346,6	4363,8	4405,5	4448,8	4493,3	4273,1	4409,7
. wijziging in duizendtallen	71,6	-36,6	-53,2	17,2	41,7	43,3	44,5	48,7	9,5
. wijziging in %	1,6	-0,8	-1,2	0,4	1,0	1,0	1,0	1,1	0,2
- Werkloosheid, definitie FPB (in duizendtallen)	600,5	678,9	772,8	794,5	791,3	783,2	771,8	672,4	765,4
. wijziging in duizendtallen	-32,9	78,3	93,9	21,7	-3,2	-8,1	-11,4	-7,2	28,5
- Werkloosheidsgraad, definitie FPB	11,8	13,2	14,9	15,2	15,1	14,8	14,5	13,5	14,6
- Werkzoekenden (in duizendtallen)	499,7	584,6	682,4	706,3	704,4	696,5	684,2	550,1	676,4
. wijziging in duizendtallen	-25,8	84,9	97,8	23,9	-1,9	-7,9	-12,2	1,4	30,8
- Productiviteit per uur (marktbedrijfstakingen) ^(*)	-0,0	-2,2	0,7	1,7	1,5	1,3	1,4	1,1	0,7
INKOMENS									
- Reëel uurloon (marktbedrijfstakingen) ^(*)	-0,4	2,5	-0,6	0,5	1,0	1,3	1,5	-0,1	1,0
- Loonkosten per eenheid product (marktbedrijfstakingen) ^(*)	3,6	5,2	0,5	0,5	1,2	1,8	1,9	1,5	1,8
- Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren ^(*)	0,0	2,3	-0,1	2,2	1,9	2,0	2,1	0,8	1,7
- Spaarquote van de particulieren ^a	13,0	15,3	15,0	15,4	15,4	15,5	15,5	13,4	15,4
- Loonmassa in % van het nationaal inkomen	50,9	52,1	51,7	51,2	51,1	51,2	51,4	50,3	51,5
- Winstmarge van de ondernemingen ^d	30,0	28,7	29,5	30,2	30,5	30,5	30,5	29,7	30,0
- Brutorendement van de kapitaalvoorraad ^e	16,4	14,9	15,0	15,6	16,0	16,2	16,3	16,5	15,7

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Gemiddelde van de periode 2003-2009- 2014	
OVERHEIDSFINANCIEN									
- Verplichte afhoudingen(**)	43,5	43,2	43,1	43,0	43,1	43,2	43,4	43,9	43,2
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gezamenlijke overheid									
. in miljard euro	-4,1	-14,8	-19,4	-21,4	-23,1	-23,1	-23,5	-2,3	-20,9
. in % van het bbp	-1,2	-4,3	-5,6	-5,9	-6,1	-5,9	-5,8	-0,7	-5,6
- Overheidsschuld									
. in % van het bbp	89,3	93,8	97,9	100,0	102,3	104,5	106,4	91,1	100,8
VERRICHTINGEN MET HET BUITENLAND									
- Netto-uitvoer									
. in miljard euro	-1,2	-3,3	-6,1	-5,7	-4,9	-3,7	-2,9	9,1	-4,4
. in % van het bbp	-0,3	-1,0	-1,7	-1,6	-1,3	-1,0	-0,7	3,0	-1,2
- Saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland									
. in miljard euro	-3,4	-5,0	-8,1	-7,7	-6,9	-6,0	-5,3	7,5	-6,5
. in % van het bbp	-1,0	-1,4	-2,3	-2,1	-1,8	-1,5	-1,3	2,5	-1,8
GROEI VAN DE BEDRIJFSTAKKEN(*) (toegevoegde waarde tegen basisprijzen in volume)									
- Industrie (totaal), waarvan	0,1	-6,0	-0,2	2,5	2,4	2,0	2,0	1,8	0,4
. Verwerkende nijverheid	-0,6	-7,6	-0,4	2,6	2,2	1,9	1,8	0,8	0,1
. Bouw	1,7	-2,8	0,7	3,0	3,3	2,5	2,8	3,7	1,6
- Marktdiensten, waarvan	1,8	-3,9	-0,0	2,7	2,6	2,5	2,6	2,5	1,1
. Vervoer en communicatie	2,5	-6,8	-3,4	2,5	3,7	3,6	3,6	1,6	0,5
. Overige marktdiensten ^f	1,7	-3,5	0,5	2,8	2,5	2,4	2,5	2,6	1,2
- Niet-verhandelbare diensten	2,3	0,4	1,2	1,4	1,6	1,7	1,7	1,2	1,3

- a. Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.
b. Exclusief de investeringen van bepaalde overheidsbedrijven die opgenomen zijn in de bruto-investeringen van de overheid.
c. Bijdrage tot de bbp-groei.
d. Bruto-exploitatieoverschot in % van de toegevoegde waarde tegen basisprijzen - marktsector zonder landbouw.
e. Bruto-exploitatieoverschot in % van de kapitaalvoorraad tegen vervangingskost - marktsector zonder landbouw.
f. Inclusief handel en horeca, krediet en verzekeringen, gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening.

(*) Groeivoeten in %

(**) Geheel van fiscale en parafiscale afhoudingen in verhouding tot het bbp.

Internationale omgeving en financiële markten

In 2008 werd de wereldeconomie geconfronteerd met verschillende schokken, die een forse terugval van de economische groei veroorzaakten. In de eerste helft van 2008 was er de sterke stijging van de olie- en andere grondstoffenprijzen en in de tweede jaarhelft nam de voordien reeds latente financiële crisis ernstige proporties aan. In 2008 zorgden die schokken reeds voor een aanzienlijke verzwakking van de mondiale groei (van 5 % in 2007 tot 3,8 % voor het mondiaal bbp in 2008), maar de gevolgen zouden zich vooral laten voelen in 2009, met een daling van het mondiaal bbp voor het eerst sinds 60 jaar met meer dan 2 %. Vooral in Japan, de vs en de Europese Unie zou de terugval van de economische activiteit groot zijn, terwijl in China en India de expansie aanzienlijk zou worden afgeremd.

De terugval van de mondiale economische activiteit weerspiegelt zich in een forse groei-vertraging van de wereldhandel in 2008 (tot slechts 2,5 %, tegenover 7 % in 2007) en in de sterkste daling sinds 60 jaar (van meer dan 10 %) in 2009.

Na een nog vrij gunstige groei begin 2008, bevindt de eurozone zich vanaf het tweede kwartaal in een negatieve spiraal. In 2009 zou het bbp van de eurozone en van de Europese Unie een sterke terugval kennen (-4,1 %). Ook voor de Amerikaanse economie zou 2009 een bijzonder moeilijk jaar worden, met een daling van het bbp van ongeveer 4 %.

Indien de nodige maatregelen worden genomen om de goede werking van de financiële markten te herstellen en dankzij de steun van het monetair beleid (beleidsrentes in de buurt van nul en andere minder conventionele steunmaatregelen aan de financiële sector) en het budgettair beleid (relanceplannen en vrije werking van de automatische stabilisatoren), zou het vertrouwen van de consumenten en de ondernemingen zich geleidelijk herstellen en de aanzet kunnen vormen tot een wereldwijde economische heropleving begin 2010. Voor de Europese economie zou de heropleving zeer traag verlopen en gemiddeld over 2010, zou het bbp van de eurozone nog licht krimpen. Ook de Amerikaanse economie zou zeer geleidelijk de crisis te boven komen, waarbij het Amerikaanse bbp volgend jaar vrijwel stagneert.

Het macro-economisch scenario na 2010 steunt op de analyse van vorige financiële crisissen en veronderstelt dat het activiteitsverlies als gevolg van de huidige crisis niet zal worden ingehaald tijdens de projectieperiode. Het scenario gaat uit van een terugkeer naar een mondiale economische groei in 2011-2014 die vergelijkbaar is met het gemiddelde dat werd opgetekend voor het losbarsten van de crisis. Voor de eurozone en de Europese Unie zou de groei gemiddeld respectievelijk 2,3 en 2,4 % bedragen, terwijl de bbp-groei in de vs 3,2 % zou bereiken.

In 2009 zou de inflatie in de eurozone fors dalen (tot gemiddeld 0,6 %), vooral door de economische malaise en de sterke daling van de grondstoffenprijzen. Daarna zou de inflatie hernemen, maar onder 2 % blijven. Die beperkte inflatie weerspiegelt een stabiele prijse-

voluitie van de ingevoerde grondstoffen (waarbij de waarde van de euro stabiel blijft ten opzichte van de dollar), een gematigde evolutie van de loonkosten per eenheid product, een toename van de reële korte rente en een output gap die op middellange termijn negatief blijft.

In 2009 zouden de uitvoermarkten van België aanzienlijk dalen, nl. met 8 %. In 2010 zou hun groei opnieuw positief worden, maar amper 0,7 % bedragen. Pas in 2011 zou er sprake zijn van een echt herstel van de uitvoermarkten, met een gemiddelde groei van 6,3 % tussen 2012 en 2014 (wat aansluit bij het gemiddelde over de periode 1995-2008).

Het hieronder voorgestelde internationaal scenario gaat gepaard met uitzonderlijk grote onzekerheden, vooral voor wat betreft de duur en de intensiteit van de financiële crisis en haar weerslag op de reële economie. De financiële crisis en de recessie beïnvloeden mekaar: hoe groter de vertraging van de reële economie, hoe meer moeilijkheden voor de financiële instellingen en omgekeerd. In die context worden twee onzekerheidsvarianten voorgesteld in hoofdstuk III. De ene variant veronderstelt een snellere en meer uitgesproken heropleving van de wereldhandel dan het basisscenario. De andere variant voorziet daarentegen een forsere terugval van de mondiale groei dit jaar en pas vanaf 2011 een heropleving.

A. Internationale omgeving op korte en middellange termijn

Terugval van de mondiale groei vanaf eind 2008.

In 2008 onderging de wereldeconomie verschillende schokken: in de eerste helft van 2008 was er de aanzienlijke stijging van de olie- en andere grondstoffenprijzen en in de tweede jaarhelft nam de reeds latent aanwezige financiële crisis ernstige proporties aan (zie kader 1 over de oorzaken van de financiële crisis). Het gevolg daarvan was dat de groei van het mondiaal bbp in 2008 fors verzwakte tot 3,8 %, t.o.v. 5 % in 2007. De schokken zullen de grootste gevolgen hebben in 2009, waarbij het mondiaal bbp voor het eerst sinds 60 jaar daalt met meer dan 2 %. De terugval van de economische activiteit zou vooral groot zijn in Japan, de Verenigde Staten en de Europese Unie, terwijl in China en India de expansie sterk zou worden afgeremd.

De terugval van de mondiale economische activiteit weerspiegelt zich in een forse groeivertraging van de wereldhandel in 2008 (tot slechts 2,5 %, tegenover 7 % in 2007) en in de sterkste daling sinds 60 jaar (van meer dan 10 %) in 2009. Door die evolutie zou het wereldhandelsvolume in 2009 teruggebracht worden tot het niveau van begin 2006 en wordt de toename die de internationale handel heeft geboekt tussen 2006 en 2008 tenietgedaan.

Europese Unie en eurozone: uitgesproken groeivertraging in 2008, forse daling van het bbp in 2009. Herstel verwacht in 2010.

Na een bbp-groei van 2,7 % in 2007, vertraagde de groei in de eurozone in 2008 reeds aanzienlijk tot slechts 0,6 %. Na een nog behoorlijk sterke groei in het eerste kwartaal van 2008, werd de economische activiteit vanaf het tweede kwartaal te ruggeschroefd en belandde de eurozone vanaf het derde kwartaal in een recessie (voor het eerst sinds haar oprichting). Zowel de uitvoer als de binnenlandse vraag hebben bijgedragen tot die negatieve evolutie.

De recessie zou zowel in de eurozone als in de Europese Unie het gehele jaar 2009 duren en leiden tot een daling van het Europees bbp van ongeveer 4 % over het volledige jaar. Die terugval zou een weerspiegeling zijn van de zeer forse daling van de buitenlandse vraag en van de blijvende zwakte van de binnenlandse vraag (ondanks de relancemaatregelen die door de verschillende landen en de EU werden goedgekeurd – zie kader 2). Men verwacht vooral een daling van de particuliere consumptie als gevolg van de verslechtering van de situatie op de arbeidsmarkt en het grote vertrouwensverlies bij de gezinnen. De investeringen zouden sterk afnemen, vooral de investeringen in woningbouw in sommige landen, maar ook de investeringen in uitrustingsgoederen die aanzienlijk aangetast zouden worden door de toegenomen financieringskosten en de zwakke groei-vooruitzichten.

Pas in de loop van 2010 zou de Europese economie zich langzaam herstellen, maar het bbp van de eurozone zou gemiddeld nog licht dalen in 2010, namelijk met 0,3 %.

Verenigde Staten: forse groeivertraging in 2008, terugval van het bbp in 2009.

In 2007 bedroeg de Amerikaanse economische groei gemiddeld nog 2 %, terwijl dat in 2008 nog slechts 1,1 % was. Vanaf het tweede semester daalde de activiteit als gevolg van het wegzakken van de vastgoedsector en de verdere uitdieping van de financiële crisis. 2009 zou een bijzonder moeilijk jaar worden voor de Amerikaanse economie. Het bbp zou met gemiddeld 4 % dalen en de output gap op een (negatief) niveau brengen dat sinds begin van de jaren tachtig niet meer werd waargenomen. Net zoals in de Europese Unie zou de Amerikaanse econo-

mie pas in 2010 uit de recessie komen, maar het Amerikaanse bbp zou gemiddeld over het jaar stagneren.

Japan: spectaculaire daling van het bbp in 2009.

Japan kende reeds in 2008 een daling van zijn bbp (-0,7 %), maar zou in 2009 één van zijn zwaarste recessies doormaken, met een gemiddelde daling van het bbp van meer dan 6 % op jaarbasis. Die uitgesproken achteruitgang toont hoe sterk het land afhankelijk is van zijn buitenlandse handel (die sterk daalt) en de terugval van de bedrijfsinvesteringen. Voor eind 2010 wordt geen heropleving van de activiteit verwacht en het Japanse bbp zou volgende jaar nog verder wegzakken (-0,5 %) voor het derde jaar op rij.

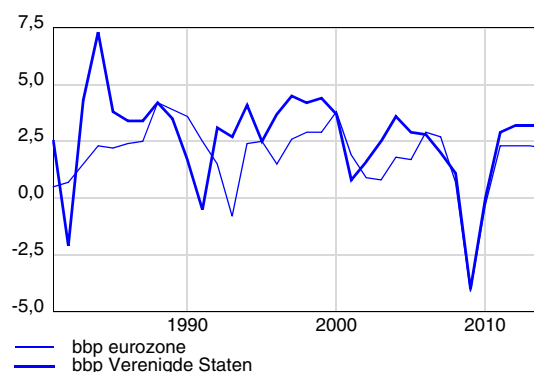
De groei van de opkomende landen en de ontwikkelingslanden wordt in 2009 fors afgeremd.

De groei van de opkomende landen en de ontwikkelingslanden bedroeg in 2008 gemiddeld nog iets meer dan 6 %. Het jaar 2009 zou echter worden gekenmerkt door een forse groeivertraging. De groei van de opkomende landen en de ontwikkelingslanden zou gemiddeld niet groter zijn dan 2 %, vooral als gevolg van de terugval van de wereldhandel, de val van de grondstoffenprijzen en de financingsbeperkingen. Vooral de Chinese groei, die tussen 2000 en 2007 gemiddeld meer dan 10 % bedroeg, zou in 2009 nog slechts op 6 % uitkomen. Een groot aantal opkomende landen (China en India uitgezonderd) zou in 2009 met een recessie te kampen krijgen.

Groei op middellange termijn gekenmerkt door de geleidelijke vermindering van de output gaps.

Het macro-economisch scenario na 2010 steunt op de analyse van vorige financiële crisissen en veronderstelt dat het activiteitsverlies als gevolg van de huidige crisis niet zal worden ingehaald tijdens de projectieperiode. Het scenario gaat uit van een terugkeer naar een mondiale economische groei in 2011-2014 die vergelijkbaar is met het gemiddelde dat werd opgetekend voor het losbarsten van de crisis, wat een zeer geleidelijke vermindering van de output gaps van de verschillende landen toelaat¹. Voor de eurozone zou de groei gemiddeld 2,3 % bedragen tijdens de periode 2011-2014. Voor de gehele Europese Unie zou de groei van het bbp ongeveer 2,4 % bedragen. De Amerikaanse groei zou 2,9 % bedragen in 2011 en gemiddeld 3,2 % voor de rest van de projectieperiode.

FIGUUR 1 - Bbp in de eurozone en de Verenigde Staten (groeivoeten)

In navolging van de Europese groei, is de groei van de Belgische potentiële uitvoermarkten, die in 2007 bijzonder sterk was (6,2 %), aanzienlijk vertraagd tot ongeveer 3,2 % in 2008. In 2009 zouden de uitvoermarkten spectaculair dalen, nl. met 8 %. In 2010 zouden de uitvoermarkten opnieuw een positieve, maar uiterst zwakke groei van 0,7 % optekenen. Pas in 2011 zou een echt herstel van de uitvoermarkten plaatsvinden en tussen 2012 en 2014 zou een groeitempo van gemiddeld 6,3 % worden bereikt (gelijkaardig aan dat van de periode 1995-2008).

plaatsvinden en tussen 2012 en 2014 zou een groeitempo van gemiddeld 6,3 % worden bereikt (gelijkaardig aan dat van de periode 1995-2008).

1. Zie ook hoofdstuk III, afdeling A.

TABEL 2 - Internationale omgeving en financiële indicatoren
(groeivoeten in procent, tenzij anders vermeld)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Gemiddelde van de periode	
									2003-2008	2009-2014
Potentiële uitvoermarkten voor België	6,2	3,2	-8,0	0,7	6,2	6,4	6,4	6,3	6,6	3,0
Bbp in de eurozone	2,7	0,6	-4,1	-0,3	2,3	2,3	2,3	2,2	1,8	0,8
Bbp in de Verenigde Staten	2,0	1,1	-4,0	0,0	2,9	3,2	3,2	3,2	2,5	1,4
Consumptieprijzen in de eurozone	2,1	3,3	0,6	1,5	1,7	1,9	1,9	1,9	2,4	1,6
Wereldprijzen van goederen en diensten excl. energie, in dollars										
Uitvoer	9,7	7,4	-13,1	-1,1	1,8	1,9	1,9	1,9	6,8	-1,1
Invoer	9,2	6,1	-13,7	-0,2	1,7	1,9	1,9	2,0	6,0	-1,1
Wereldprijzen van goederen en diensten excl. energie, in euro										
Uitvoer	0,5	0,1	-4,9	-2,2	1,8	1,9	1,9	1,9	-0,8	0,1
Invoer	0,1	-1,1	-5,5	-1,3	1,7	1,9	1,9	1,9	-1,6	0,1
Olieprijs (Brent, dollar per vat)	72,5	96,9	51,3	62,2	64,0	66,0	68,1	70,3	59,3	63,7
Wisselkoers (niveau)										
Euro/USD (x 100)	137,1	147,1	134,4	136,0	136,0	136,0	136,0	136,0	128,6	135,7
Nominale kortetermijnrente (3 maanden)										
Eurozone	4,3	4,6	1,3	0,6	1,8	2,8	3,5	3,8	3,1	2,3
Verenigde Staten	5,3	2,9	1,2	0,7	2,0	2,9	3,5	4,2	3,3	2,4
Nominale langetermijnrente (10 jaar)										
Eurozone	4,3	4,2	3,6	3,8	4,8	4,8	4,9	4,9	4,0	4,5
Verenigde Staten	4,6	3,6	3,1	3,6	4,9	5,0	5,1	5,2	4,3	4,5
Belgische rentevoeten										
Korte termijn	3,9	3,7	0,7	0,5	1,2	2,3	3,0	3,3	2,8	1,8
Lange termijn (OLO 10 jaar)	4,4	4,4	3,9	4,0	4,9	4,9	4,9	4,9	4,0	4,6

Nota: Methodologie voor het opstellen van de internationale omgevingshypothese:

Bij het opstellen van de internationale omgeving zijn de meest recente vooruitzichten van de OESO als startpunt gebruikt, zowel voor de korte¹ als voor de middellange termijn.² Voor de korte termijn (periode 2009-2010) werden de hypothesen m.b.t. de wisselkoersen, de rentevoeten en de grondstoffenprijzen aangepast op basis van noteringen op de termijnmarkten van midden april.

1. OESO: 'General Assessment of the Macroeconomic Situation – Interim Forecast', maart 2009.

2. OESO: 'The OECD Medium-Term Reference Scenario EO84', december 2008.

Energieprijzen op recordniveau tot juli 2008 ... gevolgd door een forse terugval in de tweede jaarhelft.

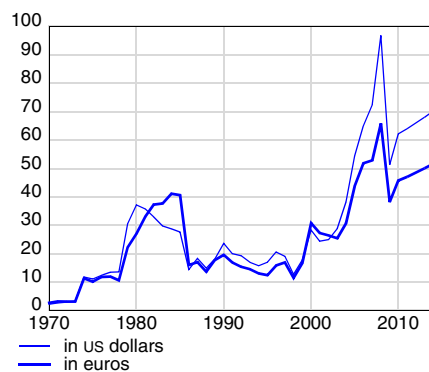
De prijs van een vat Brentolie steeg in de eerste helft van 2008 nog sterk als gevolg van de forse vraag van de groeielanden en van speculatie (tot 146 dollar begin juli), maar daalde vervolgens aanzienlijk tot minder dan 40 dollar gemiddeld in december 2008. Die spectaculaire ommezwaai is vooral te verklaren door de daling van de vraag in de industrielanden en door de forse achteruitgang van de wereldwijde economische vooruitzichten. Tijdens het tweede semester heeft de appreciatie van de dollar eveneens een neerwaartse druk op de Brentprijs uitgeoefend. Met de door de OPEC aangekondigde productieverminderingen, lijkt er sedert december 2008 een einde te zijn gekomen aan de olieprijsdalingen.

Gelet op de wereldwijde recessie en op de aanhoudend zwakke vraag naar olie, wordt een Brentprijs van gemiddeld niet meer dan 51,3 dollar verondersteld in 2009. Uitgedrukt in euro zou de Brentprijs gemiddeld 38,2 euro bedragen, d.i. ongeveer het peil van het begin van de jaren tachtig.

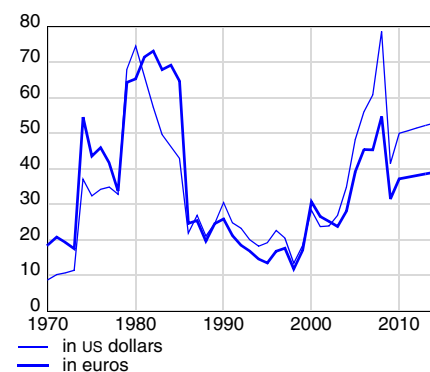
Het scenario gaat vervolgens uit van een geleidelijke toename van de prijs van de ruwe olie. Op het einde van de periode zou de nominale prijs oplopen tot 70,3 dollar per vat (zie figuur 2)¹.

In reële termen (zie figuur 3) zouden de olieprijzen in euro duidelijk lager zijn dan in het begin van de jaren tachtig en ook lager zijn dan in de jaren zeventig (na de eerste olieschok).

FIGUUR 2 - Prijs van een vat Brentolie (in nominale termen)

FIGUUR 3 - Prijs van een vat Brentolie (in reële termen)¹

1. Nominale prijzen gedefleerd met behulp van de consumptieprijsindex (index 2000=100).

Ook de prijzen van de niet-energetische grondstoffen zijn sterk gedaald.

De daling van de grondstoffenprijzen heeft zich niet beperkt tot de ruwe olie. Ook de prijzen van andere niet-energetische grondstoffen zijn in uiteenlopende mate gedaald. De voedselprijzen, die in de eerste helft van 2008 nog sterk stegen, daalden vervolgens tot onder het niveau van een jaar voordien. Ook de prijzen van de andere basisproducten (industriële grondstoffen) daalden spectaculair in de tweede helft van 2008.

De mondiale economische crisis zou op de internationale prijzen zonder energie tot 2010 blijven wegen. Pas vanaf 2011 geeft het gehanteerde internationale scenario een zeker herstel aan (met een gemiddelde stijging met 1,8 % per jaar van de prijzen zonder energie).

1. Verondersteld wordt dat de prijs per vat na 2010 gaat stijgen met iets meer dan 1 % per jaar in reële termen.

Een duidelijk afnemende inflatie in de eurozone sinds augustus 2008.

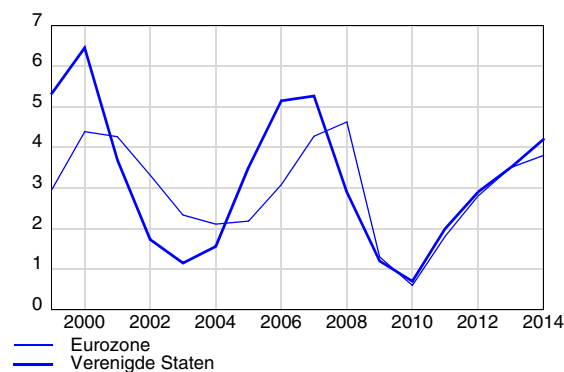
De inflatie in de eurozone (gemeten als de jaar-op-jaargroei van de geharmoniseerde index der consumptieprijzen) bedroeg in 2008 3,3 %, d.i. het hoogste niveau sinds de oprichting van de zone (en ruim boven de ECB-doelstelling van 2 %). Na een maximum in juli (toename met 4 %) koelde de Europese inflatie af onder invloed van de sterke daling van de grondstoffenprijzen. Eind 2008 bedroeg de inflatie in de eurozone nog 1,6 %.

In 2009 zouden de mondiale economische malaise en de lage grondstoffenprijzen de inflatie in de eurozone verder doen afkoelen tot gemiddeld nog slechts 0,6 %. De inflatie zou vervolgens opnieuw stijgen, maar onder 2 % blijven. Die gematigde inflatie is toe te schrijven aan een stabiele prijsevolutie van de ingevoerde grondstoffen (waarbij de waarde van de euro stabiel blijft ten opzichte van de dollar), aan een gematigde evolutie van de loonkosten per eenheid product, aan de toename van de reële kortetermijnrente en aan een output gap die op middellange termijn negatief blijft.

Sterke daling van de kortetermijnrente in 2008 en 2009, vervolgens opnieuw een stijging.

Hoewel de interbancaire rente op drie maanden (Euribor) nog zijn hoogste waarde bereikte in het derde kwartaal van 2008 door de financiële spanningen en een buitengewoon hoge risicopremie (die meer dan 110 basispunten bedroeg in oktober), nam de kortetermijnrente op het einde van het jaar af door de openvolgende verlagingen van de beleidsrente, de verwachte nieuwe renteverlagingen en de massale kapitaalinjecties in het banksysteem door de overheden. In december 2008, daalde de Euribor tot 3,3 % gemiddeld (terwijl de risicopremie zelf daalde tot 60 punten). In 2009 zou de Euribor kunnen dalen tot gemiddeld 1,3 % door nieuwe verlagingen van de beleidsrente en een daling van de risicopremie dankzij een terugkeer van de rust op de financiële markten. Vervolgens zou de kortetermijnrente opnieuw geleidelijk stijgen tot 3,8 % op het einde van de projectieperiode, d.i. minder dan 2 % in reële termen. Die evolutie weerspiegelt de wil van de Europese monetaire overheden om de inflatie laag te houden.

FIGUUR 4 - Kortetermijnrente in de eurozone en de vs (in procent)

De Amerikaanse kortetermijnrente daalde gevoelig van gemiddeld 5,3 % in 2007 tot 2,9 % in 2008, als gevolg van de forse monetaire versoepeling door de Federal Reserve (FR). Die was bedoeld om de financiële crisis te bestrijden en de vastgoedsector en de financiële sector te hulp te komen. Net als in Europa, overschreed de interbancaire rente de officiële rentevoet in zeer ruime mate (met meer dan 300 basispunten

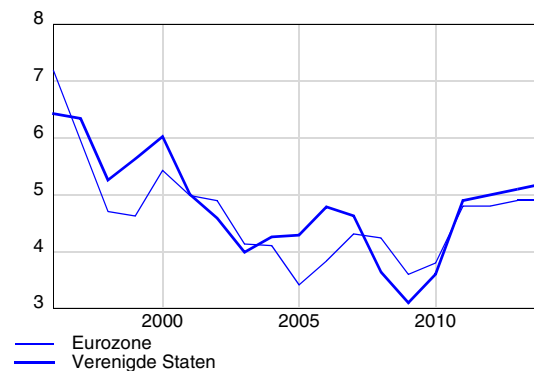
begin oktober). Sindsdien is de risicopremie sterk gedaald (tot minder dan 100 basispunten in maart) en de FR heeft haar beleidsrente laten dalen tot bijna 0 %. Dat zou resulteren in een kortetermijnrente van gemiddeld slechts 1,2 % voor 2009. In 2010 zou de Amerikaanse kortetermijnrente verder dalen tot 0,7 % als gevolg van een bijkomende daling van de risicopremie. Op middellange termijn zou de Amerikaanse rente gestaag stijgen en in reële termen sterk positief worden.

De langetermijnrente daalt in 2008 en 2009 en trekt nadien aan.

De Europese langetermijnrente die 4,3 % bedroeg in 2007, nam toe tot midden 2008 (4,7 %) en daalde vervolgens sterk door de financiële crisis en door een verschuiving van beleggingen in risicovolle producten naar veilig geachte staatsobligaties. De Europese langetermijnrente bedroeg gemiddeld 4,2 % in 2008. Tegelijkertijd nam het verschil tussen de langetermijnrentes van de verschillende landen van de eurozone en de Duitse Bund duidelijk toe. Zo daalde de Duitse langetermijnrente tot 3 % eind 2008, terwijl de Europese langetermijnrente nog 3,6 % bedroeg. Het verschil zou zich in 2009 ongeveer handhaven: de Duitse langetermijnrente zou gemiddeld 3,1 % bedragen, tegenover 3,6 % voor de Europese langetermijnrente. Vervolgens zou de Europese langetermijnrente opnieuw aantrekken, zodat de langetermijnrente voor de eurozone in 2014 op 4,9 % uitkomt.

De spread tussen de Belgische en de Duitse langetermijnrente nam ook gevoelig toe, tot meer dan 100 basispunten in februari 2009, tegenover slechts 20 basispunten in januari 2008. Net zoals voor de andere Europese langetermijnrentes heeft dat te maken met de grote onzekerheid op de financiële markten, waarbij de voorkeur van investeerders uitgaat naar de meest liquide en vermoedelijk minst risicovolle markt in overheidsobligaties (de Duitse). Op middellange termijn wordt verondersteld dat dit fenomeen zou afzwakken en dat zowel de Duitse als de Belgische rente meer in overeenstemming zouden worden gebracht met de Europese langetermijnrente.

FIGUUR 5 - Langetermijnrente in de eurozone en de vs (in procent)

De Amerikaanse langetermijnrente steeg, net als de Europese rente, in de eerste helft van 2008. De financiële crisis, de dalende huizenprijzen en de intrede van de recessie dwongen de langetermijnrente sindsdien echter fors lager. De Amerikaanse langetermijnrente bedroeg 3,6 % in 2008. De beslissing van de FR om massaal overheidsobligaties aan te kopen heeft de langetermijnrente doen dalen in 2009. Ge-

middeld zou de rente 3,1 % bedragen in 2009 en 3,6 % in 2010, om verder aan te trekken op middellange termijn.

KADER 1 - Wat zijn de oorzaken van de financiële crisis?

De financiële crisis zou ontstaan zijn uit de combinatie van vier factoren. Geen van die factoren is op zich verantwoordelijk voor de crisis, maar elk van hen heeft er in mindere of meerdere mate toe bijgedragen dat de financiële crisis is uitgegroeid tot een diepe wereldwijde crisis¹.

1. Het te langdurig expansieve Amerikaanse monetaire beleid

Door de vrees voor een langdurige vertraging van de activiteit na de recessie van 2001 in de Verenigde Staten, heeft de FR (net zoals andere centrale banken) gedurende een zeer lange periode de beleidsrente laag gehouden. Dat rentebeleid heeft geleid tot de vorming van zeepbellen op de activamarkten (vastgoedmarkt, aandelenmarkt en grondstoffenmarkt). Door de voortdurende prijsstijging van de activa werd het reële rendement van die activa overschat, wat in combinatie met de vrij lage kredietkosten geleid heeft tot een toename van de schuldenlast die, vooral bij de Amerikaanse gezinnen, buitensporige proporties aannam. De daaruit voortvloeiende daling van de spaarquote heeft geleid tot hardnekkige onevenwichten op de lopende rekening van de Verenigde Staten met het buitenland die zichzelf in stand hielden.

2. De globalisering van de financiële markten

De globalisering van de financiële markten heeft, samen met de onevenwichten op de lopende rekeningen, de wereldwijde verspreiding van die zeepbellen in de hand gewerkt. De rol die bepaalde opkomende landen daarin speelden heeft bijgedragen tot een versterking van de bubbelvorming. De rente werd immers laag gehouden door de groei van het sparen, die vooral samenhang met de winsten van de Chinese ondernemingen die geen lokale bestemming vonden omdat de binnenlandse financiële markten niet voldoende ontwikkeld waren. Mede dankzij de relatieve stabiliteit van de wisselkoers van de Chinese munt (en van de munten van andere sterk groeiende opkomende economieën) ten opzichte van de duidelijk ondergewaardeerde dollar kon de prijsstabiliteit worden bewaard, waardoor een inflatieversnelling werd afgeremd en de centrale banken er niet toe aangezet werden de kredietvoorwaarden te verstrengen. Pas in 2007 werd het monetaire beleid verstrakt, als reactie op de inflatoire spanningen die ontstonden door de oplopende olieprijsen. Begin 2008 heeft de versoepeling van het Amerikaanse monetaire beleid na het barsten van de vastgoedbubbel een nieuwe bubbel doen ontstaan, deze keer in de olieprijsen, die pas tijdens de financiële crisis van september uiteengespat is².

3. De deregulering van het bancaire systeem

Door de deregulering van de financiële markten konden de banken hun balansen laten aanzwellen door gebruik te maken van zeer grote hefboomeffecten (leverage). In hun zoektocht naar winstgevende beleggingen voor die overvloed aan middelen, investeerden de banken in steeds risicovollere producten (of veeleer producten waarvan het risico slecht was ingeschat). De banken hebben die risico's kunnen nemen omdat ze dubbel verzekerd waren: enerzijds door de mogelijkheid tot herfinanciering bij de centrale bank en anderzijds door de verspreiding van de risico's via de nieuwe financiële producten. Die producten hebben het bovendien mogelijk gemaakt, dankzij de effectisering van de kredieten en de buiten-balansvehikels, of nog, dankzij de verkoop aan investeringsfondsen, kredieten te creëren buiten de prudentiële toezichtszone van de regulerende autoriteiten.

4. Asymmetrische informatie

Vanaf het ogenblik dat de zeepbellen waren leeggelopen (vanaf midden 2007), en uiteengespat, is het risico op het in gebreke blijven van de tegenpartij toegenomen en is het probleem van asymmetrische informatie, dat met name ontstond door de financiële innovaties, ten volle tot uiting gekomen. De onzekerheid over de kwaliteit van de producten, zoals de geëffectiseerde hypothecaire producten, heeft in eerste instantie geleid tot een waardevermindering en in twee instantie tot het verdwijnen van de markt zelf. Het waardeverlies op de bankbalansen heeft geleid tot een kettingreactie. Om niet insolvent te worden verklaard, hadden de banken geen andere uitweg dan reddingsoperaties door te voeren (via overnames, verkopen van activa of herkapitalisering). Het buitensporig aanbod van effecten heeft geleid tot een prijsval en dus tot nieuwe waardeverliezen. De vrees en onzekerheden over de solvabiliteit van de banken zelf heeft het probleem van de asymmetrische informatie met betrekking tot het tegenpartijrisico op de interbankenmarkt nog vergroot. Daardoor steeg de interbankenrente en later viel de activiteit op de markt nagenoeg stil.

-
1. Zie ook: Davide Furceri and Annabelle Mourougane, 'Financial crises: past lessons and policy implications', Economics Department Working Papers N° 668, februari 2009, alsook: Centraal Planbureau: 'De kredietcrisis – oorzaken en gevolgen', hoofdstuk 5 van het Centraal Economisch Plan, maart 2009.
 2. Zie daaromtrent: Taylor, John, B.: 'The financial crisis and the policy responses: an empirical analysis of what went wrong', Bank of Canada, November 2008.

B. Risico's en onzekerheden

Aan het internationaal scenario dat in afdeling A besproken wordt, zijn bijzonder veel onzekerheden verbonden, vooral wat betreft de duur en de intensiteit van de financiële crisis en haar weerslag op de reële economie. Vandaag moet het risico op een verdere uitdieping van de crisis en een verergering van de huidige recessie heel ernstig worden genomen.

De uitvoering van de maatregelen om het financiële klimaat te stabiliseren en het financiële systeem terug op de rails te zetten zou langer kunnen duren dan voorzien, waardoor de negatieve feedback tussen de reële economie en het financieel systeem onvermijdelijk zal toenemen. Een verdere verslechtering van de financiële positie van de banken in de industrielanden zou kunnen leiden tot een uitdieping van de financiële crisis en nieuwe kredietbeperkingen die op hun beurt een weerslag zouden hebben op de reële economie.

De deflatierisico's (daling van de kosten, en daarna van de prijzen) die worden aangehaald voor de industrielanden, zouden eveneens de huidige recessiebeweging kunnen versterken. De verwachte prijsdalingen zouden de consumenten en de bedrijfsleiders ertoe kunnen aanzetten hun uitgaven uit te stellen, waardoor de recessie nog aan kracht zou winnen.

Bovendien is de kans zeer reëel dat de opkomende landen minder vlot toegang krijgen tot buitenlands krediet, ongeacht of het gaat om ondernemingen of de staten zelf. Dat zou met name wegen op de landen die aanzienlijke buitenlandse tekorten hebben opgestapeld (onder meer de Oost-Europese landen) en die massaal een beroep moeten doen op internationaal krediet om die tekorten te financieren.

Tot slot worden ook nieuwe protectionistische trends op financieel en handelsvlak waargenomen. Sommige industrielanden hebben reeds unilaterale maatregelen genomen, meer bepaald om sectoren die hard getroffen zijn door de crisis (waaronder de automobielsector) te beschermen. Bovendien zouden de opkomende landen die te kampen hebben met een tekort op hun lopende rekening met het buitenland, geneigd kunnen zijn een controle op de kapitaalstromen op te leggen.

Omgekeerd kunnen we ook niet voorbijgaan aan bepaalde positieve risico's. Het is niet uitgesloten dat het economisch en financieel klimaat sneller verbetert dan voorzien, dankzij de economische beleidsmaatregelen van de verschillende landen die veel doeltreffender zouden kunnen zijn om de wereldvraag opnieuw te doen aantrekken en het vertrouwen te herstellen dan verwacht wordt.

De hierboven vermelde onzekerheden worden voor België geïllustreerd aan de hand van twee varianten voor de internationale omgeving die op het einde van hoofdstuk III worden voorgesteld. De ene variant voorziet een snellere en meer uitgesproken heropleving van de wereldhandel dan het basisscenario. De andere variant voorziet daarentegen een meer uitgesproken terugval van de mondiale groei in 2009 dan in het basisscenario en pas vanaf 2011 een eerste heropleving.

KADER 2 - Effecten van de relanceplannen

In de meest recente economische vooruitzichten van de OESO (maart 2009) werd een hoofdstuk gewijd aan de evaluatie van de budgettaire relancemaatregelen die werden genomen om de huidige mondiale economische en financiële crisis aan te pakken. Het onderliggend idee is dat de staat de omvang van de economische recessie kan beperken, hetzij door de eigen uitgaven te verhogen, hetzij door de bestedingscapaciteit van de privésector te ondersteunen door middel van belastingverlagingen.

De OESO evalueert de omvang van de nationale relanceplannen op basis van het geraamde bedrag van de discretionaire begrotingsmaatregelen in procent van het bbp van elk land (en voor het gemiddelde van de OESO landen). Onderstaande tabel geeft een overzicht van de geleverde inspanningen op internationaal niveau. Gemiddeld ondersteunen de maatregelen de economische activiteit even sterk in 2009 als in 2010. De tabel toont ook dat het merendeel van de maatregelen belastingverlagingen zijn, veeleer dan verhogingen van de overheidsuitgaven.

TABEL 2a - Grootte en samenstelling van de relanceplannen
(in procent van het bbp van 2008)

	Totaal	Discretionaire maatregelen die het begrotingssaldo beïnvloeden			
		Maatregelen die de uitgaven beïnvloeden	Maatregelen die de ontvangsten beïnvloeden	% van het toegewezen totaal voor 2009	% van het toegewezen totaal voor 2010
Duitsland	-3,0	1,4	-1,6	46	54
Frankrijk	-0,6	0,4	-0,2	75	25
Italië	0,0	0,3	0,3	15	85
Japan	-2,0	1,5	-0,5	73	24
Verenigd Koninkrijk	-1,4	0,0	-1,5	93	-8
Verenigde Staten	-5,6	2,4	-3,2	37	42
OESO (gewogen gemiddelde)	-3,4	1,5	-1,9	45	39

Er bestaan heel wat onzekerheden over de uiteindelijke impact van de budgettaire relanceplannen op de economie. Men kan proberen die impact te evalueren met behulp van 'multiplicatoren'. Die multiplicatoren geven het effect weer van een stijging van de overheidsuitgaven of van een daling van de fiscale heffingen op het bbp van een land; een overheidsuitgave (of een belastingverlaging) kan als relatief doeltreffend worden beschouwd om de economie aan te zwengelen indien haar multiplier groter is dan één en als relatief ondoeltreffend indien haar multiplier kleiner is dan één. Om de potentiële impact van de relanceplannen te evalueren, heeft de OESO de beschikbare economische informatie over de grootte van de multiplicatoren van verschillende soorten van overheidsuitgaven en -ontvangsten verzameld en multiplicatoren per land geraamd die rekening houden met specifieke factoren die verband houden met de huidige crisis, zoals een mogelijk zwakkere marginale consumptieneiging, en de verschillen in openheidsgraad (ten opzichte van internationale handel) tussen de landen.

TABEL 2b - Geschatte waarden van multiplicatoren voor de Verenigde Staten, Duitsland en België

	Verenigde Staten	Duitsland	België
Investerings in infrastructuur	1,1 - 1,3	1,0 - 1,2	0,9 - 1,1
Overheidsconsumptie van goederen en diensten	0,8 - 1,1	0,5 - 0,8	0,4 - 0,7
Overdrachten aan de gezinnen	0,8 - 0,9	0,5 - 0,7	0,4 - 0,6
Verlaging van de personenbelasting	0,5 - 0,9	0,3 - 0,7	0,2 - 0,8
Verlaging van de indirecte belastingen en andere maatregelen	0,3 - 0,5	0,2 - 0,4	0,1 - 0,3

De impact van een relanceplan op het bbp van een land wordt dan verkregen door de budgettaire impulsen die voorzien zijn per uitgaven- en ontvangstencategorie te vermenigvuldigen met de overeenkomstige multiplicatoren en er de som van te maken. Volgens die methode zouden de effecten op het bbp het grootst zijn voor de Verenigde Staten en Australië, gelet op de omvang van de relanceplannen en het vrij gesloten karakter van die economieën. De discretionaire maatregelen waartoe beslist werd door de OESO-lidstaten zijn niet de enige mechanismen die de economische activiteit moeten ondersteunen. De normale werking van de automatische budgettaire stabilisatoren vormt immers een rechtstreekse ondersteuning van de economie, met name via de inkomensondersteuning van personen die hun baan verliezen. Die automatische stabilisatoren zijn er uiteraard op gericht de conjuncturele vertraging af te remmen maar gaan ten koste van een verslechtering van het saldo van de begroting.

Vervolg kader 2

Zelfs zonder contracyclische werking van de automatische budgettaire stabilisatoren, wegen andere niet-conjuncturele factoren zoals de vergrijzing en de stijgende kosten voor gezondheidszorg steeds zwaarder op het evenwicht van de overheidsrekeningen op middellange en lange termijn.

De middellangetermijnprojectie van het Federaal Planbureau is gebaseerd op een daling van de potentiële groei op internationaal vlak. Bij ongewijzigd budgettair beleid zou dit kunnen leiden tot een ontsporing van de overheidsuitgaven die ook zou wegen op het evenwicht van de overheidsrekeningen op middellange en lange termijn. De gezamenlijke impact van de discretionaire relancemaatregelen, de automatische stabilisatoren en de trends op het vlak van demografie en gezondheidszorg, alsook van de daling van de potentiële groei op de overheidsrekeningen, verklaren een groot deel van de terughoudendheid van heel wat landen om in te stemmen met meer ambitieuze discretionaire budgettaire relanceplannen.

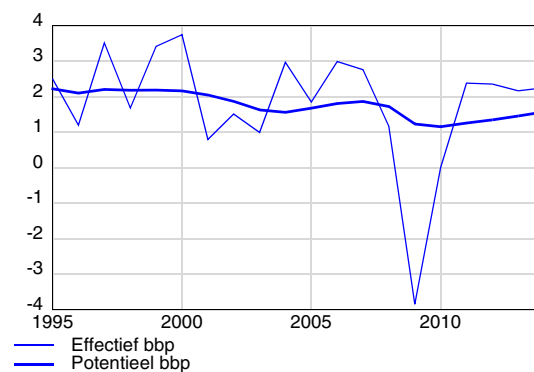
Referentie: *OECD Economic Outlook, Interim Report*, 31 maart 2009.

III Macro-economische en sectorale evoluties

Tijdens het tweede semester van 2008 heeft de voordien reeds latente financiële crisis ernstige proporties aangenomen en zich uitgebreid tot de reële economie. In het kielzog van de mondiale economie, is ook de groei van de Belgische economie tijdens dat semester sterk vertraagd. Op jaarbasis is het Belgisch bbp in volume slechts met 1,2 % toegenomen. Dat resultaat is veel zwakker dan tijdens de twee voorgaande jaren (3,0 % in 2006 en 2,8 % in 2007). In 2009 zou de crisis haar hoogtepunt bereiken: het Belgisch bbp zou in volume met bijna 4 % dalen, of de grootste daling sinds zestig jaar. Ook in nominale termen zou het bbp voor het eerst sinds zestig jaar inkrimpen (-1,0 %). In 2010 zou het - geleidelijk - wegebben van de crisis leiden tot een nulgroei van het Belgisch bbp in volume. Onder impuls van de internationale conjunctuur en het hernieuwd vertrouwen van de verschillende economische actoren, zou de Belgische bbp-groei vanaf 2011 aantrekken en zijn historische trend benaderen (gemiddeld 2,3 % per jaar tijdens de periode 2011-2014).

FIGUUR 6 - Effectieve en potentiële groei van het bbp
(groei voet in procent)

Dit nationaal basisscenario is het logisch uitloeijsel van het scenario voor de internationale omgeving. Het impliceert dat het verlies aan output als gevolg van de crisis niet wordt gerecupereerd en het veronderstelt een Belgische economische groei in 2011-2014 die vergelijkbaar is met de gemiddelde groei voor het uitbreken van de crisis. Dat impliceert een tijdelijke daling van de groei van het potentieel bbp. Het groeipotentieel zou gemiddeld iets meer dan 1,3 % bedragen tijdens de projectieperiode (1,2 % in 2010 en 1,6 % in 2014; zie figuur 6) tegenover meer dan 2 % tijdens de jaren tachtig en negentig. Ondanks die lagere potentiële groei zou de output gap, die zeer negatief wordt in 2010 (-3,9 %), niet volledig weggewerkt zijn op het einde van de projectieperiode (-0,5 %). Het weze vermeld dat de huidige ramingen van het potentieel bbp en de output gap uiterst delicaat zijn aangezien zij bepaald worden door het gekozen macro-economisch scenario.

Gelet op de uitermate grote onzekerheden m.b.t. het internationaal scenario (en dus ook voor wat betreft het nationaal scenario), vooral over de duur en de intensiteit van de financiële crisis en de weerslag ervan op de reële economie, werden er twee onzekerheidsvarianten ontwikkeld. Ze worden voorgesteld op het einde van dit hoofdstuk. De eerste variant gaat uit van een snellere en sterkere opleving van de wereldhandel dan in het basisscenario. De tweede variant daarentegen omvat een meer uitgesproken terugval van de mondiale groei dit jaar en toont pas vanaf 2011 een beginnend herstel.

In het basisscenario zou het volume van de Belgische uitvoer, als gevolg van de aanzienlijke daling van onze potentiële uitvoermarkten in het begin van de projectieperiode, gedurende twee jaar op rij afnemen: de daling is zeer sterk in 2009 (-8,9 %) en beperkter in 2010 (-0,6 %). Tegelijk zou de terugval van de invoer - door de daling van de finale vraag - iets minder uitgesproken zijn (respectievelijk -6,4 % en +0,2 %), waardoor de bijdrage van de netto-uitvoer tot de bbp-groei sterk negatief zou zijn in 2009 en 2010 (-2,2 en -0,6 procentpunt). Vanaf 2011 gaat het internationaal scenario uit van een aanzienlijk conjunctuurherstel, waardoor de groei van de potentiële uitvoermarkten herneemt (gemiddelde groei van 6,3 % per jaar tijdens de periode 2011-2014) en de Belgische uitvoer opnieuw kan aanknopen met de historische groei (4,8 %). Het verschil tussen de groei van de potentiële uitvoermarkten en de groei van de Belgische uitvoer impliceert een blijvend verlies aan marktaandeel op middellange termijn. Ondanks de sterke toename van het invoervolume vanaf 2011 (4,5 %) zou de bijdrage van de netto-uitvoer tot de groei gemiddeld licht positief zijn (+0,2 procentpunt) tussen 2011 en 2014.

Dankzij de belangrijke ondersteuning door de bruto-investeringen van de ondernemingen, bleef de groei van de binnenlandse vraag nog krachtig in 2008 (2,4 %). In 2009 zou die groei negatief zijn (-1,6 %) als gevolg van de economische recessie die het vertrouwen van de particulieren en de ondernemers ondermijnt. Dit jaar zouden enkel de overheidsconsumptie en de overheidsinvesteringen een positieve reële groei laten optekenen. De binnenlandse vraag zou enigszins aantrekken in 2010 (0,6 %), waarbij de particuliere consumptie vrijwel zou stagneren en de overheidsuitgaven een positieve groei blijven noteren. De investeringen van de ondernemingen en de gezinnen daarentegen zouden nog steeds afnemen, maar in veel mindere mate dan het voorgaande jaar. Vanaf 2011 zou de binnenlandse vraag met gemiddeld 2,1 % per jaar stijgen en zouden de verschillende componenten van die vraag opnieuw aansluiten bij hun trendgroei.

De bedrijfstakken die het meest afhankelijk zijn van de uitvoer en de investeringen zouden het zwaarst getroffen worden door de huidige economische crisis, dus vooral de verwerkende nijverheid. Verschillende diensten zouden eveneens getroffen worden, zoals de bedrijfstak 'transport en communicatie'. De bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' die voluit door de financiële crisis wordt getroffen, krijgt het eveneens zwaar te verduren. Slechts twee bedrijfstakken zouden tijdens de crisisjaren hun positieve groei handhaven, waardoor hun aandeel in de totale economie toeneemt: 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overheid en onderwijs'. De marktdiensten zouden op middellange termijn hun aandeel zien toenemen in de toegevoegde waarde in volume (60,7 % in 2014) en de werkgelegenheid (61,7 %).

Na een piek in 2008 (4,5 %), zou de Belgische inflatie, gemeten aan de hand van de nationale index van de consumptieprijzen, nog slechts 0,3 % bedragen in 2009 als gevolg van de spectaculaire val van de energieprijzen en de daling van de overige grondstoffenprijzen, met name de voedingsgrondstoffen. De zware recessie waarin de Belgische economie in 2009 is beland, zou eveneens wegen op de groei van de kosten en de prijzen. Zonder nieuwe schokken op de wereldprijzen, zou de groei van de nationale index van de consumptieprijzen op middellange termijn opnieuw aantrekken, maar onder de 2 %-grens blijven. Het behoud van een gematigde inflatie op middellange termijn weerspiegelt een stabiele stijging van de invoerprijzen zonder energie, een zeer gematigde stijging van de internationale energieprijzen en van de prijzen van de voedingsgrondstoffen, de relatieve matiging van de binnenlandse kosten (met name de loonkosten) en een output gap die negatief blijft tot het einde van de projectieperiode.

Terwijl België tot 2007 aanzienlijke overschotten optekende, verscheen in 2008, voor het eerst sedert 1986, een tekort op de rekening van het buitenland. Volgens de nieuwe pro-

jectie 2009-2014 zou dat tekort blijven tot het einde van de periode en op korte termijn zelfs nog groter worden. Tegelijk zou het vorderingstekort van de overheid aanzienlijk toenemen. Het dubbeltekort (overheidsrekening en rekening van het buitenland), dat reeds in 2008 werd vastgesteld, zou dus in de zes daaropvolgende jaren blijven bestaan.

A. De effectieve en potentiële groei van het bbp

Het potentieel bbp wordt aangetast door de crisis, maar in welke mate is onzeker.

De grote onzekerheden die momenteel op de economische vooruitzichten wegen, maken de raming van de potentiële groei zeer delicaat. Zoals wordt toegelicht in kader 3, steunt het gekozen macro-economisch scenario op de analyse van een geheel van vorige financiële crisissen en wordt verondersteld dat het activiteitsverlies als gevolg van de huidige crisis tijdens de projectieperiode niet wordt gecompenseerd¹. De potentiële groei zou dus tijdelijk door de crisis worden aangetast, zoals blijkt uit tabel 3. Het groeipotentieel zou gemiddeld iets meer dan 1,3 % bedragen tijdens de projectieperiode (1,2 % in 2010 en 1,6 % in 2014) tegenover meer dan 2 % tijdens de jaren tachtig en negentig.

TABEL 3 - Effectief bbp, potentieel bbp en determinanten
(jaarlijks gemiddelde groeivoeten in procent)

	1981-1990	1991-2000	2001-2008	2009-2014
Effectief bbp	2,2	2,2	1,9	0,9
Potentieel bbp	2,0	2,3	1,8	1,3
Bijdragen:				
- Structurele productiviteit per uur	2,4	1,7	0,9	0,9
waaronder:				
kapitaalintensiteit	0,7	0,6	0,4	0,5
totale factorproductiviteit	1,7	1,1	0,5	0,3
- Potentiële werkgelegenheid (in uren)	-0,3	0,6	0,8	0,5
waaronder:				
bevolking op arbeidsleeftijd	0,3	0,1	0,6	0,4
activiteitsgraad	0,2	0,7	0,4	0,2
niet-inflatoire werkloosheidsgraad	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1
arbeidsduur	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1

De bijdrage van de totale factorproductiviteit wordt voluit getroffen door de crisis ...

Volgens dit scenario zou aan de historische daling van de productiviteitswinsten een einde komen met het herstel van de groei in 2011 (zie volgende afdeling). Tijdens de periode 2009-2014 zou de structurele productiviteit per uur gemiddeld in eenzelfde tempo stijgen als tijdens de voorbije acht jaar. De totale factorproductiviteit zou echter zeer negatief beïnvloed worden door de financiële crisis en haar bijdrage tot de groei van de productiviteit zou blijven dalen. De totale factorproductiviteit is niet rechtstreeks waarneembaar en omvat alle effecten die niet rechtstreeks verklaard kunnen worden door de toename van de werkgelegenheid en de kapitaalvoorraad. De toegepaste methode onderscheidt de effecten van de gewijzigde trendmatige arbeidsduur, maar de impact van een schommeling van de capaciteitsbezettingsgraad van het kapitaal wordt niet expliciet onderscheiden. Elke abnormaal zwakke capaciteitsbezetting van de kapitaalvoorraad – zoals momenteel het geval is door de terugval van de productie – zal dus een weerslag hebben op de totale factorproductiviteit. De daling van de bijdrage van de totale factorproductiviteit kan eveneens worden geïnterpreteerd als een niet-efficiënte aanwending van de productiefactoren in een context van gedeeltelijke verlamming van het financieel systeem en bruuske terugval van de geaggregeerde vraag. Tot slot wijzen we erop dat de kapitaalintensiteit wordt beïnvloed door de macro-economische afschrijvingsvoet van het kapitaal en het is momenteel zeer moeilijk om de impact van de financiële crisis daarop precies te kwantifice-

1. Zie de referenties in kader 3 en Cerra V. and Saxena S., 'Growth Dynamics: The Myth of Economic Recovery', BIS Working Papers No 226, maart 2007.

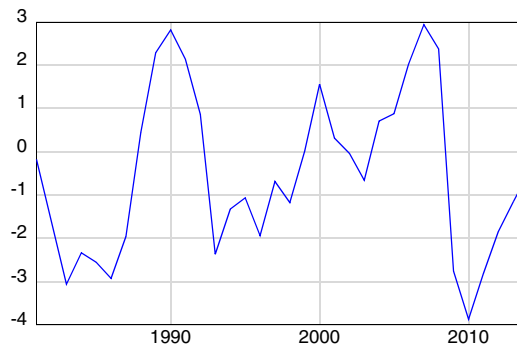
ren. Kader 3 geeft in detail de mogelijke mechanismen via welke de crisis een invloed kan hebben op de kapitaalaccumulatie en de technische vooruitgang.

... net als die van de structurele werkloosheidsgraad.

De bijdrage van de werkgelegenheid tot de potentiële groei zou halveren in vergelijking met de voorbije acht jaar. Zij zou evenwel nog ondersteund worden door de toename van de bevolking op arbeidsleeftijd en de activiteitsgraad. De niet-inflatoire werkloosheidsgraad zou daarentegen een negatieve invloed blijven uitoefenen op de potentiële groei, wat een wezenlijk verschil is met de middellangetermijnvooruitzichten van vorig jaar. Volgens het hier gehanteerde scenario, zou de forse daling van de werkloosheidsgraad van de jongste jaren louter van conjuncturele aard geweest zijn. De arbeidsduur zou ook blijven wegen op de werkgelegenheid uitgedrukt in uren als gevolg van de forse arbeidsduurvermindering in 2008-2009.

De output gap wordt hertekend door de crisis.

FIGUUR 7 - Output gap
(in procent van het potentieel bbp)

Zoals wordt getoond in kader 3, heeft de herziening van het potentieel bbp het profiel van de output gap grondig gewijzigd voor de periode 2004-2007 ten opzichte van de vooruitzichten van vorig jaar. De conjuncturele piek in 2007 zou nu vergelijkbaar zijn met die van 1990. De terugval zou echter bruusker zijn dan in 1992-1993 en het dieptepunt dat in 2010 wordt bereikt, zou duidelijk lager liggen dan in

1983, ondanks een zwakkere potentiële groei. De terugkeer naar een bbp-groei die vanaf 2011 groter is dan het potentieel, zou een geleidelijk vermindering van de output gap mogelijk maken. Gezien de omvang van de vertraging en de vrij beperkte heropleving nadien, zou de output gap evenwel niet volledig worden gedicht tegen 2014¹. We wijzen er tot slot op dat de ramingen van de output gap voor het recente verleden en a fortiori voor de toekomst gepaard gaan met een grote onzekerheidsmarge m.b.t. de mogelijke effecten van de financiële crisis op de groei van het productiepotentieel.

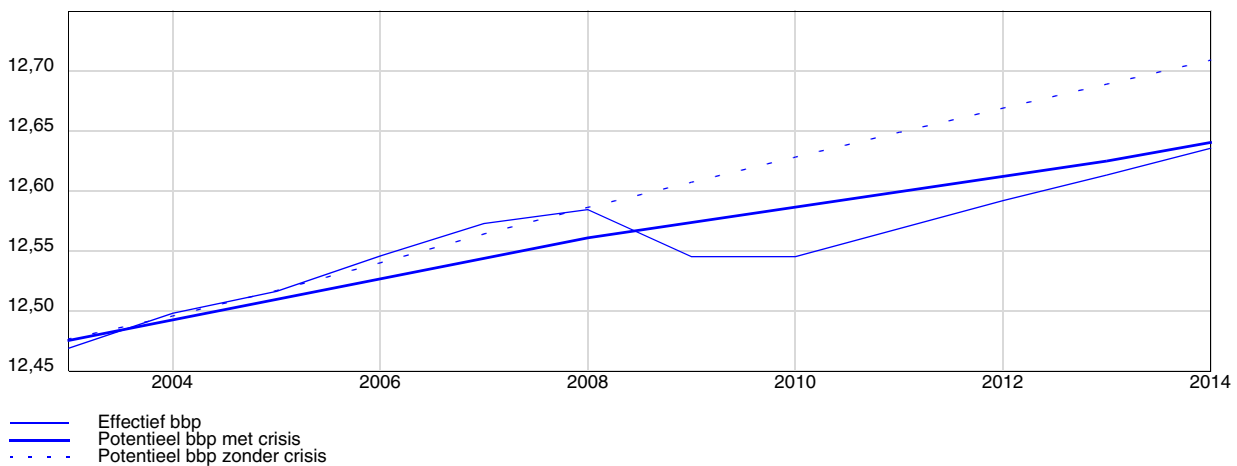
1. Een dergelijk scenario is in overeenstemming met de conclusies van de studie van Haugh D., Ollivaud P. en Turner D., 'The Macroeconomic Consequences of Banking Crises in OECD Countries', OECD Economics Department Working Paper No 621, Juli 2008. Die studie toont aan dat in vier gevallen op zes het dichten van de output gap na een bankcrisis langer duurt dan bij een klassieke conjuncturele heropleving.

KADER 3 - De impact van de financiële crisis op de potentiële groei

Bankcrisissen hebben doorgaans een blijvende impact op het activiteitsniveau ...

Een aantal studies over de vorige financiële crisissen toont aan dat die crisissen een uitzonderlijke schok teweegbrengen die veel verder reikt dan de traditionele conjunctuurvertraging, zowel qua omvang als qua duur¹. Uit de studie van Reinhart en Rogoff (2008)² blijkt dat op basis van een steekproef van veertien grote bankcrisissen uit het verleden, het bbp gemiddeld met meer dan 9 procentpunt daalt (van de top van de cyclus tot het dieptepunt) over een periode van ongeveer twee jaar. Een uitbreiding van die studie door het CPB (2009)³ toont aan dat, in de meeste gevallen, het bbp na de crisis niet langer dezelfde trend volgt als voor de crisis. Met andere woorden, het verlies aan output als gevolg van de crisis wordt niet 'gerecupereerd'. Uit de vergelijking van de groei die werd waargenomen tijdens de tien jaar voorafgaand aan de conjuncturele piek met die van de tien jaar die volgen na de crisis blijkt daarentegen dat er gemiddeld geen grote verschillen merkbaar zijn. Die bevindingen sluiten aan bij het scenario dat voor deze vooruitzichten werd gehanteerd: de recessie wordt gevolgd door een groei die in lijn ligt met de gemiddelde groei in het verleden (groei van iets meer dan 2 %). Aangezien het niveau van het potentieel bbp in een dergelijk scenario blijvend is aangetast – het gecumuleerd verlies van potentieel bbp ten opzichte van een toestand zonder crisis wordt geraamd op ongeveer 7 procentpunt – volgt daaruit dat de potentiële groei tijdelijk wordt getroffen door de schok, zoals blijkt uit de onderstaande figuur.

FIGUUR 3a - Potentieel en effectief bbp
(niveau in logaritmen)

De blijvende impact van een door een bankencrisis veroorzaakte schok op het niveau van de economische activiteit kan aan een aantal mechanismen worden toegeschreven. Zo toont de studie van Reinhart en Rogoff over de voorbije crisissen aan dat de werkloosheidsgraad gemiddeld met 7 procentpunt stijgt over een periode van 5 jaar. Een schok van een dergelijke duur kan een hysteresis-effect op de werkloosheidsgraad doen vermoeden⁴.

1. Zie Bordo M., Eichengreen B., Klingebiel D. en Martinez-Peria M., 'Is the Crisis Problem Growing More Severe?', Economic Policy, Issue 16, April 2001.
2. Reinhart C. en Rogoff K., 'The Aftermath of Financial Crises', Paper presented at the American Economic Association Meetings, January 2009.
3. Centraal Planbureau, 'De kredietcrisis – oorzaken en gevolgen', hoofdstuk 5 van het Centraal Economisch Plan, maart 2009.
4. De term 'hysteresis' betekent dat de evenwichtstoestand van een systeem afhangt van de gevolgde weg om daartoe te komen. Toegepast op de werkloosheid, impliceert dit mechanisme dat de evenwichtswerkloosheidsgraad niet los staat van de voorbije schokken die bijvoorbeeld een invloed hebben op het huidige niveau van inzetbaarheid van de werklozen.

Vervolg kader 3

Bankencrisissen gaan ook gepaard met een forse toename van de overheidsschuld. Dat impliceert meestal belastingverhogingen en dus een verhoging van de evenwichtswerkloosheidsgraad. Die verhoogde belastingen kunnen bovendien een neerwaartse druk uitoefenen op de reële lonen en aldus het arbeidsaanbod ontmoedigen. De kapitaalintensiteit kan eveneens worden getroffen door de crisis, bijvoorbeeld via een verhoging van de kapitaalkosten¹ of een verhoging van de afschrijvingsvoeten. De kapitaalvernietiging die wordt veroorzaakt door het bankroet van ondernemingen kan eveneens bijdragen tot de daling van de kapitaalintensiteit. De technologische vooruitgang kan negatief worden beïnvloed door een moeilijker toegang tot krediet, waardoor o&o-investeringen dalen. De innovatieverspreiding kan worden afgeremd door de terugkeer naar een zekere vorm van protectionisme of een strengere regulering. Herstructureringen die worden veroorzaakt door de crisis kunnen ondernemingen evenwel ertoe aanzetten op een meer efficiënte wijze te produceren ('creative destruction') en via een reallocatie van arbeid de productiviteit doen stijgen.

Het is echter nog veel te vroeg om exact te kunnen evalueren welke de krachtigste mechanismen zijn in de context van de huidige crisis. Bijgevolg bestaat er grote onzekerheid omtrent de evolutie van de potentiële groei en zijn componenten². Die onzekerheid beïnvloedt uiteraard de precisie waarmee de output gap momenteel wordt gemeten.

... en impliceren een bijzonder grote onzekerheid voor de raming van de output gap.

Zoals reeds werd aangetoond in de vorige edities van de middellangetermijnvooruitzichten³, kan de output gap ingrijpend worden herzien. Een recente OESO-analyse toont dat de herzieningen in hoofdzaak voortvloeien uit de herzieningen van het effectief bbp, eerder dan van het potentieel bbp⁴. Tabel 3a toont dat, gezien het uitzonderlijk karakter van de huidige crisis, de herzieningen van de output gap tussen 2004 en 2007 vooral worden verklaard door de grote neerwaartse herziening van het potentieel bbp. Die wijzigingen zetten er ons toe aan het verleden anders te bekijken. Vorig jaar werd de conjunctuur voor de periode 2006-2007 nog beschouwd als licht positief (output gap iets groter dan nul), maar bij de aanvang van de huidige recessie blijkt dat de cyclische omstandigheden zwaar werden onderschat. Het spreekt vanzelf dat de huidige ramingen van de output gap gepaard gaan met een uitzonderlijk hoge onzekerheidsgraad en de onzekerheden weerspiegelen die wegen op de toekomst van de mondiale economie en dus ook de Belgische economie, zoals blijkt uit de onzekerheidsvarianten die worden voorgesteld in kader 5 op het einde van dit hoofdstuk.

TABEL 3a - Herziening van de output gap

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Output gap (vooruitzichten 2009-2014)	-0,7	0,7	0,9	2,0	2,9	2,4
Output gap (vooruitzichten 2008-2013)	-0,7	0,3	-0,2	0,3	0,6	0,0
Herziening van de wijziging van de output gap	0,2	0,4	0,6	0,7	0,6	-0,0
herziening groeivoet effectief bbp	-0,0	-0,0	0,2	0,1	0,1	-0,5
herziening groeivoet potentieel bbp	0,3	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5

1. Zie daarover de bespreking in de economische vooruitzichten van de OESO, hoofdstuk 3, juni 2008.

2. De conclusies van de analyse van Haugh et.al., op. cit. over de impact van de bankencrisissen op het potentieel van de economie zijn gemengd. In Japan heeft de bankencrisis van de jaren negentig een negatieve invloed gehad op de bijdrage van de totale factorproductiviteit en op de kapitaalintensiteit, terwijl in de noordelijke landen de tijdelijke achteruitgang van de potentiële groei vooral werd veroorzaakt door een stijging van de niet-inflatoire werkloosheidsgraad.

3. Zie de Economische Vooruitzichten van het Federaal Planbureau van mei 2006.

4. Koske I. and Pain N., 'The Usefulness of Output Gaps for Policy Analysis', OECD Economics Department Working Paper No. 621, juli 2008.

B. De componenten van de economische groei

1. Algemeen overzicht

Zwakke economische groei, vooral als gevolg van een forse daling van de bijdrage van de investeringen en van de uitvoer in het begin van de periode.

In het begin van de projectieperiode (2009 en 2010) ondergaat de Belgische economie de zwaarste economische recessie sinds zestig jaar. In de periode 2011-2014 zou het Belgisch bbp opnieuw aanknopen met een groei die de historische trend benadert. Dat basisscenario impliceert dat er, in niveau, geen inhaalbeweging van het in 2009 en 2010 verloren bbp zou plaatsvinden. Het bbp-verlies ten gevolge van de economische recessie zou definitief zijn, in tegenstelling tot een 'klassieke' conjunctuurschok (zie afdeling A). Bijgevolg zou de gemiddelde economische groei in de periode 2009-2014 (0,9 %) heel wat lager zijn dan in het recente verleden en zelfs veel lager dan in de periode 1991-1996 (1,5 %) die 1993 omvat, het vorige jaar met een negatieve groei van het bbp in volume (zie tabel 4).

TABEL 4 - Bijdragen tot de bbp-groei
(jaargemiddelden in procentpunt)

	1991-1996	1997-2002	2003-2008	2009-2014
Binnenlandse bestedingen	1,3	2,0	2,3	1,2
- Particuliere consumptie	0,9	1,1	0,7	0,6
- Overheidsconsumptie	0,4	0,5	0,4	0,5
- Totale investeringen	-0,1	0,6	1,0	0,1
- Investerings in woningen	0,0	0,1	0,3	0,0
- Bedrijfsinvesteringen ^a	-0,1	0,5	0,7	0,1
- Overheidsinvesteringen	0,0	0,0	0,0	0,0
- Voorraadvorming	0,1	-0,1	0,2	0,0
Netto-uitvoer	0,4	0,4	-0,3	-0,4
- Uitvoer	2,5	3,4	3,1	1,1
- Invoer	-2,2	-3,0	-3,3	-1,5
Totaal (bbp-groei)	1,5	2,4	2,1	0,9

a. Exclusief de investeringen van bepaalde overheidsbedrijven die opgenomen zijn in de overheidsinvesteringen.

De bijdrage van de binnenlandse vraag tot de economische groei zou in de periode 2009-2014 (1,2 procentpunt) weliswaar heel wat lager zijn dan tijdens de voorbije jaren, maar vrijwel gelijk zijn aan die tijdens de periode 1991-1996 (1,3 procentpunt). De bijdrage van elk van de componenten van de binnenlandse vraag zou echter licht verschillen. Zo zou tijdens de periode 2009-2014 de gemiddelde jaarlijkse bijdrage van de particuliere consumptie kleiner zijn dan die tijdens de periode 1991-1996 (respectievelijk 0,6 en 0,9 procentpunt) en ietwat kleiner dan die tijdens de periode 2003-2008 (0,7 procentpunt). Hoewel de bijdrage van de bedrijfsinvesteringen duidelijk terugvalt in vergelijking met eind jaren negentig en begin jaren 2000, zou ze toch net positief blijven tijdens de periode 2009-2014 (gemiddeld +0,1 procentpunt per jaar), in tegenstelling tot het begin van de jaren negentig (-0,1 procentpunt). Zoals vastgesteld tijdens de periode 1991-1996, zou de bijdrage van de investeringen in woningen door de gezinnen tot de economische groei nul bedragen, terwijl die bijdrage nog zeer hoog was (0,3 procentpunt) tijdens de periode 2003-2008, die werd gekenmerkt door een historisch laag niveau van de hypotheektarieven. Ten slotte zou de overheidsconsumptie in de projectieperiode 0,5 procentpunt bijdragen tot de economische groei, wat vergelijkbaar is met vorige periodes.

De vertraging van de gemiddelde economische groei tijdens de periode 1991-1996 was toe te schrijven aan de binnenlandse vraag, maar tegelijk bleef de bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei robuust (0,4 procentpunt). Dat is niet het geval in de projectie. De uitgesproken zwakke economische groei volgt uit een bijzonder geringe bijdrage van de binnenlandse vraag en een negatieve bijdrage van de netto-uitvoer (gemiddeld -0,4 procentpunt). De bijdrage van de uitvoer in de projectie zou uitzonderlijk laag zijn (1,1 procentpunt), gemiddeld zelfs lager dan die van de binnenlandse vraag. Dat is uiteraard het gevolg van de extreem negatieve impact in de periode 2009-2010, wanneer de bijdrage van de uitvoer gemiddeld -4,3 procentpunt per jaar zou bedragen. In de periode 2011-2014 zou de bijdrage van de uitvoer tot de groei opnieuw groter worden en ruimschoots die van de binnenlandse vraag overstijgen (gemiddelde jaarlijkse bijdrage van de uitvoer van 3,9 procentpunt tegenover 2,1 procentpunt voor de binnenlandse vraag). Tijdens de gehele projectieperiode zou de – negatieve – bijdrage van de invoer oplopen tot gemiddeld -1,5 procentpunt per jaar. Merk op dat de laatste geobserveerde vijfjaarlijkse periode reeds werd afgesloten met een negatieve bijdrage (-0,3 procentpunt) van de netto-uitvoer tot de economische groei.

2. De buitenlandse handel

Een groot tekort voor de netto-uitvoer in 2008.

Voor het eerst sinds het begin van de jaren tachtig, vertoont de netto-uitvoer een tekort in 2008 (-1,2 miljard euro, of -0,3 % van het bbp; zie ook afdeling D). Dit tekort is het gevolg van zowel een volumedaling van de netto-uitvoer als van een verslechtering van de ruilvoet. De groeivertraging van de wereldhandel en, bijgevolg, van de relevante potentiële uitvoermarkten voor België (3,2 % tegenover 6,2 % in 2007) heeft geleid tot een belangrijke terugval van de groei van het Belgische uitvoervolume tot slechts 2,2 % (tegenover 4,0 % in 2007). De invoer werd afgeremd door de verzwakking van de finale vraag¹, maar de vertraging van de invoergroei (3,6 % tegenover 4,6 % in 2007) was minder uitgesproken dan die van de uitvoer, zodat de netto-uitvoer in volume zeer negatief bijdroeg tot de economische groei (-1,2 procentpunt). Dat is de meest negatieve bijdrage sinds 1986. De ruilvoet is duidelijk verslechterd in 2008 (-2,4 % tegenover 0,5 % in 2007), doordat de groei van de Belgische uitvoerprijzen² (3,5 %) werd overtroffen door die van de Belgische invoerprijzen³ (6,0 %). De scherpe stijging van de invoerprijzen werd vooral veroorzaakt door de grondstoffenprijzen (vooral van energieproducten). In tegenstelling tot in 2007 kon de appreciatie van de euro ten opzichte van de dollar (+7,3 % jaargemiddeld), die scherpe stijging van de grondstoffenprijzen niet indijken.

Groei van de uitvoer en de invoer sterk negatief in 2009.

Tegen de achtergrond van de diepe, internationale economische en financiële crisis, wordt 2009 (maar ook de tweede helft van 2008) gekenmerkt door een duidelijke inkrimping van de economische groei van de belangrijkste geografische zones en, in het verlengde daarvan, van die van het wereldhandelsvolume (cf. hoofdstuk II). De groei van de buitenlandse afzetmarkten van België, die wordt geraamd op basis van de groeivoorzichten van de invoer van onze handelspartners, zou daardoor negatief zijn (-8,0 %). Bijgevolg zou het volume van de Belgische uitvoer ook in zeer belangrijke mate dalen (-8,9 %, of de meest negatieve groei van de voorbije zestig jaar), ondanks het feit dat prijscompetitiviteit van de exporteurs in de eurozone wordt bevorderd door de depreciatie van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar (-8,6 %).

Naast die terugval van de buitenlandse vraag, is er ook de daling van de binnenlandse vraag. In het kielzog van de daling van de finale vraag, zou de terugval van het invoervolume zeer sterk zijn (-6,4 %), maar minder uitgesproken dan die van de uitvoer.

De bijdrage van de netto-uitvoer tot de groei zou ruimschoots negatief blijven in 2009 (-2,2 procentpunt). Dat zeer ongunstige resultaat in volume zou echter gedeeltelijk afgezwakt worden door een gunstige evolutie van de prijzen. De ruilvoet zou in 2009 immers stijgen (+1,9 %), vooral door de daling van de invoerprijzen (-6,0 %) als gevolg van de val van de grondstoffenprijzen. De Belgische uitvoerprijzen zouden ook sterk dalen (-4,2 %), maar in mindere mate dan de invoerprijzen. In totaal zou het lopend tekort -1,0 % van het bbp bedragen in 2009.

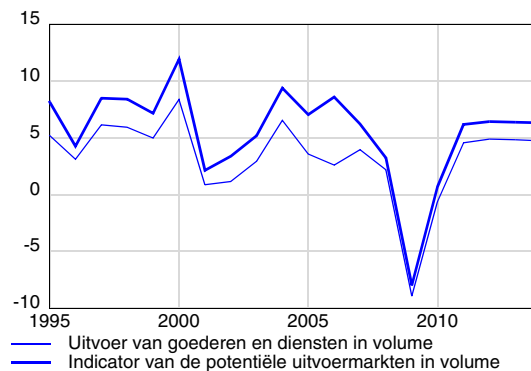
-
1. Gedefinieerd als de som van de binnenlandse vraag en van de uitvoer.
 2. Uitgedrukt in euro.
 3. Uitgedrukt in euro. De evolutie van de invoerprijzen wordt toegelicht in afdeling C.

Daling van de uitvoer voor het tweede jaar op rij in 2010, ondanks een zeer lichte herneming van de wereldhandel.

Herstel van de buitenlandse afzetmarkten en de Belgische uitvoer vanaf 2011. Gedeeltelijke krimp van het externe tekort.

Het internationaal scenario voor deze economische vooruitzichten veronderstelt dat de wereldhandel in 2010 – weliswaar beperkt – zou aantrekken. In die context zou de groei van de potentiële uitvoermarkten voor België opnieuw zeer licht positief worden (0,7 %). De Belgische uitvoer zou echter nog afnemen (-0,6 %), gezien het structurele verlies aan marktaandeel door België. In het kielzog van de (zwakke) heropleving van de finale vraag, zou het invoervolume in 2010 licht hernemen (0,2 %). Tegelijk zou de groei van de uitvoerprijzen en de importprijzen opnieuw positief worden (respectievelijk 0,1 % en 0,3 %) onder impuls van de heropleving van de mondiale activiteit en de hogere internationale energieprijzen. Het ruimschoots negatieve netto-uitvoervolume en de stijging van de internationale energieprijzen, zou de netto-uitvoer verder doen dalen in 2010 (tot -1,7 % van het bbp).

FIGUUR 8 - Evolutie van de uitvoer van goederen en diensten en van de indicator van de potentiële uitvoermarkten (groei in procent)

met die van onze drie belangrijkste handelspartners, zou de herneming van de buitenlandse afzetmarkten de Belgische uitvoergroei doen aantrekken tot jaarlijkse gemiddeld 4,8 %. Het groeiverschil tussen de potentiële uitvoermarkten en de effectieve uitvoer zou aanhouden, waardoor de uitvoer marktaandeel blijft verliezen (1,5 punt) op middellange termijn (cf. figuur 8). Het structurele verlies van marktaandeel van de Belgische uitvoer, zelfs in periodes waarin de kostencompetitiviteit van de Belgische uitvoer niet achteruitgaat (zie kader 4), zou o.m. zijn oorsprong vinden in een ongunstige 'product mix'. Ons land zou immers vooral gespecialiseerd zijn in producten met een zwakke groei en zich vooral richten op relatief weinig dynamische markten¹.

Ook de invoer zou zijn trendgroei hervinden en ongeveer in hetzelfde tempo stijgen (4,5 %) als de uitvoer, onder impuls van de finale vraag die zou aantrekken tot iets meer dan 3 %. Ondanks de sterke stijging van de invoer, zou de netto-uitvoer een licht positieve bijdrage leveren tot de economische groei (gemiddeld +0,2 procentpunt over de periode 2011-2014).

De ruilvoet zou zich gemiddeld stabiliseren over de periode 2011-2014. Als gevolg van de geleidelijke maar beperkte stijging van de grondstoffenprijzen vanaf 2011 en conform de evolutie van de wereldprijzen, zouden de in- en uitvoerprijzen in hetzelfde tempo toenemen (gemiddeld 1,6 % per jaar).

De netto-uitvoer zou geleidelijk minder negatief worden, maar toch nog -0,7 % van het bbp bedragen in 2014.

1. Zie ook Working Paper 10-07 'Foreign trade in Modtrim', Federaal Planbureau, september 2007.

KADER 4 - Concurrentievermogen

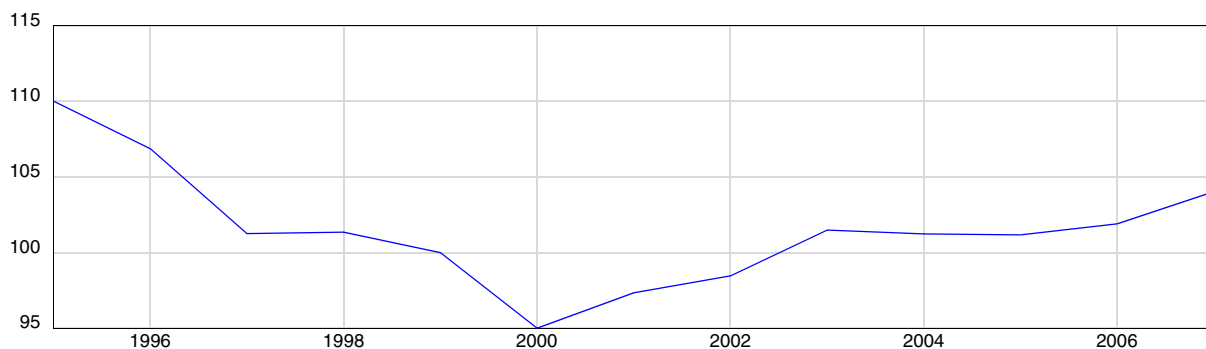
Definitie

Het concurrentievermogen is de mate waarin een land, in vergelijking met andere landen, in staat is zijn goederen en diensten te verkopen in andere landen. In deze box wordt gefocust op de kostencompetitiviteit, gemeten aan de hand van de reële effectieve wisselkoers (REWK). Die meet de binnenlandse evolutie van de loonkosten per eenheid product (ULC) t.o.v. die in het buitenland, gewogen volgens het belang in de buitenlandse handel en uitgedrukt in een gemeenschappelijke munt. De evolutie van de REWK wordt dus zowel beïnvloed door de nominale effectieve wisselkoers (NEWK) als door de ontwikkeling van de relatieve arbeidskosten. Een stijging van de REWK wijst op een verslechtering van de competitiviteit.

Evolutie

Om een zo representatief mogelijk beeld te geven werd gewerkt met de REWK t.o.v. een zo groot mogelijke groep van landen (35)¹ uit de macro-economische databank Ameco van de Europese Commissie. De REWK daalde aanzienlijk tussen 1995 en 2000 (-13,6 %), maar apprecieerde in de periode 2000-2007 (+9,5 %).

FIGUUR 4a - Reële effectieve wisselkoers voor België volgens het concept loonkosten per eenheid product (Index, 1999=100)

Bron: Europese commissie (AMECO).

1. De 26 handelspartners van België in de EU plus de vs, Canada, Japan, Zwitserland, Noorwegen, Australië, Nieuw-Zeeland, Mexico en Turkije.

Vervolg kader 4

Opsplitsing

De REWK kan opgesplitst worden in zijn verschillende deelcomponenten: de nominale effectieve wisselkoers en de relatieve nominale loonkosten per eenheid product. Die laatste kan nog opgesplitst worden in de nominale loonkosten per werknemer en de arbeidsproductiviteit (bbp/werkgelegenheid). Uit de tabel 4a blijkt dat de forse daling van de REWK in de periode 1995-2000 te danken was aan een daling van zowel de NEWK als de relatieve ULC. Vanaf 2000 steeg de REWK aanzienlijk door de appreciatie van de NEWK.

TABEL 4a - Evolutie van de REWK en de bijdragen van de verschillende componenten
(Bijdragen in procentpunt tot de gecumuleerde groei van de REWK)

	1995-2000	2000-2007
REWK	-13,6%	9,5%
1. NEWK	-7,7%	9,6%
2. ULC	-5,9%	-0,2%
2.a. Loonkosten per hoofd	-7,5%	-2,8%
2.b. Arbeidsproductiviteit per hoofd	1,5%	2,6%

Bron: Europese commissie (AMECO), FPB.

Nota: Zowel voor de ULC, de loonkosten als de arbeidsproductiviteit per hoofd gaat het om relatieve concepten, i.e. de vergelijking van de ontwikkeling in België met die van onze handelspartners.

Het kan verwondering wekken dat de relatieve ULC zich stabiliseerden in de periode 2000-2007 ondanks de overschrijdingen van de loonnorm¹ in de periodes 2001-2002, 2005-2006 en 2007-2008. In de berekening van de REWK worden de Belgische loonkosten echter vergeleken met een ruimere groep van 35 landen (goed voor 88 % van onze uitvoer), die ook landen omvat die een sterke groei van de ULC kenden. De loonnorm houdt daarentegen enkel rekening met onze drie belangrijkste handelspartners (goed voor 48 % van onze uitvoer), met een zeer groot gewicht voor Duitsland, dat een lange periode van sterke loonmatiging heeft gekend. De relatieve ULC t.o.v. onze drie belangrijkste handelspartners namen toe met bijna 4 % in de periode 2000-2007. Dit strookt met de competitiviteitsverslechtering die wordt geconstateerd door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

De stabilisering van de relatieve ULC over de periode 2000-2007 verhult echter een afname tot 2004, gevolgd door een toename. Volgens de interimvooruitzichten van de EC (van januari 2009) zou die toename aanhouden in 2008 en 2009. Dat heeft vooral te maken met de hogere inflatie in België in 2008 (4,5 % t.o.v. 3,3 % voor de eurozone) in combinatie met het systeem van automatische loonindexering.

Conclusie

Tussen 2000 en 2007 verslechterde de Belgische competitiviteit dus aanzienlijk, aanvankelijk door de appreciatie van de NEWK, maar vanaf 2005 ook door de toename van de relatieve loonkosten per eenheid product. Die ontwikkeling zal vermoedelijk aanhouden in 2008 en 2009.

1. Zoals bepaald in de 'Wet ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen' van 1996, die stipuleert dat de Belgische loonkosten per gewerkt uur gelijke tred moeten houden met de gemiddelde evolutie bij onze drie belangrijkste handelspartners (Duitsland, Frankrijk en Nederland).

3. De binnenlandse vraag

De bruto-investeringen van de ondernemingen ondersteunen in belangrijke mate de groei van de binnenlandse vraag in 2008.

In 2008 hebben de ondernemingen de groei van de binnenlandse vraag aanzienlijk ondersteund door een sterke volumegroei van hun investeringen (6,3 %), al was die minder uitgesproken dan in 2007 (8,6 %) (cf. tabel 1). Ook de voorraadvorming van de ondernemingen droeg in 2008, net zoals in 2007, positief bij tot de economische groei (0,3 procentpunt). De bijdrage van de gezinnen tot de groei van de binnenlandse vraag was in 2008 echter duidelijk lager dan het jaar voordien: hun consumptieve bestedingen en hun investeringen in woningen stegen beide slechts met 0,9 % (tegenover resp. 2,1 % en 1,3 % in 2007). De overheidsinvesteringen vielen ook terug in 2008 (-0,4 % tegenover 3,4 % in 2007), in tegenstelling tot de overheidsconsumptie (2,7 % tegenover 2,3 %). In totaal steeg de binnenlandse vraag met 2,4 % in 2008 (tegenover 3,3 %).

Belangrijke terugval van de binnenlandse vraag in 2009.

In een klimaat van economische recessie, die het vertrouwen van de particulieren en de ondernemers zwaar ondermijnt, zou de binnenlandse vraag in 2009 sterk afnemen (-1,6 %). Alle particuliere componenten van de finale vraag zouden een negatieve groei vertonen, in de eerste plaats de investeringen van de ondernemingen (-7,5 %) en, in mindere mate, de particuliere consumptie (-0,6 %). De bijdrage van de voorraadvorming tot de groei zou eveneens heel negatief zijn (-0,4 procentpunt). De overheid zou de terugval enigszins afremmen door een positieve groei van haar consumptieve bestedingen (2,0 %) en haar investeringen (1,2 %).

Schuchter herstel van de binnenlandse vraag in 2010.

In een context van licht herstel van de internationale conjunctuur, zou de binnenlandse vraag in 2010 opnieuw stijgen (0,6 %). De particuliere consumptie zou nagenoeg stagneren (0,3 %) en de groei van de overheidsbestedingen zou positief blijven (1,7 % voor de overheidsconsumptie en 5,6 % voor de overheidsinvesteringen). De investeringen van de ondernemingen en de gezinnen zouden voor het tweede opeenvolgende jaar dalen, maar in mindere mate dan in 2009 (respectievelijk -1,5 % en -1,3 %). De voorraadvorming, ten slotte, zou positief bijdragen tot de economische groei (+0,2 procentpunt).

Terugkeer naar een groei van de binnenlandse vraag rond 2 % vanaf 2011.

De binnenlandse vraag zou in 2011 met 2,3 % toenemen. Die vrij krachtige groei betekent niet dat alle componenten van de binnenlandse vraag opnieuw een groei zouden kennen die aansluit bij hun historische trend: de toename van de uitgaven van de overheid zou relatief dynamisch zijn in 2011, terwijl die van de particuliere sector hun trendgroei nog niet volledig zouden hebben bereikt. Dat zou nadien echter wel het geval zijn. In 2012 zou de groei van de binnenlandse vraag 2,1 % bedragen, maar de daaropvolgende twee jaar licht vertragen door een terugval van de overheidsinvesteringen na de gemeenteraadsverkiezingen van 2012.

a. Consumptie van de particulieren¹

Beperkte stijging van de koopkracht en van de consumptie van de particulieren in 2008.

Na twee opeenvolgende jaren van krachtige groei (2,6 % gemiddeld per jaar), stagneerde de koopkracht^{2,3} van de Belgische particulieren in 2008 ondanks een nog gevoelige stijging van de werkgelegenheid. De nominale stijging van het beschikbaar inkomen van de huishoudens werd tenietgedaan door de sterke toename van de consumptieprijzen (de nationale index van de consumptieprijzen kende zijn sterkste groei sinds 1985, namelijk 4,5 %), in het bijzonder door de energieprijsstijgingen. Die laatste zijn slechts gedeeltelijk opgenomen in de gezondheidsindex, die als basis dient voor de indexering van de lonen en de sociale uitkeringen⁴. Bijgevolg nam de gezondheidsindex minder snel toe (4,2 %) dan de totale inflatie. Bovendien gebeurt de indexering met enige vertraging ten opzichte van de evolutie van de gezondheidsindex, nl. een maand in het geval van de sociale uitkeringen (waarvan de indexering in 2008 4,1 % bedroeg) en twee maanden voor de overheidslonen (waarvan de indexering in 2008 3,0 % bedroeg), en iets langer voor de lonen in de privésector (waarvan de indexering in 2008 2,9 % bedroeg). In totaal nam de loonmassa in volume van de gezinnen in 2008 toe met 0,9 % (tegenover 2,9 % in 2007). Bovendien heeft de inflatieversnelling de overige (niet-geïndexeerde) componenten van de inkomens aangetast in reële termen. De stagnering van de koopkracht van de gezinnen in 2008 vloeit tevens voort uit de reële daling van het gemengd inkomen en van de netto-inkomens uit vermogen van de gezinnen en uit de relatief sterke stijging van de inkomensbelasting (die laatste wordt besproken in hoofdstuk V).

Door de stagnering van hun koopkracht hebben de particulieren de groei van hun consumptieve bestedingen duidelijk afgeremd. Die bedroeg slechts 0,9 % in 2008⁵ tegenover 2,1 % in 2006 en in 2007. Bijgevolg daalde hun spaarquote⁶ tot 13,0 % (tegenover 13,7 % in 2007) (zie figuur 9).

Belangrijke herneming van de spaarquote in 2009.

Als gevolg van economische recessie en blijvende grote onzekerheid over de duur en de impact ervan (vooral op het vlak van werkgelegenheid), is het consumentenvertrouwen⁷ op een dieptepunt beland. In die context zouden de particulieren hun voorzorgsparen sterk verhogen (hun spaarquote zou 15,3 % bedragen in 2009). De toename van de spaarquote wordt ook verklaard door het streven van de particulieren om hun financieel vermogen terug op te bouwen, na het sterke waardeverlies van financiële activa (negatieve vermogenseffecten) sinds 2008.

-
1. Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.
 2. De koopkracht in de macro-economische betekenis van het woord, namelijk het reëel beschikbaar inkomen van alle particulieren samen.
 3. Voor een gedetailleerde analyse van de evolutie van de verschillende soorten inkomens, zie afdeling D.
 4. Er wordt meer bepaald rekening gehouden met een afgevlakte gezondheidsindex (berekend als het voortschrijdend gemiddelde over vier maanden).
 5. We vermelden eveneens de wetwijziging met betrekking tot de dekking van de 'kleine risico's' in de ziekteverzekering voor zelfstandigen van 2008. Vanaf 2008 wordt die dekking verzekerd door de overheid, terwijl de zelfstandigen daar voordien zelf voor instonden. Daardoor wordt dat deel van de ziekteverzekering overgeheveld van de particuliere consumptie naar de overheidsconsumptie.
 6. Het sparen van de particulieren in procent van hun beschikbaar inkomen.
 7. De vertrouwensindicator van de consumenten die elke maand door de NBB gepubliceerd wordt, is sterk gedaald tijdens het laatste kwartaal van 2008. Begin 2009 zou hij zich stabiliseren op het lage niveau van eind 2008, een niveau dat overeenstemt met dat van de economische recessie van 1993.

De particulieren zouden hun consumptieve bestedingen in volume verminderen (-0,6 %) – voor het eerst sinds 1993 – en dit ondanks een relatief sterke groei (2,3 %) van hun koopkracht. Terwijl het banenverlies (loontrekkenden en zelfstandigen) en de daling van de netto-inkomens uit vermogen van de gezinnen wegen op de koopkracht, dragen andere factoren bij tot een versterking ervan. Door de daling van de energieprijzen zou de gezondheidsindex in 2009 sneller stijgen (1,1 %) dan de nationale index van de consumptieprijzen, die slechts licht zou toenemen in 2009 (0,3 %). Bovendien zouden de loontrekkenden uit de privésector in 2009 profiteren van de uitgestelde effecten (over een ‘vol jaar’) van de indexeringen in 2008. Bovendien zouden de belastingen betaald door de gezinnen afnemen (-1,8 % in reële termen). Ten slotte, zou de stijging van de sociale uitkeringen aan de gezinnen zeer dynamisch zijn in 2009 (5,7 % in volume).

In 2010 nagenoeg stagnering van het consumptievolumen van de particulieren.

In 2010 zou de particuliere consumptie in volume nauwelijks toenemen (0,3 %). Al bij al zou dat een behoorlijk resultaat zijn, na een diepe economische crisis en gegeven een stagnering van de koopkracht. Die stagnering is het gevolg van een verdere aanzienlijke toename van het aantal werklozen, de stagnering van de bruto-uurlonen vóór indexering, het wegvallen (temeer daar de energieprijzen opnieuw zouden stijgen) van de gunstige gevolgen verbonden aan de stijging van de gezondheidsindex en de indexering, de duidelijk minder sterke groei dan in 2009 van de sociale uitkeringen¹ en een nog steeds belangrijke afname van de netto-inkomens uit vermogen van de gezinnen. De spaarquote van de particulieren zou licht afnemen tot 14,9 %.

2011 zou nog een overgangsjaar zijn.

Reeds in 2010 wordt een terugkeer ingezet naar de groei zoals die gemiddeld in het verleden werd waargenomen en die trend zou zich doorzetten in 2011. De consumptieve bestedingen zouden in reële termen stijgen met 1,6 %. Ze zouden geschraagd worden door de groei van het reëel beschikbaar inkomen van de gezinnen die uitkomt op 2,2 %. Alle componenten van het primair inkomen zouden bijdragen tot die versnelling, in het bijzonder de netto-inkomens uit vermogen van de gezinnen, waarvan de groei in reële termen opnieuw positief zou worden na drie opeenvolgende jaren van daling, en ook de lonen van de gezinnen die met 1,6 % in reële termen zouden stijgen. De reële groei van de heffingen (sociale bijdragen en inkomstenbelasting) betaald door de gezinnen zou echter duidelijk versnellen in vergelijking met 2010.

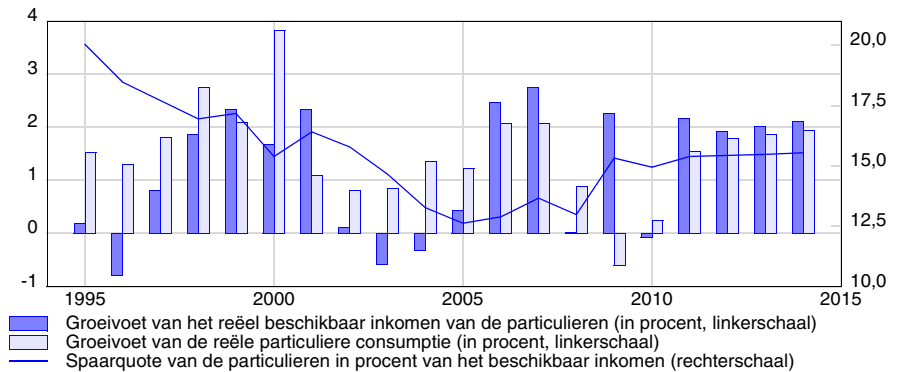
Vanaf 2012 terugkeer naar een groei van de consumptie en van de koopkracht van ongeveer 2 %.

Vanaf 2012 en tot het einde van de projectieperiode zou de trendgroei bereikt worden. Het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou dan gemiddeld met 2,0 % per jaar stijgen. Die evolutie weerspiegelt vooral de sterkere groei van de lonen^{2,3}. Bovendien is de bijdrage van de sociale overdrachten tot de groei van het beschikbaar inkomen van de particulieren eveneens vrij groot, vooral als gevolg van de impact van het Generatiepact en de toenemende vergrijzing van de Belgische bevolking. Vanaf 2011, ten slotte, wordt de bijdrage van de inkomens uit vermogen tot de groei van het beschikbaar inkomen opnieuw positief, vooral

1. Dit kan paradoxaal lijken gegeven de belangrijke toename van de werkloosheid in 2010 maar wordt verklaard door een prijseffect (de toename van de nationale index van de consumptieprijzen (1,7 %) is hoger dan de indexering van de sociale uitkeringen (0,8 %)), door een minder sterke toename dan in 2009 van de uitkeringen van de gezondheidszorg, door een sterke daling van de tijdelijke werkloosheid en ten slotte door de afwezigheid van bijkomende maatregelen ter verhoging van de werkloosheidsuitkeringen (in tegenstelling tot 2009).
2. De reële lonen leveren een positieve bijdrage van 2,1 procentpunt tot de groei van het beschikbaar inkomen, die op 2 % zou uitkomen (gemiddelde over de periode 2012-2014).
3. Zie hoofdstuk IV voor een gedetailleerde bespreking van de lonen.

door de aantrekkende rentevoeten en een nieuwe positieve groei van de dividenden. Binnen een context van gematigde inflatie (gemiddeld 1,7 %) en een – weliswaar trage – daling van het werkloosheidsgraad, stemmen de particulieren hun consumptie af (gemiddeld 1,9 %) op de evolutie van hun beschikbaar inkomen (gemiddeld 2,0 %). Tegelijk zou de spaarquote van de particulieren zich handhaven op ongeveer 15 % (15,5 % in 2014).

FIGUUR 9 - Consumptie, beschikbaar inkomen en spaarquote van de particulieren

Het aandeel van de niet-duurzame goederen stijgt opnieuw op korte termijn...

Hoewel het aandeel van het gezinsbudget dat besteed wordt aan niet-duurzame goederen (exclusief verwarming en elektriciteit) een trendmatige daling vertoont (van 76,8 % in 2000 tot 75,9 % in 2008), zou dit aandeel in 2009 stijgen tot 76,8 %. Die categorie zou in volume slechts met 0,7 % verminderen (ondanks prijzen die met 1,6 % stijgen). Voedingsmiddelen en drank kennen een opmerkelijke groei (categorie die gewoonlijk daalt over een lange periode): in 2009 zou die consumptie categorie licht stijgen in volume en duidelijk toenemen in aandeel. De duurzame goederen, die een meer dynamische groei kenden in het recente verleden, zouden echter veel sterker afnemen (-1,4 % in volume in 2009). Vooral de forse daling van de aankoop van wagens valt op (met bijna 3 % in 2009, net zoals in 2010).

...maar zou opnieuw dalen op middellange termijn, ten voordele van de duurzame goederen.

Na 2010 zou de evolutie van de duurzame goederen opnieuw dynamischer zijn en hun aandeel in de totale consumptie zou zich herstellen, terwijl het aandeel van de niet-duurzame goederen opnieuw zou dalen.

Het aandeel van energie in de totale consumptie is sterk afhankelijk van de grote prijsschommelingen waaraan de energieproducten onderhevig zijn. In 2008 bereikte het aandeel van energie een relatief hoog niveau door de sterke stijging van de energieprijzen. Vanaf 2010 zouden de schommelingen van de energieprijzen opnieuw het energie-aandeel in de totale consumptie bepalen. Het aandeel zou duidelijk afnemen tot minder dan 7 % in 2014. Die trend zou worden versterkt door een zeer lichte toename van de consumptie van energie in volume (groei van gemiddeld 0,6 % per jaar over de volledige projectieperiode).

Tijdens de periode 2003-2008 is het tabaksverbruik sterk afgenomen, mede dankzij het rookverbod op de werkvloer (vanaf 1 januari 2006) en in horecazaken (vanaf 1 januari 2007). Ook de opeenvolgende prijsstijgingen hebben het tabaksverbruik afgeremd, waardoor het aandeel van tabak in de gezinsconsumptie gestaag is gedaald. Onder de hypothese van een zwakke groei van de tabaksprijs in de projectieperiode, zou de verbruikte hoeveelheid in 2009 en 2010 dalen (-1,8 % in 2009, -1,5 % in 2010), een gevolg van de talrijke antitabaksmaatregelen

van de overheid. Vervolgens zou het tabaksverbruik blijven dalen, maar in een trager tempo. In 2014 zou het aandeel van de gezinsuitgaven voor die categorie dalen tot 1,3 % (tegenover 1,7 % in 2005).

TABEL 5 - Structuur en groei van de particuliere consumptie
(in procent)

	Structuur in lopende prijzen					Gemiddelde jaarlijkse groei in volume	
	2000	2005	2008	2009	2014	2003-2008	2009-2014
1. Niet-duurzame goederen (energie niet meegerekend)	76,8	76,5	75,9	76,8	76,7	1,0	1,0
- Voeding, drank en tabak	15,5	16,0	15,5	16,0	15,9	0,1	1,2
<i>waarvan tabak</i>	2,0	1,7	1,5	1,5	1,3	-4,3	-0,6
- Andere niet-duurzame goederen	61,3	60,5	60,4	60,8	60,8	1,3	1,0
2. Duurzame goederen (energie niet meegerekend)	16,1	15,9	16,1	16,2	16,4	3,4	1,3
- waarvan aankoop van wagens	5,9	5,6	5,6	5,6	5,5	3,0	0,7
- waarvan aankoop van transportdiensten	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	4,0	3,2
3. Energie	7,1	7,6	8,0	7,1	6,9	-0,1	0,6
- Verwarming en elektriciteit	4,1	4,4	4,8	4,4	4,3	0,2	1,0
- Transport	3,0	3,2	3,2	2,7	2,6	-0,4	0,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	1,3	1,0

b. Investerings

Het aandeel van de totale investeringen in het bbp daalt op middellange termijn.

Tussen 2004 en 2008 is het aandeel van de investeringen in het bbp¹ zeer sterk gestegen; het nam toe met bijna 4 procentpunt, nl. van 18,8 % in 2003 tot 22,7 % in 2008. Tijdens de projectieperiode zou het aandeel dalen tot 21,6 % in 2014. Die evolutie wordt grotendeels beïnvloed door het aandeel van de investeringen van de ondernemingen² in het bbp: na een aanhoudende stijging tussen 2004 en 2008, zou dat aandeel afnemen in 2009, nog enigszins dalen in 2010 en zich dan stabiliseren tot het einde van de projectieperiode. De investeringsquote van de overheid zou gestaag stijgen tussen 2009 en 2012 in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 en terugvallen in de postelectorale jaren 2013 en 2014. Na een aanhoudende stijging tussen 2003 en 2006, stabiliseerde de investeringsquote van de gezinnen zich in 2007 en 2008 en zou ze licht afnemen in 2009. Die lichte daling zou zich doorzetten tot op het einde van de projectieperiode.

De investeringen van de ondernemingen zouden duidelijk terugvallen in 2009 en 2010.

Tussen 2004 en 2007 namen de bedrijfsinvesteringen in volume bijzonder sterk toe met gemiddeld 6,1 % per jaar. Ook in 2008 werd op dit elan voortgegaan (6,2 %).

Verschillende elementen verklaren de sterke stijging van de investeringen van de ondernemingen tussen 2004 en 2008, met name de gunstige afzetperspectieven, gelet op de sterke economische activiteit (behalve in 2008), de zeer lage rentevoeten en, ten slotte, de significante toename van de rendabiliteit van de ondernemingen³ (zie figuur 10, en ook afdeling D). Dat herstel wordt vooral ver-

1. In nominale termen.
2. Bij 'ondernemingen' gaat het, tenzij anders vermeld, om alle bedrijfstakken behalve 'Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen', 'Onderwijs' en 'Particuliere huishoudens met werknemers'. Dit concept stemt overeen met onze definitie van 'Marktbedrijfstakken'.
3. Het bruto-exploitatatieoverschot van de ondernemingen uitgedrukt in procent van de bruto toegevoegde waarde van de ondernemingen. Deze rendabiliteitsindicator werd niet gecorrigeerd voor het inkomen van de zelfstandigen.

klaard door de aanhoudende loonmatiging (tijdens de periode 2004-2008 zijn de reële uurloonkosten gemiddeld met 0,2 % gedaald) gecombineerd met een productiviteitsstijging van gemiddeld 1,0 %. De rendabiliteitsontwikkeling werd evenwel afgeremd door de continue verslechtering (behalve in 2007) van de ruilvoet, als gevolg van de sterke stijging van de energieprijzen gedurende die periode.

In 2009 leidt het zeer ongunstig economisch klimaat tot een groot vertrouwensverlies bij de ondernemers en sombere binnen- en buitenlandse afzetperspectieven, waardoor de capaciteitsbezettingsgraad daalt. Ondanks de sterke daling van energieprijzen, is er in 2009 bovendien een duidelijke afbrokkeling van de rendabiliteit als gevolg van de sterke stijging van de loonkosten per eenheid product (5,2 % in nominale termen) die grotendeels te wijten is aan het ineensinken van de productiviteit en de vertraagde effecten van de indexering. Die beperktere rendabiliteit vermindert het eigen financieringsvermogen van de ondernemingen en dus ook de interne financieringsmogelijkheden voor investeringsprojecten. Bovendien zijn de externe financieringsmogelijkheden aan strengere voorwaarden gebonden na het uitbreken van de financiële crisis¹. In die sombere context zouden de bedrijfsinvesteringen (in volume) sterk terugvallen (-7,1 %).

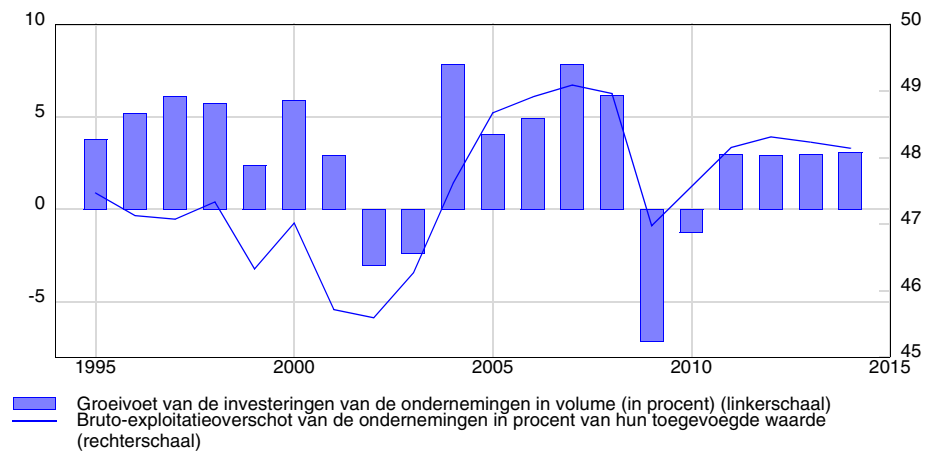
In 2010 zou het volume van de bedrijfsinvesteringen blijven dalen (-1,2 %), maar in minder mate dan in 2009. Die evolutie ligt in de lijn van de binnenlandse en buitenlandse vraagvooruitzichten, die ondanks een lichte verbetering ten opzichte van 2009, toch nog somber zouden blijven in 2010. De toename van de rendabiliteit is de enige factor die gunstig is voor de groei van de investeringen van de ondernemingen; de terugkeer naar een positieve groei van de arbeidsproductiviteit per uur (0,7 %) kan immers de stijging van de loonkosten per eenheid product neutraliseren (0,5 %).

In 2011 zou de volumegroei van de investeringen opnieuw positief worden (3,0 %), geschraagd door het herstel van de binnenlandse en buitenlandse vraag en een toegenomen rendabiliteit (gematigde evolutie van de loonkosten en herstel van de productiviteitsgroei). Daardoor wordt de interne financiering van investeringsprojecten aangemoedigd. De rentevoeten zouden daarentegen sterk stijgen.

Tijdens de periode 2012-2014 zou de reële groei van de investeringen van de ondernemingen schommelen rond de trendmatige groei en gemiddeld 3 % per jaar bedragen. Die evolutie weerspiegelt een drievoudige stabilisering: stabiele afzetperspectieven, een stabiele langetermijnrente en een stabiele rendabiliteit van de ondernemingen. Het behoud van productiviteitswinsten (groei van gemiddeld 1,4 % tijdens de periode 2012-2014) zou de versnelling van de reële loonkosten per uur kunnen compenseren (groei van gemiddeld 1,3 %) en aldus de stijging van de loonkosten per eenheid product indijken.

1. Om een bankkrediet te krijgen, moeten de ondernemingen voortaan striktere voorwaarden naleven, meer waarborgen geven, rekening houden met toegenomen financieringskosten door de verhoging van de risicopremie,... Een andere financieringsmogelijkheid met vreemd vermogen is de uitgifte van aandelen of obligaties. Die oplossing zou echter niet zo veel opleveren, gelet op de val van de beurskoersen en de toenemende risicoaversie van de kredietverstrekkers. Zie daaromtrent Davide Furceri en Annabelle Mourougane (2009), op cit. alsook Centraal Planbureau (2009), op cit.

FIGUUR 10 - Evolutie van de investeringen van de ondernemingen en hun rendabiliteit

Duidelijk vertraagde investeringsactiviteit in woningen ten opzichte van het recente verleden, vooral in het begin van de projectieperiode.

Na een zeer sterke groei tijdens de periode 2003-2006 (gemiddelde jaarlijkse groei van 7,9 %), zijn de investeringen in woningen van de gezinnen duidelijk minder sterk gestegen in 2007 (1,3 %) en 2008 (0,9 %), tegen de achtergrond van een (lichte) heropleving van de hypothecaire rentevoeten (reeds vanaf 2006) en de stagnering van de koopkracht (in 2008).

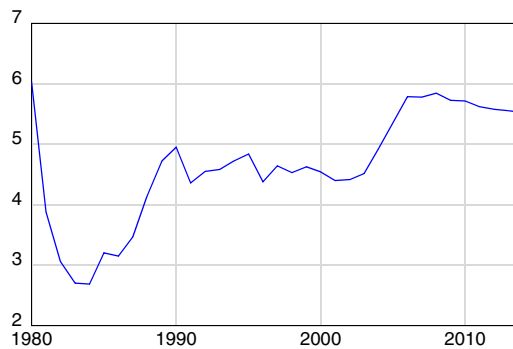
Na die twee jaar van beperkte groei en door de grote onzekerheid over de duur en de impact van de economische recessie, de toename van de werkloosheid en het verlies aan gezinsvermogen, zou het volume van de investeringen in woongebouwen twee jaar op rij dalen (-1,8 % in 2009 en -1,3 % in 2010). De daling zou dus niet gering zijn, ondanks de tijdelijke btw-verlaging voor de bouw (enkel geldig in 2009)¹, maar beperkter dan in andere landen van de Europese Unie (zoals Spanje, Ierland en het Verenigd Koninkrijk) waar zich begin van dit decennium een vastgoedbubbel had gevormd.

In het jaar 2011, dat wordt gekenmerkt door het einde van de economische recessie en een stevige koopkrachtgroei, zou de groei van de investeringen in woongebouwen opnieuw positief worden (1,1 %). De herneming wordt evenwel afgeremd door de grotere financiële lasten en de verdere stijging van de werkloosheidsgraad.

Vanaf 2012 zou de volumegroei van de investeringen in woongebouwen terugkeren naar een meer trendmatige groei (gemiddeld 1,9 %) door een stabilisering van de financieringskosten, een stijging van de koopkracht van de gezinnen die opnieuw aansluit bij de trendgroei (gemiddeld 2 % per jaar tijdens de periode 2012-2014) en een herstel van het consumentenvertrouwen.

1. Een van de maatregelen van het Belgische relanceplan is de tijdelijke verlaging van het btw-tarief tot 6 % (enkel in 2009) voor nieuwbouw. De btw-verlaging is beperkt tot een schijf van 50 000 euro.

FIGUUR 11 - Investerings in woongebouwen
(in procent van het bbp)

Het nominaal aandeel van de investeringen in woongebouwen in het bbp zou slechts een lichte terugval optekenen tijdens de projectieperiode, van 5,8 % in 2008 tot 5,5 % in 2014. Het aandeel zou dus op een hoog niveau blijven gedurende de volledige projectieperiode (cf. figuur 11).

De groei van de overheidsinvesteringen wordt sterk beïnvloed door de cyclus van de gemeenteraadsverkiezingen.

Het profiel van de overheidsinvesteringen wordt in belangrijke mate bepaald door het investeringsbeleid van de lokale overheden¹, dat doorgaans nauw verbonden is met de periodiciteit van de gemeenteraadsverkiezingen. De lokale overheden drijven hun investeringen op in het vooruitzicht van de gemeenteraadsverkiezingen, om die nadien terug te schroeven. De voorbije jaren werd de groei van de overheidsinvesteringen ook sterk beïnvloed door de verkoop van overheidsgebouwen, die in sommige jaren aanzienlijk is geweest. De verkoop van overheidsgebouwen wordt in de nationale rekeningen geboekt als een desinvestering van de overheid en als een bijkomende investering van de ondernemingen.

In 2008 kenden de totale overheidsinvesteringen een reële groei van -0,4 % (-0,5 % zonder de verkoop van overheidsgebouwen).

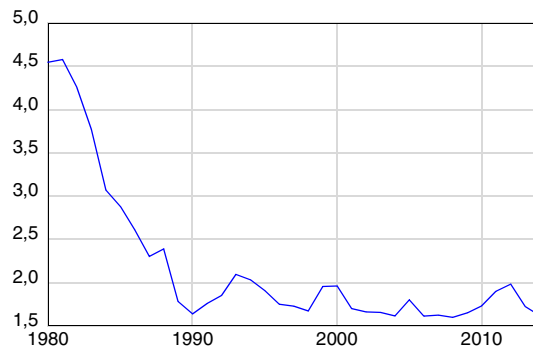
In 2009 en 2010 zouden de overheidsinvesteringen opnieuw toenemen met respectievelijk 3,0 % en 2,4 % (zonder de verkoop van overheidsgebouwen in rekening te brengen). De toename van de verkoop van overheidsgebouwen in 2009 (die zich niet zou herhalen in 2010²) beïnvloedt de groei van de overheidsinvesteringen inclusief verkopen van overheidsgebouwen neerwaarts in 2009 (1,2 %) en opwaarts in 2010 (5,6 %).

In 2011 en 2012 zouden de lokale overheden hun investeringsinspanningen opdrijven in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 (groei van de totale overheidsinvesteringen van 12,9 % en 7,0 %).

Tot slot zou het volume van de overheidsinvesteringen¹ in de postelectorale jaren 2013 en 2014 dalen (met respectievelijk 10,8 % en 3,6 %).

1. In nominale termen vertegenwoordigen de lokale overheden ongeveer 45 % van de totale overheidsinvesteringen. De Gemeenschappen en Gewesten zijn de andere deelsector die verantwoordelijk is voor een belangrijk deel van de totale overheidsinvesteringen (iets minder dan 40 %). Voor die laatste werd in het verleden geen specifieke investeringscyclus geïdentificeerd. Bijgevolg wordt voor die deelsector ook geen cyclus in rekening gebracht in de projectie.
2. Vanaf 2010 is geen belangrijke specifieke verkoop van gebouwen voorzien en wordt enkel een basisbedrag in rekening gebracht dat lager ligt dan het bedrag van de verkoop van gebouwen in 2009. Bijgevolg wordt de groei van de totale overheidsinvesteringen vanaf 2011 nauwelijks beïnvloed door die verkoop.

FIGUUR 12 - Overheidsinvesteringen
(in procent van het bbp)

Historisch gezien blijft het nominaal aandeel van de overheidsinvesteringen in het bbp laag sinds de structurele daling in de jaren tachtig (zie figuur 12). In de projectieperiode stijgt dit aandeel gestaag tussen 2008 (1,6 %) en 2012 (2 %) alvorens opnieuw te dalen tot 1,6 % in 2014. Die percentages blijven duidelijk onder het gemiddelde van de eurozone, dat in 2007 2,5 % bedroeg.

c. Overheidsconsumptie

Op middellange termijn wordt de groei van de overheidsconsumptie vooral gedragen door de groei van de uitgaven voor gezondheidszorg.

De volumegroei van de overheidsconsumptie versnelde van 2,3 % in 2007 tot 2,7 % in 2008. Dat is vooral toe te schrijven aan de loonmassa¹ die in 2008 sneller toenam (1,7 %, tegenover 0,7 % in 2007), net zoals de netto-aankoop van goederen en diensten (7,8 % tegenover 6,9 %). De groei van de uitgaven voor gezondheidszorg² viel daarentegen terug (3,4 %, tegenover 4,8 % in 2007).

De overheidsinvesteringen niet te na gesproken, zou de overheidsconsumptie in 2009 de enige component van de binnenlandse vraag zijn die een positieve groei (2 %) laat optekenen. Dat zou vooral het gevolg zijn van de zeer dynamische groei van de uitgaven voor gezondheidszorg (5,6 %). De groei van de overige componenten zou veel geringer (2,1 % voor de netto-aankoop van goederen en diensten, 0,8 % voor de loonmassa) of zelfs negatief zijn (-5,2 % voor de afschrijvingen).

In 2010 zou de reële groei van de uitgaven voor gezondheidszorg (2,6 %) en van de netto-aankoop van goederen en diensten (1,3 %) minder sterk zijn, in tegenstelling tot de toename van de loonmassa (1,3 %). In totaal zou de overheidsconsumptie in volume toenemen met 1,7 %.

Het jaar daarop zou de overheidsconsumptie in volume sneller toenemen (2 %), vooral als gevolg van de meer dynamische groei van de netto-aankoop van goederen en diensten (3 %).

Vanaf 2012 zou de groei van de overheidsconsumptie in volume schommelen rond 2 %. De toename van de uitgaven voor gezondheidszorg zou systematisch hoger zijn dan die van de totale overheidsconsumptie, in tegenstelling tot de toename van de loonmassa.

Het nominaal aandeel van de overheidsconsumptie in het bbp zou sterk toenemen van 22,2 % in 2007 (d.i. 2,1 procentpunt meer dan het gemiddelde van de eurozone) tot 23 % in 2008 en 24,5 % in 2009 (het jaar waarin de overheidscon-

1. Het begrip loonmassa dient hier in ruime zin begrepen te worden (de fictieve bijdragen worden meegerekend).
2. Meer bepaald gaat het om sociale uitkeringen in natura. Die bestaan hoofdzakelijk uit uitgaven voor gezondheidszorg.

sumptie een positieve groei vertoont, terwijl het bbp fors achteruit gaat) en tot 24,8 % in 2010. Daarna blijft het stabiel op dat niveau tot het einde van de projectieperiode. We wijzen er evenwel op dat deze projectie tot stand kwam in de veronderstelling van een ongewijzigd beleid. De verschillende componenten van de overheidsconsumptie worden geanalyseerd in hoofdstuk V.

4. Evolutie per bedrijfstak

Hoewel bijna geen enkele bedrijfstak wordt gespaard, worden sommige bedrijfstakken harder getroffen door de recessie dan andere.

De meeste bedrijfstakken worden getroffen door de huidige crisis. De mate waarin dat het geval is, is afhankelijk van de structuur van de vraag die aan elk van hen wordt gericht.

De bedrijfstakken die deel uitmaken van de verwerkende nijverheid worden het zwaarst getroffen. De huidige recessie in België wordt weerspiegeld in alle componenten van de groei, maar nog het sterkst in de uitvoer. De vraag die gericht wordt aan de verwerkende nijverheid is grotendeels afkomstig van de uitvoer (en bij de bedrijfstak 'uitrustingsgoederen' van de bedrijfsinvesteringen, die eveneens zwaar worden getroffen), waardoor die bedrijfstakken, die rechtstreeks blootgesteld zijn aan internationale concurrentie, zeer kwetsbaar worden. De verwerkende nijverheid zou gedurende drie opeenvolgende jaren (van 2008 tot 2010) een daling van haar activiteitsvolume laten optekenen, die gecumuleerd bijna 9 % zou bedragen.

De bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' die volop wordt getroffen door de financiële crisis, zou eveneens een negatieve groei laten optekenen in 2009 en 2010, zoals ook reeds het geval was in 2008.

Binnen de context van een algemene groeivertraging zou de activiteit van de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' eveneens terugvallen in 2009 en 2010, in het bijzonder de groei van het onderdeel 'vervoer over water en luchtvaart'.

Bedrijfstakken die minder blootgesteld zijn aan conjuncturele schommelingen zouden minder hard getroffen worden door de economische recessie. Daarbij gaat het in de eerste plaats over de (enige) twee bedrijfstakken die een positieve groei van het volume van hun toegevoegde waarde zouden kunnen handhaven in 2009: de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (waarvan de voorziene activiteit vooral verband houdt met de uitgaven voor gezondheidszorg, die vrij sterk zouden toenemen in 2009, zie hoofdstuk V) en de bedrijfstak 'overheid en onderwijs'. Andere bedrijfstakken die meer toegespitst zijn op de bevoorrading van de binnenlandse markt, zouden eveneens een iets minder zware klap krijgen. Dat is het geval voor de bouwsector, die bovendien voordeel zou halen uit de – tijdelijke (enkel geldig in 2009) – verlaging van het btw-tarief tot 6 % op nieuwbouw. De activiteit van bepaalde marktdiensten aan de gezinnen zou ook iets minder worden afgeremd aangezien de daling van de particuliere consumptie minder uitgesproken is dan die van de totale economische groei.

Tijdens de periode 2011-2014 laten de bedrijfstakken opnieuw een groei van de toegevoegde waarde optekenen die meer overeenstemt met de evoluties uit het verleden.

Volgens het gekozen basisscenario zou de toegevoegde waarde van de marktdiensten krachtig blijven groeien (2,6 % in volume) tijdens de periode 2011-2014, net zoals tijdens de periode 2003-2008 (2,5 %). Hun economisch belang zou tijdens de projectieperiode blijven toenemen (van 60,1 % van de totale toegevoegde waarde in volume in 2010 tot 60,7 % in 2014), in tegenstelling tot het belang van de verwerkende nijverheid (van 16,2 % tot 16,1 %) (zie tabel 6). Binnen de marktdiensten zou de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' de sterkste gemiddelde groei laten optekenen (gemiddeld 3,3 % per jaar). Die bedrijfstak wordt immers gunstig beïnvloed door de verdere ontwikkeling van het openbaar vervoer (vooral het GEN) en door de toename van de uitgaven voor communicatie. Daarna volgen de 'overige marktdiensten' (2,8 %).

De verwachte activiteitsgroei van de bedrijfstakken 'bouw' (gemiddeld 2,9 % tijdens de periode 2011-2014) en 'uitrustingsgoederen' (gemiddeld 1,9 %) is met name het gevolg van de vraag naar uitrustingsgoederen van de overige bedrijfstakken en de overige institutionele sectoren (gezinnen en overheid) van de Belgische economie. Die vraag zou vanaf 2011 opnieuw aantrekken na twee opeenvolgende jaren van verzwakking.

Met een gemiddelde groei (1,6 %) die lager is dan die van de toegevoegde waarde van alle bedrijfstakken (2,4 %), daalt het aandeel van de niet-verhandelbare diensten in de totale toegevoegde waarde tussen 2011 en 2014, zoals reeds het geval was tijdens de periode 2003-2008. In 2014 en bij ongewijzigd beleid, zou hun aandeel (13,3 % in volume) evenwel groter blijven dan in 2008 (13 %), het jaar dat voorafgaat aan de sterke stijging in 2009 en 2010 (13,7 %).

TABEL 6 - Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen
(in procent)

	Structuur in lopende prijzen			Structuur in volume (referentiejaar 2000)			Jaarlijkse gemiddelde groei (in volume)	
	2000	2007	2014	2000	2007	2014	2003- 2008	2009- 2014
Landbouw	1,4	0,8	0,9	1,4	1,0	1,0	-2,3	0,4
Energie	3,2	2,9	2,4	3,2	3,3	3,2	4,0	0,2
Verwerkende nijverheid	18,9	15,8	14,7	18,9	17,4	16,1	0,8	0,0
- Intermediaire goederen	7,6	6,8	6,4	7,6	6,8	6,3	0,1	0,1
- Uitrustingsgoederen	4,7	3,6	3,3	4,7	3,9	3,7	0,1	0,4
- Verbruiksgoederen	6,6	5,4	5,1	6,6	6,7	6,1	2,1	-0,3
Bouw	5,0	5,3	4,9	5,0	5,3	5,5	3,6	1,6
Marktdiensten	57,8	61,4	62,2	57,8	60,0	60,7	2,5	1,1
- Vervoer en communicatie	8,0	8,2	7,4	8,0	7,7	7,6	1,6	0,4
. Vervoer per spoor	0,8	0,3	0,4	0,8	0,4	0,5	-7,6	2,6
. Stads- en wegvervoer	1,9	1,8	1,8	1,9	1,6	1,7	0,0	0,9
. Vervoer over water en luchtvaart	0,3	0,5	0,2	0,3	0,3	0,3	9,2	-2,3
. Vervoersondersteunende activiteiten en communicatie	4,9	5,6	5,0	4,9	5,3	5,1	2,8	0,3
- Handel en horeca	13,2	14,7	14,4	13,2	13,7	13,4	1,9	0,7
- Krediet en verzekeringen	6,0	5,6	4,6	6,0	6,5	6,3	1,9	0,8
- Gezondheidszorg en maatschappelijke dienst- verlening	6,5	7,0	7,8	6,5	6,4	6,9	1,6	2,3
- Overige marktdiensten	24,1	25,9	28,1	24,1	25,8	26,6	3,5	1,2
Niet-verhandelbare diensten	13,8	13,9	14,8	13,8	12,9	13,3	1,1	1,3
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	2,1	0,9

Op middellange termijn worden de meeste jobs gecreëerd in de dienstensector.

De macroeconomische en sectorale evolutie van de werkgelegenheid worden gedetailleerd besproken in hoofdstuk IV (afdeling C). Slechts enkele belangrijke elementen worden hieronder aangehaald.

Traditioneel volgt de evolutie van de werkgelegenheid met enige vertraging die van de economische activiteit. In 2008 steeg de werkgelegenheid nog fors (gemiddeld 1,6 % voor alle bedrijfstakken samen), vooral in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (5,2 % inclusief de dienstenchequebanen), 'energie' (3,1 %), 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,6 %) en 'bouw' (2,1 %). In drie bedrijfstakken werd echter een daling van de werkgelegenheid genoteerd ('krediet en verzekeringen', 'landbouw' en 'consumptiegoederen').

De werkgelegenheid zou een duidelijke daling laten optekenen, zowel in 2009 (-0,8 %) als in 2010 (-1,2 %). Zonder onvoorziene omstandigheden zou de werkgelegenheid het sterkst aangetast worden in de bedrijfstakken met de grootste daling van de activiteit (zie hoger). Gecumuleerd over de jaren 2009 en 2010 zouden in de verwerkende nijverheid bijna 49 000 arbeidsplaatsen verloren gaan. Tegelijk zou de werkgelegenheid in de marktdiensten in die periode dalen met 31 000 banen. Binnen de marktdiensten zou de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' de grootste daling in relatieve termen laten noteren (-3,6 %), op de voet gevolgd door de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' (-3,3 %). In twee bedrijfstakken ('gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overheid en onderwijs') zou de werkgelegenheid blijven toenemen in 2009 en 2010.

In 2011 zou de werkgelegenheid, ondanks de herneming van de activiteit, slechts een licht positieve groei laten noteren (0,4 %) als gevolg van de vertraging ten opzichte van de activiteit. Vanaf 2012 zou de werkgelegenheid evolueren naar een groei in de buurt van zijn trendgroei (gemiddeld 1 % tijdens de periode 2012-2014). De projectie bevestigt een versterking van de recent waargenomen trends: de werkgelegenheid zou op middellange termijn verder toenemen in de diensten (met uitzondering van 'krediet en verzekeringen') en in de bouw. In de verwerkende nijverheid, de landbouw en de energiesector zou de werkgelegenheid verder afnemen. Zoals tijdens de periode 2003-2008, zou de werkgelegenheid opnieuw het sterkst toenemen in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (inclusief dienstencheque- en PWA-banen) (+65 000 eenheden tussen 2011 en 2014) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (+46 000 eenheden).

Het verschil tussen de productiviteitsgroei per uur van de industrie en die van de dienstensector blijft groot en stabiliseert zich tijdens de projectieperiode.

De voorziene gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei per uur in de marktbedrijfstakingen (0,7 %) in het basisscenario is 0,4 procentpunt lager dan in de periode 2003-2008 en 0,7 procentpunt lager dan in de periode 1997-2002 (zie tabel 7). De gemiddelde jaargroei tijdens de projectieperiode verhult echter belangrijke schommelingen. Zo is de productiviteitsgroei van de marktbedrijfstakingen in vrije val in 2009 (-2,2 %), alvorens zich te herstellen in 2010 (0,7 %) en 2011 (1,7 %). Vanaf 2012 zou de productiviteit stijgen met gemiddeld 1,4 % per jaar.

De productiviteitsgroei van de industriële bedrijfstakingen is veel hoger dan die van de diensten. Hierdoor kan de industrie, die gevoeliger is voor de internationale concurrentie, de stijging van de loonkosten per eenheid product beperken. In de voorbije twaalf jaar was de gemiddelde stijging van de productiviteit per uur veel groter in de industriële bedrijfstakingen (2,5 %) dan in de marktdiensten (0,7 %). Dat verschil is nog meer uitgesproken indien enkel de bedrijfstakingen van de verwerkende nijverheid in beschouwing worden genomen (2,9 %).

Hoewel die trend zich op middellange termijn doorzet, zou het verschil tussen de industriële productiviteitsgroei (gemiddeld 2 % per jaar in de projectieperiode) en die van de marktdiensten (0,3 %) zich tijdens de projectieperiode stabiliseren ten opzichte van de periode 2003-2008. Tijdens die periode was het verschil ietwat kleiner geworden dan in de periode 1997-2002. De marktdiensten worden steeds meer blootgesteld aan de internationale concurrentie, wat een verklaring kan zijn voor de stijging van hun productiviteitswinst die recent werd waargenomen. Dat komt nog beter tot uiting wanneer men de marktdiensten met uitzondering van de dienstenchequebanen, die gekenmerkt worden door een lage productiviteitsgroei, beschouwt. Bovendien omvatten de marktdiensten zeer heterogene activiteiten (zowel in termen van gevoeligheid voor internationale concurrentie als in termen van arbeidsintensiteit) wat uiteenlopende ontwikkelingen kan verbergen. Zo zou de bedrijfstaking 'overige marktdiensten' (die de dienstenchequebanen omvat) gemiddeld een nulgroei van de arbeidsproductiviteit laten optekenen. De bedrijfstaking 'krediet en verzekeringen' bijvoorbeeld zou daarentegen, zoals in het verleden, een veel hogere productiviteitsgroei kennen dan het geheel van de marktdiensten.

TABEL 7 - Evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur in de ondernemingen
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1997-2002	2003-2008	2009-2014
Landbouw	4,7	-1,2	2,2
Industrie	2,7	2,3	2,0
- waaronder verwerkende nijverheid	3,5	2,3	2,4
Marktdiensten	0,7	0,6	0,3
- Vervoer en communicatie	2,3	1,8	0,7
- Handel en horeca	0,4	1,0	0,7
- Krediet en verzekeringen	6,0	3,4	2,0
- Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	-0,3	-0,3	-0,1
- Overige marktdiensten (inclusief de dienstencheques en de PWA-banen)	-1,4	-0,3	0,0
Totaal	1,4	1,1	0,7

C. Prijzen en kosten

Nadat de inflatie midden 2008 een hoogtepunt heeft bereikt als gevolg van de scherpe stijging van de grondstoffenprijzen, zou ze gestaag dalen en in 2009 gemiddeld nog slechts 0,3 % bedragen door de spectaculaire daling van de energieprijzen en de daling van de overige grondstoffenprijzen. De zware economische recessie waarin de Belgische economie in 2009 zou belanden, zou eveneens wegen op de groei van de kosten en de prijzen. Op middellange termijn zou de (evenwel sterkere) groei van de deflator van de particuliere consumptie niet meer dan 2 % bedragen, een cijfer dat door de ECB als verenigbaar met prijsstabiliteit wordt beschouwd.

Gestage daling van de inflatie sinds juli 2008 ...

Na een forse opstoot van de inflatie in de eerste helft van 2008, die grotendeels te verklaren is door de explosieve stijging van de grondstoffenprijzen op de internationale markten, ontstaat er in de tweede helft van 2008 een totaal ander beeld waarbij de inflatie vanaf augustus 2008 duidelijk gaat vertragen. Als gevolg van de sterke prijsdaling van de olieproducten en de afname van de voedingsgrondstoffenprijzen bedroeg de inflatie, gemeten aan de hand van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (NICP) op het einde van het jaar nog slechts 2,6 %, tegenover een maximum van 5,9 % in juli 2008.

...die in 2009 gemiddeld niet meer dan 0,3 % zou bedragen.

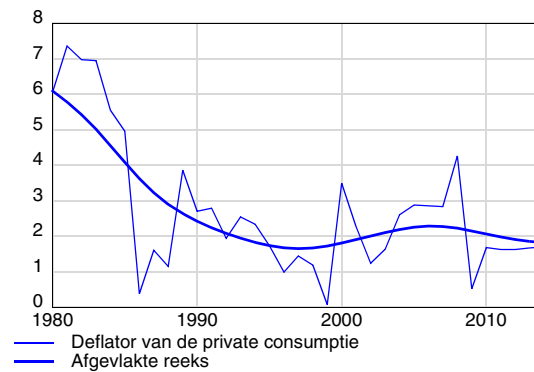
De daling van de inflatie zou zich doorzetten in 2009 en het NICP zou dat jaar gemiddeld met maar 0,3 % stijgen (de deflator van de particuliere consumptie zou met 0,5 % stijgen). Die gematigde prijsstijging wordt opnieuw verklaard door de daling van de energieprijzen en (zij het in mindere mate) door een duidelijke vertraging van de groei van de voedingsprijzen. De zware recessie in 2009 zou ook op de groei van de kosten en de prijzen wegen.

De prijs van een vat ruwe olie is gedaald van 144 dollar in juli 2008 tot amper 34 dollar in december 2008 en zou in 2009 laag blijven met een gemiddelde prijs van ongeveer 51,2 dollar per vat. De internationale gasprijzen, die traditioneel de internationale prijsnotering voor olieproducten volgen, zijn eind 2008 ook beginnen dalen. Voor de Belgische consument zouden die prijsdalingen pas in 2009 zichtbaar worden in de aardgasfactuur. Hetzelfde geldt voor de elektriciteitsstarieven die pas in de loop van 2009 zouden dalen. Naast de daling van de energiegrondstoffenprijzen oefent ook de daling van de voedingsgrondstoffenprijzen (waarvan de index op de internationale markten tussen juni en december 2008 met ongeveer 35 % is teruggevallen) neerwaartse druk uit op de inflatie.

Gezuiverd voor het prijsverloop van energie- en voedingsproducten (met inbegrip van tabak en dranken) zou de deflator van de particuliere consumptie ook een groeivertraging laten optekenen (van gemiddeld 2,5 % in 2008 tot 1,6 % in 2009). De vertraging van de groei van die deflator is dus duidelijk, maar blijft minder uitgesproken dan die van de totale index doordat de lagere grondstoffenprijzen slechts geleidelijk in de economie doorsijpelen.

Behoud van een gematigd inflatietempo tussen 2010 en 2014 ...

FIGUUR 13 - Prijzen van de particuliere consumptie (groeivoeten in procent)

Op middellange termijn zou de groei van de deflator van de particuliere consumptie opnieuw aantrekken, maar toch onder de 2%-grens blijven. Die grens wordt door de ECB beschouwd als verenigbaar met prijsstabiliteit. De versnelling van de inflatie in 2010 zou het gevolg zijn van de toename van de prijs van de ruwe olie en, in aansluiting daarop, een prijsstijging van de energieproducten¹. De overige componenten van de consumptieprijzen zouden daarentegen minder snel stijgen. Zo zou de groei van de deflator zonder energie- en voedingsproducten in 2010 minder dan 1,5 % bedragen. Na 2010 zou de binnenlandse inflatie rond 1,6-1,7 % schommelen. Gecorrigeerd voor het prijsverloop van energie- en voedingsproducten zou de inflatie gematigd blijven ondanks een geleidelijke versnelling tussen 2011 en 2014.

... dankzij een beperkte stijging van de invoerprijzen en de binnenlandse kosten.

Het behoud van een gematigde inflatie op middellange termijn is vooral te danken aan de geleidelijke evolutie van de invoerprijzen zonder energie. De evolutie van de internationale energieprijzen zou trouwens 'neutraler' zijn: na de forse daling in 2009 en een gedeeltelijk herstel in 2010 zou de prijstoename van een vat ruwe olie slechts licht de groei van de wereldinflatie overstijgen. De prijs van de voedingsgrondstoffen zou stabiel blijven in reële termen (na een sterke daling in 2009). Het relatief gematigde verloop van de binnenlandse kosten zou de inflatie mee stabiliseren. Het behoud van een negatieve 'output gap' tot het einde van de periode zou de groei van de prijzen eveneens afremmen.

De evolutie van de grondstoffenprijzen wordt weerspiegeld in de binnenlandse prijzen.

De evolutie van de prijzen van de particuliere consumptie per categorie weerspiegelt grotendeels de evolutie van de grondstoffenprijzen (voor energie en voeding) die hierboven beschreven wordt (cf. tabel 8).

De prijsstijging van de categorie 'voeding-dranken-tabak', die in 2007 en 2008 duidelijk versnelde (tot 4,5 % in 2007 en 6,9 % in 2008), zou gevoelig afnemen vanaf 2009. De gemiddelde groei van de prijs van die categorie in de periode 2009-2014 (1,7 %) zou opmerkelijk lager zijn dan in de periode 2003-2008 (3,3 %).

De groei van de energieprijzen zou gemiddeld negatief zijn (gemiddelde jaarlijkse daling van 0,4 % gedurende de periode 2009-2014), maar het is enkel in 2009 dat de prijzen van de energieproducten aanzienlijk zouden dalen als gevolg van de keldering van de internationale noteringen tijdens dat jaar. Na 2009 zou de prijsindex van de energieproducten geleidelijk aantrekken, hoewel het prijsverloop van de betrokken producten onderling kan verschillen (zo stijgt de prijs van huisbrandolie vanaf 2010, terwijl de aardgasprijs dat jaar nog daalt).

Algemeen genomen zou de groei van de dienstenprijzen ook vertragen. Zo zou de groei van de prijzen van de overige diensten opnieuw ruimschoots onder 2 % duiken, gekoppeld aan een sterke daling van de invoerprijzen in het begin van de periode en de zeer slechte conjunctuur tijdens de periode 2008-2010.

1. De aardgasprijs zou echter nog dalen.

TABEL 8 - Prijzen van de particuliere consumptie
(jaarlijkse gemiddelde groeivoeten in procent)

	1981-2008	1981-1990	1991-1995	1996-2002	2003-2008	2009-2014
Macro-economische deflator	2,9	4,2	2,2	1,5	2,8	1,5
- Voeding, dranken, tabak	2,8	4,1	0,5	1,8	3,3	1,7
- Overige goederen	2,5	4,7	1,6	1,1	1,1	1,6
- Huur	3,4	5,0	3,8	1,8	2,1	2,0
- Overige diensten	2,8	3,9	2,9	1,3	2,8	1,5
- Energie	3,7	3,2	1,2	3,1	7,5	-0,4
Macro-economische deflator, voeding, drank, tabak en energie niet meegerekend	2,9	4,3	2,8	1,4	2,3	1,6
Nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen	3,0	4,6	2,4	1,8	2,4	1,4

Tijdelijke versnelling van de bijdrage van de binnenlandse kosten tot de inflatie in 2009; duidelijke matiging van 2010 tot 2014.

Hoewel de bijdrage van de binnenlandse kosten tot de ontwikkeling van de prijzen van de finale vraag gemiddeld nooit meer dan 1,2 procentpunt bedroeg tijdens de periode 2003-2008, zou 2009 gekenmerkt worden door een gevoelige toename van die bijdrage (tot 1,6 procentpunt). Vanaf 2010 zou de groei van de binnenlandse kosten aanzienlijk terugvallen en zou hun bijdrage tot de inflatie zich tijdens de periode 2010-2014 stabiliseren rond 0,9 procentpunt (zie tabel 9).

Sterke stijging van de loonkosten per eenheid product in 2009, duidelijk beperktere toename nadien.

Een sterke stijging van de loonkosten per eenheid product zou aan de basis liggen van de versnelling van de binnenlandse kosten in 2009. De loontrekkenden zouden dat jaar profiteren van het vertraagde effect van de automatische indexeringen in 2008 als gevolg van de forse toename van de gezondheidsindex. In 2009 (net als in 2008) zou de bijdrage van de indexering tot de loonstijging in de marktsector ongeveer 3 % bedragen. Terwijl de indexering in 2008 een stuk beperkter was dan de stijging van het NICP, zou de bijdrage van de automatische indexering in 2009 veel groter zijn dan de groei van het NICP (die slechts 0,3 % zou bedragen). De groei van de reële uurloonkosten zou bijgevolg oplopen tot 2,6 % in 2009 (na een daling in 2008!) en de stijging van de loonkosten per eenheid product zou 5,3 % bedragen (als gevolg van de daling van de toegevoegde waarde van de ondernemingen in 2009). Na 2009 zou het groeitempo van de loonkosten eerst sterk dalen (in 2010 zouden de uurloonkosten in nominale termen met niet meer dan 1,3 % stijgen en in reële termen met 0,4 % dalen), en nadien geleidelijk versnellen tot 3 % in nominale termen op het einde van de periode¹. Het groeitempo van de loonkosten per eenheid product zou in 2010 en 2011 sterk vertragen (tot 0,5 % per jaar), en zich nadien geleidelijk herstellen tot 1,9 % op het einde van de periode. Al bij al zou de bijdrage van de loonkosten per eenheid product tot de groei van de binnenlandse prijzen in 2010 en 2011 zeer gering zijn (gemiddeld 0,2 procentpunt) alvorens terug te keren naar het gemiddelde dat tussen 1996 en 2008 werd opgetekend (0,5 procentpunt)².

1. Die geleidelijke versnelling wordt verklaard door de aanpassing van de stijging van onze loonkosten aan die van het gewogen gemiddelde van onze drie voornaamste handelspartners. De stijging van de loonkosten van de drie voornaamste handelspartners van België wordt in projectie bepaald op basis van het basisscenario op middellange termijn van de OESO, dat werd aangepast om rekening te houden met de weerslag van de sterke activiteitsdaling in 2009 op de lonen.
2. De evolutie en de samenstelling van de loonkosten worden meer in detail besproken in hoofdstuk IV.

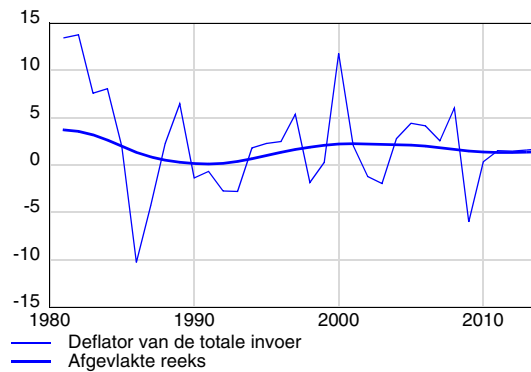
Dalende bijdrage van de niet-loongebonden factoren tot de inflatie.

Niet-loongebonden factoren hebben eveneens een invloed op de stijging van de prijzen. De bijdrage van de indirecte belastingen (na aftrek van subsidies) is geleidelijk teruggevallen van 0,2 procentpunt tussen 1996 en 2002 tot 0,1 procentpunt tussen 2003 en 2008. Tijdens de projectieperiode zouden de netto indirecte belastingen nagenoeg niet bijdragen tot de groei van de deflator van de finale vraag (binnenlandse vraag en uitvoer), rekening houdend met de zeer beperkte voorziene verhoging van sommige indirecte belastingen (en de verhoging van sommige subsidies).

Overigens zou de bijdrage van de winstmarges per eenheid product tot de groei van de deflator van de finale vraag gemiddeld 0,4 procentpunt per jaar bedragen tijdens de projectieperiode. Die bijdrage is duidelijk beperkter dan in de periode 2003-2008. Die achteruitgang zou vooral te verklaren zijn door de zeer slechte conjunctuur in het begin van de periode (in 2009 zou de bijdrage van de winstmarges per eenheid product tot de inflatie licht negatief zijn).

Invoerprijzen: sterke daling in 2009, geleidelijk herstel op middellange termijn.

FIGUUR 14 - Invoerprijzen
(groeivoeten in procent)

De invoerprijzen, die in 2008 nog stegen (door de sterke opstoot van de grondstoffenprijzen tijdens het eerste semester), zouden in 2009 duidelijk dalen als gevolg van de daling van de olieprijs en de prijzen van de overige grondstoffen. In 2010 zouden de invoerprijzen opnieuw gaan stijgen. De prijzen van de invoer exclusief energieproducten zouden, net als in 2009, dalen (met 5,5 % in 2009 en 1,1 % in 2010), maar die beweging zou meer

dan gecompenseerd worden door het herstel van de prijs per vat ruwe olie (+21 % in 2010). Nadien zouden de invoerprijzen een matig groeitempo aanhouden, in de veronderstelling dat de inflatie in de eurozone onder controle blijft en dat de grondstoffenprijzen (energie en andere) gematigd stijgen. Al bij al zouden de invoerprijzen stabiel blijven over de periode 2009-2014, maar gemiddeld met 1,6 % per jaar toenemen tijdens de periode 2010-2014.

De bijdrage van de invoerprijzen tot de groei van de deflator van de finale vraag zou zeer negatief zijn in 2009, vervolgens 0,2 procentpunt bereiken in 2010 en nadien oplopen tot gemiddeld 0,6 procentpunt tussen 2011 en 2014 (en 0 procentpunt voor de gehele projectieperiode). De zeer beperkte bijdrage van de invoerprijzen vormt één van de belangrijkste verklarende factoren voor de matiging van de inflatie in de projectieperiode.

TABEL 9 - Binnenlandse kosten en invoerprijzen
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1981-2008	1981-1990	1991-1995	1996-2002	2003-2008	2009-2014
Nominale uurloonkosten (ondernemingen)	4,3	6,1	5,1	2,6	2,6	2,6
Nominale loonkosten per eenheid product (ondernemingen)	2,3	3,2	3,0	1,3	1,5	1,8
Invoerprijzen	2,4	3,5	-0,5	2,6	3,0	0,1
Bbp-deflator	2,8	4,1	2,7	1,4	2,2	1,9
Bijdrage tot de groei van de deflator van de finale vraag (in procentpunt)						
- Binnenlandse kosten	1,6	2,5	1,6	0,8	1,2	1,0
- Loonkosten per eenheid product	0,8	1,0	0,9	0,5	0,5	0,6
- Netto indirecte belastingen	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,0
- Overige kosten (= winstmarges)	0,7	1,2	0,4	0,1	0,7	0,4
- Invoerprijzen	1,1	1,6	-0,2	1,1	1,4	0,0

D. Institutionele sectoren

Terwijl België tot 2007 belangrijke lopende overschotten optekende, verscheen in 2008, voor het eerst sedert 1986, een tekort op de rekening van het buitenland. Volgens de nieuwe projectie 2009-2014 zou die situatie blijven voortbestaan tot het einde van de periode en zou het tekort op korte termijn zelfs groter worden. Tegelijk zou het vorderingstekort van de overheid aanzienlijk toenemen. Het nieuwe dubbeltekort (overheidsrekeningen en buitenlandse rekeningen), dat reeds in 2008 werd waargenomen, zou dus de komende zes jaar blijven bestaan.

1. De grote evenwichten van de binnenlandse sectoren

Particulieren: bruto spaarquote in verhouding tot het bbp kende sterke daling in het verleden. Duidelijk herstel verwacht in de projectieperiode.

In het verlengde van de daling van hun beschikbaar inkomen¹ is de spaarquote van de particulieren, gedefinieerd als hun spaargeld in verhouding tot het bbp, sinds een paar jaar gevoelig gedaald. Tussen 1995 en 2005 is het particuliere sparen geslonken met 6 % van het bbp en bereikte zo in 2005 een historisch minimum van slechts 7,6 % van het bbp. Meer recentelijk is die spaarquote opnieuw licht gestegen tot 8,3 % in 2007, maar in 2008 opnieuw gedaald (jaar gekenmerkt door een stagnering van het reëel beschikbaar inkomen van de gezinnen). In 2009, een jaar van economische recessie dat wordt gekenmerkt door een uitgesproken achteruitgang van het consumentenvertrouwen, zou een zeer duidelijke toename van het aandeel van gespaarde inkomen worden opgetekend (de spaarquote wint ongeveer 2 punt op één jaar tijd). Nadien zou de spaarquote omzeggens stabiel blijven in een economische context die gekenmerkt wordt door de stagnering van het bbp en een forse stijging van de werkloosheid in 2010, gevolgd door een economische herstelbeweging de jaren nadien.

Het vorderingensaldo van de particulieren (namelijk hun brutosparen min hun bruto-investeringen, gecorrigeerd voor kapitaaloverdrachten) is tussen 1995 en 2006 eveneens fors gedaald (van 8,1 % van het bbp in 1995 naar 0,8 % in 2006), om zich in 2007 te herstellen (dankzij de hogere spaarquote). Het vorderingensaldo is in 2008 opnieuw gedaald (daling van de spaarquote), maar zou in het begin van de projectieperiode duidelijk weer opleven in het verlengde van het herstel van de spaarquote in 2009. Op het einde van de periode zou het vorderingensaldo van de particulieren opnieuw ongeveer 3 % van het bbp bedragen, een vergelijkbaar niveau met het begin van het nieuwe decennium (zie figuur 15).

Vennootschappen: ontstaan van een vorderingstekort in 2008 dat verdwijnt tijdens de projectieperiode.

Het vorderingensaldo van de vennootschappen dat tussen 2005 en 2007 ruimschoots positief was (jaren gekenmerkt door een forse stijging van het beschikbaar inkomen van de vennootschappen), is in 2008 negatief geworden door de daling van het beschikbaar inkomen (gekoppeld aan de inkrimping van het exploitatieoverschot) en de gelijktijdige toename van de bruto-investeringen. In 2009 zou het vorderingensaldo van de vennootschappen nog steeds negatief zijn als gevolg van de forse daling van hun beschikbaar inkomen (opnieuw gekoppeld aan de daling van het exploitatieoverschot). Vanaf 2010 zouden de vennootschappen opnieuw een positief vorderingenoverschot noteren door de geleidelijke verbetering van hun beschikbaar inkomen (als gevolg van de geleidelijke heropleving van de conjunctuur). Op het einde van de periode zou het

1. Daling die te wijten is aan de terugloop van het aandeel van het primair inkomen van de particulieren (vooral te verklaren door de vermindering van het aandeel van de loonmassa).

vorderingenoverschot van de vennootschappen op die manier 1,1 % van het bbp bereiken (zie figuur 15).

TABEL 10 - Overzicht van de verrichtingen van de grote sectoren van de economie
(in procent van het bbp)

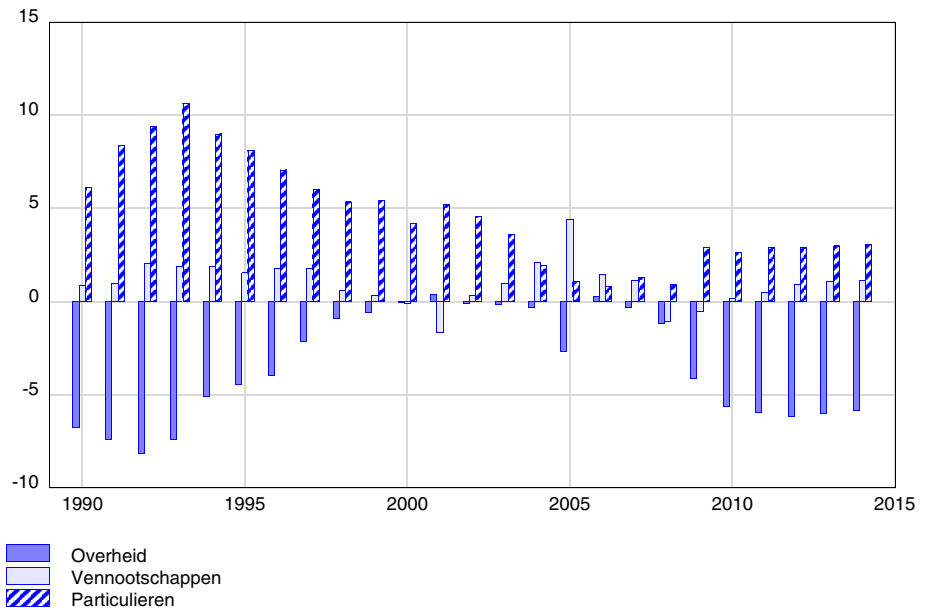
	1995	2000	2005	2008	2009	2014
1. Particulieren						
1.1 Bruto beschikbaar inkomen	67,1	63,1	59,5	60,4	62,8	62,1
waarvan primair inkomen	80,9	77,8	73,1	73,8	75,2	74,0
waarvan netto lopende overdrachten	-13,7	-14,7	-13,5	-13,4	-12,5	-11,9
1.2 Consumptie	54,1	53,9	52,6	53,2	53,8	52,8
1.3 Brutosparen	13,6	9,8	7,6	7,9	9,7	9,7
1.4 Kapitaal overdrachten	0,4	-0,1	-0,4	-0,4	-0,3	-0,5
1.5 Bruto-investeringen	5,8	5,6	6,1	6,7	6,5	6,3
1.6 Netto vorderingenoverschot	8,1	4,2	1,1	0,9	2,9	3,0
2. Vennootschappen						
2.1 Bruto beschikbaar inkomen	14,3	14,2	15,1	15,1	14,4	16,1
waarvan primair inkomen	16,1	16,8	18,0	17,7	16,6	19,1
waarvan netto lopende overdrachten	-1,8	-2,6	-2,8	-2,6	-2,1	-3,0
2.2 Brutosparen	13,7	13,6	14,5	14,3	13,7	15,6
2.3 Kapitaaloverdrachten	0,1	0,6	2,9	0,5	0,5	0,6
2.4 Bruto-investeringen	12,3	14,3	12,9	15,8	14,5	15,1
2.5 Netto vorderingenoverschot	1,5	-0,1	4,4	-1,0	-0,4	1,1
3. Overheid						
3.1 Bruto beschikbaar inkomen	19,6	24,0	24,5	23,8	22,4	21,3
3.2 Consumptieve bestedingen	21,5	21,3	22,9	23,0	24,5	24,8
3.3 Brutosparen	-1,9	2,6	1,6	0,8	-2,2	-3,6
3.4 Kapitaaloverdrachten	-0,6	-0,7	-2,5	-0,4	-0,5	-0,6
3.5 Bruto-investeringen	1,9	2,0	1,8	1,6	1,7	1,6
3.6 Netto vorderingenoverschot	-4,5	0,0	-2,7	-1,2	-4,3	-5,8
4. Gezamenlijke binnenlandse sectoren						
4.1 Bruto nationaal sparen	25,4	26,0	23,7	23,1	21,2	21,8
waarvan privé sparen	27,3	23,4	22,1	22,3	23,4	25,3
4.2 Bruto-investeringen	20,0	21,8	20,8	24,1	22,7	23,1
4.3 Kapitaaloverdrachten	-0,1	-0,1	-0,1	-0,4	-0,4	-0,4
4.4 Netto vorderingenoverschot	5,2	4,1	2,8	-1,3	-1,8	-1,7

Overheid: sterke daling van het vorderingensaldo in de projectie.

In 2008 vertoont de rekening van overheid¹ een tekort van 1,2 % van het bbp en het vorderingensaldo zou er nog aanzienlijk op achteruitgaan in de projectie. Gelet op de sterke achteruitgang van het brutosparen van de overheid die verband houdt met de economische malaise waarin het land is ondergedompeld, zou het vorderingentekort van de overheid oplopen tot 4,3 % van het bbp in 2009. In 2010, dat vanuit economisch oogpunt nog een moeilijk jaar wordt, zou de spaarquote van de overheid nog aanzienlijk verslechteren en het vorderingentekort van de overheid zou 5,6 % van het bbp bedragen. Door een sterkere economische groei vanaf 2011 zou het overheidstekort zich stabiliseren rond 6 % van het bbp en pas op het einde van de periode wordt een bescheiden inkrimping van het vorderingentekort van de overheid waargenomen.

1. Voor gedetailleerd commentaar over de evolutie van de rekening van de overheid, zie hoofdstuk V.

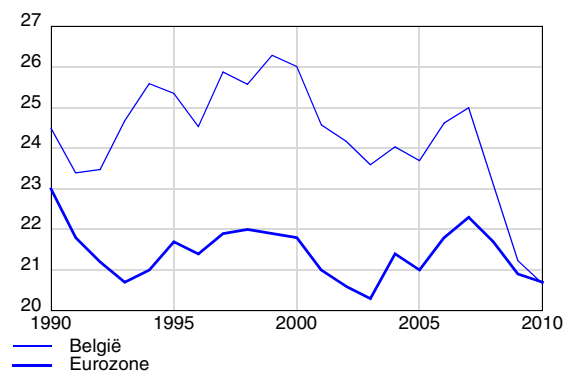
FIGUUR 15 - Netto vorderingenoverschot van de gezamenlijke binnenlandse sectoren
(in procent van het bbp)

Gezamenlijke binnenlandse sectoren: sterke daling van het nationaal sparen tussen 2007 en 2010, nadien bescheiden heropleving.

De nationale spaarquote¹, die wordt verkregen door het brutosparen van de verschillende nationale sectoren samen te tellen, is in 2008 sterk gedaald met 1,9 procentpunt van het bbp ten opzichte van 2007 (23,1 % in 2008, tegenover 25 % in 2007). Ondanks die terugval blijft de spaarquote op een hoger niveau dan in de rest van de eurozone (21,7 % voor de eurozone in 2008). In 2000 bedroeg het verschil nog meer dan 4 %, maar het wordt sinds enkele jaren kleiner en zou zelfs nagenoeg verdwijnen tegen het einde van de projectieperiode (zie figuur 16).

FIGUUR 16 - Bruto nationaal sparen
(in procent van het bbp)

In 2009 zou de binnenlandse spaarquote ook heel sterk dalen tot 21,2 % van het bbp. De nationale spaarquote zou nog licht dalen in 2010 en zich daarna tijdens de resterende projectieperiode langzaam herstellen tot 21,8 % van het bbp in 2014.

Het vorderingensaldo van de totale economie is negatief gedurende de volledige projectieperiode.

Het vorderingensaldo van de totale economie, dat gelijk is aan het nationale spaarvolume minus de kapitaalverrichtingen, is aanzienlijk gedaald sinds 2002 en bedroeg nog slechts 2,1 % van het bbp in 2007, tegenover 4,8 % van het bbp in 2002. In 2008 werd het vorderingensaldo, voor het eerst sinds meer dan 20 jaar, zelfs negatief. In de projectie zou het vorderingensaldo van de totale economie

1. Bruto nationaal sparen in verhouding tot het bbp.

ruimschoots negatief blijven en pas op het eind van de periode zou er sprake zijn van herstel.

Het vorderingstekort in 2008 is vooral toe te schrijven aan de val van de nationale spaarquote, maar ook mede aan de sterke stijging van bruto-investeringen in datzelfde jaar (van 22,6 % van het bbp in 2007 tot 24,1 % in 2008). In 2009 en 2010 zou het totale vorderingensaldo nog verder afbrokkelen door de val van de spaarquote, maar in 2010 ook door de heropleving van de investeringsquote¹. Van 2011 tot 2014 weerspiegelt de geleidelijke verbetering van het vorderingensaldo van België (dat wel negatief blijft op het einde van de periode) het langzame herstel van het binnenlands sparen, dat echter tot op het einde van de periode ruimschoots ontoereikend blijft om de bruto-investeringen (die trouwens licht toenemen) volledig te financieren.

2. De rekening van het buitenland

Lopende tekorten in 2008 die zich handhaven tijdens de volledige projectieperiode.

Het vorderingensaldo van de Belgische economie vertaalt zich in een vorderingstekort ten opzichte van het buitenland. De nettolening van België aan het buitenland (het saldo van de lopende transacties en de kapitaaltransacties) was nog heel belangrijk in de jaren negentig en begin de jaren 2000, maar ze is gestaag afgenomen sinds 2003 en in 2008 een nettolening bij het buitenland geworden. Het opduiken van een lopend tekort is heel zorgwekkend, vooral omdat het gepaard gaat met een nieuw aanzienlijk tekort op de openbare rekeningen. Het lopend tekort zou zich handhaven tijdens de projectieperiode, net zoals het overheidstekort (zie vorig punt).

De lopende externe surplusen in het begin van dit decennium worden tekorten in 2008.

Hoewel de lopende rekening systematisch positief was sinds het begin van de jaren tachtig (zie figuur 17), werd sinds 2002 een continue verzwakking opgetekend: de lopende rekening die nog 5 % van het bbp vertegenwoordigde in 2002, is sterk gedaald tot slechts 2,4 % van het bbp in 2007 en vertoont zelfs een tekort in 2008 (tekort geraamd op 1 % van het bbp). Die evolutie van het lopend overschot weerspiegelt vooral de daling van de goederentransacties, waarvan de oorzaak in eerste instantie te vinden is bij de hogere buitenlandse energiefactuur.

Volgens onze ramingen is de netto-energiefactuur van 6 miljard euro in 2002 meer dan verdrievoudigd tot bijna 20 miljard euro (of 5,7 % van het bbp) in 2008,² als gevolg van de sterke stijging van de internationale energieprijzen. De hogere energiefactuur is niet de enige verklarende factor voor de daling van de goederentransacties. Er is ook een beduidende toename van het lopend tekort voor uitrustingsgoederen, vooral in 2007 en 2008, door de sterke stijging van de investeringen in machines en materieel gedurende die twee jaar. Daarbovenop kwam nog een verslechtering van de netto-uitvoer van intermediaire goederen, die traditioneel positief is, maar sinds 2008 een dalende trend vertoont door de vertraging van de wereldvraag.

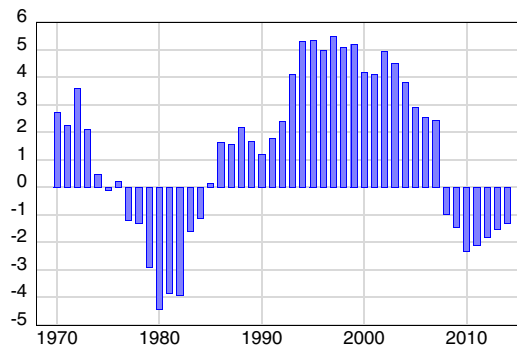
Het kleiner lopend overschot sinds 2003 kan ook, maar in mindere mate, verklaard worden door een kleinere bijdrage van de dienstentransacties en een daling van het saldo van de factorinkomens. De bijdrage van dienstentransacties

-
1. Omgekeerd zou de investeringsquote dalen in 2009, waardoor de daling van het vorderingensaldo wordt afgeremd.
 2. Ter vergelijking, de energiefactuur bedroeg in 1982 6,7 % van het bbp.

tot het buitenlands saldo is voortdurend toegenomen sinds de jaren negentig, maar die bijdrage stagneert reeds enkele jaren en zou zelfs licht dalen in 2008. De factorinkomens zijn sedert het begin van het nieuwe decennium licht gedaald. De dividenden die de in België gevestigde ondernemingen betaalden aan de buitenlandse aandeelhouders stegen immers sneller dan de dividenden die de Belgische bezitters van buitenlandse aandelen inden. In totaal zijn de factorinkomens gedaald van 2,8 % van het bbp in 2000 tot amper 1 % van het bbp in 2008.

Het lopend tekort wordt groter vanaf 2009 en handhaaft zich tot op het einde van de projectieperiode.

FIGUUR 17 - Saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland (in procent van het bbp)

Het lopend tekort zou nog groter worden in 2009, ondanks de daling van de internationale energieprijzen. Dit laatste element kan inderdaad de energiefactuur aanzienlijk verlichten (daling met 7 miljard euro), maar de overige sectoren zouden bijzonder zwaar te lijden hebben onder de economische malaise. Het lopend overschot voor intermediaire goederen, dat reeds afneemt in 2008, zou nog aanzienlijk ver-

minderen in 2009. Dat is ook het geval voor het lopend overschot voor diensten. In 2010 zouden een nog steeds vrij ongunstige economische context en een stijging van de internationale energieprijzen het lopend tekort nog verder doen toenemen (tot 2,3 % van het bbp). Pas vanaf 2011 zou het lopend tekort, dankzij de verbetering van de internationale conjunctuur, geleidelijk afnemen tot 1,3 % van het bbp tegen 2014.

De kapitaalverrichtingen hebben de laatste jaren ook bijgedragen tot een verslechtering van onze positie ten opzichte van het buitenland. De kapitaalverrichtingen waren sinds het begin van het nieuwe decennium traditioneel lichtjes negatief, maar in 2007 en 2008 is het negatief saldo aanzienlijk aangegroeid, met name door de aankoop van emissierechten voor BKG door de Belgische ondernemingen in het kader van de Kyoto-akkoorden. Tijdens de projectieperiode zouden de kapitaalverrichtingen negatief blijven als gevolg van de toename van de kapitaaloverdrachten van de overheid (federale overheid) naar het buitenland.

Het negatieve vorderingensaldo van het land weerspiegelt de ontoereikendheid van de binnenlandse spaarquote.

Al bij al is de nettolening van België aan het buitenland, die in 2007 nog 2,1 % van het bbp bedroeg, in 2008 deficitair geworden met een vorderingentekort van bijna 5 miljard euro (of 1,3 % van het bbp). Door een blijvende lopend tekort en ruimschoots negatieve kapitaalverrichtingen zou het vorderingentekort zich handhaven tussen 2009 en 2014 en op het einde van de periode 1,7 % van het bbp bedragen. De verschillende binnenlandse sectoren hebben bijgedragen tot de verslechtering van het vorderingensaldo in 2008. Tijdens de projectieperiode zouden het hoge vorderingentekort van de overheid en een weliswaar groeiend, maar ontoereikend particulier vorderingenoverschot gezien de omvang van het overheidstekort, een verklaring vormen voor het blijvend ruimschoots negatief vorderingensaldo tot het einde van de periode.

TABEL 11 - Buitenlandse rekening
(saldi, in procent van het bbp)

	1995	2000	2005	2008	2009	2014
1. Lopende rekening	-5,3	-4,2	-2,9	1,0	1,4	1,3
. Goederen en diensten	-4,3	-2,9	-3,7	0,3	1,0	0,7
. Beloning van werknemers (netto)	-1,3	-1,2	-1,2	-1,3	-1,3	-1,4
. Inkomen uit vermogen (netto)	-1,0	-1,7	0,4	0,3	0,3	0,3
. Belastingen min subsidies	0,5	0,5	0,3	0,4	0,4	0,5
. Overige lopende overdrachten	0,7	1,1	1,4	1,2	1,2	1,3
2. Kapitaal rekening	0,1	0,1	0,1	0,4	0,4	0,4
3. Netto (+) vorderingenoverschot of (-) nettofinancierings- behoefte van het buitenland	-5,2	-4,1	-2,8	1,3	1,8	1,7

KADER 5 - Twee onzekerheidsvarianten

Het basisscenario, dat wordt voorgesteld in hoofdstuk III, steunt op een internationale omgeving die uitgaat van een zeer geleidelijk herstel van de internationale economische situatie. Op basis daarvan zijn er twee varianten ontwikkeld. In het eerste geval (de hoge variant) wordt verondersteld dat de relancemaatregelen van de verschillende landen een snellere en grotere impact hebben op de economische groei van onze handelspartners (via een sneller herstel van het vertrouwen van de consumenten en de investeerders). In een dergelijke variant zouden de uitvoermarkten vanaf het tweede semester van 2009 gunstig worden beïnvloed, met een impact die vooral merkbaar wordt in 2010. In het tweede geval (lage variant) daarentegen wordt de daling van de mondiale groei, om diverse redenen die in hoofdstuk II aan bod komen (verergering van de financiële problemen, protectionisme, ...), scherper in de loop van 2009 en is er in 2010 nog geen sprake van herstel. Onze uitvoermarkten dalen met meer dan 10 % in 2009. In 2010 gaan de uitvoermarkten verder achteruit en pas in 2011 zijn er de eerste tekenen van herstel.

De belangrijkste macro-economische effecten van die twee varianten worden weergegeven in tabel 5a.

TABEL 5a - Effecten van een gunstiger (hoge variant) of ongunstiger (lage variant) ontwikkeling van de potentiële uitvoermarkten
(verschillen, in procent, ten opzichte van het basisscenario)

	Hoge variant			Lage variant		
	2009	2010	2014	2009	2010	2014
Potentiële uitvoermarkten	+0,60	+4,10	+4,10	-2,30	-5,50	-5,50
Groei van het bbp, in volume	0,19	1,01	-0,02	-0,75	-0,86	0,04
Niveau van het bbp, in volume	0,19	1,20	0,96	-0,75	-1,61	-1,31
- Particuliere consumptie	0,04	0,25	0,36	-0,15	-0,43	-0,53
- Bruto-investeringen	0,27	1,50	1,75	-1,08	-2,11	-2,39
- Totale binnenlandse vraag	0,11	0,62	0,59	-0,42	-0,83	-0,82
- Uitvoer	0,51	3,26	3,03	-1,95	-4,38	-4,10
- Invoer	0,39	2,48	2,62	-1,50	-3,34	-3,54
Particuliere consumptieprijs	0,03	0,20	0,85	-0,12	-0,31	-1,21
Tewerkstelling: - %	0,07	0,47	0,91	-0,28	-0,76	-1,26
- duizenden	3,15	20,39	40,71	-12,18	-33,10	-56,25
Lopende rekening van de betalingsbalans (in % van het bbp)	0,10	0,65	0,57	-0,39	-0,88	-0,81
Vorderingensaldo van de gezamenlijke overheid (in % van het bbp)	0,09	0,54	0,69	-0,35	-0,68	-0,94

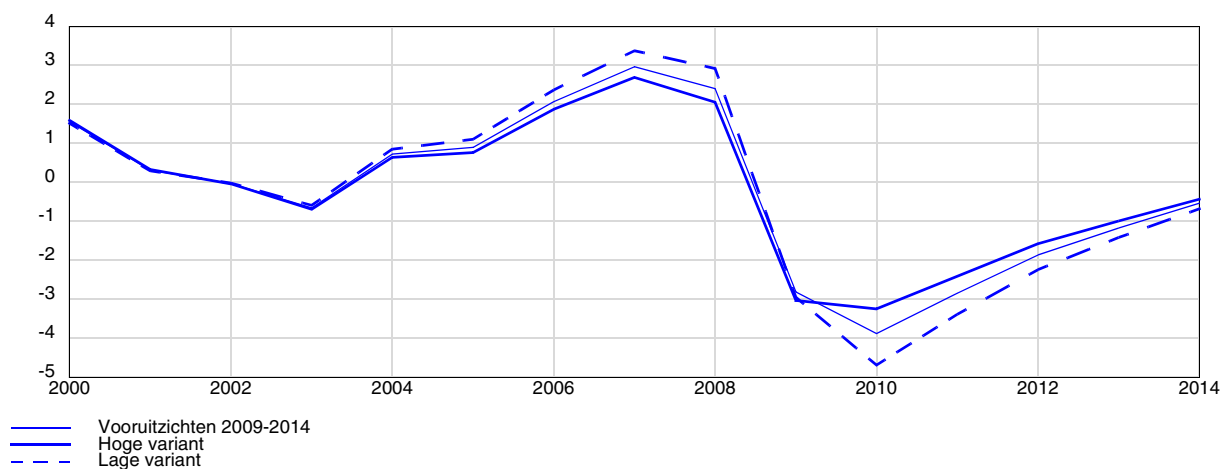
In de hoge variant is de daling van het bbp in 2009 iets minder uitgesproken dan in het basisscenario en bedraagt de groei ongeveer 1 % in 2010, dankzij een betere performantie van zowel de uitvoer en als de binnenlandse vraag (met name de investeringen worden gestimuleerd door het snellere herstel van de buitenlandse vraag). In totaal zou het bbp over 2 jaar ongeveer 1,2 % hoger liggen dan in het basisscenario. Die impact op de economische activiteit heeft gunstige gevolgen voor de werkgelegenheid, vooral in 2010 (er gaan in dat jaar 20 000 banen minder verloren). Op het einde van de periode zou de werkgelegenheid meer dan 40 000 eenheden hoger liggen dan in het basisscenario. Het saldo van de lopende rekening zou licht verbeteren, maar negatief blijven. Ook het vorderingensaldo van de gezamenlijke overheid wordt gunstig beïnvloed dankzij de betere conjunctuur. Het overheidstekort zou dalen met 0,5 % van het bbp in 2010, maar niettemin nog ongeveer 5 % van het bbp bedragen in 2014.

In de lage variant zou het Belgisch bbp, onder invloed van een nog grotere terugval van de wereldhandel in 2009 en het uitblijven van een echt herstel in 2010, gecumuleerd over twee jaar, 1,6 % verliezen ten opzichte van het basisscenario. Die bijkomende daling zou verband houden met een sterkere achteruitgang van de uitvoer, wat negatieve gevolgen heeft voor de binnenlandse vraag (met name de investeringen zouden in totaal 2,1 % dalen over twee jaar). In een dergelijke conjunctuur zou de daling van de werkgelegenheid nog groter zijn dan in het basisscenario (bijkomend verlies van 33 000 banen over twee jaar en van 56 000 banen tegen 2014). De impact op de lopende rekening is eveneens bijzonder negatief. Hetzelfde zou gelden voor het overheidssaldo (het overheidstekort zou toenemen met 0,7 % van het bbp in 2010).

Vervolg kader 5

Figuur 5a toont de evolutie van de output gap in het basisscenario en in de twee varianten. Zij illustreert de onzekerheden waarmee de raming van de output gap momenteel gepaard gaat en in het bijzonder de impact van de verschillende bbp-projecties op de raming van de output gap voor het verleden. Zo wordt in de hoge variant de conjuncturele toestand in 2006-2007 als iets minder gunstig beschouwd dan in het basisscenario, terwijl men in de lage variant het tegendeel vaststelt. Die verschillen zijn uitsluitend toe te schrijven aan een verschillende raming van het potentieel bbp. Vanaf 2010 is de volgorde van de curves omgekeerd onder invloed van de minder sterke of sterkere achteruitgang van de conjunctuur naargelang van het gekozen scenario. Op middellange termijn convergeren de curves opnieuw doordat de niveauverschillen van het bbp tussen de varianten zich dan grotendeels weerspiegelen in het potentieel bbp.

FIGUUR 5a - Output gap - Vergelijking met de hoge en de lage variant
(in procent van het potentieel bbp)

De arbeidsmarkt

De beroepsbevolking blijft op middellange termijn gevoelig stijgen (met 229 000 personen, een gemiddelde groei van 0,7 % per jaar), een toename die in ongeveer gelijke mate ondersteund wordt door demografische veranderingen en door veranderingen in het aanbodgedrag. De demografische impuls aan het arbeidsaanbod wordt nu volledig afhankelijk van de hypothese dat de inkomende migratie op hetzelfde hoge peil blijft als tijdens de afgelopen jaren. Dat gedragswijzigingen een positieve bijdrage leveren, wordt verklaard door de stijgende activiteitsgraden in de midden (vrouwen) en hogere (vrouwen én mannen) leeftijdsklassen.

Nochtans is er een zeker verlies aan dynamiek in de evolutie van de activiteitsgraden op hogere leeftijd omdat de economische crisis de vervroegde uittreding via het brugpensioen in de hand werkt, en daarmee de instroomverlagende maatregelen uit het Generatiepact dwarsboomt. Ook nog eens gedreven door een sterke verhoging van de instroombasis, neemt het aantal bruggepensioneerden toe met 15 000 personen op middellange termijn. Dat is meteen het enige kanaal waarlangs in deze Vooruitzichten de crisis inwerkt op het arbeidsaanbod. Gezien de omvang van de recessie, is het niet uitgesloten dat die ook nog via andere wegen (uitgesteld intreden op jongere leeftijd, ontmoediging, minder sterke inkomende migratie,...) zou kunnen wegen op de groei van de beroepsbevolking.

Vooraf de versterking van de algemene loonsubsidies en de subsidies voor nacht- en ploegenarbeid in 2009-2010 zorgen voor een blijvende arbeidslastenverlaging op middellange termijn. De verhoging van de algemeen-forfaitaire en de lageloon specifieke werkgeversbijdrageverminderingen in 2010-2011 daarentegen doen de macro-economische wettelijke werkgeversbijdragevoet alleen tijdelijk verminderen. Daarenboven komt de afschaffing van de jongerenbonus voor de jonge laagverloonden en een aantal andere doelgroepgebonden werkgeversbijdrageverminderingen wel heel ongelegen omdat net die betrokken werkgelegenheids categorieën het meest lijden onder de economische crisis. Ook de toename van het aantal bruggepensioneerden en de geïmputeerde (fictieve) werkgeversbijdrageverhogingen die daaruit volgen, nemen het effect van de loonsubsidieverhogingen gedeeltelijk weg.

De nominale loonkosten per uur nemen gemiddeld met 2,6 % per jaar toe tijdens de projectieperiode. Het uitgangspunt van dit scenario, de jaren 2009-2010, berust op het laatste interprofessioneel akkoord, wat leidt naar een hypothese van een stijging van de brutolonen per uur vóór indexering van 0,5 %. Gelet op een indexering die geraamd wordt op 3,7 % en een ongunstig effect van de werkgeversbijdragen (+0,2 %), zouden de uurloonkosten met 4,4 % stijgen (3,1 % in 2009 en 1,3 % in 2010). In 2009 zou de indexering 2,6 % bedragen, terwijl de inflatie beperkt blijft tot 0,5 %. Die evolutie vormt een inhaalbeweging na de impact van de sterke inflatie van 2008 op de koopkracht, wat de evolutie van de reële lonen en de koopkracht ondersteunt in 2009.

De productiviteitsgroei per uur in de sector van de ondernemingen neemt weliswaar minder sterk af dan voorheen, maar blijft daarmee op een historisch zeer laag niveau. In 2009

zorgt de economische crisis nog voor een forse terugval van de productiviteit per uur (met 2,2 %). Vervolgens zou ze zich herstellen en op het einde van de periode toenemen met 1,4 %. De groei van de nominale arbeidskosten per eenheid product bedraagt 4,9 % in 2009, wat verklaard wordt door de invloed van de loonindexering en door de instorting van de productiviteit. Vanaf 2010 tot 2014 zou de gemiddelde groei veel gematigder zijn: 1,1 % per jaar. De arbeidskostenstijging zou op middellange termijn dus blijven overeenstemmen met de ECB-doelstelling van een maximale inflatie van 2 %. Sinds 2003 daalt het aandeel van de lonen (na correctie voor de zelfstandigen en na aftrek van loonsubsidies) in de toegevoegde waarde van de marktondernemingen stelselmatig. In 2009 stijgt het echter fors en klimt het tot 64,6 %. De loonindexering is de voornaamste verklarende factor. In de huidige context van economische achteruitgang, wordt de particuliere consumptie van de gezinnen daardoor enigszins ondersteund. Vanaf 2010 daalt het loonaandeel opnieuw gestaag. Het bereikt ongeveer 63 % op het einde van de periode, wat overeenkomt met zijn gemiddelde waarde sinds 1996.

Het uitbreken van de crisis gaat niet alleen gepaard met een tijdelijke terugval van de productiviteit per uur, maar ook van de gemiddelde arbeidsduur. De productiviteitscyclus zorgt er dus voor dat de effecten van de crisis op de werkgelegenheid deels afgewenteld worden op volgend jaar. Tijdens beide jaren samen zakt de binnenlandse werkgelegenheid met 90 000 personen. Vooral de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid en de diensten aan ondernemingen (die bij conventie alle interimarbeid logeren) worden daarbij hard geraakt. De enige marktbedrijfstakken die op korte termijn standhouden op het vlak van de werkgelegenheid zijn de dienstencheque-tak en de gezondheidszorg in ruime zin, waarvan de groei nauwelijks aangetast wordt door de crisis.

Vanaf 2011 wordt de sectorale evolutie van de werkgelegenheid terug geleid door de meer structurele tendensen inzake groei van toegevoegde waarde en productiviteit. Bij productiviteitswinsten die in de takken van de marktdiensten systematisch lager blijven dan in de industrie, neemt het gewicht van die takken in de binnenlandse werkgelegenheid toe van 59,6 % in 2008 naar 61,7 % in 2014, terwijl dat van de verwerkende nijverheid slinkt van 13,2 % naar 11,3 %. In de verwerkende nijverheid gaan ook na 2010 nog 28 000 banen verloren, maar in de marktdiensten komen er 162 000 jobs bij, terwijl ook de werkgelegenheid bij de overheid met 13 000 personen stijgt tijdens die periode.

De binnenlandse werkgelegenheid neemt dus terug toe na 2010, eerst nog bescheiden (17 000 personen in 2011), vervolgens fors (43 000 personen gemiddeld per jaar tijdens de periode 2012-2014). Daarmee wordt het jobverlies uit de periode 2009-2010 ruimschoots gecompenseerd. Toch valt de globale toename van de binnenlandse werkgelegenheid (+57 000 personen) op middellange termijn erg schraal uit in vergelijking met de afgelopen zes jaar (+292 000 personen). In het scenario van deze Vooruitzichten wordt de inzinking van de economische activiteit immers niet goedgemaakt op middellange termijn. Met een arbeidsduur die vanaf 2011 terug haar niveau van voor het uitbreken van de crisis bereikt en een productiviteitstoename per uur die nauwelijks lager ligt dan in het recente verleden, gaat dat verlies aan activiteitsgroei gepaard met een duurzaam lagere jobcreatie op middellange termijn. Vandaar dat de terugval van de werkgelegenheidsgraad aan het begin van de periode (van 63,6 % in 2008 naar 61,6 % in 2010) tegen 2014 (toename naar 62,7 %) slechts gedeeltelijk wordt weggewerkt.

Ten gevolge van de economische crisis loopt de werkloosheid tijdens de periode 2009-2010 op met maar liefst 172 000 personen. Ook in 2011 is de (timide) groei van de werkgelegenheid onvoldoende om de (nog steeds aanzienlijke) toename van de beroepsbevolking op te vangen, zodat de werkloosheid nog eens met 22 000 personen aandikt, en de werkloos-

heidsgraad dat jaar stijgt naar een naoorlogse piek (15,2 %, komend van 11,8 % vorig jaar).

Voor de leeftijdsklassen onder 50 jaar worden daarbij zwaar getroffen; de werkloosheidsgraad in die klasse daalde nog van 13,4 % in 2004 naar 10,3 % in 2008, maar zou oplopen tot 14,9 % in 2011. In de leeftijdsklassen vanaf 50 jaar heeft de crisis een minder sterke impact op de evolutie van de werkloosheidsgraad. Het arbeidsaanbod stijgt echter sterk op die leeftijden onder de dubbele invloed van een vergrijzende bevolking op arbeidsleeftijd en toenemende activiteitsgraden, zodat in absolute termen ook het aantal werkloze 50-plussers toeneemt.

Tijdens de periode 2012-2014 neemt de werkloosheid terug af, zij het dat de daling beperkt blijft tot 23 000 personen op drie jaar. Ondanks het feit dat de groei van de beroepsbevolking langzaam aan dynamiek verliest, is de werkgelegenheidsgroei immers onvoldoende om de kortetermijneffecten van de economische crisis uit te vlakken. De werkloosheidsgraad blijft tot op het einde van de periode dan ook op een relatief hoog niveau (bescheiden afname naar 14,5 % in 2014).

Ondanks de grote onzekerheid, lijkt het toch al mogelijk een aantal diagnoses op te maken. Veel werknemers die hun baan hebben verloren zullen op korte termijn moeten worden geholpen bij de herinschakeling op de arbeidsmarkt en het is van belang dat die hulp er snel komt. Het is eveneens van belang dat die hulp wordt gegeven op een manier die zoveel mogelijk het risico op blijvende hoge werkloosheid beperkt, een fenomeen dat vaak werd vastgesteld tijdens zware recessies.

Deze Vooruitzichten leggen de nadruk op de enorme stijging van de werkloosheid in de leeftijdsklasse onder 50 jaar. Het is van bijzonder belang te vermijden dat een grote groep laaggeschoolde jongeren verder van de arbeidsmarkt komen te staan of hun potentieel inkomen permanent zien verminderen. Ook zou men de inspanningen moeten opdrijven om te vermijden dat jongeren op de arbeidsmarkt komen zonder gepaste scholing.

Wat de activeringssystemen betreft, in een context van zwakke vraag, stijgende werkloosheid en dalend aantal vacante betrekkingen, kan het wenselijk zijn om in de eerste plaats de hoogst geschoolde werknemers in aanmerking te laten komen voor plaatsingsactiviteiten. Voor moeilijker te plaatsen uitkeringtrekkers kan dan veeleer een beroep worden gedaan op vorming, op aanwervingsstimulansen voor werkgevers en op de creatie van gesubsidieerde banen. Voor die groep kan ook een versoepeling overwogen worden van de opgelegde verplichtingen om de bereidheid tot werken aan te tonen. Men zou daarbij de evaluatiecriteria lichtjes kunnen wijzigen door voorrang te geven aan vorming eerder dan aan onmiddellijke resultaten in termen van tewerkstelling en bezoldiging. De toekenning van aanvullende bestaansmiddelen aan werknemers met een laag inkomen kan hen helpen de voeling met de arbeidsmarkt niet te verliezen tijdens een recessie. Het valt te overwegen de uitkeringen aan personen die een deel van hun loon verliezen (bijvoorbeeld door een verplichte arbeidsduurvermindering) tijdelijk te verhogen.

Wat de brugpensioenen betreft, bieden de hervormingen van de jongste jaren een passend kader, dat a priori geen aanpassing vergt. De toegang tot het brugpensioen vanaf 50 of 52 jaar voor werknemers van bedrijven in moeilijkheden of in herstructurering, met de verplichte installering van reconversiecellen, lijkt een geschikt wapen in de strijd tegen bepaalde sociale gevolgen die de huidige crisis zou kunnen veroorzaken. Voor de overige oudere werknemers lijkt het dan weer onverstandig de mogelijke instroomleeftijd in het brugpensioen naar beneden toe te herzien. De ervaring heeft immers geleerd dat de meeste bruggepensioneerden zich niet opnieuw inschakelen op de arbeidsmarkt wanneer de economie herstelt.

A. Demografie en arbeidsaanbod

De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd halveert, en wordt nu voornamelijk getrokken door inkomende migratie.

De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd bedroeg slechts 0,1 % per jaar tijdens het begin van dit decennium. Sindsdien is die groei echter opmerkelijk versneld, tot 0,9 % gemiddeld tijdens de periode 2006-2008, de sterkste bevolkingsaanwas op arbeidsleeftijd uit de hele naoorlogse periode. Die groeiversnelling gebeurde zowel onder invloed van de uit het verleden overgeërfde demografische dynamiek (tijdelijk sterkere instroom van jongeren op 15 jaar; dunbevolkte oorlogscohorten die uitstromen op 65 jaar en opgevolgd worden door sterker bevolkte naoorlogse cohorten) als van een opvallende toename van de inkomende migratie. De eerste factor won sterk aan belang tot en met 2007, maar valt nadien onvermijdelijk terug en zorgt tijdens de periode 2004-2010 voor een uitgesproken omgekeerd U-patroon in het groeipad van de bevolking op arbeidsleeftijd. Van de inkomende migratie wordt verwacht dat hij op middellange termijn op hetzelfde hoge peil blijft als tijdens de jongste jaren. Het resultaat is dat de bevolking op arbeidsleeftijd beduidend blijft groeien tijdens de projectieperiode (tabel 12: met gemiddeld 0,43 % per jaar; tabel 13: een gecumuleerde toename van 185 000 personen), maar dat de groei halveert naarmate de periode vordert (van 0,61 % dit jaar naar 0,31 % in 2014).

TABEL 12 - Determinanten van het arbeidsaanbod (15 tot 64 jaar)¹
(jaarlijkse groei in procent, bijdrages aan de jaarlijkse groei in procentpunt)

	2007	2008	2009	2010	2011-2013	2014	2009-2014	2003-2008
1. Groei bevolking op arbeidsleeftijd	1,01	0,83	0,61	0,56	0,37	0,31	0,43	0,71
2. Groei activiteitsgraad	-0,72	-0,07	0,20	0,22	0,32	0,28	0,28	0,14
2A. Bijdrage demografie	-0,46	-0,33	-0,20	-0,14	-0,02	-0,02	-0,07	-0,29
2B. Bijdrage aanbodgedrag	-0,27	0,25	0,39	0,35	0,33	0,30	0,34	0,42
15-24 jaar	-0,26	-0,12	-0,07	-0,03	-0,01	0,00	-0,02	-0,13
25-49 jaar; vrouwen	-0,16	0,15	0,08	0,08	0,06	0,04	0,06	0,17
25-49 jaar; mannen	-0,23	-0,10	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,03
50-64 jaar; vrouwen	0,26	0,23	0,31	0,26	0,20	0,20	0,23	0,31
50-64 jaar; mannen	0,11	0,09	0,06	0,04	0,08	0,06	0,07	0,11
3. Groei arbeidsaanbod (=1+2)	0,29	0,76	0,81	0,78	0,69	0,59	0,71	0,86
3A. Bijdrage demografie (=1+2A)	0,55	0,50	0,41	0,42	0,35	0,29	0,36	0,43
3B. Bijdrage aanbodgedrag (=2B)	-0,27	0,25	0,39	0,35	0,33	0,30	0,34	0,42

De neerwaartse demografische druk op de globale activiteitsgraad...

De inkomende migratie is zo gespreid over de leeftijdsklassen dat hij a priori² de globale activiteitsgraad vrijwel ongemoeid laat. Het doorschuiven van de bevolkingscohorten op de leeftijds ladder gaat daarentegen gepaard met een gevoelige bevolkingstoename in de oudste lagen van de bevolking op arbeidsleeftijd, waar de activiteitsgraden ver beneden het gemiddelde liggen. Bij ongewijzigd aanbodgedrag (constante activiteitsgraden per leeftijd) zorgt dat voor een sterk negatieve impact op de globale activiteitsgraad. Uit tabel 12 blijkt dat dergelijke veranderingen in de leeftijdsstructuur tijdens de afgelopen zes jaar de groei van de globale activiteitsgraad met gemiddeld 0,29 procentpunten (ppt) per jaar

1. Arbeidsaanbod gedefinieerd als beroepsbevolking volgens concept FPB (inclusief niet-werkzoekende uitkeringsgerechtigde volledig werklozen).
2. Bij een vergelijkbaar aanbodgedrag tussen nieuwkomers en ingezetenen op elke leeftijd.

drukten, effect dat opliep tot maximaal 0,46 ppt in 2007 en vorig jaar ook nog altijd 0,33 ppt bedroeg. Daaruit volgt dat de globale demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod gemiddeld 0,43 ppt bedroeg tijdens die periode, een heel stuk lager dus dan hetgeen de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd (0,71 % per jaar) laat vermoeden.

...valt echter geleidelijk weg, zodat de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod in beperktere mate afneemt.

Ook tijdens de eerstvolgende jaren blijven veranderingen in de leeftijdsstructuur van de bevolking nog negatief bijdragen aan de groei van de globale activiteitsgraad, maar die neerwaartse druk wordt geleidelijk minder sterk, en valt volledig weg vanaf 2012; gemiddeld over de hele periode bedraagt hij nog -0,07 ppt per jaar. De demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod (0,36 ppt per jaar) ligt dus opnieuw iets lager dan de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd, maar het verschil is veel minder uitgesproken dan in het recente verleden. Al bij al is de terugval van die bijdrage dus veel beperkter (van 0,55 ppt in 2007 naar 0,29 ppt in 2014) dan het groeiverlies in de bevolking op arbeidsleeftijd (van 1,01 % in 2007 naar 0,31 % in 2014). Zij is nu weliswaar volledig afhankelijk geworden van de hypothese dat de inkomende migratie op middellange termijn op peil blijft.

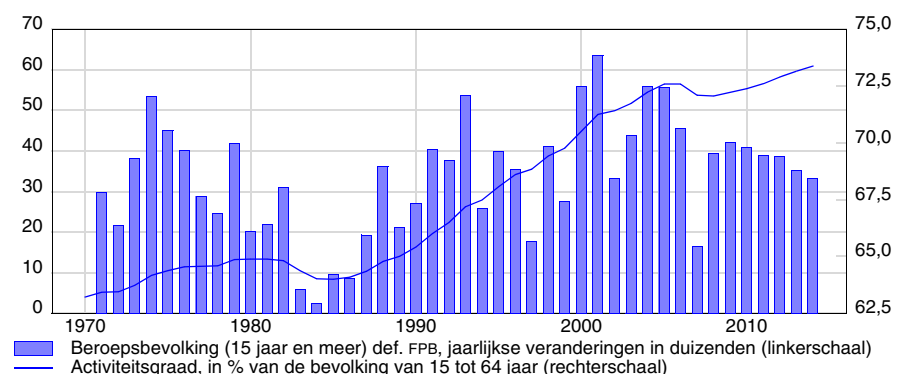
Gedragswijzigingen droegen traditioneel sterk bij tot de groei van de beroepsbevolking...

Naast de demografie hebben ook wijzigingen in het aanbodgedrag (die gereflecteerd worden in de evolutie van de activiteitsgraden per leeftijd) in het recente verleden aanzienlijk bijgedragen tot de groei van de beroepsbevolking. Tijdens de afgelopen zes jaar bedroeg die bijdrage gemiddeld 0,42 ppt per jaar, vrijwel identiek aan de demografische impuls. Dat was ook ruimschoots voldoende om het negatieve effect van de demografie op de globale activiteitsgraad te compenseren; die laatste groeide met 0,14 % per jaar.

..., dank zij stijgende activiteitsgraden in de midden (vrouwen) en hogere (mannen én vrouwen) leeftijdsklassen.

Nochtans daalden gemiddeld genomen de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen (15 tot 24 jaar); hun bijdrage aan de groei van arbeidsaanbod en globale activiteitsgraad bedroeg -0,13 ppt per jaar (tabel 12). Zelfde conclusie voor mannen in de leeftijdsklasse 25-49 jaar: licht negatieve bijdrage van -0,03 ppt. Daar staat tegenover dat de mannelijke activiteitsgraden gemiddeld toenamen in de klasse 50 tot 64 jaar (positieve bijdrage van 0,11 ppt per jaar). Veruit de belangrijkste bijdrage kwam echter van wijzigingen in het aanbodgedrag bij vrouwen in de midden- (0,17 ppt per jaar) en hogere leeftijdsklassen (0,31 ppt per jaar), afkomstig van positieve cohorthe-effecten, die boven 60 jaar tijdens die periode nog versterkt werden door het optrekken van de pensioenleeftijd.

FIGUUR 18 - Beroepsbevolking definitie FPB en activiteitsgraad

Die bijdrage klapte in 2007 echter in na negatieve schokken op de activiteitsgraden beneden 50 jaar,...

In 2007 droegen wijzigingen in het aanbodgedrag echter plots significant negatief bij (-0,27 ppt) tot de groei van het arbeidsaanbod. De beroepsbevolking bleef weliswaar licht toenemen (met 16 500 personen; zie figuur 18), onder impuls van de sterke groei van de bevolking op arbeidsleeftijd. Niet alleen gedragsveranderingen, ook demografische structuurwijzigingen hadden dat jaar een sterk negatieve impact op de globale activiteitsgraad, die gevoelig kromp (figuur 18: van 72,6 % naar 72,1 %). De evolutie van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen bleef weliswaar onaangetast; de negatieve schokken deden zich uitsluitend voor in de jongere- en middenklassen, en hebben we in de Vooruitzichten van vorig jaar gelinkt aan de gevolgen van de strengere controles op de beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt van uitkeringsgerechtigde werklozen.

..., die nu uitdoven,...

Vorig jaar namen in de jongere leeftijdsklassen en bij mannen in de middenklasse de activiteitsgraden verder af (zij het in veel beperktere mate), maar knoopte de evolutie van de vrouwelijke activiteitsgraden in de middenklassen terug aan bij de opwaartse trend. De bijdrage van wijzigingen in de activiteitsgraden vanaf 50 jaar bleef onverminderd positief. Globaal genomen droegen wijzigingen in het aanbodgedrag vorig jaar terug positief bij tot de groei van het arbeidsaanbod (0,25 ppt). De demografische impuls was dubbel zo groot, zodat het totale arbeidsaanbod vorig jaar toenam met 39 400 personen. Opnieuw was sprake van een sterk negatief effect van demografische structuurveranderingen op de globale activiteitsgraad, die nog licht afnam vorig jaar (maar afgerond op 72,1 % bleef).

...waardoor terug aangeknoopt wordt bij de trendmatige evoluties,...

In de jongere leeftijdsklassen blijven de activiteitsgraden aan het begin van de periode licht verder afnemen, om nadien quasi te stabiliseren. Gemiddeld over de periode is de daling echter veel minder uitgesproken dan tijdens de afgelopen zes jaar (waarin weliswaar de negatieve schokken uit de periode 2006-2007 sterk doorwegen). In de middenklassen is er weinig beweging in de mannelijke activiteitsgraden. Onder invloed van cohorte-effecten blijven de vrouwelijke activiteitsgraden in die klasse toenemen; hun bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod ligt gemiddeld over de periode (0,06 ppt) weliswaar lager dan tijdens de afgelopen zes jaar (0,17 ppt), omdat cohorte-effecten er geleidelijk uitdoven.

...met nochtans een zeker verlies aan dynamiek in de oudere leeftijdsklassen...

In de oudere leeftijdsklassen blijft de bijdrage van gedragswijzigingen aan de groei van het arbeidsaanbod respectievelijk licht (mannen: 0,07 ppt per jaar) en beduidend (vrouwen: 0,23 ppt) positief. Bij vrouwen wordt zowel in 2009 als in 2010 de bijdrage nog positief beïnvloed door het optrekken van de pensioenleeftijd naar 65 jaar. Zowel bij vrouwen als bij mannen vallen de positieve impulsen aan het arbeidsaanbod relatief minder sterk uit dan in het recente verleden (toen bijdrages van respectievelijk 0,11 ppt en 0,31 ppt per jaar). Bij vrouwen bereikt de pensioenhervorming dit jaar zijn eindfase. Bij mannen speelt vooral het feit dat - ten gevolge van de crisis - het brugpensioenstelsel nu minder snel aan relatief belang zal verliezen.

...onder meer omdat de vervroegde uittreding via het brugpensioen...

Globaal (mannen en vrouwen samen) nam in de klasse 50-64 jaar de proportie bruggepensioneerden in het potentieel arbeidsaanbod¹ af van 9,9 % in 2002 tot 8,6 % in 2008. Ondertussen bleef wel het aantal bruggepensioneerden toenemen (van 106 500 in 2002 naar 115 300 in 2008), onder invloed van de sterke verhoging van de instroombasis (de loontrekkende marktwerkgelegenheid vanaf 50 jaar) en van het optrekken van de pensioenleeftijd bij vrouwen.

...in de hand wordt gewerkt door de economische crisis, die de instroomverlagende maatregelen uit het Generatiepact tegenwerkt.

De economische crisis zet nu opwaartse druk op de instroom in het brugpensioen. In de leeftijdsklasse tot 55 jaar is die opwaartse druk beperkt tot de korte termijn (periode 2009-2010), waarna de instroombasis (werknemers bij bedrijven in moeilijkheden) terug opdroogt. In de leeftijdsklassen daarboven blijft die druk ook nadien aanhouden, aangezien in het scenario van deze Vooruitzichten de globale graad van arbeidsreserve slechts in beperkte mate afneemt na 2011 (zie afdeling D). Daar staat tegenover dat de maatregelen die genomen werden in het kader van het Generatiepact negatief inwerken op de instroom in het brugpensioen en de dominante instroomleeftijd bovendien verleggen van 58 naar 60 jaar. Het netto-resultaat geeft een lichte stijging van de proportie bruggepensioneerden in het potentieel arbeidsaanbod tegen 2010 (tot 8,9 %), een lichte afname nadien (tot 8,4 % in 2014). Rekening houdend met de sterke toename van de instroombasis (het gevolg van de vergrijzing van de loontrekkende werkgelegenheid), neemt het aantal bruggepensioneerden fors toe op korte termijn (met 5 200 personen in 2009 en met 6 400 personen in 2010), nog in beperkte mate tijdens de rest van de projectieperiode (+3 800 personen), zodat het stelsel in 2014 bijna 131 000 personen zou tellen.

TABEL 13 - Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) en beroepsbevolking FPB (15 jaar en meer)
(jaargemiddelden; verschillen in duizenden)

	Bevolking op arbeidsleeftijd			Beroepsbevolking FPB		
	02-96	08-02	14-08	02-96	08-02	14-08
15-24 jaar	-28	50	27	7	-33	25
25-49 jaar	-37	-1	-36	21	32	-15
50 jaar en meer	136	247	193	212	258	219
Mannen	35	143	82	84	79	84
Vrouwen	36	153	102	156	178	145
Totaal	71	296	185	239	257	229

De groei van de beroepsbevolking vertraagt, maar blijft aanzienlijk, en wordt in gelijke mate ondersteund door wijzigingen in demografie en aanbodgedrag.

De globale bijdrage van alle gedragswijzigingen aan de groei van de beroepsbevolking bedraagt dit jaar 0,39 ppt, maar zou gedurende de volgende vijf jaar licht afzakken (tot 0,30 ppt in 2014). De bijdrage van de demografie is nog licht hoger dit jaar (0,41 ppt), maar neemt sterker af met de jaren, zodat demografische- en gedragswijzigingen over de gehele periode in vrijwel gelijke mate bijdragen aan de ontwikkeling van het arbeidsaanbod. Uiteindelijk blijft de beroepsbevolking dus aanzienlijk toenemen op middellange termijn (tabel 13: met 229 000 personen), hoewel de stijging enigszins afzwakt in de loop van de periode (figuur 18: +42 100 personen dit jaar, afnemend tot +33 200 personen in 2014). Het arbeidsaanbod neemt opnieuw meer toe bij vrouwen dan bij mannen en blijft verder

1. Potentieel arbeidsaanbod: beroepsbevolking volgens definitie FPB plus voltijdse loopbaanonderbrekers en bruggepensioneerden.

verouderen (tabel 13), onder de dubbele impuls van een vergrijzende bevolking op arbeidsleeftijd en toenemende activiteitsgraden in de hogere leeftijdsklassen.

Hernieuwde toename van de globale activiteitsgraad.

Vanaf dit jaar zijn de wijzigingen in het aanbodgedrag voldoende om het (snel slinkende) negatieve demografische structuureffect op de globale activiteitsgraad te compenseren (tabel 12). Die laatste stijgt dit jaar van 72,1 % tot 72,2 %, en klimt dan tot 73,4 % in 2014 (figuur 18).

Niet uitgesloten dat de economische crisis nog via andere kanalen zou kunnen wegen op het arbeidsaanbod.

De hogere instroom in het brugpensioen is in deze Vooruitzichten het kanaal waarlangs de crisis inwerkt op het arbeidsaanbod. Gezien de omvang van de recessie, is het niet uitgesloten dat ook via andere kanalen een negatief effect op het arbeidsaanbod zou optreden: via een uitgesteld intreden op de arbeidsmarkt, via vervroegde pensionering, door ontmoediging of via een minder sterke inkomende migratie. Wat het eerste punt betreft, zijn er aanwijzingen voor een zekere procyclische evolutie van de activiteitsgraden bij jongeren in de eerste helft van het decennium, maar dat verband werd volledig verstoord tijdens de periode 2006-2007. Van ontmoedigingseffecten is dan weer een grotere impact te verwachten op de evolutie van de EAK¹-activiteitsgraden (die actief zoekgedrag op de arbeidsmarkt registreren) dan op de administratief gemeten activiteitsgraden (die eerder de uitoefening of vrijwaring van sociale rechten registreren). Het is zelfs niet uitgesloten dat - bij een stijgende arbeidsreserve - de administratieve controles op actief zoekgedrag minder stringent worden, wat zelfs zou kunnen leiden tot een opwaarts effect op de administratieve activiteitsgraden. Wat de inkomende migratie betreft, zijn er vooralsnog geen gegevens die wijzen op een ombuiging van de recente voor België geobserveerde trends. Vandaar dat we er voor opteerden te blijven werken met dezelfde hypothesen als die in de 'Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060' van mei 2008. Nochtans suggereert een terugblik op het verleden dat periodes van crisis gepaard gaan met een afname van het migratiesaldo. Een recente OESO-studie (moet nog verschijnen) gaat eveneens in die richting, en stelt nu reeds een duidelijke vertraging vast van de migratiestromen naar de Verenigde Staten en EU15.

1. Enquête naar de arbeidskrachten (ADSEI).

B. Loonvorming en productiviteit in de sector der ondernemingen

1. Socialezekerheidsbijdrageverminderingen en loonsubsidies

Stagnatie van de werknemersbijdrageverminderingen.

De stagnatie en zelfs afkalking van de werkbonus, de werknemersbijdrageverminderingen voor laagverloonden bedoeld als stimulans van het laaggeschoold arbeidsaanbod, wordt tijdelijk afgeremd door vanaf het vierde kwartaal van 2008 de maximale bijdragevermindering in het kader van de werkbonus op te trekken (van €143 naar €175 per maand). Zonder bijkomende maatregelen die verder gaan dan de indexering van de loongrenzen aan de gezondheidsindex, zal de vermindering van de werknemersbijdragen (t.o.v. de brutoloonmassa van alle gezinnen) dalen van 0,69 % in 2008 tot 0,39 % in 2014.

TABEL 14 - Werkgeversbijdragevoeten en loonsubsidievoeten in de sector van de ondernemingen¹
(in procent, t.o.v. brutolonen)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2008-1997	2014-2008
Impliciete loonsubsidievoet ^a	2,96	3,46	4,06	4,01	3,96	3,90	3,84	2,91	0,88
Impliciete werkgeversbijdragevoet ^b	33,80	33,88	34,10	33,98	34,05	34,17	34,24	-0,27	0,44
- Wettelijke bijdragevoet ^c	24,83	24,70	24,78	24,63	24,80	24,96	25,10	-1,05	0,27
- Fictieve bijdragevoet ^d	3,23	3,41	3,64	3,71	3,65	3,64	3,60	-0,11	0,38
- Extrawettelijke bijdragevoet ^e	2,01	2,02	2,02	2,00	1,99	1,98	1,97	0,08	-0,04
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	3,73	3,70	3,66	3,63	3,61	3,58	3,56	0,81	-0,17
- p.m. Bijdrageverminderingvoet	4,81	4,75	4,63	4,77	4,60	4,46	4,32	2,97	-0,49

- a. Gefinancierd door de sociale zekerheid: Sociale Maribel, alternatieve financiering van de lastenverlagingen voor de non-profit, activering van werkloosheidsvergoedingen, dienstencheques, jongerenbonus non-profit; gefinancierd door de federale fiscaliteit: nacht- en ploegenarbeid, overuren, algemene subsidie, onderzoekers, koopvaardij, zeevisserij, zeesleepvaart, baggeraars, sportlui; gefinancierd door het Vlaams Gewest: oudere werklozen; gefinancierd door het Waals Gewest: Prime à l'emploi.
- b. Niet noodzakelijk gelijk aan de som van de delen wegens afrondingen.
- c. Na verminderingen.
- d. Buiten steekproef zijn de sectorale voeten gebaseerd op vooruitzichten over het aantal bruggepensioneerden.
- e. Buiten steekproef zijn de sectorale voeten gebaseerd op vooruitzichten voor de sectorale werkgelegenheid en de prijsindex van gezondheidszorgen gedragen door de gezinnen.

Ondanks de werkgeversbijdragevoetstijging verlaagt per saldo het loonsubsidiebeleid de belastingdruk op arbeid...

Wat de vraagzijde van de arbeidsmarkt aangaat, de parafiscale druk op de ondernemingen zal tussen 2008 en 2014 dalen dankzij de gemiddelde loonsubsidievoetstijging (88 basispunten). Een deel van die verlaging zal worden tenietgedaan door de werkgeversbijdragevoetstijging (44 basispunten), voornamelijk via de wettelijke en fictieve werkgeversbijdragevoeten. Verder in de tekst wordt toegelicht welke maatregelen m.b.t de loonsubsidies en de werkgeversbijdragen zijn genomen, hoe de hervorming van de werkgeversbijdrageverminderingen enerzijds de macro-economische bijdragevoet mee helpt bepalen en anderzijds de belastingdruk van ouderen en hoogverloonden naar jonge laagverloonden en speciale werkgelegenheids categorieën doet verschuiven. Ook de impact van de brugpensionering op de fictieve werkgeversbijdragedruk, zowel macro-economisch als voor de onderscheiden leeftijds- en looncategorieën wordt verder in de tekst behandeld.

1. Inclusief overheidsbedrijven.

... vooral via de algemene loonsubsidies en subsidies voor nacht- en ploegenarbeid...

De uitbreiding van de loonsubsidies komt vooral van de algemene subsidieverhoging krachtens het IPA 2009-2010¹ en de (reeds vroeger beloofde) uitbreiding van de nacht- en ploegenarbeidmaatregel². De algemene subsidiestijging wordt in de profitsector rechtstreeks via de bedrijfsvoorheffing verrekend (en daarom geboekt als een subsidie via de federale overheid). Een analoge verhoging van die loonsubsidie voor de non-profitsector wordt onrechtstreeks toegekend: de betrokken bedrijfsvoorheffing wordt van de federale overheid naar de Sociale Maribelfondsen overgeheveld en via die omweg onder de betrokken ondernemingen verdeeld. Daarom wordt die non-profitmaatregel, die boven op de sinds 1997 bestaande Sociale Maribelsubsidie komt, geboekt als een subsidie via de sociale zekerheid.

...(en ook wel via andere subsidies)...

Verder wordt het aantal overuren dat in aanmerking komt voor een gereduceerde bedrijfsvoorheffing, verdubbeld. Ook de dienstenchequesubsidie neemt toe, louter een gevolg van het groter beroep op door die subsidie gefinancierde vorm van huishoudelijke diensten. De activeringsvergoedingen dalen omdat de afschaffing van de doelgroepspecifieke werkgeversbijdrageverminderingen voor de doelgroep 'langdurig werklozen' (zie verder) de relatieve arbeidskosten van die tewerkstellingsvorm verhoogt en dus de aanwerving in een activaplanstatuut ondergraaft.

... die het voordeligst zijn voor de verwerkende nijverheid...

Ondanks de uitbreiding van de algemene subsidie blijven in de praktijk de loonsubsidies in grote mate sectoraal selectief. Die selectiviteit is een gevolg van de nacht- en ploegenarbeidmaatregel, die in de praktijk vooral in de verwerkende nijverheid geclaimd wordt, de uitbreiding van andere selectieve subsidies ('onderzoekers'³) of nieuwe selectieve loonsubsidies ('sportlui' vanaf 2008) via de korting op de door te storten bedrijfsvoorheffing. Wegens de dominantie van de nacht- en ploegenarbeidmaatregel stijgen de loonsubsidievoeten meer in de verwerkende nijverheid (met 1,81 procentpunten) dan in de marktdienstenbedrijfstak (met 0,57 procentpunten).

... maar niet echt ondersteund door de hervorming van de werkgeversbijdrageverminderingen voor de profitsector...

De hervorming van de geharmoniseerde structurele vermindering voor de profitsector - geadverteerd als een vereenvoudiging en een herschikking van middelen - is een onderdeel van het IPA 2009-2010. Vanaf 2011 (op kruissnelheid) verdwijnen een aantal groepgebonden verminderingen ('jongerenbonus', 'langdurig werklozen'), terwijl de forfaitaire⁴ en de lageloonverminderingen⁵ verhoogd worden. Anderzijds wordt het stijgend beroep op de zeer hogeloonverminderingen die volgt uit loonstijgingen, enigszins afgezwakt door de hogeloongrens, die sinds haar invoering in 2004 onveranderd was gebleven, te verhogen⁶. Andere doelgroepgebonden verminderingen worden dan wel behouden nl. de 'laaggeschoolde jongeren', 'eerste aanwervingen door kmo's', 'herstructurerings', 'collectieve arbeidsduurverkortingen' en ook 'ouderen'.

-
1. Nominale subsidievoetstijging van 0,25 % in 2008 naar 0,75 % vanaf midden 2009 en 1 % vanaf 2010.
 2. Nominale subsidievoetstijging van 10,7 % in 2008 naar 15,6 % vanaf midden 2009.
 3. Stijging van de nominale voet van 50 % begin 2008 naar uiteindelijk 75 % in 2009.
 4. Verhoging van het algemeen forfait van 400 euro per kwartaal in 2009 naar 408 in 2010 en 444 vanaf 2011.
 5. Verhoging van de lageloongrens van 5 870 euro per kwartaal in 2009 naar 6 000 in 2010 en 6 600 euro vanaf 2011.
 6. 6 % van het brutoloon boven 12 000 euro per kwartaal tot 2009, 12 134 in 2010 en 12 733 euro vanaf 2011.

Hoewel volgens het oorspronkelijke IPA de hervorming van de structurele maatregel op kruissnelheid eerder budgettair neutraal had moeten zijn, is dit niet zo omdat de afschaffing van de specifieke werkgeversbijdrageverminderingen voor oudere werknemers (goed voor meer dan 300 miljoen euro in 2008) geschrapt werd uit het loonakkoord na protest van het Vlaams Gewest^{1 2}. Het overgangsjaar 2010 daarentegen is budgettair besparend in vergelijking met een scenario zonder hervorming van de werkgeversbijdrageverminderingen: hoewel in dat jaar de algemene forfaitaire en de lageloonbijdrageverminderingen reeds worden verhoogd, weegt dit niet op tegen de geleidelijke afbouw van die doelgroepverminderingen die vanaf 2011 zouden moeten verdwenen zijn.

... en helemaal niet door verminderingen voor de non-profitsector...

Voor de ondernemingen die onder de Sociale Maribelregeling vallen, waren op het moment van de redactie van de Vooruitzichten de nieuwe modaliteiten voor de werkgeversbijdrageverminderingen nog niet vastgelegd. Voor die ondernemingen is het forfaitair-degressieve karakter van de structurele maatregel onverminderd een rem op het gebruik van de werkgeversbijdrageverminderingen vanaf 2008.

... en dus slechts een tijdelijke verhoging van de reductievoet voor werkgeversbijdragen...

Het resultaat is dat tot 2010 de macro-economische werkgeversbijdrageverminderingvoet daalt, om in 2011 weer tijdelijk te stijgen. Vanaf 2012 is de niet-indexering van de parameters (noch aan prijzen, noch aan nominale lonen) een rem op het gebruik van werkgeversbijdrageverminderingen, met als gevolg een continue daling van de werkgeversbijdrageverminderingvoet tot in 2014 (min 49 basispunten in vergelijking met 2008).

... en dus gemiddeld een stijgende wettelijke bijdragevoet.

Dat de wettelijke bijdragevoet over 2008-2014 minder snel stijgt (plus 27 basispunten) dan dat de verminderingvoet voor werkgeversbijdragen daalt (min 49 basispunten), wordt o.a. verklaard door de daling van enkele bijzondere werkgeversbijdragevoeten in 2009 (Fondsen Sluiting Ondernemingen, betaald educatief verlof - samen goed voor een neerwaartse druk gelijk aan 10 basispunten), de daling van het aandeel van hoogverloonde en dus hoogbelaste bedrijfstakken en de intrasectorale verschuivingen tussen de verschillende arbeidscategorieën (samen goed voor een neerwaartse druk op de voet met 13 basispunten) en de belastingvrijstelling voor de forfaitaire loonsverhogingen die het IPA 2009-2010 vastlegt vanaf 2009 (zie verder).

Meer bruggepensioneerden en dus hogere fictieve bijdragevoeten.

De impact van het loonlastenverlagend beleid wordt afgetoet door de opbrugpensioenstelling van oudere werknemers, deels een gevolg van de veroudering van de werkende bevolking, deels een reactie van de ondernemingen op de laagconjunctuur in 2009-2010, maar deels ook een verantwoordelijkheid van de overheid omdat zij voor het wettelijk kader van de brugpensioenen zorgt³. Het gevolg is een serie van fictieve bijdragevoetverhogingen vanaf 2009. Daarenbo-

1. Op het moment van de redactie van de Vooruitzichten was de toekomst van de ouderenbonus politiek onzeker. Begin april zou de afschaffing ervan op aandringen van vakbonden en werkgevers door de Ministerraad in een nieuw wetsontwerp gegoten zijn, maar zelfs in het geval van goedkeuring door het parlement zou de uitvoering ervan gebonden zijn aan een KB waarover een akkoord met de regionale overheden zou onderhandeld worden.
2. Ex ante is de budgettaire impact van de ouderenmaatregel niet min. In 2008 waren de extra werkgeversbijdrageverminderingen voor de ouderen goed voor 300 miljoen euro, een bedrag dat aangroeit naarmate het aandeel van ouderen in de werkgelegenheid toeneemt en de gemiddelde leeftijd van de oudere werknemers ook stijgt.
3. Het Generatiepact had de voorwaarden voor opbrugpensioenstelling verstrengd.

ven moet men vrezen voor een soort spiraal: hoe kleiner een (inkrimpende) bedrijfstak initieel is, hoe groter de stijging van de fictieve parafiscale druk op wat rest van de werkgelegenheid bij een volgende ronde van opbruggingen.

De stijging in de macro-economische werkgeversbijdragevoet wordt getemperd door verschuivingen in economische activiteit en belastingvrijstellingen.

Macro-economisch verzacht de versnelde desindustrialisatie (zie afdeling C van dit hoofdstuk) de impact op de impliciete werkgeversbijdragevoet: de verschuiving in economische activiteit naar lager verloonde en dus lager belaste diensten oefent impliciet een neerwaartse druk van 35 basispunten op de voet, waarvan 11 basispunten via de wettelijke bijdragen, 8 basispunten via de fictieve bijdragen en 16 basispunten via de aanvullende pensioenbijdragen (tabel 15, punt A). Ook de verschuiving naar laagverloonde arbeid binnen de bedrijfstakken zorgt voor een neerwaartse druk (samen 7 basispunten - tabel 15, punt B). Ook van belang is dat de forfaitaire brutoloonsverhogingen, toegekend door het IPA 2009-2010, parafiscaal onbelast zijn. Aangezien die loonsverhogingen pas in 2011 volledig op kruissnelheid komen, stijgt hun belang in de brutoloonsom in 2009-2011 zodat hun neerwaartse impact op de impliciete voet ook gedurende die periode stijgt en op het einde van de periode 15 basispunten bedraagt (tabel 15, punt C).

TABEL 15 - Intrasectorale en intersectorale verschuivingen in de werkgelegenheid en de parafiscale vrijstelling van de forfaitaire loonsverhogingen volgens het IPA 2009-2010: effect op de werkgeversbijdragevoeten¹
(in procent, t.o.v. brutolonen)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
A: Invloed van intersectorale verschuivingen in de werkgelegenheid (in vergelijking met 2008)						
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet ^a	-0,04	-0,12	-0,20	-0,25	-0,30	-0,35
- Wettelijke bijdragevoet na verminderingen	-0,02	-0,05	-0,08	-0,09	-0,10	-0,11
- Fictieve bijdragevoet	-0,01	-0,02	-0,04	-0,05	-0,07	-0,08
- Extrawettelijke bijdragevoet (excl. aanvullende pensioenen)	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	-0,01	-0,06	-0,09	-0,12	-0,14	-0,16
B: Invloed van intrasectorale verschuivingen in de werkgelegenheid (in vergelijking met 2008)						
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet	-0,01	-0,04	-0,06	-0,06	-0,07	-0,07
- Wettelijke bijdragevoet na verminderingen	-0,01	-0,04	-0,05	-0,03	-0,02	-0,01
- Fictieve bijdragevoet	-0,00	-0,01	-0,01	-0,02	-0,04	-0,05
- Extrawettelijke bijdragevoet (excl. aanvullende pensioenen)	-0,00	-0,00	-0,01	-0,01	-0,02	-0,02
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
C: Invloed van parafiscale vrijstelling van de forfaitaire loonsverhogingen krachtens het IPA 2009-2010						
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet	-0,05	-0,13	-0,16	-0,15	-0,15	-0,15
- Wettelijke bijdragevoet na verminderingen	-0,04	-0,11	-0,14	-0,13	-0,13	-0,13
- Fictieve bijdragevoet	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00
- Extrawettelijke bijdragevoet (excl. aanvullende pensioenen)	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	-0,01	-0,02	-0,02	-0,02	-0,02	-0,02

a. Niet noodzakelijk gelijk aan de som van de delen wegens afrondingen.

1. Sector van de ondernemingen inclusief overheidsbedrijven.

Ongelijke evoluties in de parafiscale druk ondanks niet-discriminerende loonsubsidies...

De parafiscale druk evolueert ongelijk. In principe zijn de dominant wordende loonsubsidievormen, nl. de algemene subsidie en de nacht- en ploegenarbeidssubsidie, niet discriminerend tussen leeftijdsgroepen of looncategorieën omdat die maatregelen toegekend worden in de vorm van uniforme procentpuntkortingen op de door te storten bedrijfsvoorheffing. Wel is het zo dat de loonsubsidievoetstijgingen hoger zijn in de bedrijfstakken die in hoge mate beroep doen op de nacht- en ploegenarbeidssubsidie (in praktijk de verwerkende nijverheid). Alleen de speciale werkgelegenheidsjobs komen er bekaaid vanaf omdat de werkloosheidsactiveringen op forfaitaire leest zijn geschoeid en hun belang trendmatig daalt t.o.v. de betrokken speciale brutoloonmassa. Het gevolg is dat voor hen de loonsubsidievoetstijgingen beperkt blijven tot 14 basispunten in de dienstensectoren of nagenoeg verwaarloosbaar zijn in de verwerkende nijverheid. Ook de lageloonwerkgelegenheid in de dienstensector ervaart een lagere subsidievoetstijging dan gemiddeld (slechts 55 tot 64 basispunten) omdat daar de stagnerende Sociale Maribelsubsidie nog zwaar weegt. De belangrijkste bron van de ongelijke evolutie in de parafiscale druk evenwel zijn de werkgeversbijdragen.

... want zowel stijgende als dalende werkgeversbijdragevoeten naargelang de bedrijfstakken en de werkgelegenheidscategorieën...

Kijken we naar de bijdragevoeten in Tabel 6 van de statistische bijlagen voor de verschillende arbeidscategorieën in de twee grote bedrijfstakken (verwerkende nijverheid en diensten), dan worden grote bijdragevoetstijgingen geregistreerd voor de laagverloonde min-vijftigers (met 216 à 237 basispunten) en de speciale werkgelegenheidscategorieën (met 768 à 886 basispunten). De bijdragevoeten van de hoogverloonde vijftigers en ouder dalen met 58 à 126 basispunten. Voor de laagverloonde ouderen zijn de resultaten sectorgebonden: een spectaculaire daling met 786 basispunten in de verwerkende nijverheid en een stijging met 177 basispunten in de dienstensectoren. Ook voor de hoogverloonde minvijftigers is het beeld gemengd: een stijging met 96 basispunten in de verwerkende nijverheid en nagenoeg een status quo in de dienstensectoren.

... via minder belastende extralegale en aanvullende pensioenbijdragen en de belastingvrijstelling op loonsverhogingen...

Die bijdragevoeten weerspiegelen een amalgaam van effecten, in sommige gevallen elkaar versterkend, in andere gevallen elkaar compenserend. Enerzijds werken de extrawettelijke en de aanvullende pensioenbijdragen verlagend voor de bijdragevoeten voor alle arbeidscategorieën in alle bedrijfstakken, zelfs op een meer gedesaggregeerd niveau. Ook de parafiscale vrijstelling van de forfaitaire IPA-loonsverhogingen is in het algemeen lastenverlagend, weliswaar in meerdere mate voor de lagere dan voor de hogere looncategorieën.

... en als gevolg van sectoraal uiteenlopende evoluties in de fictieve bijdragevoeten...

Anderzijds vertaalt de groei van het aantal bruggepensioneerden zich in een grotere stijging in de fictieve bijdragevoeten op de (overblijvende) brutoloonmassa van kleine sectoren en a fortiori voor krimpende bedrijfstakken (in casu de verwerkende nijverheid) dan in grote of minder snel krimpende bedrijfstakken (in casu de dienstensectoren). In groeiende bedrijfstakken daalt de relatieve last van de brugpensioneringen. Ter illustratie, de gemiddelde fictieve bijdragevoet zou voor de verwerkende nijverheid met 98 basispunten stijgen, die in de marktdienstenbedrijfstakken slechts met 23 basispunten. Verder is ook binnen de bedrijfstakken de evolutie van de fictieve bijdragevoeten niet uniform wegens de verschillende gewichten van de verschillende arbeidscategorieën in de sectorale loonmassa's.

... zodat de impact op de totale bijdragevoet niet eenduidig is voor de hoogverloonde minvijftigers...

Op een geaggregeerd niveau zijn de wettelijke bijdragevoetdalingen van de jongere hoogverloonden van dezelfde orde grootte voor de verwerkende nijverheid en de diensten (ongeveer 40 basispunten). Op een meer gedesaggregeerd niveau (als dusdanig niet in de Vooruitzichten gerapporteerd) dalen de wettelijke bijdragevoeten in alle bedrijfstakken, met sectorale voetdalingen binnen een relatief beperkte vork (20 à 60 basispunten). Dit homogene beeld wordt vertroebeld door de grote variatie in de stijging van de fictieve bijdragevoeten tussen de bedrijfstakken voor deze arbeidscategorie (het hoogst in de verwerkende nijverheid - zie supra). Het resultaat is dat de totale bijdragevoeten van de hoogverloonde minvijftigers in de marktdiensten nagenoeg constant blijven terwijl die in de verwerkende nijverheid stijgen met 96 basispunten.

... maar enerzijds wel leidt tot dalingen in de totale bijdragevoet van de oudere hoogverloonden...

In het geval van de oudere hoogverloonden is de vork voor de wettelijke bijdragevoetdalingen veel groter, met een maximale daling met 161 basispunten, een minimale daling met 5 basispunten en voor één enkele bedrijfstak zelfs een stijging met 36 basispunten. De grootste dalingen worden geregistreerd in de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, hetgeen consistent is met de gemiddeld hogere brutolonen in die sector en het groter beroep op de zeer hoge loonmaatregel. Gemiddeld daalt voor de oudere hoogverloonden de wettelijke bijdragevoet in de verwerkende nijverheid met 113 basispunten en stijgt die met 11 basispunten in de dienstensectoren. De uiteenlopende evoluties in fictieve bijdragevoeten in de verwerkende nijverheid (stijgingen binnen een vork van 8 tot 44 basispunten) en de marktdiensten excl. de spoorwegen (variërend van lichte stijgingen tot een daling met 73 basispunten) compenseren echter in grote mate de uiteenlopende impact op de wettelijke bijdragevoeten. Bijgevolg dalen in alle bedrijfstakken excl. de spoorwegen de totale bijdragevoeten voor de oudere hoogverloonden.

... en van de oudere laagverloonden, maar niet in alle bedrijfstakken...

De uitbreiding van de lageloonmaatregel veroorzaakt in 2010-2011 algemene wettelijke werkgeversbijdragevoetdalingen voor de oudere laagverloonden in alle bedrijfstakken, maar alleen in de verwerkende nijverheid is die maatregel sterk genoeg opdat die dalingen blijvend zouden zijn. Per saldo lopen daar de wettelijke bijdragevoetdalingen op tot gemiddeld 734 basispunten. In de dienstensectoren daarentegen bijt de forfaitair-degressieve rem in de bijdrageverminderingen zodat daar de wettelijke bijdragevoet uiteindelijk met gemiddeld 293 basispunten zal stijgen. De fictieve bijdragevoeten van de oudere laagverloonden dalen in omzeggens alle bedrijfstakken. Die dalingen versterken de wettelijke bijdragevoetdalingen in de verwerkende nijverheid, maar wegen niet op tegen de wettelijke bijdragevoetstijgingen in de andere bedrijfstakken (de fictieve bijdragevoetdaling in die bedrijfstakken is immers hoogstens 74 basispunten).

... en anderzijds tot stijgingen in de totale bijdragevoet voor de jongere laagverloonden...

De laagverloonden van minder dan 50 jaar kijken aan tegen wettelijke bijdragevoetstijgingen, variërend tussen 10 en 270 basispunten. Dit volgt logisch uit de afschaffing van de jongerenbonus en de forfaitair-degressieve rem op de groei van de werkgeversbijdrageverminderingen, die zwaarder doorwegen dan de versterking van de lageloonmaatregel en de algemene forfaitaire vermindering. Daar bovenop komen fictieve bijdragevoetstijgingen die variëren tussen 20 en 330 basispunten op enkele uitzonderingen niet te na gesproken (status quo of lichte daling in de overige diensten en de gezondheidszorg). Ook hier geldt de regel dat de fictieve voetstijgingen het hardst toeslaan waar de betrokken loonmassa

relatief laag is. Per saldo lopen de totale voetstijgingen op tot 62 à 358 basispunten.

... en de speciale werkgelegenheids-categorieën...

De geleidelijke uitdoving van een aantal doelgroepverminderingen impliceert voor de werknemers die in een doelgroepstatuut werkten en hun job behouden, in de toekomst een gevoelige wettelijke bijdragevoetstijging (tussen 257 en 1 162 basispunten!), die versterkt wordt door de verhoging van de fictieve bijdragelasten (tussen 24 en 363 basispunten).

Loonlastenverlagend beleid gemiddeld minder effectief voor de werkgelegenheid wegens (1) de hervorming van de werkgeversbijdrageverminderingen in 2011...

Behalve het remmend effect op middellange termijn van de forfaitair-degressieve kenmerken van de werkgeversbijdrageverminderingen op de reductievoet, is ook de samenstelling van de werkgeversbijdrageverminderingen vanaf 2011 problematisch. Zelfs indien de hervorming van de wettelijke werkgeversbijdrageverminderingen ex ante budgettair neutraal was, dan nog is die operatie ex post niet noodzakelijk neutraal voor de openbare financiën. In het verleden heeft het Federaal Planbureau reeds gewezen op de verschillen in macro-economische en budgettaire impact tussen algemene lasten en selectieve lastenverlagingen¹. Werkgeversbijdrageverminderingen voor (jonge) laagverloonden genereren enerzijds meer werkgelegenheid dan die voor ouderen en hoogverloonden maar hebben anderzijds lagere terugverdieneffecten. Gegeven de verschuiving van de wettelijke parafiscale druk van hoogverloonden en ouderen naar jongere laagverloonden, wordt weliswaar het huidig beleid van werkgeversbijdrageverminderingen ex post budgettair minder duur, maar daalt ook de banenscheppende capaciteit van de werkgeversbijdrageverminderingen.

... en (2) het belang van de nacht- en ploegenloonsubsidies.

Diezelfde studie wijst er verder ook op dat de gemiddelde effectiviteit van het loonlastenverlagend beleid zal lijden onder het groter aandeel van de nacht-en ploegenarbeidloonsubsidies in het pakket lastenverlagingen, omdat de terugverdien- en werkgelegenheidseffecten van die maatregel kleiner zijn dan voor werkgeversbijdrageverminderingen, ongeacht de loonhypothese (al of niet met macro-economische terugkoppeling op de reële brutolonen).

2. Loonkosten en brutolonen

Een gematigde groei op middellange termijn van de loonkosten...

De evolutie van de loonkosten in de sector van de ondernemingen is bijzonder gematigd. De nominale loonkosten per uur nemen gemiddeld met 2,6 % per jaar toe tijdens de periode 2009-2014 (tabel 16, punt 1), gemiddeld het laagste groeiritme sinds een kwarteeuw. Die toename komt tot stand door een stijging van de brutolonen per uur vóór indexering met 0,8 % per jaar en een gemiddelde loonindexering van 1,7 % per jaar. Het effect van de werkgeversbijdragen is licht arbeidskostenverhogend (+0,05 % per jaar - zie ook afdeling B1 hierboven).

... ingezet door het laatste IPA...

Het uitgangspunt van dit scenario, de jaren 2009-2010, berust op het laatste interprofessioneel akkoord, namelijk de automatische indexering van de lonen, evenals de baremaverhoging, plus een reële verhoging van de nettolonen met maximum 125 euro per voltijds equivalent in 2009 en met maximum 250 euro per voltijds equivalent in 2010. Gelet op de toestand van de conjunctuur, werd een ge-

1. Zie o.a. P. Stockman (2007), *Wage and age related employers' SSC cuts and wage subsidies in the 2007 vintage of HERMES*, FPB Working Paper 12-07.

leidelijke toepassing van die verhogingen vooropgesteld zodat de kruissnelheid pas in 2011 wordt bereikt. Dat leidt voor de periode 2009-2010 naar een hypothese van een stijging van de brutolonen per uur vóór indexering van 0,5 %. Gelet op een indexering die geraamd wordt op 3,7 % en een ongunstig effect van de werkgeversbijdragen (+0,2 %), zou de stijging van de uurloonkosten 4,4 % (3,1 % in 2009 en 1,3 % in 2010) bedragen.

... en voortgezet overeenkomstig de wet van 1996.

Vanaf 2011 gaat het loonscenario in deze vooruitzichten ervan uit dat de evolutie van de lonen omkaderd blijft door de wet ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. De groei van de loonkosten in België zou vergelijkbaar zijn met het (gewogen) gemiddelde van de loonevolutie bij onze drie voornaamste handelspartners (zoals voorspeld door de OESO¹). Om rekening te houden met de grotere verslechtering van de conjunctuur dan destijds voorzien door de OESO, werd de groei van de loonkosten op middellange termijn naar beneden herzien op basis van een technische oefening met behulp van het NIME-model² van het Federaal Planbureau. Zij zouden desondanks een zekere stijging kennen, die weliswaar beperkt blijft tot gemiddeld 2,8 % per jaar over de periode 2011-2014. Hieruit volgt dat de groei van de brutolonen per uur vóór indexering 1,05 % per jaar zou bedragen (wat lichtjes hoger is dan het gemiddelde groeiritme sinds 1997), gekoppeld aan een indexering die beperkt blijft tot gemiddeld 1,7 % per jaar. De werkgeversbijdragen zouden nagenoeg geen invloed hebben op de loonkosten over die periode.

TABEL 16 - Loon- en productiviteitsontwikkeling - sector der ondernemingen
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1985-2008	1985-1996	1997-2008	2003-2008	2009-2014
1. Nominale loonkosten per uur (zonder aftrek van loonsubsidies)	3,70	4,65	2,74	2,66	2,58
Verhoging toe te schrijven aan ^a :					
- indexering	1,92	2,04	1,80	1,90	1,73
- totaal werkgeversbijdragen sociale zekerheid ^b	0,23	0,43	0,03	-0,10	0,05
- bruto lonen per uur vóór indexering	1,53	2,15	0,91	0,85	0,78
2. Nominale arbeidskosten per uur (na aftrek van loonsubsidies) ^c	3,60	4,65	2,55	2,36	2,47
3. Arbeidsproductiviteit per uur	1,59	1,96	1,23	1,10	0,69

- a. De som van de componenten is niet exact gelijk aan de totale evolutie vanwege de effecten van tweede orde.
- b. Inclusief extralegale en fictieve bijdragen.
- c. Volgens de methodologie van de nationale rekeningen, ESR 95, moeten de loonsubsidies geregistreerd worden als een subsidie en niet als een rechtstreekse vermindering van de lasten op arbeid. Bij de definitie van de loonkosten worden zij dus niet in rekening gebracht. De loonsubsidies zijn van allerlei aard en worden door verschillende entiteiten van de overheid gefinancierd (door de sociale zekerheid: Sociale Maribel, alternatieve financiering van de lastenverlagingen voor de non-profit, activering van werkloosheidsvergoedingen, dienstencheques, jongerenbonus non-profit; door de federale fiscaliteit: nacht- en ploegenarbeid, overuren, algemene subsidie, onderzoekers, koopvaardij, zeevisserij, zeesleepvaart, baggeraars, sportlui; door het Vlaams Gewest: oudere werklozen; door het Waals Gewest: Prime à l'emploi).

1. OESO, "The oecd Medium-Term Reference Scenario EO84", december 2008
2. Het NIME-model is een macro-econometrisch wereldmodel, ontwikkeld door het Federaal Planbureau (cfr. <http://nime.plan.be>).

Stijging van de loonsubsidies.

Het tot dusver gebruikte begrip van loonkosten verwijst naar het concept dat in de nationale boekhouding wordt gebruikt en maakt abstractie van de loonsubsidies die vanaf 1996 van kracht zijn. Loonsubsidies worden steeds belangrijker en algemeen gangbaar in de sector van de marktondernemingen, ook in de ondernemingen die blootstaan aan internationale concurrentie (zie afdeling B1). Die subsidies betekenen voor de betrokken werkgevers een verlaging van de arbeidskosten. Hun impact op de globale arbeidskosten in de sector der ondernemingen (punt 2 van tabel 16) tijdens de voorbije zes - zelfs twaalf jaar - mag niet veronachtzaamd worden en hun impact op de evolutie van de arbeidskosten blijft gunstig tijdens de projectieperiode, vooral tijdens de jaren 2009 en 2010.

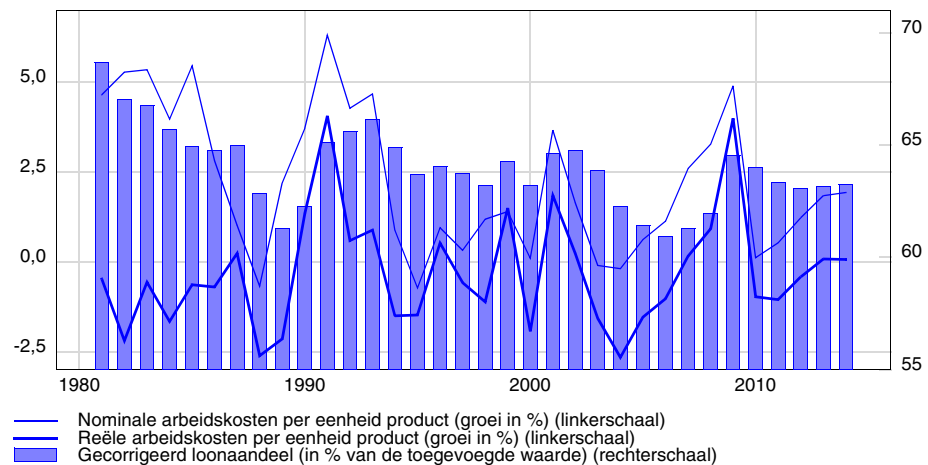
Indexering van de lonen onvoldoende om op middellange termijn de koopkracht te bewaren, ook al biedt ze duidelijke ondersteuning in 2009.

Sinds 2003 en tot in 2008 was de loonindexering lager dan de inflatie, gemeten aan de hand van de deflator van de particuliere consumptie. Dat zou niet meer het geval zijn in 2009; de indexering zou 2,6 % bedragen voor een inflatie beperkt tot 0,5 %. Dit fenomeen vloeit enerzijds voort uit de vertraagde impact van de inflatie van 2008 op de groei van de afgevlakte gezondheidsindex van 2009 en, anderzijds, uit de daling van de olieprijsen waarvan de impact op de brandstofprijzen de gezondheidsindex niet beïnvloedt. Die evolutie vormt een inhaalbeweging van de impact van de sterke inflatie van 2008 op de koopkracht, wat de evolutie van de reële lonen en de koopkracht ondersteunt in 2009. In 2010 zou de indexering echter terug lager liggen dan de inflatie (1,0 % tegenover 1,7 %). In totaal zou de loonindexering over de hele projectieperiode (2009-2014), (gemiddeld 1,7 % per jaar) lichtjes hoger zijn dan de stijging van het gemiddelde prijsniveau (gemiddeld 1,5 % per jaar), wat een positieve (maar beperkte) invloed zal hebben op de koopkracht van de gezinnen. Volgens deze vooruitzichten zou de gecumuleerde vertraging die werd opgelopen sinds 2003 nochtans niet volledig weggewerkt worden tegen 2014.

3. Arbeidskosten per eenheid product*Ondanks de zwakke productiviteitsgroei...*

De trendmatige daling van de productiviteitsgroei in de sector van de ondernemingen sinds de eerste olieschok, lijkt bevestigd te zijn.

Die daling (zie punt 3 van tabel 16) zou weliswaar afvlakken, maar de productiviteitsgroei blijft daarmee op een historisch zeer laag niveau. De gemiddelde groei van de productiviteit per uur bedroeg 2,0 % per jaar tijdens de jaren 1985 tot 1996, daalde naar 1,2 % tijdens de voorbije twaalf jaar en zou niet meer dan 0,7 % bedragen over de projectieperiode 2009-2014. In feite wordt dat laatste gemiddelde uitsluitend verklaard door de uitzonderlijke omstandigheden in 2009, jaar waarin de productiviteit per uur terugvalt met 2,2 %. Nadien herstelt de productiviteitsgroei; naar het einde van de periode bedraagt ze 1,4 % per jaar.

FIGUUR 19 - Evolutie van de arbeidskosten per eenheid product¹ - sector van de ondernemingen

... blijft de stijging van de arbeidskosten aansluiten bij de stabiliteit van de prijzen op middellange termijn, zelfs na een uitzonderlijke toename in 2009.

De mate waarin de loonevolutie bijdraagt tot de prijzevolutie (zie hoofdstuk III) wordt gemeten via de evolutie van de nominale arbeidskosten per eenheid product (figuur 19). Die indicator ondergaat uiteraard de nodige conjuncturele invloeden, maar toch komt ook duidelijk de invloed tot uiting van het beleid van loonmatiging en arbeidskostenverlaging dat sinds het begin van de jaren 80 wordt gevoerd. De groei van de nominale arbeidskosten per eenheid product zakte immers van gemiddeld 3,34 % per jaar tijdens de jaren 80 naar slechts 2,30 % tijdens de jaren 90 (ondanks de duidelijk afnemende productiviteitsgroei). Op basis van deze vooruitzichten, zou die vertraging zich verder doorzetten en zouden tijdens het lopend decennium de nominale arbeidskosten per eenheid product gemiddeld slechts met 1,80 % per jaar groeien. Tijdens de projectieperiode (2009-2014) zou de gemiddelde groei beperkt blijven tot 1,76 % per jaar (tegenover weliswaar 1,22 % tijdens de laatste zes jaar). In feite versnelde de groeivoet van de nominale arbeidskosten per eenheid product sinds 2003, en steeg hij van -0,1 % naar 3,3 % in 2008. Hij zou zelfs 4,9 % bereiken in 2009, het gevolg van de hierboven beschreven invloed van de loonindexering en van de instorting van de productiviteit. Vanaf 2010 zou de gemiddelde groei echter veel gematigder zijn: 1,1 % per jaar tot 2014.

De arbeidskostenstijging zou op middellange termijn dus blijven overeenstemmen met de ECB-doelstelling van een maximale inflatie van 2 %.

Uitzonderlijke stijging van de reële arbeidskosten per eenheid product in 2009, gevolgd door een belangrijke daling tot het einde van de projectieperiode.

Gedefleerd met de prijsindex van de toegevoegde waarde, namen de arbeidskosten per eenheid product tijdens de jaren 80 gemiddeld met 1,20 % af per jaar, wat wijst op een herstel van het aandeel van de inkomens uit kapitaal in het nationaal inkomen, waarvan men kan aannemen dat het een positieve invloed heeft gehad op de investeringen. Zij stegen jaarlijks met 0,42 % tijdens de jaren 90. Tijdens dit decennium zou er echter opnieuw sprake zijn van een daling (-0,16 % per jaar). Tijdens de projectieperiode 2009-2014 zouden ze gemiddeld met 0,28 % per jaar toenemen. Dat zou enkel en alleen het gevolg zijn van het jaar 2009 (toename van 4,0 %); nadien zouden de arbeidskosten per eenheid product opnieuw krimpen met gemiddeld 0,46 % per jaar tot 2014.

1. Na correctie voor de zelfstandigen en na aftrek van loonsubsidies.

Belangrijke stijging van het loonaandeel in 2009, dat op het einde van de projectieperiode opnieuw daalt naar zijn gemiddeld niveau sinds de invoering van de wet van 1996.

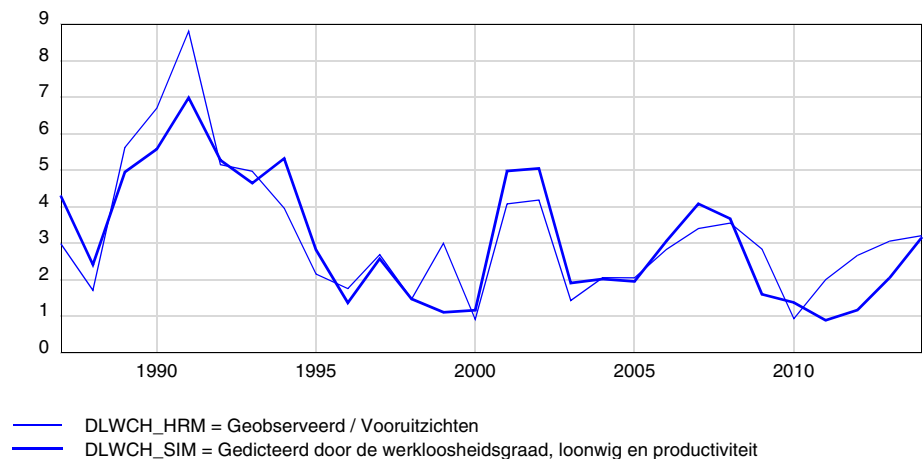
Sinds 2003 daalt het aandeel van de lonen (na correctie voor de zelfstandigen en na aftrek van loonsubsidies) in de toegevoegde waarde van de marktonderningen¹ gestaag van 64,8 % in 2002 naar 61,0 % in 2006, om vervolgens lichtjes te stijgen tot 62,0 % in 2008. In 2009 is de toename groot; het aandeel bereikt 64,6 %, een niveau dat bijna overeenkomt met dat van 2002. De loonindexering is de voornaamste verklarende factor. In de huidige context van economische achteruitgang, wordt daardoor de particuliere consumptie van de gezinnen enigszins ondersteund. Vanaf 2010 daalt het loonaandeel gestaag, met een gemiddelde over de projectieperiode van ongeveer 63,6 % als resultaat.

Op te merken valt dat een dergelijk niveau voor het loonaandeel in historisch opzicht laag is. Het loonaandeel bedroeg gemiddeld 64,5 % over de periode 1970-2008. Sinds de invoering van de wet van 1996, zakte het gemiddelde naar 63,0 % (periode 1997-2008), hetgeen nagenoeg overeenkomt met het niveau dat in 2014 zou worden bereikt.

Het loonscenario en de vooruitzichten voor de arbeidsmarkt zijn a priori niet noodzakelijk coherent.

A priori zijn in deze Vooruitzichten de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt niet noodzakelijk coherent met het loonscenario. Dat loonscenario is immers gebaseerd op de veronderstelling dat de lonen in België gelijk tred houden met die in de buurlanden, waarvoor een loonherstel wordt voorzien vanaf 2011 (zie sectie B2).

FIGUUR 20 - Groeivoet in procentpunten van de nominale arbeidskosten per uur in de ondernemingen (1987-2014)²

Onze analyse suggereert op middellange termijn een zekere rigiditeit van de nominale lonen, die evenwel verzoenbaar is met de determinanten van de loonvorming op lange termijn.

Een analyse, gebaseerd op de korte- en langetermijnloonvergelijkingen van het model LABMOD, bevestigt dat vanaf 2014 het scenario voor de nominale arbeidskosten per uur uit de Vooruitzichten (variabele DLWCH_HRM in figuur 20) coherent is met de arbeidskosten gediceerd door de evolutie van productiviteit, werkloosheidsgraad en de loonwig (DLWCH_SIM). Diezelfde analyse wijst er echter ook op dat op middellange termijn vanaf 2011 een tragere en geleidelijkere groei van de nominale arbeidskosten per uur aangewezen zou zijn opdat de nominale arbeidskosten coherent zouden zijn met de macro-economische omgeving. In het bijzonder in 2011 lijkt een loonherstel voorbarig; pas in 2012 zou dat loonherstel op gang mogen komen, om daarna te versnellen.

1. FPB-concept (zie editie 2008).
2. Exclusief dienstencheques en pwa's.

C. Werkgelegenheid

De groeiuitval van dit en volgend jaar wordt niet goedge maakt op middellange termijn.

De groei van de economische activiteit in de marktbedrijfstakingen vertraagde aanzienlijk in de eerste helft van vorig jaar en was al licht negatief tijdens het derde kwartaal, maar stuikt letterlijk in vanaf het vierde kwartaal. De groei zou in het scenario van deze Vooruitzichten nog licht negatief blijven tijdens de tweede helft van dit jaar, vervolgens licht positief worden in de loop van volgend jaar, maar slechts in 2011 terug onder stoom komen. In jaargemiddelden (tabel 17) viel de groei van de toegevoegde waarde al terug van 3 % in 2007 naar 1,3 % in 2008, wordt hij scherp negatief dit jaar (-4,5 %) en stabiliseert hij in 2010, nog onder de invloed van sterk negatieve overloopeffecten vanuit dit jaar. Vanaf 2011 trekt de groei van de activiteit dan behoorlijk aan: 2,7 % groei dat jaar, 2,5 % gemiddeld tijdens de rest van de projectieperiode. Nochtans werd er in hoofdstuk III al op gewezen dat in een dergelijk scenario de groeiuitval uit de periode 2009-2010 niet gecompenseerd wordt op middellange termijn.

TABEL 17 - Arbeidsvolume en werkgelegenheid in de marktbedrijfstakingen
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1981-2002	2003-2008	2009-2014	2007	2008	2009	2010	2011	2012-2014
Reële toegevoegde waarde	2,3	2,2	0,9	3,0	1,3	-4,5	-0,1	2,7	2,5
Arbeidsproductiviteit per uur	2,1	1,1	0,7	0,6	-0,0	-2,2	0,7	1,7	1,4
Arbeidsvolume	0,1	1,1	0,2	2,4	1,4	-2,4	-0,8	1,0	1,1
Gemiddelde arbeidsduur	-0,3	-0,2	-0,0	0,2	-0,7	-1,4	0,7	0,5	-0,0
Hoofdelijke werkgelegenheid	0,5	1,3	0,2	2,2	2,0	-1,0	-1,5	0,5	1,1
p.m. Arbeidsproductiviteit per hoofd	1,8	0,9	0,7	0,8	-0,7	-3,5	1,4	2,2	1,4

Het uitbreken van de crisis gaat gepaard met een tijdelijke inzinking van de productiviteit...

Het effect van de economische crisis op de werkgelegenheid moet zich nog in grote mate doen gevoelen. Hoewel met name de interimarbeid al duidelijk getroffen werd door de scherpe terugval van de activiteit, werd die terugval tot dusver nog grotendeels opgevangen door een negatieve groei van de arbeidsproductiviteit per uur (die dit jaar -2,2 % zou bedragen, zodat het totale aantal gewerkte uren slechts half zo sterk krimpt als de activiteit) en door een forse achteruitgang van de gemiddelde effectieve arbeidsduur per persoon (-1,4 %), die vorig jaar trouwens al was gezakt met 0,7 % onder impuls van de vertraging in de activiteit. De scherpe inzinking van de productiviteit per hoofd zorgt er voor dat het banenverlies in de marktbedrijfstakingen dit jaar 'beperkt' blijft tot 1 %.

...zodat het verlies aan banen in de marktsector niet dit maar slechts volgend jaar piekt.

Volgend jaar wordt het verlies aan banen echter verder uitgediept (-1,5 %), omdat dan de buffer van de productiviteitsdaling opgebruikt is: zowel productiviteit per uur als effectieve arbeidsduur groeien met 0,7 %. In 2011 speelt de productiviteitscyclus in omgekeerde zin, en trekken productiviteit per uur en arbeidsduur verder aan, terwijl de groei in het aantal arbeidsplaatsen nog beperkt blijft tot 0,5 %. Slechts vanaf 2012 komt de jobcreatie terug op kruissnelheid (gemiddeld 1,1 % groei per jaar).

De crisis leidt tot een duurzaam lagere jobcreatie op middellange termijn.

In het scenario van deze Vooruitzichten heeft de crisis geen permanente effecten op de gemiddelde arbeidsduur, die vanaf 2012 terug op niveau komt en nadien haar licht neerwaarts tenderend pad herneemt. De groei van de arbeidsproductiviteit per uur ligt gemiddeld over de gehele projectieperiode (tabel 17: 0,7 % per

jaar) weliswaar substantieel lager dan in de jaren '80 en '90, maar benadert de gemiddelde groei van de afgelopen zes jaar (1,1 %). Het verlies aan activiteitsgroei op middellange termijn (0,9 % groei per jaar nu tegen 2,2 % gemiddeld tijdens de afgelopen zes jaar) wordt dus grotendeels omgezet in een duurzaam lagere job-creatie (slechts 0,2 % groei per jaar nu tegen 1,3 % gemiddeld tijdens de afgelopen zes jaar).

De meest recente cijfers...

Omdat de werkgelegenheidsevolutie met vertraging reageert op de evolutie van de activiteit, is hard cijfermateriaal m.b.t. de meest direct getroffen bedrijfstakken nog erg fragmentarisch. Op het moment waarop deze Vooruitzichten worden opgesteld beschikten we over RVA-cijfers (onder meer m.b.t. de evolutie van de tijdelijke werkloosheid) tot en met februari van dit jaar en over RSZ-gegevens¹ m.b.t. loontrekkende werkgelegenheid en arbeidsvolumes voor de vier kwartalen van het afgelopen jaar. Uit de RSZ-cijfers blijkt dat de vertraging van de economische activiteit tijdens de eerste drie kwartalen van vorig jaar reeds gepaard ging met een afname van de effectieve arbeidsduur in de meeste bedrijfstakken, het meest uitgesproken in de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, in transport en communicatie en in de handel en horeca.

*...wijzen op een scherpe
inzinking van de
arbeidsduur in de
verwerkende nijverheid en
in de bouwnijverheid,...*

Vanaf het vierde kwartaal leidt de scherpe achteruitgang van de activiteit tot een gevoelige toename van het aantal arbeiders waarvoor een beroep gedaan wordt op het stelsel van tijdelijke werkloosheid. Uit de RVA-cijfers blijkt dat die verhoging (zowel in aantal personen als in voltijdse equivalenten) vooral sterk speelde in de takken 'uitrustingsgoederen' en 'intermediaire goederen'. Het niveau van de tijdelijke werkloosheid ligt traditioneel hoger in de tak 'consumptiegoederen', maar opvallend genoeg is de recente opstoot van de tijdelijke werkloosheid hier tot dusver minder te merken in de cijfers. Wat betreft de toename van het volume van de tijdelijke werkloosheid in de bouwnijverheid, met de nu beschikbare cijfers (die voor de laatste zes maanden nog geen onderscheid maken naar oorzaak van de tijdelijke werkloosheid) is het onmogelijk te achterhalen in welke mate die verhoging toegeschreven moet worden aan de weersomstandigheden.

*...vooralsnog minder in de
overige bedrijfstakken,...*

De RSZ-cijfers voor het vierde kwartaal bevestigen de indruk van een scherpe reactie via arbeidsduuraanpassingen in de verwerkende nijverheid, vooral dan in de cyclisch meer gevoelige takken van de intermediaire- en uitrustingsgoederen. Voor de bouwnijverheid lijken de conclusies echter veel minder duidelijk. Dat de arbeidsduur (vooralsnog) minder sterk reageert in de meeste overige bedrijfstakken kan te maken hebben met het feit dat zij meer achteroplopen in de cyclus. Daarnaast moet er ook op gewezen worden dat de RSZ-arbeidsvolumes wél arbeidsduurverminderingen registreren die voortvloeien uit periodes van afwezigheid die vanuit socialezekerheidsoogpunt 'gelijkgesteld' worden met gewerkte periodes (bv. dagen van tijdelijke werkloosheid), maar geen rekening houden met veranderingen in het aantal gepresteerde overuren door voltijdse werknemers. Die laatste vorm van arbeidsduurvermindering is belangrijker in bedrijfstakken waar relatief meer bedienden tewerkgesteld zijn².

1. De interpretatie van de RSZ-informatie naar bedrijfstakken wordt bemoeilijkt door de overgang naar de nieuwe NACE-REV.2 nomenclatuur in 2008.
2. Omdat de Nationale Rekeningen zich baseren op RSZ-cijfers voor de meting van het arbeidsvolume, is het trouwens waarschijnlijk dat de officiële cijfers de cyclische gevoeligheid van de arbeidsduur in bedrijfstakken die door bedienden gedomineerd worden, stelselmatig onderschatten. Dat wordt dan gecompenseerd door een 'geobserveerde' cyclische gevoeligheid van de arbeidsproductiviteit per uur in die takken die groter is dan in werkelijkheid.

...zodat omvang en timing van het jobverlies per tak moeilijk in te schatten zijn.

Het is dus nog uiterst moeilijk in te schatten tot op welk punt de verscheidene vormen van (al dan niet gesubsidieerde) arbeidsduurvermindering de jobdestructie op bedrijfstakniveau zullen uitstellen, welke bedrijfstakken het meest getroffen zullen worden door de crisis en vooral met welke snelheid dat zal gebeuren. Meer nog dan de invulling van het macro-economische scenario, is het opstellen van middellangetermijnvooruitzichten op bedrijfstakniveau op dit moment een hachelijke onderneming. In hetgeen volgt bespreken we achtereenvolgens de te verwachten bedrijfstakevoluties voor de periode 2009-2010 en voor de periode 2011-2014.

TABEL 18 - Binnenlandse werkgelegenheid per bedrijfstak en werkende bevolking
(jaargemiddelden, in duizenden personen, tenzij anders vermeld)

	Jaarlijkse groeivoeten				Verschillen		Niveau		
	2003-2008	2009-2014	2009-2010	2011-2014	08-02	14-08	1980	2008	2014
Landbouw	-1,3	-2,0	-2,2	-1,9	-7	-9	132	82	73
Industrie	-0,4	-1,5	-3,1	-0,7	-23	-76	1258	883	807
- Energie	0,4	-1,3	-1,2	-1,3	1	-2	64	33	31
- Verwerkende nijverheid	-1,3	-2,3	-4,2	-1,3	-49	-77	907	587	510
- Bouw	1,7	0,2	-0,8	0,7	25	3	288	263	267
Verhandelbare diensten	2,0	0,8	-0,6	1,5	290	131	1633	2644	2774
- Vervoer en communicatie	0,3	0,0	-1,8	1,0	5	0	300	299	299
- Handel en horeca	1,0	0,0	-1,3	0,6	46	0	670	768	768
- Krediet en verzekeringen	-0,8	-1,0	-1,7	-0,7	-7	-8	135	139	131
- Gezondheidszorg	2,3	2,6	2,1	2,8	63	82	218	499	581
- Overige marktdiensten ^a	2,5	0,8	-1,8	2,1	119	42	310	860	902
- Dienstencheques	-,-	4,0	10,8	0,7	73	19	0	73	92
- PWA-jobs	-14,3	-20,0	-20,0	-20,0	-10	-5	0	7	2
Niet-verhandelbare diensten	0,7	0,2	-0,1	0,4	32	12	757	828	839
- Overheidsadministratie en onderwijs	1,0	0,3	0,1	0,4	45	15	683	771	786
- Huishoudelijke diensten ^b	-3,3	-0,9	-2,6	-0,1	-13	-3	74	56	53
Binnenlandse werkgelegenheid	1,1	0,2	-1,0	0,8	292	57	3780	4436	4493
Marktbedrijfstakken, waarvan:	1,3	0,2	-1,2	0,9	260	45	3024	3609	3654
- Loontrekkenden	1,4	0,2	-1,3	1,0	235	43	2411	2902	2945
- Zelfstandigen	0,6	0,0	-1,1	0,6	25	2	613	707	709
Werkende bevolking	1,2	0,2	-1,0	0,8	300	58	3823	4494	4551
Werkgelegenheidsgraad (% bev. 15-64 jaar)	0,4	-0,2	-1,6	0,5	1,7	-0,8	59,3	63,6	62,7

a. Exclusief dienstenchequewerkgelegenheid en PWA-jobs.

b. Voor eigen rekening bij gezinnen.

Op korte termijn zou het verlies aan arbeidsplaatsen het sterkst oplopen in de verwerkende nijverheid en in de 'overige marktdiensten',...

Op korte termijn (periode 2009-2010) gaan jobs verloren in alle marktbedrijfstakken, behoudens de gezondheidszorg (waar de groei nauwelijks aangetast wordt; 21 000 jobs extra op twee jaar) en de dienstencheque-tak (toename van de werkgelegenheid met 17 000 personen). Zowel relatief (groeivoeten; zie tabel 18) als absoluut (aantal jobs) is de schok het grootste in de verwerkende nijverheid en in de tak van de 'overige marktdiensten'. In de verwerkende nijverheid gaan op

twee jaar bijna 50 000 banen teloor, in de 'overige marktdiensten' 31 000 jobs. Op te merken dat die laatste tak (in 2008 goed voor afgerond 24 % van de totale werkgelegenheid in de marktbedrijfstakken) erg heterogeen is, en zowel diensten aan gezinnen als diensten aan bedrijven bevat. De opmerkelijke terugval op korte termijn in de jobcreatie in die bedrijfstak (-1,9 % per jaar tijdens de periode 2009-2010, tegen nog een gemiddelde groei van 2,5 % tijdens de afgelopen zes jaar) wordt sterk bepaald door het fors verlies aan interimbanen, jobs die bij conventie alle gelogeed worden in deze bedrijfstak en als eerste de impact van de crisis te verwerken krijgen.

...worden verder alle marktdienstentakken buiten de gezondheidszorg en de dienstencheque-tak getroffen,...

De takken 'vervoer en communicatie' en 'handel en horeca' worden in relatieve termen vrijwel even hard geraakt door de recessie. Qua aantal jobs loopt de aderlating op twee jaar tijd op tot respectievelijk 11 000 en 19 000 arbeidsplaatsen. Ook in de tak 'krediet en verzekeringen' gaan dit en volgend jaar arbeidsplaatsen verloren (5 000 jobs over beide jaren samen), maar daarmee zou het tempo waartegen in deze tak jobs worden vernietigd niet hoger liggen dan tijdens de periode 2002-2004.

...terwijl de werkgelegenheidsgroei in de bouwsector sterk terugvalt, maar het banenverlies er desondanks beperkt zou blijven.

De bouwnijverheid komt uit een periode van erg sterke jobcreatie (werkgelegenheidsgroei van 1,7 % per jaar gemiddeld tijdens de periode 2003-2008). Hij wordt traditioneel hard geraakt in tijden van economische neergang, maar zou dan weer kunnen profiteren van de maatregelen die genomen werden ter ondersteuning van de woningbouw en van de uitvoer van infrastructuurwerken. Hoewel de terugval in groeivoeten bijna even groot is als in de verwerkende nijverheid (-0,8 % groei per jaar tijdens de periode 2009-2010), blijft het jobverlies op korte termijn beperkt tot 4 000 banen, wat in historisch perspectief beperkt is gezien de omvang van de recessie.

Voor vergelijkbare inzinkingen van de marktwerkgelegenheid moet al teruggegrepen worden naar de periode 1975-1983.

Globaal krimpt de werkgelegenheid in de marktbedrijfstakken op twee jaar tijd met 88 000 personen. Voor vergelijkbare inzinkingen moet al teruggegrepen worden naar de jaren '70 en '80. Na de eerste olieschok, tijdens de periode 1975-1978, gingen op vier jaar tijd 122 000 arbeidsplaatsen verloren in de marktbedrijfstakken, voornamelijk ten gevolge van sterke herstructureringen in de verwerkende nijverheid, die toen nog veel zwaarder doorwoog in de totale marktwerkgelegenheid dan nu. Het effect daarvan op de totale werkgelegenheid werd toen echter sterk gemilderd door massale aanwervingen in het overheidsapparaat (+78 000 personen tijdens die periode). Tijdens de periode 1980-1983 daalde de marktwerkgelegenheid op vier jaar tijd zelfs met 173 000 personen, opnieuw op basis van verdere verliezen in de verwerkende nijverheid, maar deze keer versterkt door een dramatische terugval van de werkgelegenheid in de bouwnijverheid (-80 000 personen, een inkrimping van de werkgelegenheid met meer dan 25 % in die bedrijfstak) en nog nauwelijks gecompenseerd door een verdere expansie van de overheidstewerkstelling.

Vanaf 2011 volgt een terugkeer naar de structurele onderliggende evoluties per bedrijfstak...

Vanaf 2011, eens de zwaarste kortetermijnevolgen van de crisis achter de rug zijn, wordt de sectorale evolutie van de werkgelegenheid terug geleid door de meer structurele tendensen inzake groei van toegevoegde waarde en arbeidsproductiviteit per uur die reeds aan bod kwamen in hoofdstuk III (zie afdeling B4). Gecumuleerd over de periode 2011-2014 zou de totale werkgelegenheid in de marktbedrijfstakken stijgen met 134 000 personen. Dat is ruim voldoende om het jobverlies uit de periode 2009-2010 goed te maken, maar resulteert over de gehele

projectieperiode gemeten in een erg magere aanwas van de marktwerkgelegenheid (45 000 personen) in vergelijking met de afgelopen zes jaar (260 000 personen).

...met een verder verlies aan arbeidsplaatsen in de verwerkende nijverheid en in de tak krediet en verzekeringen.

In de takken van de verwerkende nijverheid blijft de productiviteit sneller groeien dan de toegevoegde waarde, zodat gemiddeld per jaar de werkgelegenheid verder krimpt met 1,3 % per jaar (gecumuleerd verlies van 28 000 jobs tijdens de periode 2011-2014, wat het totale verlies aan jobs over de gehele periode op 77 000 brengt). In de tak krediet en verzekeringen groeit de toegevoegde waarde vanaf 2011 sterker dan tijdens de afgelopen zes jaar, maar groeit ook de productiviteit sterker, zodat arbeidsplaatsen verloren blijven gaan, verlies dat gecumuleerd over de gehele projectieperiode echter beperkt zou kunnen blijven tot 8 000 arbeidsplaatsen en daarmee nauwelijks hoger zou uitvallen dan tijdens de afgelopen zes jaar.

De crisis zorgt voor een duurzaam verlies aan werkgelegenheids groei in de bouw, in de handel en horeca en in de overige marktdiensten...

In de bouwnijverheid trekt de groei van de activiteit aan tot 2,9 % per jaar, toch nog altijd 0,7 procentpunt onder de gemiddelde groei van de afgelopen zes jaar. Bij een productiviteitsgroei die in deze tak net boven de 2 % per jaar blijft, zouden daarmee 8 000 jobs gecreëerd worden vanaf 2011, voldoende om het jobverlies uit het begin van de periode méér dan te compenseren. Over de gehele projectieperiode valt de werkgelegenheids groei nochtans beduidend terug in vergelijking met de afgelopen zes jaar (nu nog slechts 0,2 % groei per jaar). Ook in de tak 'handel en horeca' wordt tijdens de periode 2011-2014 de jobuitval uit het begin van de periode weggewerkt. Vanaf 2011 liggen zowel de groei van de toegevoegde waarde als die van de productiviteit er immers op een vergelijkbaar peil als in de periode voorafgaand aan het uitbreken van de crisis. Dat impliceert weliswaar dat ook in die tak op middellange termijn beduidend minder werkgelegenheid gecreëerd wordt dan tijdens de afgelopen zes jaar (toen de werkgelegenheid er nog groeide met 1 % per jaar). Die conclusie geldt eveneens voor de tak 'overige marktdiensten'. Die wordt vanaf 2011 terug een belangrijke motor van jobcreatie (2,1 % groei per jaar), en telt in 2014 42 000 arbeidsplaatsen méér dan in 2008, maar slaagt er binnen die termijn lang niet in het aanzienlijke verlies aan groeidynamiek uit het begin van de periode goed te maken.

...terwijl de groei in de tak 'vervoer en communicatie' op middellange termijn minder gevolgen zou ondervinden...

In de tak 'vervoer en communicatie' groeit de toegevoegde waarde fors na 2010 (3,3 % per jaar), behoorlijk sterker dus dan in het recente verleden (1,6 % per jaar). Ondanks het feit dat ook de productiviteitsgroei aantrekt tot 2,4 % per jaar, worden daarmee net voldoende arbeidsplaatsen gecreëerd om tegen 2014 de jobuitval die plaatsvindt aan het begin van de periode teniet te doen. Gemiddeld over de gehele projectieperiode is de groei van het aantal arbeidsplaatsen vergelijkbaar met die van de afgelopen zes jaar, zodat in deze bedrijfstak de crisis weinig duurzame effecten heeft op de werkgelegenheidsevolutie.

...en die in de gezondheidszorg zelfs nog in kracht toeneemt.

De werkgelegenheid in het dienstenchequecircuit zou op kruissnelheid komen vanaf 2011; die bedrijfstak valt dus weg als één van de drijvende krachten achter de werkgelegenheids groei. In de tak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' daarentegen blijft het aantal arbeidsplaatsen sterk groeien. De expansie van de werkgelegenheid wordt - ononderbroken door de economische crisis - in die tak getrokken door een sterke toename van het verbruik van dergelijke diensten en door een zwakke productiviteitsgroei, waardoor op middellange termijn de werkgelegenheids groei zelfs licht hoger uitvalt dan in het recente verleden en in absolute termen behoorlijk meer jobs gecreëerd worden dan tijdens de afgelopen zes jaar (+82 000 tegen +63 000).

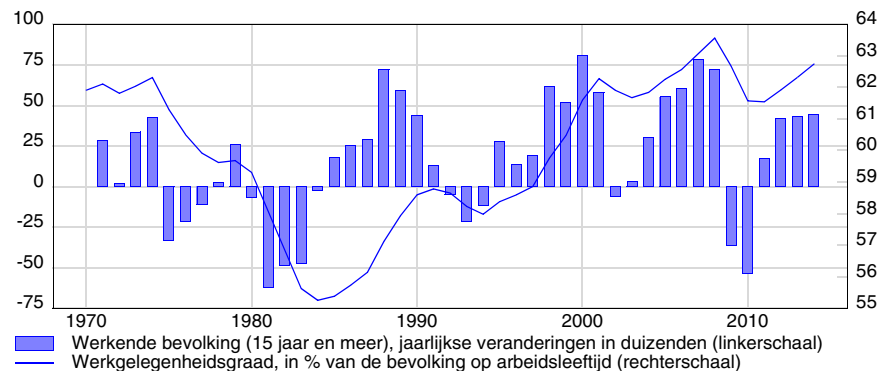
*Verderschrijdende
tertiarisering van de
werkgelegenheid.*

Vanaf 2011 zou het niveau van de werkgelegenheid in die laatste bedrijfstak alleen hoger komen te liggen dan in het geheel van de verwerkende nijverheid. Bij productiviteitswinsten die in de marktdiensten systematisch lager blijven dan in de industrie (zie hoofdstuk III, afdeling B4), geldt trouwens meer in het algemeen dat de verderschrijdende tertiarisering van de economie nog meer tot uiting komt in de sectorale verdeling van de werkgelegenheid dan in die van de toegevoegde waarde. Het gewicht van de marktdiensten in de totale binnenlandse werkgelegenheid zou toenemen van 59,6 % in 2008 tot 61,7 % in 2014, dat van de verwerkende nijverheid krimpt van 13,2 % naar 11,3 %.

*Vertraging van de jobcreatie
bij de overheid.*

In de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' nam de werkgelegenheid nog gevoelig toe tijdens de afgelopen zes jaar (met 45 000 personen). Die stijging moet voornamelijk toegeschreven worden aan de evolutie bij de gewesten, gemeenschappen en lagere overheid; op landsverdediging nam de werkgelegenheid daarentegen af. Tijdens de projectieperiode zouden minder bijkomende banen gecreëerd worden bij de overheid (+15 000 personen). Bij de gewesten, gemeenschappen en lagere overheid neemt het groeiritme immers af, terwijl de afname op het federale niveau meer uitgesproken zou zijn (door beperkingen op de vervanging van natuurlijke afvloeiingen bij de overheidsadministraties tussen 2009 en 2011).

FIGUUR 21 - Werkende bevolking en werkgelegenheidsgraad

*De inzinking van de
werkgelegenheidsgraad bij
het begin van de periode
wordt nadien slechts
gedeeltelijk weggewerkt.*

Onder impuls van de toenemende werkgelegenheid bij de overheid, stijgt op middellange termijn de totale werkende bevolking licht méér (+58 000 personen) dan de marktwerkgelegenheid. Tijdens de periode 2004-2008 nam de werkzame bevolking echter nog toe met 297 000 personen (figuur 21). Ondanks de eveneens forse toename in de bevolking op arbeidsleeftijd, klonk de werkgelegenheidsgraad¹ tijdens die vijf jaar van 61,7 % naar 63,6 %. Tijdens dit en volgend jaar samen krimpt de werkende bevolking met 89 000 personen en daalt - bij een nog steeds aanzienlijke toename van de bevolking op arbeidsleeftijd - de werkgelegenheidsgraad met 2 volle procentpunten, tot 61,6 %. In 2011 groeit de werkende bevolking terug, maar onvoldoende om de werkgelegenheidsgraad op te krikken (die daalt nog licht, naar 61,5 %). Slechts vanaf 2012 ligt de groei van de werkende bevolking (0,9 % per jaar; gemiddelde toename van 42 000 personen per jaar) terug substantieel boven de - zelf slinkende (afdeling A) - groei van de bevolking op arbeidsleeftijd, zodat de werkgelegenheidsgraad 0,4 ppt per jaar wint en klimt tot 62,7 % in 2014, nog steeds behoorlijk onder het niveau uit 2008 weliswaar.

1. Hier gemeten als de verhouding tussen het totale aantal werkenden (inclusief personen van 65 jaar en meer) en de bevolking van 15 tot 64 jaar.

D. Werkloosheid en arbeidsreserve

1. Verwachte evoluties

Een aanzienlijke afname van de werkloosheid...

Over de laatste zes jaar daalde het aantal werklozen (definitie FPB; inclusief 'oudere werklozen') met 43 000 eenheden (zie tabel 19). De periode sinds 2001 wordt echter gekenmerkt door een sterke conjuncturele cyclus, met fors aanwassende werkloosheidscijfers tijdens de jaren 2002-2004 (+105 000 personen), een stabilisering in 2005 en een sterke afname tijdens de laatste drie jaar (-110 000 personen). De werkloosheidsgraad (definitie FPB) klom daardoor eerst nog naar 14,4 % in 2004, maar viel vorig jaar terug naar 11,8 %, het laagste niveau sedert 1992.

TABEL 19 - Arbeidsreserve en werkloosheid^a
(jaargemiddelden, in duizenden; graden in procent)

	Verschillen				Niveau			
	08-02	11-08	14-11	14-08	1980	2008	2011	2014
Potentieel arbeidsaanbod (1)	263	134	107	241	4259	5237	5371	5478
- Voltijdse loopbaanonderbreking (2)	-3	-3	-0	-3	0	27	24	24
- Brugpensioenen (3)	9	15	1	15	76	115	130	131
Beroepsbevolking definitie FPB (4)	257	122	107	229	4183	5094	5216	5323
- Werkende bevolking	300	-72	130	58	3823	4494	4422	4551
- Administratieve werkzoekenden (5)	8	207	-22	185	359	500	706	684
* waarvan: 15 tot 49 jaar	-66	177	-31	146	-	393	570	539
* waarvan: 50 jaar en meer	74	30	9	39	-	107	137	146
- 'Oudere werklozen' (6)	-51	-13	-1	-13	0	101	88	88
Werkloosheid definitie FPB (7)=(5)+(6)	-43	194	-23	171	359	601	794	772
Arbeidsreserve (8)=(7)+(2)+(3)	-37	206	-22	184	436	743	949	927
Graad van arbeidsreserve (8)/(1)	-1,5	3,5	-0,8	2,7	10,2	14,2	17,7	16,9
Werkloosheidsgraad definitie FPB (7)/(4)	-1,5	3,4	-0,7	2,7	8,6	11,8	15,2	14,5

a. Potentieel arbeidsaanbod, beroepsbevolking en werkende bevolking: inclusief personen van 65 jaar en meer.

...onderbroken door de crisis.

De werkloosheid zou dit jaar echter aanzienlijk toenemen (+78 000 eenheden) en de werkloosheidsgraad zou gevoelig stijgen tot 13,2 %. De sterke recessie van 2009 veroorzaakt een daling van de werkende bevolking, die zou afnemen met 36 000 personen. Gezien de omvang van de crisis, lijkt die daling relatief beperkt. Een verklaring daarvoor is te vinden in de daling van de gemiddelde arbeidsduur (die gepaard gaat met een toename van de tijdelijke werkloosheid met 21 500 budgettaire eenheden dit jaar) en door de terugval van de productiviteit per uur, die als schokdempers fungeren (zie deel C). De stijging van de werkloosheid volgt eveneens uit een sterke toename van de beroepsbevolking (met meer dan 42 000 eenheden), die in gelijke mate ondersteund wordt door demografische impulsen en door gedragsveranderingen (zie deel A).

Sterke toename van de werkloosheid in 2010-2011...

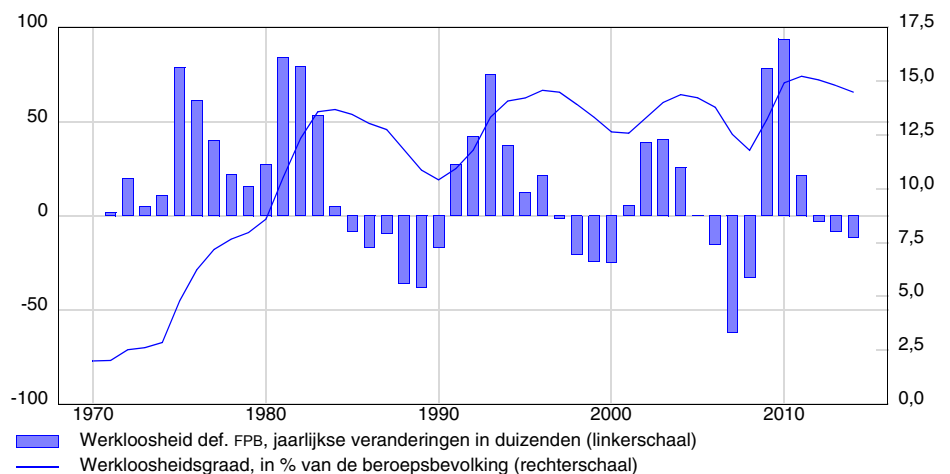
In 2010 zakt de werkgelegenheid nog sterker (-53 000 personen) en neemt de werkloosheid nog forser toe (+94 000 personen) dan in 2009. In 2011 blijft de werkloosheid oplopen (+22 000 personen), zij het op meer gematigde wijze. Dat

jaar worden netto terug arbeidsplaatsen gecreëerd, maar nog onvoldoende om de - nog steeds aanzienlijke - stijging van de beroepsbevolking (+ 80 000 personen tijdens de periode 2010-2011) op te vangen. Bijgevolg zou de werkloosheid in 2011 oplopen tot 15,2 %, een naoorlogs record. Nochtans werd er eerder reeds op gewezen (zie deel A) dat deze vooruitzichten de groei van de beroepsbevolking - en dus van de werkloosheid - zouden kunnen overschatten.

...en een lichte daling op het einde van de periode.

Vanaf 2012 zou de herneming van de economische activiteit zich weerspiegelen in een meer substantiële groei van de werkgelegenheid, zodat de werkloosheid zou beginnen afnemen. Die afname gebeurt echter zeer traag. Weliswaar verliest de groei van de beroepsbevolking licht aan dynamiek, maar daar staat tegenover dat de werkgelegenheidsgroei te zwak blijft om de inzinking uit het begin van de periode te compenseren. Tijdens de periode 2012-2014 zou de werkloosheid slechts dalen met ongeveer 23 000 eenheden en de werkloosheidsgraad blijft in 2014 op een hoog niveau (14,5 %).

FIGUUR 22 - Werkloosheid definitie FPB en werkloosheidsgraad

De arbeidsreserve vertoont hetzelfde profiel als de werkloosheid.

De globale 'administratieve' arbeidsreserve (werklozen, voltijdse loopbaanonderbrekers en bruggepensioneerden) vertoont hetzelfde profiel als dat van de werkloosheid. Over de gehele projectieperiode neemt ze iets meer toe dan het aantal werklozen (+184 000 personen tegenover 171 000 personen) als gevolg van de toename van het aantal bruggepensioneerden. Bijgevolg zou de globale graad van arbeidsreserve in 2014 nog 16,9 % bedragen (tegenover 14,2 % vorig jaar en na een toename in 2011 tot 17,7 %; zie tabel 19).

De arbeidsreserve stijgt nog bij 50-plussers.

In de leeftijdsklasse van 50 tot 64 jaar, daalt de graad van arbeidsreserve reeds structureel sinds het midden van de jaren negentig: van 31,2 % in 1995 naar 24,6 % vorig jaar. Die daling wordt onderbroken door de economische crisis (lichte stijging tot 24,8 % in 2010), maar zou nadien hernemen, zodat de graad van arbeidsreserve in die klasse zakt tot 23,6 % op het einde van de projectieperiode. Die trendmatige daling, die verwonderlijk kan lijken gezien de omvang van de recessie in 2009 en het uitblijven van een inhaalbeweging voor de verloren groei nadien, wordt met name ondersteund door de gevolgen van het Generatiepact. Zo daalt de brugpensioneringsgraad (aandeel van brugpensioenen in het potentieel arbeidsaanbod) van 8,6 % in 2008 naar 8,4 % in 2014, na eerst weliswaar te zijn opgeklommen tot 8,9 % in 2011. Ook het aandeel van de werkloosheid (con-

cept FPB) in het potentieel arbeidsaanbod van 50-plussers zakt van 15,6 % in 2008 naar 15,0 % in 2014, op basis van een afname van het aantal 'oudere werklozen', waarvan het aandeel terugvalt van 7,6 % naar 5,6 % over dezelfde periode. In aantal personen blijft de arbeidsreserve bij 50-plussers echter stijgen (+38 000 personen tijdens de projectieperiode), gezien de forse (sociaaldemografische) toename van het arbeidsaanbod in die leeftijdsklasse (zie deel A).

De werkloosheidsgraad onder 50 jaar ondergaat volop de gevolgen van de crisis.

In de leeftijdsklasse onder 50 jaar zakte de werkloosheidsgraad (definitie FPB) zeer snel tijdens de afgelopen vier jaar: van 13,4 % in 2004 naar 10,3 % in 2008. Dat niveau ligt lager dan bij het einde van de vorige periode van hoogconjunctuur (11,2 % in 2001), hoewel de vergelijking ongetwijfeld enigszins wordt vertekend door de gevolgen van de striktere controle op het zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen. Vanaf 2009 zou de werkloosheidsgraad evenwel fors stijgen tot 12,2 % en in 2011 een piek bereiken van 14,9 %, waarna hij lichtjes zou dalen en 14,1 % zou bedragen in 2014. De personen jonger dan 50 jaar ondervinden volop de impact van de crisis op de werkloosheid, en dit voor de gehele projectieperiode. Dat betekent dat het aandeel werklozen jonger dan 50 jaar in de arbeidsreserve zou toenemen van 53 % in 2008 tot 58 % in 2014, na in 2011 bijna 60 % te hebben bereikt.

2. Gevolgen voor het werkgelegenheidsbeleid

Ondanks de grote onzekerheid...

Alhoewel dit scenario omgeven is met bijzonder grote onzekerheden en het wellicht te vroeg is om de ernst te voorspellen van de impact van de huidige recessie op de arbeidsmarkt, heeft België, zoals steeds meer landen, nu al af te rekenen met een grote stijging van de werkloosheid die in de komende maanden ongetwijfeld nog aanzienlijk zal toenemen. Veel werknemers die hun baan hebben verloren zullen op korte termijn moeten worden geholpen bij de herinschakeling op de arbeidsmarkt en het is van belang dat die hulp er snel komt. Het is eveneens van belang dat die hulp wordt gegeven op een manier die zoveel mogelijk het risico op blijvende hoge werkloosheid beperkt, een fenomeen dat vaak werd vastgesteld tijdens zware recessies.

...lijkt het toch al mogelijk een aantal diagnoses op te maken.

Jongeren, laaggeschoolde werknemers en tijdelijke werknemers lopen het gevaar volop te worden getroffen door de snel toenemende werkloosheid en de vermindering van de arbeidsduur, waardoor hun statuut van eerder achtergestelde groepen op de arbeidsmarkt nog wordt onderstreept. Dat het aandeel van achtergestelde groepen in de werkloosheid tijdens een recessieperiode toeneemt, weerspiegelt het grotere risico dat zij lopen om ontslagen te worden of om nog verder op te schuiven in de rij van werkzoekenden op een moment dat veel werknemers kandidaat zijn voor een beperkt aantal banen.

Deze Vooruitzichten leggen de nadruk op de enorme stijging van de werkloosheid in de leeftijdsklasse onder 50 jaar. In die context lijkt het weinig aangewezen de 'jongerenbonus' (zie afdeling B.1.) af te schaffen, een beslissing uit het jongste interprofessioneel akkoord. De economische recessie heeft inderdaad vooral een impact op de situatie van de jongeren op de arbeidsmarkt en het is van bijzonder belang te vermijden dat een grote groep laaggeschoolde jongeren verder van de arbeidsmarkt komen te staan of hun potentieel inkomen permanent zien verminderen. Ook zou men de inspanningen moeten opdrijven om te vermijden dat jongeren op de arbeidsmarkt komen zonder gepaste scholing en moet er over ge-

waakt worden dat jongeren toegang krijgen tot maatregelen van actief arbeidsmarktbeleid, zelfs indien ze geen aanspraak kunnen maken op werkloosheidsuitkeringen.

Wat de activeringssystemen betreft, bestaat de uitdaging er in zowel herinschakelingsdiensten aan als verplichtingen van uitkeringtrekkers zodanig aan te passen dat zij een zo snel mogelijke herinschakeling in het arbeidscircuit bewerkstelligen, in een context van zwakke vraag, stijgende werkloosheid en dalend aantal vacante betrekkingen. Daarbij moeten de diverse maatregelen inzake terugkeer naar het arbeidscircuit en vorming toegespitst worden op verschillende doelgroepen. Zo kan het wenselijk zijn om in de eerste plaats de hoogst geschoolde werknemers in aanmerking te laten komen voor plaatsingsactiviteiten, aangezien werkgevers zeer selectief kunnen zijn wanneer zij personeel aanwerven op een arbeidsmarkt in recessie. Voor moeilijker te plaatsen uitkeringtrekkers kan dan veeleer een beroep worden gedaan op vorming, op aanwervingsstimulansen voor werkgevers en op de creatie van gesubsidieerde banen. Voor die groep kan dan een versoepeling overwogen worden van de opgelegde verplichtingen om de bereidheid tot werken aan te tonen. Men zou daarbij de evaluatiecriteria lichtjes kunnen wijzigen door voorrang te geven aan vorming eerder dan aan onmiddellijke resultaten in termen van tewerkstelling en bezoldiging. In die context kunnen maatregelen ter ondersteuning van de vraag naar arbeidskrachten beschouwd worden als een belangrijk complement voor activeringsmaatregelen, op voorwaarde dat zij gericht kunnen worden op de meest kwetsbare werklozen.

De toekenning van aanvullende bestaansmiddelen aan werknemers met een laag inkomen kan hen helpen de voeling met de arbeidsmarkt niet te verliezen tijdens een recessie. Het valt te overwegen de uitkeringen aan personen die een deel van hun loon verliezen (bijvoorbeeld door een verplichte arbeidsduurvermindering) tijdelijk te verhogen.

Maatregelen die genomen worden om de sociale kosten van de economische recessie te verminderen, moeten zodanig worden geconcipieerd dat zij op lange termijn een efficiënte werking van de arbeidsmarkt niet ondergraven, bijvoorbeeld omdat zij het effectieve arbeidsaanbod dreigen te verkleinen. Wat de brugpensioenen betreft, bieden de hervormingen van de jongste jaren een passend kader, dat a priori geen aanpassing vergt. De toegang tot het brugpensioen vanaf 50 of 52 jaar voor werknemers van bedrijven in moeilijkheden of in herstructurering, met de verplichte installering van reconversiecellen, lijkt een geschikt wapen in de strijd tegen bepaalde sociale gevolgen die de huidige crisis zou kunnen veroorzaken. Voor de overige oudere werknemers lijkt het dan weer onverstandig de mogelijke instroomleeftijd in het brugpensioen naar beneden toe te herzien. De ervaring heeft immers geleerd dat de meeste bruggepensioneerden zich niet opnieuw inschakelen op de arbeidsmarkt wanneer de economie herstelt; zij blijven afhankelijk van uitkeringen, wat bijzonder schadelijk is in een context van vergrijzing van de bevolking.

Overheidsfinanciën

De toename van het tekort tijdens de crisis volgt uit het gevoerde beleid, aanbevolen door de Europese Commissie om de automatische stabilisatoren te laten spelen en budgettaire maatregelen te nemen om de economische activiteit te ondersteunen. Gegeven de gekende beslissingen, bedraagt het vorderingstekort van de gezamenlijke overheid 4,3 % van het bbp in 2009 en 5,6 % van het bbp in 2010. Toch zou, tijdens de periode waarin de crisis wegeeft, het vorderingstekort zelfs nog toenemen tot ongeveer 6 % van het bbp in 2012. Dergelijke overheidstekorten zijn sinds het begin van de jaren negentig niet meer waargenomen. Bij ongewijzigd beleid wordt het primair saldo negatief in 2009 en valt het terug tot -2,1 % van het bbp in 2011-2012. In 2010 komt er een einde aan de ononderbroken daling van de rentelasten die twintig jaar geleden begon. Over de periode 2010-2014 stijgen de rentelasten met 0,6 % van het bbp. Het sneeuwbaaleffect van de overheidsschuld komt opnieuw op gang: de schuld stijgt van 89,3 % van het bbp eind 2008 tot meer dan 106 % van het bbp in 2014.

Vanuit het standpunt van de budgettaire houdbaarheid zijn bepaalde structurele kenmerken van het budgettaire beleid zorgwekkend. Ook al in de vorige edities van de vooruitzichten werd de structurele problematiek besproken. Het belang ervan is nog toenomen binnen de macro-economische context van de huidige projectie, die uitgaat van een neerwaartse herziening van de potentiële economische groei. Die neerwaartse herziening is gebaseerd op een scenario waarbij men ervan uitgaat dat de heropleving na de crisis het verlies aan economische activiteit in 2009 en 2010 niet zal goedmaken.

Tijdens de eerste twee regeerperiodes van dit millennium was de elasticiteit van de fiscale en parafiscale ontvangsten t.o.v. het bbp gemiddeld kleiner dan één en oversteeg de groei van de primaire uitgaven de potentiële economische groei. Toch kon het begrotingsevenwicht meestal worden bereikt dankzij de daling van de rentelasten, de economische groei die gemiddeld hoger was dan de potentiële groei en door het nemen van 'one-shot' maatregelen. Over de periode 2008-2014, bedraagt de elasticiteit van de ontvangsten globaal genomen één, maar de groei van de primaire uitgaven blijft groter dan de potentiële economische groei (vooral door de sociale uitgaven, gelet op de groei van de uitgaven voor gezondheidszorg, de welvaartsaanpassingen en de reeds goed merkbare kosten van de vergrijzing). Bovendien wordt dat groeiverschil in de hand gewerkt door de verzwakking van de potentiële groei. In dergelijke omstandigheden en rekening houdend met de rentelasten die opnieuw beginnen te stijgen, neemt het 'structureel' tekort jaar na jaar toe bij ongewijzigd beleid. Tegen 2014 bedraagt dat structureel tekort 5,5 % van het bbp.

De crisis voegt een negatieve cyclische component toe aan de begroting. Die automatische stabilisatoren vertegenwoordigen een budgettaire impuls van 3,7 % van het bbp over de periode 2008-2010, die bovenop de daling met 1,7 % van het bbp van het structureel saldo komt (dat vooral beïnvloed wordt door de maatregelen van de begrotingen 2008 en 2009 en de recurrente maatregelen van het relanceplan). Na 2010 zou de economische groei hoger zijn dan de potentiële groei, waardoor de cyclische component de begroting met 1,8 % van het bbp zou verbeteren over de periode 2011-2014. Het vorderingensaldo verbetert

nochtans niet, en dit vanwege de verdere achteruitgang van het structureel primair saldo (-1,4 % van het bbp op vier jaar, zonder nieuwe budgettaire maatregelen) en de stijgende rentelasten (+0,6 % van het bbp).

Alle deelsectoren van de overheid dragen bij tot de budgettaire achteruitgang, op een manier die de interactie weerspiegelt tussen de verslechterde macro-economische context en de complexe regels met betrekking tot de overdrachten en toewijzingen van ontvangsten tussen de deelsectoren, alsook de onderliggende trend van de ontvangsten en uitgaven van de deelsectoren. Het grootste deel van het overheidstekort situeert zich bij de federale overheid, die reeds voor de crisis ruimschoots deficitair was. Het tekort van de federale overheid neemt toe van 2,5 % van het bbp in 2009 tot 3,0 % van het bbp in 2010 en verbetert niet op middellange termijn.

De sociale zekerheid noteert een tekort van 0,8 % van het bbp in 2009 en van ongeveer 1 % van het bbp vanaf 2010. Op het vlak van loonvorming en het in evenwicht brengen van de rekeningen van de sociale zekerheid, doen de sociale partners in de loop der jaren meer en meer beroep op financiële steun van de federale overheid. De alternatieve financiering, via de toegewezen belastingen vanwege de federale overheid, die bestemd is om de vermindering van sociale bijdragen te financieren, alsook een toenemend deel van de uitgaven voor geneeskundige zorgen, stijgt tussen 2000 en 2014 met 3,5 % van het bbp. De loonsubsidies, die door de federale overheid gefinancierd worden, zijn vooral toegenomen sinds midden de jaren 2000 en zouden 0,6 % van het bbp bedragen in 2010. Het aandeel van de socialezekerheidsuitgaven dat door de sector zelf wordt gefinancierd via ontvangsten uit sociale bijdragen, daalt continu.

De toenemende financiering van de sociale zekerheid door de federale overheid heeft tot doel de stijging van de loonkosten te beperken. Zoniet zouden de loonkosten fors moeten toenemen doordat de sociale uitgaven sneller stijgen dan het potentieel bbp. Die financiering door de federale overheid kadert ook binnen de logica van de langtermijnstrategie van begin de jaren 2000 die tot doel had, via het Zilverfonds, de vruchten van de schuldafbouw van de federale overheid over te hevelen naar de sociale zekerheid om de stijging van de sociale uitgaven op lange termijn te financieren. Die strategie werd echter nooit gevolgd en op middellange termijn is dat ook niet meer mogelijk door de stijgende rentelasten van de federale overheid. Terwijl aanvankelijk een versterking van de sociale zekerheid werd beoogd, maakt de afhankelijkheid van een structureel en sterk deficitaire federale overheid haar vandaag veeleer kwetsbaar.

De gefedereerde entiteiten vertonen een tekort van 0,5 % van het bbp in 2009 dat oploopt tot 1,1 % van het bbp in 2010 (in de veronderstelling dat de correctie voor 2009 van de toegewezen middelen door de Bijzondere Financieringswet pas in 2010 plaatsvindt). De lagere overheid noteert een tekort dat schommelt tussen 0,5 % en 0,8 % van het bbp tijdens de projectieperiode. Indien de in deze projectie weerhouden hypothese van vertraagde potentiële economische groei wordt bevestigd, dan zal het gedrag van die beleidsniveaus op het vlak van de uitgaven moeten veranderen om hun begrotingsevenwicht te kunnen herstellen, aangezien de groei van hun middelen structureel zal verzwakken.

Het Stabiliteitsprogramma van april 2009 voorziet in een inspanning van 5 % van het bbp om tegen 2015 het begrotingsevenwicht te herstellen (of een inspanning van 72,5 miljard euro gecumuleerd over 6 jaar, tegen prijzen van 2010), wat op zijn minst een radicale koerswijziging van het begrotingsbeleid zou betekenen. Die zware inspanning zou enkel het structureel saldo terugbrengen tot het niveau van begin de jaren 2000. Zonder die beleidswijziging zal het structureel tekort een niveau bereiken dat vergelijkbaar is met dat van begin de jaren 90, dus vóór de periode van budgettaire consolidatie waardoor België kon toetreden tot de derde fase van de Economische en Monetaire Unie.

*Het Stabiliteitsprogramma verwijst naar een meerjarenplan, dat nog moet worden opge-
maakt wat betreft de modaliteiten van de inspanningen. De gefedereerde entiteiten, maar
ook de sociale partners, zullen noodzakelijkerwijs betrokken moeten worden bij de opmaak
van dat plan, waarbij men een onderzoek naar de financiële verhouding tussen de federale
overheid en de sociale zekerheid moeilijk terzijde zal kunnen schuiven.*

De ramingen voor de overheidsfinanciën in 2008 zijn gebaseerd op de meest recente be-
schikbare gegevens (april 2009). In de tabellen van dit hoofdstuk wijken zij af van de
definities van de nationale rekeningen in die zin dat de verkoop van activa (gebouwen, ter-
reinen en licenties) verrekend wordt als een ontvangst (en niet als een negatieve
kapitaaluitgave), de toegerekende bijdragen zowel uit de (loongebonden) ontvangsten en
uitgaven worden gehaald, de pensioenen van vroegere ambtenaren van de gemeenschap-
pen, de gewesten en de lagere overheid als finale uitgaven van de federale overheid
worden beschouwd (in plaats van die te verrekenen als overdrachten van de federale over-
heid aan Entiteit II en nadien als finale uitgaven van Entiteit II) en de overdrachten van
fiscale ontvangsten naar de gemeenschappen en gewesten als negatieve ontvangsten van
de federale overheid (en niet als uitgaven) worden verrekend. De tabellen in bijlage zijn
daarentegen volledig in overeenstemming met de nationale rekeningen.

A. Vorderingensaldo en overheidsschuld

1. Begrotingskoers bij ongewijzigd beleid

Het tekort van de gezamenlijke overheid loopt verder op in 2009 en 2010 en wordt vervolgens vrijwel stabiel op middellange termijn, met een mogelijke piek in 2012 door de investeringscyclus die verbonden is aan de gemeenteraadsverkiezingen (tabel 20). Een dergelijk tekort werd niet meer waargenomen sinds de recessie van 1993. Op korte termijn is de verdere achteruitgang van het tekort toe te schrijven aan de daling van het primair saldo. Vanaf 2010 nemen de rentelasten echter toe. Na 2011 wordt het lichte herstel van het primair saldo tenietgedaan door de stijging van de rentelasten.

TABEL 20 - Geconsolideerde rekening van de gezamenlijke overheid
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2014-2008
Vorderingensaldo	-0,3	-1,2	-4,3	-5,6	-5,9	-6,1	-5,9	-5,8	-4,6
Primair saldo	3,5	2,6	-0,6	-1,8	-2,1	-2,1	-1,7	-1,4	-4,0
Ontvangsten	46,0	46,4	46,2	46,2	45,9	46,0	46,2	46,4	0,0
Fiscale en parafiscale ontvangsten	43,3	43,5	43,2	43,1	43,0	43,1	43,2	43,4	-0,2
Niet-fiscale ontvangsten	2,7	2,8	3,0	3,0	3,0	2,9	3,0	3,0	0,2
Geconsolideerde primaire uitgaven	42,4	43,8	46,8	48,0	48,0	48,1	47,9	47,8	4,0
Lonen en aankoop van goederen en diensten	13,1	13,5	14,2	14,3	14,1	14,0	13,9	13,8	0,3
Sociale uitgaven	22,3	23,2	25,1	25,7	25,9	26,1	26,3	26,4	3,2
Overige	7,0	7,1	7,4	7,9	8,0	8,0	7,7	7,5	0,4
Rentelasten	3,9	3,8	3,7	3,8	3,9	4,1	4,3	4,4	0,6

Over de periode 2008-2010, bedraagt de budgettaire impuls die aan de economie wordt gegeven, door een vermindering van het vorderingensaldo, 5,3 % van het bbp (zie tabel 21). Daarvan is 3,7 % van het bbp toe te schrijven aan de werking van de economische stabilisatoren (veranderingen van de cyclische component van het begrotingssaldo) en 1,8 % van het bbp vloeit voort uit de daling van het structureel primair saldo (primair saldo zonder cyclische component en zonder eventuele eenmalige maatregelen). Die daling is in belangrijke mate (voor meer dan de helft) het gevolg van de nieuwe maatregelen in het kader van de begrotingen 2008 en 2009 en het relanceplan, met inbegrip van de maatregelen ter bevordering van het interprofessioneel akkoord 2009-2010. De achteruitgang van het structureel primair saldo wordt vooral veroorzaakt door de uitgaven.

Het toenemend tekort tijdens de crisis is aanvaardbaar, gezien de aanbevelingen van de Europese Commissie om de automatische stabilisatoren te laten spelen en om budgettaire maatregelen te nemen ter ondersteuning van de economische activiteit. Het totaal van de budgettaire impulsen die tijdens crisis aan de economie gegeven worden, overtreft de achteruitgang van het structureel saldo. De relanceplannen omvatten immers ook maatregelen zonder onmiddellijke budgettaire impact (in het bijzonder de maatregelen die de toegang tot krediet en tot risicokapitaal vergemakkelijken of bepaalde maatregelen ter verbetering van de liquiditeit van de ondernemingen) of met een weerslag voornamelijk op de overheidsschuld (overnames en herkapitalisaties van financiële instellingen).

Na 2010 zou de economische groei hoger zijn dan de potentiële groei. De cyclische component van het begrotingssaldo verbetert hierdoor met 1,8 % van het bbp over de periode 2011-2014. Het structureel vorderingensaldo verbetert echter niet door de stijging van de rentelasten (+0,6 % van het bbp op 4 jaar) en, vooral, door de verdere achteruitgang van het structureel primair saldo met 1,4 % van het bbp. Die terugloop wordt verklaard door de structurele stijging van de primaire uitgaven: bij ongewijzigd beleid, d.w.z. zonder nieuwe begrotingsmaatregelen, overtreft de groei van de uitgaven ruimschoots de economische groei.

TABEL 21 - Begrotingskoers bij ongewijzigd beleid
(in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2010-2007	Vershil 2014-2010
Vorderingensaldo ^a	-1,1	-4,3	-5,6	-5,9	-6,1	-5,9	-5,8	-5,3	-0,2
Cyclische component	1,3	-1,5	-2,1	-1,5	-1,0	-0,6	-0,3	-3,7	1,8
Conjunctuurgezuiverd vorderingensaldo	-2,4	-2,8	-3,5	-4,3	-5,1	-5,3	-5,5	-1,6	-2,0
Eenmalige maatregelen	-0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Structureel vorderingensaldo	-2,4	-2,8	-3,4	-4,4	-5,1	-5,3	-5,5	-1,7	-2,0
Rentelasten ^a	3,7	3,7	3,8	3,8	4,0	4,2	4,4	-0,1	0,6
Structureel primair saldo	1,3	0,9	0,3	-0,5	-1,1	-1,0	-1,1	-1,8	-1,4
Structurele ontvangsten	46,3	46,2	46,1	45,9	46,0	46,2	46,4	0,1	0,2
Structurele primaire uitgaven	44,9	45,3	45,8	46,5	47,1	47,2	47,5	2,0	1,7

a. Volgens de procedure bij buitensporige tekorten (PBT).

Tabel 22 toont dat de groei van de primaire uitgaven over de periode 2008-2014 de trend volgt die ingezet werd tijdens de eerste twee regeerperiodes van de jaren 2000 en die toen reeds de potentiële groei van de economie oversteeg. De stijging van de uitgaven ten opzichte van het bbp is nog sterker in 2008-2014 omdat zowel de effectieve als de potentiële economische groei aanzienlijk verzwakken ten opzichte van de periode 2000-2007. Ter vergelijking, tijdens de twee regeerperiodes uit de periode 1993-1999, lag de groei van de primaire uitgaven steeds iets lager dan de economische groei.

TABEL 22 - Reële groei van de uitgaven en elasticiteit van de ontvangsten van de gezamenlijke overheid
(gemiddelde van de periode in procent, tenzij anders vermeld)

	1993-1999	2000-2007	2008-2014	2008-2010	2011-2014
Elasticiteit van de fiscale en parafiscale ontvangsten t.o.v. het bbp	1,4	0,9	1,0	0,8	1,0
Primaire uitgaven, waarvan :	1,9	2,6	2,7	3,3	2,2
Lonen en aankoop van goederen en diensten	2,1	2,4	1,7	2,0	1,5
Sociale uitgaven	1,5	2,4	3,4	4,0	3,0
Overige	3,2	3,4	2,0	3,3	1,0
Rentelasten	-4,6	-4,8	2,7	-1,7	6,1
Economische groei	2,1	2,2	0,9	-0,9	2,3
Potentiële economische groei	2,2	1,8	1,4	1,4	1,4

De periode 2008-2014 wordt gekenmerkt door een vertraagde groei van de werkingskosten van de overheid (lonen en aankoop van goederen en diensten) alsook van de overige niet-sociale uitgaven (met inbegrip van de loonsubsidies die nochtans een sterke toename kennen sinds 2005). De sociale uitgaven blijken duidelijk dynamischer dan in het verleden (gelet op de automatische toekenning van enveloppes voor welvaartsaanpassingen sinds 2007, de reeds goed merkbare weerslag van de vergrijzing en uiteraard de impact van de crisis op de uitgaven voor werkloosheid en brugpensioenen). De elasticiteit van de fiscale en parafiscale ontvangsten t.o.v. het bbp bedraagt één over de periode 2008-2014, terwijl ze hoger was dan één tijdens de budgettaire consolidatie van de jaren 90, en lager dan één tijdens de eerste twee regeerperiodes van het millennium.

2. Vergelijking met het Stabiliteitsprogramma van april 2009

Het Stabiliteitsprogramma van april 2009 vormt in tal van opzichten een vernieuwing vergeleken met de vroegere updates. Aangezien het programma het structureel evenwicht wil herstellen tegen 2015, breekt het duidelijk met het traject van het vorderingensaldo zoals uitgestippeld in de wet op het Zilverfonds dat rekende op een overschot van 1,3 % van het bbp in 2012. De vorige actualisatie van het Stabiliteitsprogramma (april 2008) beoogde nog een overschot van 1,0 % van het bbp in 2011.

Voor het eerst geeft het Stabiliteitsprogramma een projectie van het structureel begrotingstraject bij ongewijzigd beleid – namelijk een verslechtering van het saldo op middellange termijn – en berekent het, via het verschil daarmee, de inspanning die nodig is om de evenwichtsdoelstelling in 2015 te bereiken. Eerdere actualisaties van het Stabiliteitsprogramma toonden enkel het beoogde verloop van het vorderingensaldo, zonder verwijzing naar een traject bij ongewijzigd beleid. De te leveren inspanning kon bijgevolg enkel worden afgeleid uit de jaarlijkse veranderingen van het beoogde traject, waardoor de werkelijk vereiste inspanning ten opzichte van het spontane verloop werd onderschat.

In het Stabiliteitsprogramma van april 2009 wordt de inspanning aangepast aan de economische groei. Op basis van het verschil met het traject bij ongewijzigd beleid, wordt de inspanning aldus vastgesteld op minstens 0,5 % van het bbp extra per jaar vanaf 2010 tot 2015 (of minimum 3 % van het bbp over 6 jaar), verhoogd met 0,025 % van het bbp per tiende economische groei tussen 1 en 2 %, en nog eens met 0,08 % van het bbp per tiende economische groei boven de 2 %.¹

Tot slot, in tegenstelling tot de vroegere actualisaties die een doelstelling inzake saldo per beleidsniveau vooropstelden en een evolutiescenario voor de overheidsontvangsten en -uitgaven uitstippelden conform het beoogde traject, verwijst het programma van april 2009 naar een meerjarenplan, dat nog moet worden opgesteld, en naar een komend overleg op alle beleidsniveaus om ieders bijdrage tot het budgettaire consolidatieproces te bepalen.

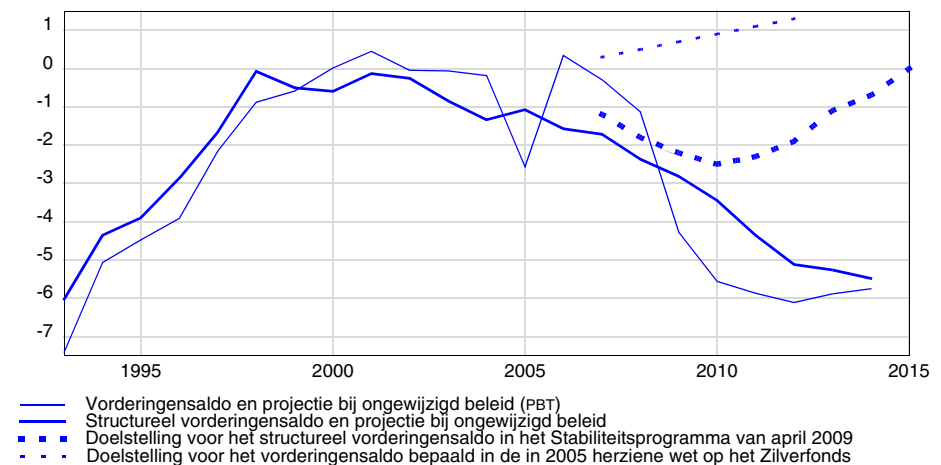
Figuur 23 toont de beoogde structurele begrotingskoers in het Stabiliteitsprogramma en ook het traject bij ongewijzigd beleid dat voortvloeit uit voorliggende projectie. Uit de figuur blijkt hoe radicaal de voorziene trendwijziging is. Het

1. Bijvoorbeeld, voor een economische groei van 2,3 %, zou de extra inspanning 1,0 % van het bbp bedragen, ofwel $0,5\% + 0,25\% + 0,8\% \times (2,3 - 2)$.

structureel saldo moet terug gebracht worden naar zijn niveau van het begin van de jaren 2000. Zonder koerswijziging zou het structureel tekort bij ongewijzigd beleid wegzinken naar een niveau vergelijkbaar met begin de jaren 90, dus vóór de periode van budgettaire consolidatie waardoor België kon toetreden tot de derde fase van EMU.

Sinds het begin van de jaren 2000 blijkt het structureel saldo immers gestaag achteruit te gaan. Tijdens de twee voorgaande regeerperiodes kon meestal een evenwicht worden behouden, dankzij een positieve cyclische component¹ (behalve in 2003) en dankzij eenmalige maatregelen (behalve in 2005 met de overname van de NMBS-schuld). De cyclische component wordt negatief in 2009, daalt nog verder in 2010 en verdwijnt nadien geleidelijk. Het structureel saldo is hierdoor tijdens de projectieperiode minder negatief dan het effectief saldo, maar benadert het wel op het einde van de periode.

FIGUUR 23 - Vorderingsaldo en doelstelling van het Stabiliteitsprogramma
(in procent van het bbp)

TABEL 23 - Vergelijking met het Stabiliteitsprogramma van april 2009
(in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vershil 2014- 2009
a. Doelstelling van structureel saldo in het Stabiliteitsprogramma	(-1,8)	(-2,2)	-2,5	-2,3	-1,9	-1,1	-0,7	0,0	1,5
b. Structureel vorderingsaldo bij ongewijzigd beleid	-2,4	-2,8	-3,4	-4,4	-5,1	-5,3	-5,5		-2,7
c. Verschil tussen het structureel vorderingsaldo bij ongewijzigd beleid en de doelstelling van het Stabiliteitsprogramma (a-b)	(0,6)	(0,6)	0,9	2,1	3,2	4,2	4,8		4,2
d. Voorziene inspanning in het Stabiliteitsprogramma			0,5	1,5	2,5	3,3	4,1	5,0	4,1
e. Herberekende inspanning rekening houdend met de economische groei van de projectie			0,5	1,6	2,6	3,5	4,4		4,4
p.m.: Verschil met de doelstelling van het saldo na aanpassing (b+e-a=e-c)	(-0,6)	(-0,6)	-0,4	-0,5	-0,6	-0,7	-0,4		

1. De neerwaartse herziening van het potentieel bbp in deze projectie leidt tot een opwaartse herziening van de output-gap van de laatste jaren, en bijgevolg ook de cyclische component. Over de periode 2000-2007 is de cyclische component elk jaar positief, behalve in 2003. In de voorgaande versie van de Vooruitzichten (mei 2008) bleek de cyclische component nog negatief in 2002, 2003 en 2005.

Over de periode 2010-2014 bedraagt de in het Stabiliteitsprogramma beoogde inspanning 4,1 % van het bbp (regel d van tabel 23). Herberekend op basis van de groeiparameters van de projectie, waarbij men de methode gedefinieerd in het Stabiliteitsprogramma toepast, zou de inspanning oplopen tot 4,4 % van het bbp (regel e). Een belangrijk deel van die 4,1 % of 4,4 % van het bbp (2,7 % van het bbp, regel b, laatste kolom van tabel 23) compenseert de verslechtering van het structureel saldo bij constant beleid over de periode 2010-2014. Het resterende deel (1,4 % of 1,7 % van het bbp, afhankelijk van het al dan niet herberekenen van de aanpassing) beantwoordt grosso modo aan de toename van het structureel saldo die het Stabiliteitsprogramma nastreeft voor die periode (+1,5 % van het bbp, regel a, laatste kolom). Uit een analyse van de evoluties kunnen we dus besluiten dat de inspanning die beoogd wordt in het Stabiliteitsprogramma aansluit bij zowel de nagestreefde doelstellingen als de evolutie van het structureel saldo bij toegewijzigd beleid die voortvloeit uit deze projectie.

In niveau daarentegen blijft er, na aanpassing, een verschil met het beoogde structureel saldo uit het Stabiliteitsprogramma (laatste regel van tabel 23). Dat verschil fluctueert van jaar tot jaar en bedraagt gemiddeld 0,5 % van het bbp. Het komt overeen met het niveauverschil van het structureel saldo op het vertrekjaar (2008-2009) in enerzijds het Stabiliteitsprogramma en anderzijds de projectie; een verschil dat voortvloeit uit een harraming van de output gap en van de cyclische component (in vergelijking met de cijfers in het Stabiliteitsprogramma, is de output gap hier hoger in 2008, gelet op de neerwaartse herziening van de potentiële bbp-groei)¹.

1. Merk op dat de herzieningen van het structureel saldo in niveau minder significant zijn dan uitgedrukt in verschil, ongeacht de grootte van de harramingen voor het potentieel bbp in niveau.

3. Overheidsschuld en rentelasten

Eind 2008 is de toename van de geconsolideerde brutoschuld¹ van de gezamenlijke overheid in procent van het bbp, voor 6,1 % van het bbp toe te schrijven aan overnames, herkapitalisaties en leningen aan financiële instellingen in 2008 (Fortis, Dexia, Ethias, KBC). Zonder die interventies zou de schuldgraad in 2008 verder licht gedaald zijn.

De cijfers in tabel 24 steunen op de technische hypothese dat die participaties, net als die van begin 2009 (tussenkomen van het Vlaams Gewest ten voordele van KBC), niet voor het einde van de projectieperiode vereffend zullen zijn. De impliciete rentevoet in tabel 24 is de verhouding tussen de betaalde rentelasten van het beschouwde jaar en de schuld op het einde van het voorgaande jaar; in 2008 en 2009 houdt die rentevoet niet correct rekening met het prioritair gebruik van kortetermijnleningen voor de financiering van participaties in financiële instellingen, die in de schuld op het einde van het jaar voordien nog niet voorkwamen.

In tegenstelling tot 2008 is de toename van de schuldgraad in 2009 vooral het gevolg van endogene factoren, temeer daar de technische hypothese wordt gehanteerd dat de leningen aan Fortis in de loop van het jaar worden terugbetaald voor 1,5 % van het bbp. De combinatie van een negatieve nominale bbp-groei en een negatief primair saldo leidt tot een nieuw sneeuwbaaleffect dat op middellange termijn blijft aanhouden door de verdere toename van het primair tekort.

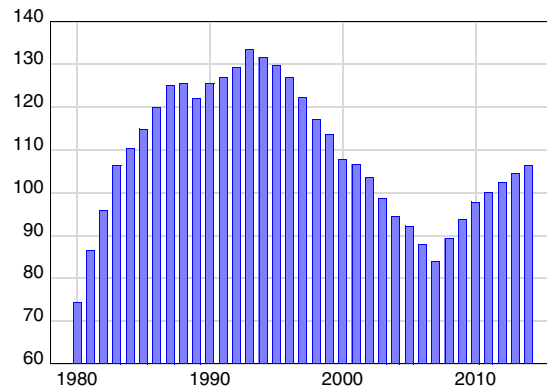
TABEL 24 - Schuld en rentelasten van de gezamenlijke overheid
(in procent van het bbp, tenzij anders vermeld)¹

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Geconsolideerde brutoschuld ¹	84,0	89,3	93,8	97,8	100,0	102,3	104,5	106,4
Impliciete rentevoet (in %)	4,6	4,6	4,1	4,1	4,1	4,2	4,3	4,4
Nominale bbp-groei (in %)	5,2	3,2	-1,0	1,7	4,1	4,1	3,9	4,0
Verandering in de schuldgraad	-3,9	5,4	4,4	4,1	2,1	2,3	2,2	1,9
Primair overschot (-)	-3,5	-2,6	0,6	1,8	2,1	2,1	1,7	1,4
Rente-groei-dynamiek	-0,5	1,1	4,7	2,3	0,0	0,2	0,4	0,4
Rentelasten	3,9	3,8	3,7	3,8	3,9	4,1	4,3	4,4
Bijdrage van de bbp-groei	-4,4	-2,6	0,9	-1,5	-3,9	-3,9	-3,8	-4,0
Tekort-schuldaanpassing	0,1	6,8	-0,8	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

1. Bron: Tot 2008 is de nominale schuld overgenomen uit het Verslag 2008 van de NBB.

1. De overheidsschuld is gedefinieerd volgens het Verdrag van Maastricht: het gaat om een bruto financiële schuld gemeten volgens zijn nominale waarde. De tekort-schuldaanpassing omvat het verschil tussen het saldo op kasbasis en het vorderingensaldo op transactiebasis van de nationale rekeningen, waarvan tevens de perimeter verschilt. Die aanpassing omvat daarenboven de netto-aankopen van financiële activa die niet verrekend worden in het vorderingensaldo, en de impact op de waarde van de schuld ten gevolge van wisselkoersverschillen, emissie- en terugkooppremies

FIGUUR 24 - Geconsolideerde brutoschuld van de gezamenlijke overheid (in procent van het bbp)

Op middellange termijn blijft de impliciete rentevoet op een historisch laag niveau en is amper hoger dan de bbp-groei (na 2010). Daaruit volgt dat het verhogend effect van de rentelasten op de schuldgraad nagenoeg wordt weggewerkt door het verlagend effect van de nominale groei van het bbp, noemer van de ratio (zie lijn 'rente-groei-dynamiek' in tabel 24). In dergelijke omstandigheden volstaat een zeer klein

primaair overschot – minder dan 0,5 % van het bbp – om het sneeuwbaaleffect ongedaan te maken en dus te zorgen voor een stabilisering van de schuldgraad in een periode van economisch herstel. Bij een negatief primair saldo stijgt de schuldgraad daarentegen voortdurend en bereikt zo tegen 2014 een niveau dat vergelijkbaar is met dat van eind 2001 (zie Figuur 24).

Tijdens de eerste twee regeerperiodes van dit millennium (2000-2007) heeft de daling van de rentelasten budgettaire ruimte vrijgemaakt van ongeveer 3,0 % van het bbp (of gemiddeld bijna 0,4 % van het bbp per jaar). Daardoor was het mogelijk om, globaal een begrotingsevenwicht te handhaven ondanks de substantiële vermindering van het primair overschot. Die daling van de rentelasten werd in de hand gewerkt door een daling van de impliciete rentevoet. Dat is nu niet meer het geval aangezien de mogelijkheden om oude leningen met hoge rentevoet te converteren uitgeput zijn. In 2010 komt er een einde aan de in 1991 begonnen periode van ononderbroken daling van de rentelasten: ze stijgen opnieuw sneller dan het bbp door de toename van de schuldgraad en de stijging van de impliciete rentevoet, die de evolutie van de marktrente met enige vertraging - eigen aan de structuur van de overheidsschuld - volgt. Over de periode 2010-2014 stijgen de rentelasten met 0,6 % van het bbp (of met 0,1 tot 0,2 % van het bbp per jaar).

B. Ontvangsten en primaire uitgaven van de overheid

1. Ontvangsten

De fiscale ontvangsten zijn gekoppeld aan de evolutie van de belastbare basis en behouden dus een zekere evenredigheid ten opzichte van het bbp, ook tijdens de periode van economische inkrimping (zie tabel 25).

Daling van de vennootschapsbelasting op korte termijn, toename van de heffingen op arbeid op middellange termijn

Niettemin ondergaan de ontvangsten de invloed van structureffecten. Over de periode 2008-2009 stijgt het aandeel van de loonsom aanzienlijk in procent van het bbp gelet op de bijzonder uitgesproken productiviteitscyclus als gevolg van de vertraagde aanpassing van de werkgelegenheid aan de economische achteruitgang. Daaruit volgt een aanzienlijke daling van de exploitatieoverschotten waardoor de vennootschapsbelasting¹ en de roerende voorheffing (op dividenden) dalen ten opzichte van het bbp, vooral in 2009.

TABEL 25 - Ontvangsten van de gezamenlijke overheid¹
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2014-2008
Ontvangsten	46,0	46,4	46,2	46,2	45,9	46,0	46,2	46,4	0,0
Fiscale en parafiscale ontvangsten	43,4	43,6	43,3	43,2	43,0	43,1	43,2	43,4	-0,2
Belasting op het inkomen van de gezinnen zonder roerende voorheffing	11,4	11,8	11,7	11,7	11,7	11,8	11,9	12,0	0,3
Sociale werkgeversbijdragen	8,3	8,4	8,6	8,5	8,4	8,4	8,5	8,5	0,1
Sociale bijdragen: overige	5,3	5,5	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	0,1
Roerende voorheffing gezinnen	0,6	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,0
Vennootschapsbelasting	3,6	3,3	2,8	2,9	3,1	3,2	3,2	3,2	-0,1
Btw	7,0	6,8	6,7	6,8	6,8	6,8	6,7	6,7	-0,2
Accijnzen	2,2	2,0	2,1	2,0	2,0	1,9	1,9	1,8	-0,2
Overige belastingen	5,0	5,0	5,0	4,9	4,9	4,8	4,8	4,8	-0,2
Effectisering van fiscale schuldvorderingen	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten	2,7	2,8	3,0	3,0	3,0	2,9	3,0	3,0	0,2
Verkoop van goederen en diensten	1,6	1,7	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7	0,0
Verkoop van activa	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0
Overdrachten	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,1
Inkomen uit vermogen	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,1

1. Zonder belastingen overgedragen aan de Europese Unie.

1. De daling van de vennootschapsbelasting in 2009 is deels te wijten aan een nieuwe raming van het aandeel van de vennootschappen in de opbrengst uit de roerende voorheffing die nog niet opgenomen werd in de cijfers van de overheidsrekeningen voor 2007.

Dat grondslageffect (verhoging van de belastbare basis in het bbp) draagt bij tot een toename van de heffingen op arbeid in 2008-2009 (personenbelasting en sociale bijdragen). De stijging van de personenbelasting is groter in 2008 aangezien de barema's worden geïndexeerd op basis van de groei van het indexcijfer van de consumptieprijzen van het voorgaande jaar. In 2009 heeft de vertraging van de inflatie, mutatis mutandis, een negatief effect op de groei van de ontvangsten (ondanks een gedeeltelijke vervroegde indexering van de barema's van de bedrijfsvoorheffing in oktober 2008). Bepaalde maatregelen remmen de toename van de personenbelasting op korte termijn af: de uitbreiding van maatregelen met fiscale aftrekbaarheid in 2008 en 2009, de verhoging van de belastingsvrije som in de loop van 2008 en de aftrekbare beroepskosten in 2009, de belastingvrijstelling voor bepaalde looninkomsten (de resultaatbonus vanaf 2008, de loonsverhoging in het kader van het interprofessioneel akkoord 2009-2010), de grotere Vlaamse korting, vooral in 2009, en de uitbreiding van de belastingverlaging voor gehuwde werklozen overeenkomstig het arrest van het Grondwettelijk Hof van april 2009 (impact op de incohiering van het aanslagjaar 2009).

Het aandeel van de loonsom in het bbp daalt gevoelig in 2010-2012 en stijgt daarna licht in 2013-2014. Dit profiel vloeit voort uit de evolutie van de werkgelegenheid en de loonvoeten (die worden verondersteld te evolueren zoals de loonkosten in de drie buurlanden). De personenbelasting blijft bijgevolg vrijwel stabiel tot 2012 en stijgt daarna licht. Het feit dat de progressieve baremaschalen enkel worden geïndexeerd op basis van de prijzen ondersteunt de ontvangsten: bij een reële groei van het inkomen per hoofd (d.w.z. een nominale groei die hoger is dan de inflatie) leidt dit tot een verhoging van de gemiddelde aanslagvoet bij ongewijzigd beleid.

De evolutie van de sociale bijdragen wordt, naast de impact van de schommelingen van het loonaandeel, bepaald door tegenstrijdige factoren. De uitbreiding van de werkbonus voor de lage lonen in het vierde kwartaal van 2008, de fiscale vrijstelling voor de loonsverhoging in het kader van het interprofessioneel akkoord 2009-2010, de verhoging van de forfaitaire werkgeversbijdragevermindering, vooral voor de lage lonen, en de vermindering van bepaalde specifieke bijdragen wegen op de ontvangsten. De maatregelen ten gunste van verscheidene doelgroepen daarentegen worden vanaf 2010 verminderd. Op macro-economisch vlak wordt het effect van zowel de impliciete progressiviteit van de sociale bijdragen, dat voortvloeit uit het forfaitair of degressief karakter van de bijdrageverminderingen, als van de modaliteiten van de werkbonus, tegengewerkt door de verschuivingen binnen de sectorale structuur van de economische activiteit, met name naar relatief minder belaste sectoren en werkgelegenheidscategorieën.

Merk op dat de belastbare basis van de personenbelasting en de sociale bijdragen eveneens de inkomsten van de zelfstandigen en de lonen van het overheidspersoneel omvat – beide gaan lichtjes achteruit ten opzichte van het bbp – en de vervangingsinkomens die daarentegen stijgen in procent van het bbp (maar relatief minder belast worden).

De lichte achteruitgang van het aandeel van de loonsom in 2010-2012 leidt tot een toename van het netto exploitatieoverschot. Die toename is des te groter omdat de afschrijvingen verminderen als gevolg van het investeringsdeficit tijdens de crisisperiode. Dat verklaart waarom de vennootschapsbelasting en de roerende voorheffing op dividenden sneller stijgen dan het bbp.

Trendmatige daling van de indirecte belastingen

De accijnzen, vooral op energie, gaan in 2008 fors achteruit als gevolg van het gedaalde energieverbruik, het omgekeerde kliksysteem op brandstoffen en de afschaffing van de Elia-taks. In 2009 wordt het positieve kliksysteem op brandstoffen opnieuw van kracht. De btw, die daalt ten opzichte van het bbp van 2008 als gevolg van de hogere btw-teruggaven die waarschijnlijk gekoppeld zijn aan een grotere voorraadvorming door de inkrimping van de activiteit, zou in 2009 nog verder dalen als gevolg van de tijdelijke verlaging van het btw-tarief voor de woningbouw. Bovendien wijzigt tijdens de crisisperiode de structuur van de consumptie ten nadele van sommige goederen die aan het normale tarief worden belast (uitrustingsgoederen) en ten gunste van minder belaste goederen (voedingswaren). Niettegenstaande in het begin van de periode de btw-aanslagbasis, die steunt op het beschikbaar gezinsinkomen, sneller stijgt dan het bbp, is dit verschil kleiner in 2009 doordat de stijging van de consumptieprijzen lager is dan die van de deflator van het bbp in 2009 (in tegenstelling tot 2008). In de ESER-rekeningen worden de eenmalige kosten in 2009 van de ruimere toepassing van de maandelijkse btw-teruggave in het kader van het relanceplan geneutraliseerd.

Op middellange termijn zouden de indirecte belastingen, vooral de accijnzen, minder snel stijgen dan het bbp. Die evolutie wordt verklaard door een inkrimping van het aandeel van de accijnsgebonden producten (brandstoffen, tabak) in procent van de consumptieve bestedingen, die op hun beurt licht dalen in procent van het bbp. Daarenboven, doordat de accijnzen niet prijsgebonden zijn, evolueren de ontvangsten in lijn met de aanslagbasis in volume en niet in waarde (met uitzondering van de ad valorem-accijnzen). De projectie houdt rekening met een stijging van het aandeel van de biobrandstoffen die iets minder belast worden dan de zuivere oliebrandstoffen. De belastingen op de productie omvatten de onroerende voorheffingen en hun opcentiemen die op middellange termijn een lichte achteruitgang kennen door de zwakke reële stijging van het kadastraal inkomen en in de veronderstelling dat de opcentiemen stabiel blijven.

De projectie van de fiscale en parafiscale ontvangsten houdt rekening met alle momenteel gekende maatregelen, zowel op federaal niveau (bijvoorbeeld de verhoging van de bijdrage van de energiesector van 250 tot 500 miljoen euro vanaf 2009), als op het niveau van de sociale zekerheid (vooral het opnieuw spijsen van het provisiefonds voor de geneesmiddelen met 100 miljoen euro in 2008) en op regionaal niveau (zoals de geleidelijke afschaffing van het kijkgeld in het Waals Gewest tegen 2012 en de eenmalige vrijstelling in 2009 van de provinciale opcentiemen op de onroerende voorheffing op materieel en outillage in het Vlaams Gewest). Er wordt verondersteld dat door de toegestane betalingsfaciliteiten inzake de doorstorting van de bedrijfsvoorheffing in het kader van het relanceplan, de ontvangsten kwartaalschommelingen ondergaan binnen het jaar 2009 zelf.

De niet-fiscale ontvangsten, uitgedrukt in procent van het bbp, stijgen lichtjes in 2009 en 2010 en daarna opnieuw in 2013. In 2009 omvat de verkoop van activa de verkoop van gebouwen zoals opgenomen in de begrotingen, ten bedrage van ongeveer 300 miljoen euro, hetzij meer dan in 2008. De projectie houdt rekening met de betaalde premies voor de staatswaarborg voor interbancaire kredieten en de risicovolle activa van Dexia en Fortis. Vanaf 2010 wordt een jaarlijks inkomen uit vermogen verondersteld, ter vergoeding van de participaties in de bankinstellingen eind 2008 en begin 2009, dat grosso modo overeenkomt met de bijbehorende rentelasten van ongeveer 550 miljoen euro. Vanaf 2013 omvatten de overdrachten de veronderstelde opbrengst van de deelname van België aan de derde fase van de Europese handel in emissierechten, voor ongeveer 350 miljoen euro.

2. Primaire uitgaven

In tegenstelling tot de ontvangsten die evenredig blijven ten opzichte van de belastbare basis en dus, in zekere mate, met de economische activiteit, zijn de uitgaven van de overheid ofwel conjunctuuronafhankelijk, ofwel nemen ze toe bij een vertraging van de economische activiteit (werkloosheidsuitkeringen en brugpensioenen volgen na enige tijd op de economische cyclus).

De stijging van de uitgavenratio tijdens de crisisperiode wordt niet gecompenseerd in de periode van economisch herstel.

Bijgevolg gaat de periode van laagconjunctuur 2008-2010 gepaard met een sterke stijging van de uitgavenratio ten opzichte van het bbp. Alle grote uitgavencategorieën ondergaan dat fenomeen (zie tabel 26), behalve bepaalde overdrachten aan de ondernemingen (gezien de uitzonderlijke terugbetalingen van belastingen in 2007 naar aanleiding van rechtsgeschillen met bepaalde vennootschappen, de daling van de aan de NMBS toegewezen middelen in 2008 en 2009 en de afwezigheid van stortingen aan de Vlaamse waterdistributiemaatschappijen in 2009). In 2008 zijn er ook diverse exogene factoren die zorgen voor een uitgavenstijging: de kleine risico's voor zelfstandigen die voortaan opgenomen zijn in de verplichte ziekteverzekering (permanent effect) en de traditionele overdrachten van betalingen aan het einde van het jaar die in 2008 sterk verminderd zijn, wat wijst op een versnelde vereffening van bepaalde kredieten (eenmalig effect).

Over de periode 2011-2014 is de economische groei sterker dan de potentiële economische groei, waardoor een lichte daling van de ratio van de primaire uitgaven mogelijk wordt, met uitzondering van de sociale uitgaven die sneller blijven stijgen dan het bbp. De daling van de overige primaire uitgaven volstaat echter niet om de stijging tijdens de crisisperiode te compenseren. Tegen 2014 zou de ratio van de totale primaire uitgaven dus ruimschoots boven het niveau van 2007 blijven. Het groeitempo van de uitgaven in de projectie is gebaseerd op meerjarenbegrotingen (voor bepaalde uitgaven van de federale overheid tot 2012) of waargenomen trends (gefedereerde overheden en de lagere overheid), of vloeit voort uit wetgevende parameters (zoals de welvaartaanpassingen van de vervangingsinkomens) en wordt, desgevallend, beïnvloed door niet-discretionaire factoren (bijvoorbeeld de invloed van de vergrijzing op de pensioenuitgaven).

Ook prijseffecten hebben de ratio van de primaire uitgaven beïnvloed. In 2008 hebben ze geleid tot een stijging van de ratio: zowel de evolutie van de kleinhandelsprijzen (die een invloed hebben op de prijzen voor de aankoop van goederen en diensten) als de indexering van de sociale uitkeringen en lonen en de prijsstijgingen in de gezondheidszorg waren hoger dan de groei van de bbp-deflator; die werd afgeremd door de verslechtering van de ruilvoet.

In 2009, zou dankzij de ruilvoetverbetering, de groei van de bbp-deflator ruim hoger zijn dan die van de kleinhandelsprijzen en de indexering van de sociale uitkeringen. Wat de lonen betreft doet de indexering, die met een bijkomende maand vertraging wordt toegepast, dat verschil teniet. De ratio van de gezondheidsuitgaven wordt opwaarts beïnvloed doordat de aanpassing van de barema's van de verstrekkers aan de hoge inflatie van 2008 eind 2008 gebeurt (met een vol jaareffect in 2009). In 2010 leiden de indexeringsmechanismen tot een stijging van de sociale uitkeringen en de lonen die minder sterk is dan de groei van de bbp-deflator. Op middellange termijn verdwijnen deze prijseffecten nagenoeg.

TABEL 26 - Primaire uitgaven van de gezamenlijke overheid
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2010-2007	Vershil 2014-2010
Primaire uitgaven	42,4	43,8	46,8	48,0	48,0	48,1	47,9	47,8	5,5	-0,2
Werkingskosten en investeringen	14,8	15,2	16,0	16,1	16,1	16,0	15,7	15,5	1,2	-0,6
Lonen	9,6	9,8	10,3	10,3	10,2	10,1	10,1	10,0	0,7	-0,4
Aankoop van goederen en diensten	3,5	3,7	3,9	4,0	3,9	3,9	3,9	3,9	0,4	-0,1
Investeringen	1,7	1,7	1,8	1,8	1,9	2,0	1,8	1,7	0,1	-0,1
Niet-sociale overdrachten	5,3	5,4	5,7	6,2	6,0	6,0	5,9	5,9	0,8	-0,3
Loonsubsidies	0,7	0,9	1,0	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	0,5	-0,1
Overige overdrachten aan ondernemingen	2,4	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	-0,1	-0,1
Niet-soc. overdr. aan gezinnen en izw's	1,2	1,2	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	0,2	-0,0
Overdrachten aan het buitenland	1,1	1,2	1,1	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	0,2	-0,1
Sociale uitgaven ¹	22,3	23,2	25,1	25,7	25,9	26,1	26,3	26,4	3,4	0,7

¹ Uitgaven die vallen onder de kosten van de vergrijzing volgens de SCvV.

De projectie van de lonen houdt rekening met de momenteel gekende sectorale akkoorden inzake loonherwaarderingen, met de loondrift en de werkgelegenheidsevolutie per bestuursniveau. De werkgelegenheid bij de overheid zou in mindere mate toenemen dan in het vorige decennium, vooral bij de gefedereerde overheden en de lagere overheid. De werkgelegenheid bij de federale overheid daalt in 2009-2011 conform het selectief vervangingsbeleid waartoe beslist werd tijdens de opmaak van de begroting 2009. Bij Landsverdediging zou de werkgelegenheid structureel verder afnemen.

De overheidsinvesteringen worden vooral beïnvloed door de electorale cyclus van de investeringen van de lagere overheid. De investeringen dalen tot 2008, maar kennen een heropleving in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012, gevolgd door een terugloop in 2013 en 2014.

De verhoging van de loonsubsidies in het begin van de periode is vooral het gevolg van de maatregelen beslist om het afsluiten van het interprofessioneel akkoord 2009-2010 te helpen bereiken: verhoging van de algemene vrijstelling van doorstorting van de bedrijfsvoorheffing om de concurrentiekracht te bevorderen en een uitbreiding van zulke vrijstelling voor nacht- en ploegenarbeid, overuren en onderzoek. Rekening houdend met de Sociale Maribel, de kostprijs van de dienstencheques en de regionale subsidies, zouden de totale loonsubsidies voortaan meer dan 1 % van het bbp bedragen, tegenover 0,2 % van het bbp in het begin van de jaren 2000. De stijging in 2009-2010 wordt beperkt door de impact van de crisis op de arbeidsmarkt.

De niet-sociale overdrachten aan de gezinnen omvatten in 2009 de fiscale regularisatie voor gehuwde en wettelijk samenwonende werklozen voor de aanslagjaren 2005 tot 2009 overeenkomstig het arrest van het Grondwettelijk Hof van april 2009 (los van het feit dat de vereffening van die regularisatie eventueel over verschillende jaren wordt gespreid). Er is geen rekening gehouden met eventuele terugbetalingen van vennootschapsbelasting naar aanleiding van het arrest van het Europees Hof van Justitie van februari 2009 over de verenigbaarheid van de Belgische DBI-regeling (definitief belaste inkomsten) en de Europese moeder-dochterrichtlijn.

De toename van de overdrachten aan het buitenland volgt uit het opnemen in de projectie van de regeerdoelstelling die de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking wil verhogen tot 0,7 % van het bbp tegen 2010.

KADER 6 - Loonmassa van de overheid

De nominale groei van de loonmassa van de overheid (zonder toegerekende bijdragen) hangt af van de evolutie van de prijsindexering van de lonen (a), de werkgelegenheid (b1), de loonherwaarderingen (b2.1) beslist in het kader van de sectorale akkoorden en de loondrift (b2.2).

De loonindexering gebeurt via een verhoging per schijf van 2 % van de maandelijkse loonindex die de stijging van de gezondheidsindex van de consumptieprijzen volgt¹.

De loondrift beantwoordt aan loonschommelingen die gekoppeld zijn aan de evolutie van het scholingsniveau en de wijzigingen in de leeftijdsstructuur van het personeel als gevolg van loonsverhogingen door automatische baremaverhogingen, anciënniteitspremies en bevorderingen.

TABEL 6a - Groei van de loonmassa van de overheid (a)
(in procent)

	2009	2010	Gemiddelde van de periode 2011-2014	Gemiddelde van de periode 1998-2008
Lonen	4,9	1,8	3,0	4,1
a. Gemiddelde prijsindex van de lonen	3,0	0,5	1,8	1,9
b. Lonen vóór prijsindexering	1,8	1,3	1,3	2,2
b1. Werkgelegenheid	0,1	0,1	0,4	1,0
- Federale overheid	-1,5	-2,0	-0,4	-0,4
Administratie	-1,1	-1,2	-0,4	-0,0
Defensie	-2,4	-3,9	-0,6	-1,2
- Gemeenschappen en gewesten	0,4	0,5	0,6	0,8
Administratie	0,7	0,7	0,7	1,3
Onderwijs	0,3	0,4	0,5	0,7
- Lagere overheid	0,6	0,6	0,7	1,9
Administratie	0,7	0,7	0,7	2,1
Onderwijs	0,3	0,4	0,5	1,3
- Sociale zekerheid	0,4	0,4	0,4	1,2
<i>(Werkgelegenheid in voltijds equivalenten)</i>	0,1	0,1	0,4	0,9
b2. Loondrift en loonherwaarderingen	1,7	1,2	0,8	1,3
b2.1. Loonherwaarderingen (sectorale akkoorden)	0,9	0,5	0,0	0,7
- Federale overheid	0,6	0,3	0,1	-
Administratie	0,6	0,1	0,0	-
Defensie	0,7	0,9	0,1	-
- Gemeenschappen en gewesten	1,2	0,6	0,1	-
- Lagere overheid	0,9	0,4	0,0	-
- Sociale zekerheid	0,4	0,0	0,0	-
b2.2. Loondrift	0,8	0,8	0,8	0,6
- Onderwijs en defensie	0,5	0,5	0,5	-
- Administratie zonder de federale overheid	1,0	1,0	1,0	-
- Federale Administratie	1,1	1,5	1,2	-
<i>p.m. Nominaal bbp</i>	-1,0	1,7	4,0	4,1

(a) Zonder overheidsbedrijven (TEC-STIB-De LIJN, RTBF-VRT-BRF, en Aquafin), loonsubsidies en vakbondpremies.

1. In de praktijk wordt het gemiddelde van de gezondheidsindex van de laatste 4 maanden vergeleken met een spilindex. Wanneer de gezondheidsindex de spilindex overschrijdt, stijgt de maandelijkse loonindex met 2 % in de tweede maand die volgt op de overschrijding.

Vervolg kader 6

De groei van de gemiddelde prijsindex van de lonen (3,0 %) is in 2009 veel hoger dan de inflatie, gemeten via het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (0,3 %), terwijl er in de loop van het jaar geen loonindexeringen plaatsvinden: de groei van de loonindexering in 2009 is volledig toe te schrijven aan de loonindexeringen in 2008 (februari, juni en oktober). In 2010 is de groei van deze index gematigd (0,5 %) doordat de lonen pas in september 2010 worden geïndexeerd.

De werkgelegenheid bij de federale overheid daalt aanzienlijk in de periode 2009-2011 door de toepassing van het selectief vervangingsbeleid waartoe beslist werd bij de opmaak van de begroting 2009. Dat beleid voorziet in een daling van het personeel van de federale en programmatorische administraties (FOD's en POD's), de bijzondere korpsen (vooral defensie, de federale politie en de burgerlijke rechtbanken) en de instellingen van openbaar nut (ION-behalve die van sociale zekerheid). Dat beleid zou moeten leiden tot een vermindering van de loonmassa met 1 % in 2009 en met 0,7 % in 2010 en 2011. Concreet betekent dit dat de laaggeschoolde ambtenaren die met pensioen gaan nog maar deels worden vervangen (vervanging van slechts een kwart van het personeel van niveau D en een derde van niveau C).

Het personeel van de federale administratie (zonder defensie) zou aldus afnemen met 3 700 personen tussen 2008 en 2011. De afname bij defensie (3 400 eenheden) houdt ook rekening met de structurele daling voorzien in het 'Stuurplan' van december 2003. Vanaf 2012 blijft het aantal arbeidsplaatsen bij defensie stabiel, gezien de beoogde doelstelling van 37 725 personeelsleden tegen 2015, reeds bereikt zou zijn.

De werkgelegenheid in het gemeenschapsonderwijs (inclusief het gesubsidieerd onderwijs van de lagere overheid) stijgt gestaag doordat de schoolbevolking volgens de huidige bevolkingsvooruitzichten toeneemt. De werkgelegenheid in de administratie van de gemeenschappen, gewesten en de lagere overheid stijgt eveneens en volgt zo een trend die de toenemende behoeften, tengevolge van de stijging van het aantal inwoners, weerspiegelt.

De loonherwaarderings die in aanmerking worden genomen, zijn die waartoe beslist werd in het kader van de sectorale akkoorden die momenteel per beleidsniveau ondertekend worden (inclusief gefedereerde entiteiten). Latere loonherwaarderings zijn niet uitgesloten, maar de gebruikte methodologie, gebaseerd op een scenario van ongewijzigd beleid, anticipeert hierop niet. De hoogste loonherwaarderings in 2009 worden opgetekend bij de Franse Gemeenschap (onderwijs en administratie) in het kader van het protocolakkoord van april 2004 (vooral de verhoging van het vakantiegeld tot 70 % van het maandelijks brutoloon, die reeds werd toegekend in het merendeel van de overige overheidsdiensten), en nadien in de administratie van de Vlaamse Gemeenschap naar aanleiding van het sectoraal akkoord 2008-2009 (baremaverhoging voor het volledige personeel). In 2010 zijn de relatief grote loonherwaarderings bij defensie, overeenkomstig het sectoraal akkoord 2008-2011 (onder meer de herziening van de weddeschalen en het pecuniair statuut), toe te schrijven aan de termijn van vier jaar die dit akkoord bestrijkt, terwijl veel van de momenteel ondertekende akkoorden een kortere periode (niet verder dan 2009) omvatten.

Tot slot, de vooruitzichten omtrent de loondrift, per type activiteit (administratie, onderwijs en defensie) zijn gebaseerd op de waargenomen trends of de projecties van de overheidsdiensten zelf. Merk op dat in de federale administratie de loondrift geleidelijk stijgt in 2009-2011 door het afnemend aandeel van minder gekwalificeerd personeel ten gevolge van de toepassing van het selectief vervangingsbeleid.

Bij ongewijzigd beleid overschrijdt de groei van de sociale uitgaven ruimschoots de economische groei, zelfs tijdens de herstelperiode.

De sociale uitgaven zijn de categorie van primaire uitgaven met het grootste groeiverschil ten opzichte van het bbp. Tabel 27 geeft in detail de evolutie van de uitgaven die vallen onder de kosten van de vergrijzing volgens de Studiecommissie voor de Vergrijzing. Al die uitgaven stijgen sneller dan het bbp in de periode met zwakke conjunctuur 2008-2010. De pensioen- en gezondheidsuitgaven nemen ook in de periode 2011-2014 toe, ondanks het feit dat de economische groei dan hoger is dan de potentiële groei.

De forse stijging van de werkloosheidsuitgaven in 2009 omvat een cyclische component die gekoppeld is aan de toestand op de arbeidsmarkt. Op middellange termijn wordt de daling van de uitgavenratio ten opzichte van het bbp beperkt door het feit dat de nettowerkgelegenheidscreatie na 2011 zich niet vertaalt in een gelijkwaardige vermindering van het aantal werklozen, gezien de toename van de beroepsbevolking.

TABEL 27 - Sociale uitgaven¹ van de gezamenlijke overheid
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2010-2007	Vershil 2014-2010
Sociale uitgaven	22,3	23,2	25,1	25,7	25,9	26,1	26,3	26,4	3,4	0,7
Pensioenen	8,7	9,0	9,6	9,8	9,9	10,0	10,2	10,3	1,1	0,5
Werknemersregeling	4,8	5,0	5,3	5,4	5,4	5,5	5,6	5,7	0,5	0,3
Zelfstandigenregeling	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,1	0,0
Overheid	3,2	3,3	3,5	3,6	3,6	3,7	3,7	3,8	0,4	0,1
Gezondheidszorg	6,9	7,3	8,1	8,3	8,3	8,4	8,5	8,6	1,3	0,4
Arbeidsongeschiktheid	1,2	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	0,2	0,0
Werkloosheid	1,9	1,9	2,3	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	0,4	-0,1
Brugpensioenen	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,1	-0,0
Kinderbijslag	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	0,1	-0,1
Overige sociale uitgaven	1,5	1,6	1,7	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	0,2	-0,0
p.m. Lonen van het onderwijzend personeel	3,8	3,9	4,1	4,1	4,1	4,0	4,0	4,0	0,3	-0,1

1. Uitgaven die vallen onder de kosten van de vergrijzing volgens de SCvV.

De projectie van de gezondheidsuitgaven gaat uit van de cijfers van de begroting voor 2009 waarin de kosten van een reeks nieuwe maatregelen vervat zijn. Op middellange termijn wordt er rekening gehouden met de gemiddelde eigen dynamiek van de voorbije 10 jaar en de specifieke effecten van de vergrijzing. De stijging die daaruit voortvloeit, is minder hoog dan die bij het volledig besteden van de begrotingsdoelstelling, die een reële groeionorm van 4,5 % per jaar veronderstelt zoals vastgelegd in de programmawet van 22 december 2003. De besteding van de begrotingsdoelstelling zou impliceren dat er elk jaar nieuwe initiatieven worden genomen, wat gelet op de huidige stand van de beslissingen, niet in aanmerking kan worden genomen in een projectie bij ongewijzigd beleid.

De pensioenuitgaven omvatten de toegekende welvaartaanpassingen beslist in het kader van de beschikbare enveloppes voor welvaartaanpassingen 2007-2008 (met inbegrip van hun dynamisch effect op middellange termijn) en 2009-2010, evenals de door de regering goedgekeurde aanvullende herwaarderingen. In 2009 wordt de stijging van de werknemerspensioenen afgeremd door de laatste verhoging van de pensioenleeftijd voor vrouwen met één jaar, zoals vastgelegd in de hervorming van 1997. Na 2010 omvat de projectie de 'beschikbare' enveloppes voor welvaartaanpassingen gedefinieerd overeenkomstig de letterlijke

toepassing van de bepalingen van het Generatiepact van 2005. De impact van die welvaartsbinding komt bovenop de weerslag van de vergrijzing van de baby-boomgeneratie waarvan de eerste gevolgen al duidelijk voelbaar zijn. De stijging van de overheidspensioenen is hoofdzakelijk het gevolg van het feit dat de personeelsleden die in de jaren 70 in grote getale werden aangeworven, de pensioenleeftijd bereiken.

Tabel 28 geeft de structuurverandering van de primaire uitgaven van de gezamenlijke overheid tussen 2002 en 2014¹. Op zo'n twaalf jaar tijd is die structuur aanzienlijk veranderd. De duidelijke stijging van het aandeel van de sociale uitgaven en de middelen ter ondersteuning van de arbeidsmarkt via loonsubsidies gaat gepaard met de vermindering van het aandeel van de werkingskosten van de overheid.

TABEL 28 - Primaire uitgaven van de gezamenlijke overheid
(in procent van het totaal)

	Verskil 2014-2002
Lonen	-2,8
Aankoop van goederen en diensten	-0,9
Investeringen	-0,7
Loonsubsidies	1,9
Overige overdrachten aan ondernemingen	0,0
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en izw's	0,4
Overdrachten aan het buitenland	0,2
Sociale uitgaven ¹	1,8

1. Uitgaven die vallen onder de kosten van de vergrijzing volgens SCvV.

Meer gedetailleerde gegevens en toelichtingen omtrent de primaire uitgaven van de deelsectoren van de overheid worden gegeven in deel C.

1. Wat overeenkomt met een cyclus van twee volledige gemeenteraadsverkiezingen.

C. Evolutie per deelsector van de overheid

1. Overzicht

Alle deelsectoren van de overheid worden getroffen door de economische crisis en noteren in 2009 een belangrijk tekort. Vooral het saldo van de sociale zekerheid laat een uitgesproken achteruitgang optekenen. Bij ongewijzigd beleid neemt het vorderingentekort van elk bestuursniveau verder toe tot 2011-2012. Vanaf 2013 is er een lichte ommekeer merkbaar, vooral door de lagere overheid (in de veronderstelling dat deze zijn investeringen terugschroeft na de verkiezingen). Niettemin situeert het vorderingentekort van de gezamenlijke overheid zich rond 6 % van het bbp, een niveau dat niet meer werd opgetekend sinds de recessie van 1993.

TABEL 29 - Aggregaten van de overheidsfinanciën per bestuursniveau
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2008-2002	Vershil 2014-2008
Vorderingensaldo	-0,3	-1,2	-4,3	-5,6	-5,9	-6,1	-5,9	-5,8	-1,1	-4,6
Entiteit I	-0,6	-1,1	-3,4	-4,0	-4,3	-4,4	-4,4	-4,3	-1,4	-3,2
Federale overheid	-1,1	-1,7	-2,5	-3,0	-3,2	-3,4	-3,4	-3,4	-1,4	-1,8
Sociale zekerheid	0,5	0,5	-0,8	-1,0	-1,1	-1,0	-1,0	-0,9	0,0	-1,4
Entiteit II	0,2	0,0	-1,0	-1,6	-1,7	-1,7	-1,5	-1,5	0,3	-1,4
Gemeenschappen en gewesten	0,3	0,0	-0,5	-1,1	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9	0,2	-0,9
Lagere overheid	-0,1	-0,1	-0,5	-0,5	-0,7	-0,8	-0,7	-0,6	0,2	-0,5
Geconsolideerde rentelasten, waarvan	3,9	3,8	3,7	3,8	3,9	4,1	4,3	4,4	-2,0	0,6
Federale overheid	3,7	3,6	3,6	3,5	3,5	3,7	3,8	3,8	-1,9	0,2
Geconsolideerd primair saldo	3,5	2,6	-0,6	-1,8	-2,1	-2,1	-1,7	-1,4	-3,1	-4,0
Federale overheid	2,6	1,9	1,0	0,6	0,3	0,3	0,4	0,4	-3,3	-1,5
Sociale zekerheid	0,5	0,4	-0,9	-1,1	-1,1	-1,0	-1,0	-0,9	0,0	-1,3
Gemeenschappen en gewesten	0,4	0,1	-0,4	-1,0	-0,7	-0,7	-0,6	-0,6	0,0	-0,7
Lagere overheid	0,1	0,1	-0,3	-0,3	-0,6	-0,7	-0,4	-0,3	0,1	-0,4

Op korte termijn is de stijging van het tekort toe te schrijven aan de verslechtering van het primair saldo, globaal en voor elke deelsector, maar vanaf 2011 neemt het gewicht van de rentelasten toe. Tussen 2012 en 2014 stijgen de rentelasten met 0,5 % van het bbp, waardoor de over die drie jaar gecumuleerde lichte verbetering van het primair saldo (0,7 % van het bbp) grotendeels wordt geneutraliseerd. De stijging van de rentelasten treft vooral de federale overheid, maar doet zich ook voor bij de andere deelsectoren, gelet op de accumulatie van tekorten op elk bestuursniveau.

In de laatste kolommen van bovenstaande tabel, wordt het aandeel van de rentelasten en van het primair saldo in de verslechtering van de overheidsfinanciën vergeleken met de voorbije zes jaar. Het primair saldo daalt weliswaar meer dan de laatste jaren (met 4,0 % van het bbp in plaats van met 3,1 % van het bbp), maar het voornaamste verschil is toe te schrijven aan de rentelasten. In de voorbije jaren compenseerde hun afname (met 2,0 % van het bbp) gedeeltelijk de

afbrokkeling van het primair saldo. Dat is in de projectieperiode niet langer het geval.

Een ander verschil met de voorbije zes jaar is dat de primaire saldi van alle deelsectoren van de overheid erop achteruitgaan tussen 2008 en 2014, terwijl de verslechtering van het globaal primair saldo vroeger enkel toe te schrijven was aan de federale overheid. Wel zou de afbrokkeling van het primair saldo van de federale overheid minder uitgesproken zijn dan in de periode 2002-2008.

Het primair saldo per bestuursniveau kan worden opgesplitst in het saldo van de overdrachten tussen de andere deelsectoren van de overheid (intern saldo) en het saldo van de overige verrichtingen (extern saldo, zie tabel 30).

TABEL 30 - Bijdrage van de deelsectoren tot de verandering van het primair saldo
(in procent van het bbp)

	Primair saldo		Saldo van de overdrachten tussen de deelsectoren van de overheid ^a (intern saldo)		Saldo van de verrichtingen met de overige agenten ^b (extern saldo)	
	Verskil 2008-2002	Verskil 2014-2008	Verskil 2008-2002	Verskil 2014-2008	Verskil 2008-2002	Verskil 2014-2008
Gezamenlijke overheid	-3,1	-4,0			-3,1	-4,0
Ontvangsten					-1,4	0,0
Primaire uitgaven					1,7	4,0
Federale overheid	-3,3	-1,5	-2,1	-0,9	-1,1	-0,7
Externe ontvangsten					-0,6	0,0
Finale primaire uitgaven ^c					0,6	0,7
Sociale zekerheid	0,0	-1,3	1,8	1,1	-1,8	-2,4
Externe ontvangsten					-0,6	0,2
Finale primaire uitgaven					1,2	2,6
Gewesten en gemeenschappen	0,0	-0,7	-0,2	-0,1	0,2	-0,6
Externe ontvangsten					0,2	-0,2
Finale primaire uitgaven ^c					0,0	0,4
Lagere overheid	0,1	-0,4	0,5	-0,1	-0,4	-0,4
Externe ontvangsten					-0,4	-0,1
Finale primaire uitgaven ^c					0,0	0,3

- a. Saldo van de overdrachten tussen de deelsectoren van de overheid. Het betreft zowel dotaties als toegewezen ontvangsten.
- b. Netto-overdrachten naar de overige sectoren (gezinnen, ondernemingen en buitenland), werkings- en investeringsuitgaven, verkoop van goederen en diensten, enz.
- c. De financiering van de pensioenen van vroegere ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten en van de lagere overheid zijn opgenomen in de finale primaire uitgaven van de federale overheid.

De verandering van het saldo van de overdrachten tussen deelsectoren is alleen voor de sociale zekerheid positief (met 1,1 % van het bbp), maar beperkter dan tijdens de periode 2002-2008 (1,8 % van het bbp). Het saldo van de interne overdrachten van de federale overheid daalt met 0,9 % van het bbp. Die bewegingen weerspiegelen vooral de verdere toename van de alternatieve financiering van de sociale zekerheid. Tevens zou de bijdrage van het saldo van de interne verrichtingen licht negatief worden voor de lagere overheid, na een positieve bijdrage in de vorige jaren.

Uit de saldi van de externe verrichtingen (derde deel van tabel 30) blijkt dat de verslechtering van het primair saldo van de gezamenlijke overheid voor 60 % toe te schrijven is aan de sociale zekerheid, voor 17 % aan de federale overheid en voor 15 % aan de gemeenschappen en gewesten. Het overige deel is toe te schrijven aan de lagere overheid.

De afname van het extern saldo van de sociale zekerheid (met 2,4 % van het bbp in 6 jaar) is uitsluitend het gevolg van de stijging van de primaire uitgaven (met 2,6 % van het bbp), terwijl de bijdragen nauwelijks toenemen. Bij de drie overige deelsectoren ligt de oorzaak eveneens vooral bij de primaire uitgaven, al dalen de externe ontvangsten van de gemeenschappen en gewesten ook nog met 0,2 % van het bbp (vanaf 2009 als gevolg van de verhoogde Vlaamse korting op de personenbelasting).

Alle bestuursniveaus dragen dus bij tot de verhoging van de primaire uitgaven van de gezamenlijke overheid, voor een totaal van 4,0 % van het bbp tussen 2008 en 2014.

De reële groeivoet van de primaire uitgaven van de gezamenlijke overheid zou gemiddeld 2,8 % per jaar (zie tabel 31) bedragen, of 0,2 % per jaar meer dan tijdens de voorbije zes jaar. Met uitzondering van de federale overheid, situeert de versnelling zich in alle deelsectoren en ze is bijzonder sterk voor de sociale zekerheid (3,5 % t.o.v. 3 % voordien).

TABEL 31 - Finale primaire uitgaven per deelsector
(reële groeivoet^a in procent)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Gemiddelde van de periode 2003-2008	Gemiddelde van de periode 2009-2014
Gezamenlijke overheid	1,9	5,4	2,5	2,6	2,5	1,8	2,0	2,6	2,8
Entiteit I	2,9	6,1	2,9	2,3	2,7	2,5	2,4	3,0	3,2
Federale overheid	2,5	4,3	4,1	0,7	2,3	1,7	1,9	3,0	2,5
Sociale zekerheid	3,1	7,0	2,4	3,0	2,9	2,9	2,6	3,0	3,5
Entiteit II	0,1	4,0	1,6	3,1	2,2	0,4	1,2	1,8	2,1
Gewesten en gemeenschappen	0,3	3,8	1,3	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	2,0
Lagere overheid	-0,2	4,3	2,0	5,2	2,8	-1,6	0,6	1,8	2,2

a Deflator: nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen.

Uit tabel 31 blijkt dat de reële groeivoet van de finale primaire uitgaven in 2009 een piek bereikt in alle deelsectoren, maar dit moet met het nodige voorbehoud worden geïnterpreteerd. De finale primaire uitgaven zijn hier gedefleerd met het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen, dat in 2009 nauwelijks toeneemt (0,3 %) in vergelijking met de indexeringen van de sociale uitkeringen en de overheidslonen, die in elke deelsector een belangrijk gewicht hebben. In 2008 en in 2010 is het verschil tussen de prijsindex en die indexeringen daarentegen positief. Dat is het gevolg van de toepassing van meerdere indexeringsformules die met vertraging zijn afgeleid uit de algemene prijsindex, en wanneer die laatste van jaar tot jaar sterk schommelt. Over een aantal jaren beschouwd, heffen de verschillen elkaar weliswaar op.

Het is evenwel duidelijk dat de reële groeivoet van de uitgaven voor elk bestuursniveau gemiddeld hoger is op korte termijn (2010 inbegrepen) dan vanaf 2011.

2. Federale overheid

Het tekort stijgt 5 jaar onafgebroken en stabiliseert zich nadien op 3,4 % van het bbp

Het vorderingstekort van de federale overheid stijgt van 1,1 % van het bbp in 2007 tot 3,4 % van het bbp in 2012 en blijft op dat niveau tot in 2014. Het tekort loopt vooral op tijdens de periode 2008-2010 (1,2 % van het bbp, waarvan 0,9 % alleen al in 2009).

TABEL 32 - Rekening van de federale overheid
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2014- 2008
1. Vorderingsaldo	-1,1	-1,7	-2,5	-3,0	-3,2	-3,4	-3,4	-3,4	-1,8
2. Rentelasten	3,7	3,6	3,6	3,5	3,5	3,7	3,8	3,8	0,2
3. Primair saldo	2,6	2,0	1,0	0,6	0,3	0,3	0,4	0,4	-1,6
A. Ontvangsten	14,3	14,1	13,7	13,7	13,2	13,0	13,1	13,0	-1,1
1. Fiscale ontvangsten (a-b)	12,6	12,3	11,8	11,7	11,3	11,2	11,2	11,1	-1,2
a. Geïnde ontvangsten	24,4	24,7	24,2	24,2	24,3	24,4	24,5	24,6	-0,1
b. Toegewezen ontvangsten	11,8	12,3	12,4	12,4	13,0	13,2	13,3	13,5	1,1
aan de sociale zekerheid	3,4	3,6	3,8	4,2	4,5	4,7	4,8	5,0	1,3
aan de gemeenschappen en gewesten	8,4	8,7	8,6	8,2	8,4	8,4	8,5	8,5	-0,2
2. Niet-fiscale ontvangsten	1,6	1,8	1,9	1,9	1,9	1,8	1,9	1,8	0,1
3. Overdrachten van de overheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
B. Primaire uitgaven	11,7	12,2	12,7	13,1	12,9	12,8	12,7	12,6	0,4
1. Finale primaire uitgaven ^a	8,8	9,1	9,6	10,0	9,8	9,8	9,8	9,7	0,7
2. Overdrachten aan de deelsectoren ^b	2,9	3,1	3,1	3,1	3,0	3,0	2,9	2,8	-0,3
Aan de sociale zekerheid	2,1	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	-0,2
Aan de gemeenschappen en gewesten	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,0
4. Verandering van het primair saldo door	-1,2	-0,6	-0,9	-0,5	-0,2	-0,1	0,1	0,0	-1,6
a. verrichtingen binnen de overheid (intern saldo: A3-A1b-B2)	0,0	-0,7	-0,1	-0,1	-0,4	-0,2	-0,1	-0,1	-0,9
Saldo van de overdrachten aan de sociale zekerheid	0,0	-0,4	-0,1	-0,4	-0,2	-0,2	-0,1	-0,1	-1,1
Saldo van de overdrachten aan de gemeenschappen en gewesten	0,0	-0,3	0,1	0,4	-0,2	0,0	0,0	0,0	0,2
b. overige verrichtingen (extern saldo: A1a+A2-B1)	-1,2	0,1	-0,9	-0,4	0,2	0,1	0,2	0,1	-0,7

a Met inbegrip van de financiering van de pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten en van het gesubsidieerd onderwijs van de lagere overheid.

b Zonder de financiering van de pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten en van het gesubsidieerd onderwijs van de lagere overheid.

Tot 2011 evolueert het vorderingensaldo van de federale overheid in lijn met de daling van het primair saldo. Vanaf 2012 wordt het vorderingensaldo aangetast door de rentelasten die opnieuw beginnen toenemen (+0,3 % van het bbp in drie jaar tijd).

Belangrijke en aanhoudende daling van het primair saldo...

De daling van het primair saldo tussen 2008 en 2014 (1,6 % van het bbp) is voor 0,9 % van het bbp te wijten aan de toegenomen participatie van de federale overheid in de financiering van de overige deelsectoren en voor 0,7 % van het bbp uit de verslechtering van het saldo van de overige verrichtingen (lijnen 4a en 4b in tabel 32).

...als gevolg van de alternatieve financiering van de sociale zekerheid die jaar na jaar toeneemt...

Na een belangrijke negatieve weerslag in 2008 (0,7 % van het bbp), blijft het saldo van de interne overdrachten tot 2014 elk jaar negatief bijdragen tot de evolutie van het primair saldo van de federale overheid, namelijk met 0,1 % van het bbp per jaar, behalve in 2011 wanneer de bijdrage -0,4 % van het bbp bedraagt. Die ontwikkeling omvat uiteenlopende evoluties, van de financiering van de sociale zekerheid enerzijds, en van de aan gemeenschappen en gewesten overgedragen middelen anderzijds. Die evoluties kunnen elkaar versterken (in 2008 en 2011) of elkaar gedeeltelijk opheffen (in 2009 en 2010).

De verslechtering van het saldo van de interne verrichtingen van de federale overheid tussen 2008 en 2014 is te wijten aan een toename van de netto-overdrachten aan de sociale zekerheid met 1,1 % van het bbp (zie punt C.3). Die stijging, die zich elk jaar voordoet, maar meer uitgesproken is in 2010 (0,4 % van het bbp), is het gevolg van de toename van de alternatieve financiering (1,3 % van het bbp) in combinatie met de uitholling van de dotaties aan de sociale zekerheid (-0,2 % van het bbp).

De netto-overdrachten aan de gemeenschappen en gewesten kennen slechts in het begin van de periode belangrijke verschuivingen als gevolg van de ontwikkeling van de overgedragen fiscale ontvangsten (tabel 32, lijn 3.A.1.b). Die verschuivingen heffen elkaar nagenoeg op over de periode 2008 tot 2011.

De middelen die krachtens de Bijzondere Financieringswet aan de gefedereerde entiteiten verschuldigd zijn, worden in hoofdzaak geïndexeerd op basis van de groei van het bbp in volume en die van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (NICP).¹ De aan de gefedereerde entiteiten overgedragen fiscale ontvangsten zouden dus vrijwel stabiel blijven in procent van het bbp indien twee voorwaarden vervuld zijn, namelijk dat de groei van de deflator van het bbp die van het NICP benadert en dat de effectieve groei van de prijzen en van het bbp niet te sterk afwijkt van de vooruitzichten die gebruikt werden bij de opmaak van de begrotingen.

De eerste voorwaarde werd noch in 2008, noch in 2009, vervuld. Gelet op de beweging van de ruilvoet ligt de groei van de deflator van het bbp in 2008 meer dan 2 procentpunt lager dan die van het NICP en ligt hij in 2009 2 procentpunt hoger. Alleen als gevolg daarvan nemen de aan de gemeenschappen en gewesten verschuldigde middelen in 2008 met 0,2 % van het bbp toe. Dat noemereffect verklaart op zich al een groot deel van de evolutie van de overgedragen middelen (uitgedrukt in procent van het bbp) in 2008 en 2009. Bovendien bleken de gebruikte parameters voor de berekening van de middelen voor 2008 kleiner te zijn dan de verwezenlijkingen, waardoor er extra middelen voor de gefedereerde entiteiten vrijkwamen. Sinds 1989 werd de correctie het jaar nadien doorgevoerd,

1. Voor bepaalde componenten van de middelen wordt de groei van het bbp niet of slechts voor 91 % verrekend, maar dat wordt grosso modo gecompenseerd door andere elementen zoals het in rekening brengen van een index (die sinds enkele jaren toeneemt) die de evolutie van de bevolking van minder dan 18 jaar weerspiegelt, of de middelen die als solidariteitstussenkomst gestort worden.

maar vorig jaar heeft de regering beslist die correctie het jaar zelf te doen waardoor de toegewezen bedragen in 2008 met 420 miljoen toenamen. In 2009, daarentegen, berust de berekening van de aan de gefedereerde entiteiten toe te wijzen middelen, die tijdens de begrotingscontrole van februari werd gemaakt, op parameters die duidelijk hoger zijn dan in deze projectie. Aangezien verondersteld wordt dat de – negatieve – correctie (die 760 miljoen bedraagt) het jaar nadien zal worden aangebracht, blijven de in 2009 toegewezen ontvangsten hoog in procent van het bbp, maar dalen ze sterk in 2010¹ (met 0,4 % van het bbp). Vanaf 2011 stemt de groei van de deflator van het bbp overeen met die van het NICP en wordt verondersteld dat de toegewezen bedragen overeenstemmen met de verschuldigde bedragen. Dat brengt de overgedragen middelen terug op hun ‘normale’ niveau (8,4 % van het bbp).

...en door de duidelijke achteruitgang van het saldo van de overige verrichtingen tijdens de jaren 2009 en 2010...

Over de periode 2009-2010 valt het saldo van de overige verrichtingen terug met 1,2 % van het bbp door de sterke stijging van de finale primaire uitgaven (0,9 % van het bbp), maar ook door de daling van de ontvangsten (0,3 % van het bbp).

De daling van de ontvangsten (tabel 32, lijn 3.A.1.a) is het gevolg van de terugval van de fiscale ontvangsten en in het bijzonder van de vennootschapsbelasting (0,5 % van het bbp in 2009, zie punt B.1 hierboven), die slechts in heel beperkte mate wordt gecompenseerd door de toename van de niet-fiscale ontvangsten.

De stijging van de niet-fiscale ontvangsten resulteert hoofdzakelijk uit de inkomsten die gegenereerd worden door de overheidsinterventies tijdens de financiële crisis van 2008, hetzij in de vorm van een vergoeding voor het verlenen van staatswaarborgen (geboekt als een verkoop van goederen en diensten, vanaf 2009), hetzij in de vorm van een vergoeding van kapitaal (geboekt als inkomen uit vermogen, hoofdzakelijk vanaf 2010). De niet-fiscale ontvangsten worden in 2009 evenwel gekenmerkt door uiteenlopende onderliggende evoluties. Hierbij gaat het meer bepaald over de daling van de verkoop van goederen en diensten ten gevolge van de afschaffing van de gebruiksheffing op spoorweginfrastructuur ten laste van de NMBS² waaraan een daling van de NMBS-toelage gekoppeld is (cf. infra), het herstel van de overdrachten aan het buitenland (ontvangsten uit accijnzen afkomstig van Luxemburg, nul in 2008) en de toename van de verkoop van gebouwen die, in tegenstelling tot de twee vorige punten, eenmalig is.

-
1. Indien de regering het vorig jaar genomen initiatief hernieuwt en het vermoedelijke saldo van de verschuldigde middelen voor 2009 vóór het einde van het jaar vereffent, zouden de toegewezen middelen in 2009 met ongeveer 0,2 % van het bbp dalen en die in 2010 evenveel stijgen.
 2. Naar aanleiding van de overname van de spoorwegactiva door Infrabel, in het kader van de reorganisatie van het Fonds voor Spoorweginfrastructuur (FIS I).

TABEL 33 - Finale primaire uitgaven van de federale overheid
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2014-2008
Totaal	8,8	9,1	9,6	10,0	9,8	9,8	9,8	9,7	0,7
1. Lonen	1,8	1,9	2,0	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8	-0,1
2. Intermediaire consumptie en bruto investeringen	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	-0,1
3. Overheidspensioenen ^a , waarvan	1,7	1,8	1,9	2,0	2,0	2,1	2,1	2,2	0,4
pensioenen van ambtenaren van de gemeenschappen en de gewesten	1,0	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	0,3
4. Overige sociale uitkeringen	1,6	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	0,1
5. Loonsubsidies	0,2	0,3	0,4	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,2
6. Diverse overdrachten aan gezinnen en izw's	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0
7. Subsidies en overdrachten aan de ondernemingen	1,1	1,0	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0
8. Bni-bijdrage	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	-0,1
9. Overige overdrachten aan het buitenland	0,4	0,4	0,4	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,2

a. Met inbegrip van de pensioenen van ambtenaren van de gemeenschappen en de gewesten en van het gesubsidieerd onderwijs van de lagere overheid.

Op korte termijn is de sterke stijging van de primaire uitgaven (tabel 33) uitgedrukt in procent van het bbp gedeeltelijk toe te schrijven aan de evolutie van het bbp zelf (een recessie in 2009 gevolgd door nauwelijks een toename in 2010). Die toename wordt eveneens beïnvloed door bepaalde eenmalige maatregelen waarvan de totale weerslag 200 miljoen bedraagt in elk van die twee jaren: de overige overdrachten aan de gezinnen worden met 400 miljoen verhoogd in 2009 (tussenkomen in de elektriciteitsfactuur van de gezinnen en fiscale regularisatie van gehuwde en wettelijk samenwonende werklozen als gevolg van een recente gerechtelijke beslissing) en een deel van de kapitaaldotatie aan de NMBS (200 miljoen) wordt verschoven van 2009 naar 2010. De stijging van de sociale uitkeringen is gedeeltelijk het gevolg van een gevoelige verhoging van de middelen voorzien in de begroting van 2009 voor sociale hulp inzake energie en voor de in-trestbonus voor 'groene' leningen waarvan de invloed (ongeveer 300 miljoen) hier verondersteld wordt structureel te zijn. De daling van de bovenvermelde toelagen aan de NMBS, vermindert de primaire uitgaven structureel met een gelijkaardig bedrag.

Los van die elementen, is de stijging van de finale primaire uitgaven tot 2010, zoals in de vorige editie van de vooruitzichten, hoofdzakelijk toe te schrijven aan drie uitgavencategorieën: de pensioenen, de loonsubsidies en de overdrachten aan het buitenland, die elk met 0,2 % van het bbp stijgen tussen 2008 en 2010. De stijging van de loonsubsidies weerspiegelt vooral de maatregelen die genomen werden in het kader van het interprofessioneel akkoord 2009-2010 (zie punt B.2). De toename van de overdrachten aan het buitenland, die zich vooral in 2010 situeert, is het gevolg van de overdrachten die plaatsvinden in het kader van ontwikkelingssamenwerking, die 0,5 % van het bbp bereiken in 2010. De regering heeft zich ertoe verbonden om vanaf 2010 0,7 % van het bbp aan ontwikkelingshulp te besteden. De projectie bij ongewijzigd beleid veronderstelt dat conform

de meerjarenprojecties die door de departementen werden opgesteld bij de opmaak van de begroting 2009¹, die doelstelling wordt bereikt².

...die tegen 2014 niet wordt gecompenseerd.

Vanaf 2011 is er elk jaar een lichte verbetering merkbaar van het saldo van de overige verrichtingen van de federale overheid (zie tabel 32, lijn 4b), maar het herstel van 2011 tot 2014 (0,6 % van het bbp) vertegenwoordigt slechts de helft van de daling in 2009 en 2010. Zowel de ontvangsten, die met 0,3 % van het bbp stijgen, als de finale primaire uitgaven, die met 0,3 % van het bbp dalen, dragen bij tot die evolutie.

De fiscale ontvangsten stijgen met 0,4 % van het bbp doordat de directe belastingen stijgen (zowel de personenbelasting als de vennootschapsbelasting), terwijl de indirecte belastingen dalen in procent van het bbp (zie punt B.1 hierboven). Wat de niet-fiscale ontvangsten betreft wordt rekening gehouden met een overdracht uit het buitenland vanaf 2013 (350 miljoen) in het kader van de deelname van België aan de Europese handel in emissierechten. Indien er geen nieuwe maatregelen genomen worden, brokkelen de niet-fiscale ontvangsten niettemin af in procent van het bbp (met 0,1 % van het bbp in vier jaar).

Binnen de finale primaire uitgaven stijgen enkel nog de overheidspensioenen na 2010 (met 0,2 % van het bbp tussen 2010 en 2014) onder invloed van de perequatie en vooral van de stijging van het aantal gepensioneerden. Indien er geen belangrijke nieuwe maatregelen genomen worden, nemen de overige uitgavencategorieën globaal genomen af met bijna 0,5 % van het bbp in vier jaar. Vooral de lonen en de aankoop van goederen en diensten dragen daartoe bij.

Rentelasten stijgen in procent van het bbp vanaf 2012.

Ondanks de gevoelige stijging van de brutoschuld van de federale overheid in het begin van de projectieperiode, dalen de rentelasten in procent van het bbp nog licht tot 2010. Ze stabiliseren zich in 2011, maar stijgen jaarlijks met 0,1 % van het bbp vanaf 2012.

Na een toename van 4,5 % van het bbp in 2008, stijgt de schuldgraad van de federale overheid met 3,9 % van het bbp tijdens de periode 2009-2010 en blijft hij nagenoeg stabiel vanaf 2011. In 2008 weerspiegelt de stijging van de schuldgraad de zeer hoge groei van de nominale schuld (8,5 %) door de ingrepen van de federale overheid ten voordele van de financiële sector. In 2009 is de toename van de schuldgraad vooral te wijten aan het effect van de recessie, hoewel de toename van de schuld beperkt blijft tot 1,4 % dankzij de terugbetaling van de leningen toegekend aan de financiële sector in 2008 (voor 1,5 % van het bbp). Vanaf 2010 schommelt de toename van de brutoschuld van de federale overheid, die verondersteld wordt enkel voort te vloeien uit de financiering van tekorten, tussen 3,5 en 4 % per jaar. Die toename overstijgt de nominale bbp-groei in 2010, maar sluit er nauw bij aan vanaf 2011.

-
1. Die (zoals elk jaar) de basis vormen voor bepaalde hypothesen i.v.m. de primaire uitgaven van de federale overheid in de middellangetermijnvooruitzichten. Zie: 'Verantwoordingen van de Algemene uitgavenbegroting 2009', Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, doc 52 1596/001 tot 005, 21 november 2008.
 2. Ontwikkelingshulp betreft ook andere uitgavencategorieën dan de overdrachten aan het buitenland, maar in mindere mate. De doelstelling is trouwens vastgelegd voor de gezamenlijke overheid, wat impliceert dat ook de gefedereerde entiteiten hierin betrokken zijn.

TABEL 34 - Rentelasten en brutoschuld van de federale overheid en rentevoeten
(in procent van het bbp, tenzij anders vermeld)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2010- 2008	Vershil 2014- 2010
Brutoschuld van de federale overheid	86,7	91,2	93,4	95,1	94,8	94,7	94,9	94,9	3,9	-0,1
Rente op de nieuwe leningen in euro (procent)										
a. Langetermijnrente	4,4	4,4	3,9	4,0	4,9	4,9	4,9	4,9	-0,3	0,8
b. Kortetermijnrente	3,9	3,7	0,7	0,5	1,2	2,3	3,0	3,3	-3,2	2,8
c. Gewogen rente ^a	4,3	4,3	3,5	3,5	4,4	4,6	4,7	4,7	-0,7	1,1
Impliciete voet op de rentedragende schuld (procent) ^b	4,8	4,7	4,2	4,2	4,2	4,4	4,5	4,6	-0,5	0,4
Rentelasten	3,7	3,6	3,6	3,5	3,5	3,7	3,8	3,8	-0,1	0,3

a. Gewogen volgens het aandeel van de schuld op lange termijn en op korte termijn in de rentedragende schuld in euro.

b. Verhouding tussen de rentelasten en de rentedragende brutoschuld van het jaar t-1.

De marktrente daalt sterk in 2009 en 2010 en laat een duidelijke toename optekenen vanaf 2011 (tabel 34). De daling van de kortetermijnrente (met 300 basispunten in 2009 en met 20 basispunten in 2010) is het meest uitgesproken, maar de daling van de lange rente (met 50 basispunten in 2009) is evenmin te verwaarlozen. Rekening houdend met de structuur van de schuld in euro in deze projectie (14 % op korte termijn in 2009 en 2010 en ongeveer 12 % vanaf 2011, tegenover 16 % in 2008) vermindert de gewogen rente op nieuwe leningen met meer dan 70 basispunten van 2008 tot 2010. De gewogen rente stijgt duidelijk in 2011 door de gezamenlijke invloed van de lange rente (die stijgt met 80 basispunten) en de korte rente (toename van 70 basispunten). Nadien stijgt ze nog lichtjes als gevolg van de stijging van de korte rente.

De rente die van toepassing is op nieuwe leningen (marginale rentevoet) heeft slechts geleidelijk een weerslag op de impliciete rente van de schuld (gemiddelde rentevoet), vooral wat de rentevoeten en de schuld op lange termijn betreft. Met een stabiele schuldgraad vanaf 2011, zou de stijging van de rentevoeten vanaf 2011 dus leiden tot een toename van de rentelasten in procent van het bbp in 2012 en de daaropvolgende jaren.

3. Sociale zekerheid

In tabel 35 zijn de ontvangsten en uitgaven van de sociale-verzekeringsinstelling¹, overeenkomstig het ESR concept, uitgedrukt in procent van het bbp.

TABEL 35 - Rekening van de sociale-verzekeringsinstellingen
(in procent van bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Verschil 2010- 2007	Verschil 2014- 2010
Primair saldo	0,5	0,5	-0,8	-1,0	-1,0	-0,9	-0,9	-0,8	-1,5	+0,2
Ontvangsten	19,2	20,0	20,3	20,7	20,8	21,0	21,1	21,3	+1,5	+0,6
1. Ontvangsten excl. overheidsoverdrachten	13,8	14,1	14,4	14,3	14,1	14,2	14,2	14,3	+0,5	+0,1
a. Eigen fiscale ontvangsten	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	+0,0	+0,0
b. Sociale premies	12,9	13,2	13,5	13,4	13,2	13,3	13,3	13,4	+0,5	+0,0
c. Overige niet-fiscale ontvangsten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	+0,0	+0,1
2. Overdrachten binnen de overheid	5,5	5,9	6,0	6,4	6,7	6,8	6,9	7,0	+1,0	+0,6
a. Alternatieve financiering	3,4	3,6	3,8	4,2	4,5	4,7	4,8	5,0	+0,8	+0,8
incl. bijkomend voor ziv-geneesk. zorgen		0,2	0,3	0,6	1,0	1,2	1,3	1,5	+0,6	+0,8
b. Rijkstoelagen	2,1	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	+0,1	-0,2
Primaire uitgaven	18,7	19,5	21,2	21,7	21,8	21,9	22,0	22,1	+3,0	+0,4
1. Finale primaire uitgaven	18,6	19,5	21,1	21,6	21,7	21,9	22,0	22,1	+3,0	+0,5
a. Rechtstreekse uitgaven	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	+0,1	-0,0
b. Overdrachten, waaronder	18,0	18,8	20,4	20,9	21,0	21,1	21,3	21,4	+2,9	+0,5
i) Sociale prestaties aan gezinnen ^a :	17,4	18,1	19,6	20,1	20,2	20,4	20,5	20,6	+2,8	+0,5
- geneeskundige zorgen	6,1	6,5	7,2	7,4	7,5	7,5	7,6	7,7	+1,3	+0,3
- pensioenen	5,7	5,9	6,3	6,4	6,5	6,6	6,7	6,8	+0,7	+0,4
- werkloosheid, brugpens., tijdskrediet, ...	2,3	2,3	2,7	2,9	2,9	2,8	2,8	2,7	+0,5	-0,1
- overige sz-uitkeringen	3,2	3,3	3,4	3,5	3,4	3,4	3,4	3,4	+0,3	-0,0
ii) Subsidies aan bedrijven	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	+0,2	-0,0
2. Overdrachten binnen de overheid	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	+0,0	-0,0
Rentelasten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	+0,0	+0,0
Vorderingensaldo	0,5	0,5	-0,8	-1,0	-1,1	-1,0	-1,0	-0,9	-1,6	+0,1
a. waarvan herwaardering van de sz-uitkeringen (vanaf 2011 overeenkomstig de 'beschikbare' enveloppes)	0,1	0,2	0,5	0,5	0,6	0,7	0,8	0,8	+0,5	+0,3

1. De ESR rekening sociale-verzekeringsinstellingen bevat naast de traditionele regelingen, het gemeenschappelijk pensioenstelsel en de specifieke regelingen voor kinderbijslag arbeidsongevallen en beroepsziekten voor personeelsleden van de provinciale en plaatselijke overheidsdiensten, de verrichtingen van de Dienst Overzeese Sociale Zekerheid, van de fondsen voor bestaanszekerheid en sluiting der ondernemingen, de verrichtingen in het kader van de Vlaamse zorgverzekering.

Tijdens de periode 2009-2010 ontstaat er een tekort dat oploopt tot 1 % van het bbp,...

Tijdens de periode 2008-2010 nemen de primaire uitgaven van de sociale zekerheid toe met 3 % van het bbp. Vooral door toedoen van het toenemend aantal werklozen verhogen de uitgaven voor werkloosheid, brugpensioenen en tijds-krediet met 0,5 % van het bbp. Bovendien zorgen de welvaartsenveloppes 2007-2008 en 2009-2010 (overeenkomstig de adviezen van de sociale partners) aangevuld met de sociale verbeteringen op initiatief van de regering, voor een toename van de socialezekerheidsuitkeringen, ook met 0,5 % van het bbp. Naast de toename van de loonsubsidies met 0,2 % van het bbp zijn de overige 1,8 % te wijten aan de socialezekerheidsprestaties die conjunctuurongevoelig zijn en die des te groter worden in procent van het bbp naarmate de economische groei verzwakt. Het overgrote deel van die 1,8 %, namelijk 1,1 % is te wijten aan de cyclische component. De uitbreiding van de verplichte verzekering voor geneeskundige zorgen met de kleine risico's voor zelfstandigen verklaart nog eens 0,2 %. De overige 0,5 % wijst op een structureel sneller groeien van de socialezekerheidsprestaties dan de potentiële groei van het bbp, namelijk met gemiddeld 0,17 % per jaar tijdens de periode 2008-2010.

... alhoewel de bijkomende middelen uit alternatieve financiering toenemen met 0,8 % van het bbp.

De ontvangsten nemen toe met 1,5 % van het bbp tijdens de periode 2008-2010, waarvan 0,8 % dankzij toenemende middelen uit alternatieve financiering: 0,2 % in de werknemersregeling en de regeling der zelfstandigen en 0,6 % in de regeling geneeskundige zorgen. Die 0,6 % bijkomende alternatieve financiering volgen uit het nieuw financieringsmechanisme van de ziekteverzekering (wet van 31 januari 2007, zie kader 7) dat een toename van de uitgaven voor geneeskundige zorgen met 4,5 % plus de gezondheidsindex financiert. Alhoewel die 4,5 %-norm sedert 2004 is ingevoerd, blijven de werkelijke uitgaven sindsdien gemiddeld lager uitvallen zodat het realiseren van overschotten binnen de regeling de komende jaren waarschijnlijk is. Gerealiseerde overschotten dienen overgeheveld te worden naar het Toekomstfonds voor geneeskundige verzorging dat in 2007 werd opgericht om toekomstige medische kosten van de vergrijzing op te vangen. Indien het overschot van 2010, namelijk 0,2 % van het bbp of 767 miljoen euro, werkelijk gereserveerd wordt binnen de regeling zullen de overige socialezekerheidsregelingen een kastekort in hun begroting boeken van 1,2 % van het bbp in 2010 (zie tabel 37), m.a.w. meer dan 4 miljard euro.

De toename van de sociale premies met 0,5 % van het bbp, tijdens de periode 2008-2009, is hoofdzakelijk te wijten aan het toenemend aandeel van de loonsom in het bbp tijdens de recessie. Want naast de hogere bijdragen van zelfstandigen (vanaf 2008 tengevolge van de integratie van de kleine risico's in de verplichte ziekteverzekering) verminderen sommige werkgeversbijdragevoeten in 2009 (voor Fondsen Sluiting Ondernemingen en voor betaald educatief verlof).

KADER 7 - Nieuw financieringssysteem van de ziekteverzekering, wet van 31 januari 2007

De regeling RIZIV - geneeskundige zorgen heeft in 2008 drie belangrijke wijzigingen ondergaan: de integratie van de kleine risico's in de verplichte ziekteverzekering van de zelfstandigen, de afschaffing van het onderscheid tussen de algemene regeling en die van de zelfstandigen en de invoering van een nieuw financieringsmechanisme van de uitgaven voor geneeskundige zorgen.

Vanaf 2008 zijn de uitgaven voor geneeskundige zorgen van de zelfstandigen, gefinancierd door het Globaal beheer - RSVZ, en de uitgaven voor geneeskundige zorgen van de werknemers en ambtenaren, gefinancierd door het Globaal beheer - RSZ, samengevoegd tot één gezamenlijke regeling. De financiering van die gezamenlijke regeling gebeurt voortaan door de respectievelijke globale beheren via twee afzonderlijke bedragen.

Het eerste bedrag, basisbedrag genoemd, is bedoeld om de financiering ten laste van de respectievelijke globale beheren te beperken tot de stijging van de door hen ontvangen effectieve inkomsten uit bijdragen tijdens de jaren T-1 en T-2, ongeacht de toename van de uitgaven.

Het tweede bedrag, bijkomend bedrag genoemd, wordt zodanig berekend dat het de begroting geneeskundige zorgen in evenwicht brengt, ervan uitgaande dat de uitgaven voor geneeskundige zorgen zouden toenemen volgens de begrotingsdoelstelling. Dit bijkomend bedrag is aldus gelijk aan het verschil tussen de uitgaven van het jaar - met de begrotingsdoelstelling die toeneemt met 4,5 % per jaar vermeerderd met de inflatie - en de som van de eigen ontvangsten van het RIZIV, de ontvangsten overeenkomstig de basisbedragen van de respectievelijke globale beheren van de RSZ en de RSVZ en vervolgens een bijkomend bedrag voor de financiering van de gemengde loopbanen.

Dat tweede bijkomend bedrag wordt gedekt door bijkomende alternatieve financiering die volgens een verdeelsleutel via de respectievelijke globale beheren verloopt.

Aanhoudende tekorten in de sociale zekerheid ondanks de economische heropleving op middellange termijn.

Alhoewel de ontvangsten tijdens de periode 2011-2014 toenemen met 0,6 % van het bbp - dankzij de bijkomende overdrachten van de overheid - verbetert het vorderingensaldo slechts met 0,1 % van het bbp. De sociale prestaties aan de gezinnen blijven toenemen met 0,5 % van het bbp, alhoewel het aandeel voor werkloosheid, bruggpensioenen en tijdskrediet vermindert met 0,1 % en de cyclische component de uitgaven in procent van het bbp reeds met 0,6 % zou verbeteren. Aldus, stijgen de conjunctuurongevoelige socialezekerheidsprestaties met 1,2 % t.o.v. het potentieel bbp: 0,3 % te wijten aan de herwaarderingen van de socialezekerheidsuitkeringen (overeenkomstig de wet van 23 december 2005, zie kader 8) en 0,9 % structurele toename of ruim 0,23 % per jaar. Vandaar dat de sociale zekerheid ook na 2010, bij gelijkblijvende wetgeving, een structureel tekort zal vertonen.

Overschotten bij het RIZIV-geneeskundige zorgen...

Vermits de wet van 31 januari 2007 de begrotingsdoelstelling, m.a.w. een reële toename van 4,5 %, financiert (zie kader 7) terwijl anderzijds het te verwachten effectieve gebruik van geneeskundige zorgen lager zal uitvallen, zorgt dit voor toenemende overschotten in de regeling. In deze simulatie zijn die overschotten gereserveerd in het Toekomstfonds voor geneeskundige verzorging en er wordt verondersteld dat de middelen van dit fonds worden belegd in effecten van de overheidsschuld en aldus bijdragen tot de vermindering van de schuld volgens de Maastricht-definitie.

...die matig uitvallen...

Rekening houdend met de belangrijke toename van de bijkomende alternatieve financiering, +0,8 % van het bbp tijdens de periode 2011-2014, blijft het overschot in de regeling toch matig: namelijk +0,3 % van het bbp, zie tabel 37. Eerst en vooral moet worden opgemerkt dat de overdrachten van het Globaal beheer RSZ en RSVZ in 2009 zijn toegenomen met 0,3 % van het bbp: het over te dragen basisbedrag in 2009 neemt toe overeenkomstig de stijging van de bijdragenopbrengsten van het jaar voordien (nl. 2008 t.o.v. 2007). In 2010 stijgen die overdrachten bijna niet (slechts 1 % meer dan de gezondheidsindex) zodat de bijkomende middelen uit alternatieve financiering het verschil met de 4,5 %-norm van de uitgaven financiert. Vanaf 2011 herneemt de economische groei terwijl de overdrachten van het Globaal beheer RSZ en RSVZ met een jaar vertraging die evolutie volgen waardoor ze 0,2 % van het bbp verliezen t.o.v. 2010. Aldus, van de bijkomende 0,8 % uit alternatieve financiering tijdens de periode 2011-2014 wordt 0,2 % gecompenseerd door die relatief verminderde overdrachten en 0,3 % door de toegenomen uitgaven voor geneeskundige zorgen.

...omdat de uitgaven voor geneeskundige zorgen toenemen met 0,3 % van het bbp over de periode 2011-2014.

In deze simulatie wordt er gerekend met het te verwachten effectieve gebruik van geneeskundige zorgen, voor het gedeelte dat betaald wordt door de sociale zekerheid. Onderstaande tabel 36 illustreert de gehanteerde hypothesen terzake, met op de eerste lijn de RIZIV-uitgaven voor geneeskundige zorgen in begrotings-terminen: de uitgavenposten overeenkomstig de definitie van de begrotingsdoelstelling vermeerderd met het gedeelte "bijkomende" kostprijs van het sociaal akkoord 2005-2009 (in de RIZIV-begroting opgeteld bij de "overige" uitgaven) alsook de inhaling in 2008 van achterstallige facturen van hospitalen (in de RIZIV-begroting opgeteld bij de "externe overdrachten").

TABEL 36 - Hypothesen inzake toename van de werkelijke uitgaven voor geneeskundige zorgen tegen constante prijzen
(in procent en gedeflatteerd met de gezondheidsindex)

	2008	2009	2010	2011	2012-2014
1. Overeenkomstig de definitie van de begrotingsdoelstelling met toevoeging van het gedeelte sociaal akkoord buiten de norm en incl. 73,7 miljoen euro inhaalbedragen ziekenhuizen in 2008 (excl. verpleegdagprijs in ziekenhuizen) ^a	3,4	7,7	2,8	3,6	3,4
2. Zoals in lijn 1 met toevoeging kleine risico's zelfstandigen	5,8	7,7	2,8	3,6	3,4
3. In ESR termen ^b , exclusief de kleine risico's voor zelfstandigen	3,2	8,2	2,6	3,4	3,4
4. In ESR termen, met toevoeging kleine risico's voor zelfstandigen	5,4	8,2	2,6	3,4	3,4
p.m. Reële toename van het bbp	1,2	-3,8	0,0	2,4	2,3

a. Het gaat hier over de te verwachten werkelijke uitgaven gedefinieerd met dezelfde inhoud als de begrotingsdoelstelling of 4,5 %-norm, waarin het gedeelte van de ligdagprijs dat voorheen ten laste was van FOD Volksgezondheid niet is opgeteld.

b. Om de uitgaven geneeskundige zorgen in ESR termen te bekomen worden alle uitgaven opgeteld, namelijk ook het ligdagprijsge-deelte dat wordt overgeheveld naar volksgezondheid, de uitgaven in de regeling der zeelieden, in het kader van de internationale verdragen, voor expertise, tabaksbestrijding, sociaal plan kiné enz.. Bovendien worden inhaalbedragen of uitgestelde facturen geboekt in het jaar dat de medische consumptie plaats heeft. Het gedeelte van het sociaal akkoord buiten de norm wordt in de ESR rekening geboekt als loonsubsidie aan de hospitalen (met name bedrijven in economische termen).

Het recentste cijfer voor 2008 brengt de uitgaven voor geneeskundige zorgen in begrotingstermen op 656 miljoen euro minder dan de begrotingsdoelstelling, hetgeen overeenkomt met een toename van 3,4 %, gedeflatteerd met de gezondheidsindex. De in 2008 veralgemeende verzekeringsuitbreiding met de kleine risico's voor de zelfstandigen verhoogt het toenamepercentage uiteindelijk tot 5,8 %.

Voor 2009 rekt de regering met een inhaaleffect: slechts 487 miljoen euro minder dan de begrotingsdoelstelling, die berekend is met toepassing van de 4,5 %-norm en 2,6 % inflatie. In deze vooruitzichten worden de geraamde uitgaven van de regering in nominale termen aangenomen, hetgeen het toenamepercentage op 7,7 % brengt, indien de nominale toename wordt gedeflatteerd met een gezondheidsindex die met 1,1 % zou toenemen i.p.v. 2,6 %. Die sterke toename zou voortvloeien uit een aantal nieuwe initiatieven gepland voor 2009 maar ook het op kruissnelheid komen van initiatieven die in de loop van 2008 zijn genomen. Bovendien zal de prijsdaling zich met een jaar vertraging laten voelen in de uitgaven voor geneeskundige zorgen wanneer de barema's van de zorgverstrekkers worden aangepast in het laatste kwartaal van 2009.

Vanaf 2010 veronderstellen we dat de uitgaven voor geneeskundige zorgen toenemen volgens een eigen dynamiek van 3,5 %, te vermeerderen met 0,1 % omwille van de invloed van de bevolkingstoename en te verminderen met 0,1 % als gevolg van de leeftijdssamenstelling van de bejaarde bevolking (dalend aandeel van 75 tot 84-jarigen in het totaal van de bevolking)¹. De invloed van het sociaal akkoord 2005-2009 bedraagt nog eens 0,2 % in 2010 en 0,1 % in 2011. En toch bedraagt de toename in 2010 slechts 2,8 % door toedoen van de vertraagde weerslag van de prijsdaling op de erelonen.

Aanhoudende tekorten in de werknemersregeling en de regeling der zelfstandigen...

In tegenstelling met het saldo in de regeling geneeskundige zorgen verslechteren de saldi in de overige regelingen met 0,2 % van het bbp over de periode 2011-2014, indien uitgedrukt in begrotingstermen zoals in volgende tabel 37.

TABEL 37 - De saldi van de sociale zekerheid in begrotingstermen
(in procent van bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2010- 2007	Vershil 2014- 2010
1. Saldo RIZIV - geneeskundige zorgen, waarin:	0,1	0,2	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	+0,2	+0,3
overdrachten v.h. globaal beheer RSZ en RSVZ	5,4	5,7	6,0	6,0	5,8	5,7	5,8	5,8	+0,6	-0,2
bijkomende alternatieve financiering	-	0,2	0,3	0,6	1,0	1,2	1,3	1,5	+0,6	+0,8
2. Saldo werknemersregeling excl. RIZIV-geneesk. zorgen	0,4	0,1	-0,9	-1,2	-1,3	-1,3	-1,3	-1,3	-1,5	-0,1
waarin a. besliste verhogingen SZ-uitkeringen ^a	0,1	0,2	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	+0,4	-0,0
b. beschikbaar voor welvaartsbinding vanaf 2011					0,1	0,1	0,2	0,3	-	+0,3
3. Saldo regeling zelfstandigen excl. RIZIV-gen. zorgen	0,1	0,1	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
waarvan besliste verhogingen ^a en beschikbaar voor welvaartsbinding vanaf 2011	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	+0,1	+0,0

a. De invloed van de pensioenbonus voor langer werken, die deel uitmaakt van het gevoerde werkgelegenheidsbeleid, niet meegerekend.

1. De invloed van de vergrijzing is berekend op basis van de geschatte relatie tussen de reële publieke gezondheidszorguitgaven en het reëel bbp, het aandeel van de 75 tot 84-jarigen in de bevolking en de werkloosheidsgraad over de periode 1981-2006; zie Peter Willemé - "Structurele determinanten van de publieke gezondheidszorguitgaven in België (1980-2007)", nota Federaal Planbureau 6892/PW/9876, mei 2009. Omdat deze relatie de samenhang tussen de variabelen op lange termijn weerspiegelt, is ze in de huidige omstandigheden minder geschikt om de uitgaven op middellange termijn te ramen. Immers, de positieve relatie tussen de langetermijnevolutie van de gezondheidszorguitgaven en die van het bbp zou maken dat die uitgaven tijdens de recessie zouden dalen. Zulke observatie is niet vastgesteld in het verleden. Meer nog, het is onwaarschijnlijk dat de effectieve uitgaven zouden dalen terwijl de overheid een toename van 4,5 % financiert. Om die redenen is er voor geopteerd de eigen dynamiek te ramen op basis van de gemiddelde groei van de reële uitgaven over de laatste 10 jaar, exclusief het effect van de vergrijzing.

Indien er mag aangenomen worden dat de ontvangsten in beide socialezekerheidsregelingen toenemen aan hetzelfde ritme dan het bbp moeten de oorzaken van het aanhoudend tekort gezocht worden bij de uitgaven. Daartoe zijn de reële groeipercentages van de socialezekerheidsuitkeringen in volgende tabel 38 opgenomen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de invloed van de welvaartsenveloppes - eventueel aangevuld met de sociale verbeteringen op initiatief van de regering - en de groeipercentages te wijten aan de interne dynamiek in elke regeling en in de belangrijkste SZ-takken per regeling.

Die interne dynamiek bestaat uit enerzijds de verandering van het aantal gerechtigden en vervolgens de toename van het gemiddeld bedrag door toedoen van de vernieuwing van de generaties met een recenter - dus hoger - berekend vervangingsinkomen, het recht op een toenemende pensioenbonus omdat gewerkt na 61 jarige leeftijd vanaf 2006, en de verandering in de gedragspatronen (volgend uit de toegenomen deelname van de vrouw op de arbeidsmarkt).

TABEL 38 - Toename van de socialezekerheidsuitkeringen tegen constante prijzen excl. RIZIV-geneeskundige zorgen
(in procent en gedeflatteerd met de index voor sociale prestaties)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1. Werknemersregeling, waarvan:	1,8	4,9	3,2	3,0	2,7	2,6	2,7
de welvaartsenveloppes en regeringsmaatregelen ^a	1,0	1,7	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
de interne dynamiek van de regeling	0,8	3,1	2,7	2,5	2,2	2,2	2,2
interne dynamiek van de werknemerspensioenen ^a	1,6	0,8	2,3	3,3	3,6	3,6	3,6
interne dynamiek invaliditeit voor werknemers	3,4	1,3	1,8	1,8	2,7	2,3	2,0
interne dynamiek kinderbijslag in de werknemersregeling	-0,2	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
interne dynamiek werkloosheid, brugpens., tijdskrediet	-3,2	11,0	6,1	1,9	0,0	-0,1	-0,1
2. Regeling der zelfstandigen, waarvan	5,8	2,5	2,2	2,2	2,6	2,6	2,6
de welvaartsenveloppes en regeringsmaatregelen ^a	4,5	4,3	1,8	0,8	0,7	0,7	0,7
de interne dynamiek van de regeling	1,3	-1,8	0,4	1,4	1,9	1,9	1,9
interne dynamiek van de zelfstandigenpensioenen ^a	0,4	-2,1	0,4	1,6	2,2	2,2	2,1
interne dynamiek ziekte en invaliditeit voor zelfstandigen	4,5	2,2	2,3	1,1	1,4	1,2	1,4
interne dynamiek kinderbijslag in de zelfstandigenregeling	3,7	-3,1	-1,0	-0,3	0,0	0,0	0,1
p.m. Reële toename van het bbp	1,2	-3,8	0,0	2,4	2,4	2,2	2,2
p.m. Reële toename van het potentieel bbp	1,7	1,2	1,2	1,3	1,3	1,5	1,6

a. De invloed van de pensioenbonus voor langer werken, die deel uitmaakt van het gevoerde werkgelegenheidsbeleid, niet meegerekend. Die invloed is vervat in de interne dynamiek van het pensioenbedrag.

...door toedoen van de sociale verbeteringen,...

Zowel in 2008 als in 2009 stijgen de socialezekerheidsprestaties sneller dan het bbp of het potentieel bbp, en dit in belangrijke mate door toedoen van de welvaartsenveloppes, aangevuld met de sociale verbeteringen beslist door de regering tijdens het regeerakkoord alsook bij de opmaak van de begroting 2009. Uitgezonderd de aangroei van het aantal werklozen is de interne dynamiek eerder gematigd, vooral in 2009, wanneer de wettelijke pensioenleeftijd van de vrouw wordt verhoogd van 64 tot 65 jaar, waardoor het aantal intredes vermindert.

Ook in 2010 en 2011 wordt de interne dynamiek van 2,7 respectievelijk 2,5 % in de werknemersregeling - te wijten aan de toename van het aantal werklozen, maar ook aan de toenemende invloed van de vergrijzing - aangedikt met telkens 0,5 % voor welvaartsaanpassingen. In de regeling der zelfstandigen waar de socialezekerheidsuitkeringen in volume toenemen met 2,2 % is meer dan de helft te wijten aan de welvaartsaanpassingen.

Een belangrijk deel van de besliste sociale verbeteringen tijdens de periode 2007-2009 (zie kader 9) hebben een structureel karakter - zoals de verhoging van sommige berekeningspercentages van vervangingsinkomens, de binding van de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen aan het minimumpensioen, de herhaaldelijke verhogingen van de minimumpensioenen - die de uitkering van zowel de huidige generatie als van toekomstige generaties doet toenemen. Vandaar dat de uitgaven voor "besliste herwaarderingen van de SZ-uitkeringen" in tabel 37 hun aandeel in het bbp bijna niet verminderen tijdens de periode 2011-2014.

Vanaf 2011 zijn de "beschikbare enveloppes voor welvaartsbinding" berekend overeenkomstig de letterlijke toepassing van de wet (zie kader 8) die de toename van de socialezekerheidsuitkeringen jaarlijks verhogen met respectievelijk 0,5 vervolgens 0,4 % in de werknemersregeling en 0,8 vervolgens 0,7 % in de regeling voor zelfstandigen.

KADER 8 - Financiële enveloppes bestemd voor welvaartsaanpassingen

De wet van 23 december 2005 betreffende het Generatiepact stelt het beginsel van binding van de sociale uitkeringen aan de algemene welvaartsevolutie, bovenop de automatische prijsaanpassingen. Om de twee jaar worden de sociale uitkeringen gekoppeld aan de welvaartsevolutie en dat volgens een procedure die gebeurt in twee stappen.

In een eerste fase stelt de wet hoe de beschikbare financiële enveloppe voor welvaartsbinding dient berekend te worden. Zij moet minimaal overeenstemmen met «*de som van volgende geraamde uitgaven in alle takken van de sociale zekerheid*» in de werknemersregeling en in de regeling der zelfstandigen:

- «*een jaarlijkse welvaartsaanpassing met 0,5 % van alle¹ inkomensvervangende uitkeringen, met uitzondering van de forfaitaire uitkeringen;*
- *een jaarlijkse welvaartsaanpassing van 1 % van alle forfaitaire uitkeringen;*
- *een jaarlijkse verhoging van 1,25 % van de grenzen in aanmerking genomen voor de berekening van de inkomensvervangende uitkeringen»;*

en in de regeling van de werknemerspensioenen:

- «*een jaarlijkse verhoging van 1,25 % van het minimumrecht per loopbaanjaar*».

Bovenstaande percentages zijn gedefinieerd in de wet zonder enige binding te maken met de loonevolutie.

In een tweede fase beslist de regering over de hoegrootheid en de regels volgens dewelke de enveloppe wordt verdeeld. Die beslissing wordt voorafgegaan door een gezamenlijk advies van de Nationale Arbeidsraad (NAR) en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), voor wat betreft de werknemersregeling, en een gezamenlijk advies van het Algemeen Beheerscomité voor het sociaal statuut der zelfstandigen en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, voor wat betreft de regeling der zelfstandigen. In deze fase beschikt de regering over een belangrijke vrijheid in de toewijzing van de enveloppe: «*de aanpassing kan een wijziging van een plafond, of inkomensdrempel of van een al dan niet minimale uitkering zijn. De nadere regels van de aanpassing kunnen in voorkomend geval, per regeling, per berekeningsplafond of per uitkering, binnen een regeling, of nog, per categorie van uitkeringsgerechtigde verschillen.*»

Tijdens het tweede semester 2008 heeft de regering beslist over de toewijzing van de tweejaarlijkse enveloppe 2009-2010. Al de maatregelen voorzien in die enveloppe zijn opgenomen in deze vooruitzichten. Voor de daarop volgende jaren (2011 tot en met 2014) zijn de socialezekerheidsuitkeringen gebonden aan de welvaart overeenkomstig de regels vermeld in de wet voor de 'berekening' van de enveloppe.

In de mate dat de regering vrij is de tweejaarlijkse welvaartsenveloppes 2011-2012 en 2013-2014 in meerdere of mindere mate toe te wijzen aan sommige socialezekerheidsuitkeringen of sommige categorieën van uitkeringsgerechtigden, telkens binnen de enveloppe gedefinieerd per regeling, kunnen de uitgaven in elke SZ-tak, per regeling, dan ook verschillen van die opgenomen in deze vooruitzichten, vermits de hier toegepaste welvaartsaanpassingen in elke SZ-tak overeenkomen met zijn bijdrage tot de berekening van de grootte van de enveloppe in de regeling, waartoe de betrokken tak behoort.

1. Inclusief de uitkeringen van nieuwe gerechtigden waarvan het vervangingsinkomen berekend is op basis van het verdiende loon van minder dan een jaar geleden.

... en daarenboven de toenemende uitgaven voor de vergrijzing.

Vanaf 2012 bedraagt de interne dynamiek 2,2 % in de werknemersregeling en 1,9 % in de regeling der zelfstandigen, dus amper minder dan de reële toename van het bbp, waardoor de sociale zekerheid haar saldo niet verbetert en zelfs uiterst kwetsbaar wordt aan elke economische verzwakking, wetende dat de potentiële economische groei lager is dan 2 %.

Het belangrijkste deel van die interne dynamiek is te wijten aan de werknemerspensioenen: 3,6 %, waarvan 2,3 % toename van het aantal gerechtigden en 1,3 % toename van het gemiddeld bedrag. In de pensioenregeling voor zelfstandigen bedraagt de interne dynamiek 2,2 %, waarvan de helft te wijten is aan de toename van de aantallen. In de invaliditeitsregeling voor werknemers daalt de interne dynamiek onder invloed van de aantallen, die mettertijd trager toenemen omdat een toenemend aantal invaliden pensioengerechtigd wordt.

Het Generatiepact bepaalt welvaartspercentages die losgekoppeld zijn van de macro-economische omstandigheden en aldus ook van de algemene welvaartsevolutie.

De aanhoudende sterkere groei van de socialezekerheidsuitgaven dan het bbp stelt de vraag naar de opportuniteit van toekomstige welvaartsaanpassingen. Die vraag is des meer aan de orde omdat de wet geen koppeling voorziet van de welvaartspercentages aan de loonevolutie, die meestal wordt gebruikt als barometer voor de algemene welvaartsevolutie. Tijdens de periode 2011-2014 zou het gemiddeld loon toenemen met 1,1 %; de percentages 0,5 %, 1 % en 1,25 % welvaartsaanpassingen voorzien in de wet van 23 december 2005 zouden in dat geval een relatief hoge enveloppe voor welvaartsaanpassingen ter beschikking stellen. Dit was trouwens ook het geval in het recente verleden.

De sociale uitkeringen hebben sedert enkele jaren een belangrijke inhaling gekend.

Tijdens de periode 2003-2006, met een eerste inhaling van de socialezekerheidsuitkeringen, opgevolgd door de systematische welvaartsbinding voorzien bij wet tijdens de periode 2007-2010, zijn sommige vervangingsinkomens sterker gestegen dan de reële loonevolutie die 4,6 % per hoofd bedroeg tijdens de periode 2001-2010. Rekening houdend met de beloofde verhogingen overeenkomstig de welvaartsenveloppe 2009-2010 en de recente beslissingen van de regering noteren we volgende welvaartsaanpassingen tijdens de periode 2003-2010:

- het minimumpensioen neemt toe met 10,8 % in de werknemersregeling en met ruim 35 % in de regeling voor zelfstandigen, terwijl de overige pensioenen een stijgende aanpassing met de leeftijd genieten, van 1,5 % voor de jongste generaties gaande tot 6 % voor de oudste generaties. Het minimumrecht gegarandeerd per loopbaanjaar is sedert oktober 2006 gestegen met 19 % en een volgende aanpassing van 3 % is beloofd vanaf juni 2009.
- de minimumuitkering ingeval van ziekte en invaliditeit zou toenemen met 16,5 % of 13 % in geval van de samenwonende. De belangrijkste verhoging dateert van 1.1.2007 toen die minima werden opgetrokken tot het niveau van het minimumpensioen (overeenkomstig een volledige loopbaan); nadien volgen de minima in de ziekte- en invaliditeitsverzekering het minimumpensioen. Ondertussen is het berekeningspercentage in geval van de alleenstaande invalide verhoogd van 45 % in 2000, 50 % in 2003, 53 % in 2008 en 55 % vanaf 2009.
- de ziekte- en invaliditeitsuitkering van de zelfstandige, een forfaitair bedrag, dat in 2000 nauwelijks hoger was dan het bestaansminimum, is sedert januari 2007 gekoppeld aan het minimumpensioen voor zelfstandigen en zelfs het minimumpensioen der werknemers in geval van stopzetting van bedrijfsactiviteiten.
- in de werkloosheidsverzekering zijn vooral de berekeningspercentages verhoogd terwijl de minima en forfaitaire bedragen verhogen met 4 %.

KADER 9 - Overzicht van de belangrijkste recente beslissingen inzake de sociale zekerheid

Verhoging van de socialezekerheidsuitkeringen

1. *Pensioenen*: Versoepeling van de toegelaten arbeid na de wettelijke pensioenleeftijd en ingeval van een overlevingspensioen, vermindering van de solidariteitsbijdrage voor de lagere pensioenen.

Toekenning vanaf 2007 van een pensioenbonus van 2 euro per gewerkte dag (voor tijdvakken ingegaan vanaf 1.1.2006) gepresteerd op de leeftijd van 62 jaar tot 65 jaar, zowel in de werknemers- als in de zelfstandigenregeling. De pensioenbonus wordt toegekend bovenop het eigenlijke pensioen eventueel minimumpensioen.

Bij de berekening van het werknemerspensioen verhoogt het minimumrecht per loopbaanjaar met 17 % op 1.10.2006, met 2 % op 1.9.2007 en met 3 % op 1.6.2009.

Versoepeling van de malus bij de pensioenberekening voor zelfstandigen: de malus op 60-jarige leeftijd blijft 25 %, wordt 18 i.p.v. 20 % op 61-jaar, 12 i.p.v. 15 % op 62 jaar, 7 i.p.v. 10 % op 63 jaar, 3 % i.p.v. 5 % op 64 jaar en wordt afgeschaft ingeval van een loopbaan van 43 jaar vanaf 1.1.2008 respectievelijk 42 jaar vanaf 1.1.2009.

Het minimumpensioen in de werknemersregeling verhoogt met 2 % op 1.9.2007, met 2 % op 1.7.2008 en met 3 % op 1.6.2009. In de regeling der zelfstandigen verhoogt het minimumpensioen met 2 % op 1.9.2007, met 30 euro per maand (beslist op de Ministerraad van Gembloux) op 1.12.2007, met 2 % op 1.7.2008, met 10 euro per maand op 1.10.2008, met 20 euro per maand op 1.5.2009 en met 3 % op 1.8.2009.

Zowel in de werknemers- als in de zelfstandigenregeling gebeurt de Welvaartsaanpassing in 2007 via een eenmalige welvaartsbonus in april voor de minimumpensioenen en de niet-minimumpensioenen ingegaan vóór 1 januari 1993 - 35 euro indien de loopbaan minstens 10 en minder dan 20 jaar bedraagt en 75 euro indien de loopbaan ten minste 20 jaar bedraagt - die vanaf 2009 geïntegreerd wordt in het pensioenbedrag. Tijdens de periode 2007-2010 ontvangen de pensioengerechtigden daarenboven een welvaartsverhoging met 4 % indien het pensioen is ingegaan vóór 1995, met 3,5 % indien het pensioen is ingegaan vanaf 1995 tot en met 2004 en met 1,5 % indien het pensioen is ingegaan vanaf 2005 tot en met 2007.

2. *RIZIV-uitkeringen*:

- op 1.1.2007: verhoging loongrens met 1 %, verhoging minima werknemersregeling tot het niveau van het minimumpensioen voor werknemers, gelijkstelling van de uitkering voor primaire ongeschiktheid en invaliditeit in de zelfstandigenregeling met het minimumpensioen voor zelfstandigen en zelfs met het minimumpensioen voor werknemers ingeval van invaliditeit met stopzetting van bedrijfsactiviteiten. Vervolgens volgen die minima dezelfde verhogingen als het minimumpensioen waaraan ze gekoppeld zijn (zie hierboven);
- 12 euro tegemoetkoming voor hulp van derden (werknemers en zelfstandigen) vanaf 1.1.2007;
- verhoging berekeningspercentage (werknemersregeling) voor alleenstaanden tot 53 % i.p.v. 50 % op 1.1.2008 en tot 60 % gedurende het eerste jaar vanaf 1.1.2009;
- verhoging minimumuitkering voor niet-regelmatige werknemers op 1.4.2007 en op 1.1.2008 telkens met 2 %;
- welvaartsaanpassingen in de werknemersregeling tijdens de periode 2007-2010: 3,5 % indien de uitkering is ingegaan vóór 1995, 2,8 % indien de uitkering is ingegaan vanaf 1995 tot en met 2004 en met 0,8 % indien de uitkering is ingegaan vanaf 2005 tot en met 2007.

3. *Werkloosheidsuitkeringen*: op 1.1.2007 verhoging van de loongrens met 1 % en vervolgens op 1.1.2009 met een bedrag dat daalt met de werkloosheidsduur, verhoging van de wachtuitkering voor alleenstaanden ouder dan 21 jaar met 2 % op 1.4.2007, verhoging van de minima en de forfaitaire bedragen (uitgezonderd loopbaanonderbreking en tijdskrediet) met 2 % op 1.1.2008 en met 2 % op 1.9.2009, verhoging van de berekeningspercentages tot 53 % (i.p.v. 50 % tijdens de 2^e periode) voor alleenstaande werklozen op 1.1.2008 en tot 55 % op 1.5.2009, verhoging berekeningspercentage tot 58 % (i.p.v. 55 % tijdens de 1^e periode) voor samenwonende werklozen op 1.1.2008 en tot 60 % op 1.1.2009, anciënniteitstoeslag vanaf 56 jaar i.p.v. 58 jaar op 1.1.2009, verhoging van de berekeningspercentages voor tijdelijke werkloosheid op 1.1.2009: 75 % voor gezinshoofd en alleenstaande (i.p.v. 65 %) en 70 % voor samenwonenden (i.p.v. 60 %).

4. *Kinderbijslag*: een schoolpremie vanaf 2006, behoud gedurende 2 jaar (i.p.v. 6 m.) van de verhoogde bijslag bij werkhervatting (1.1.2007), verhoging bijslag 1ste kind in de zelfstandigenregeling (1.4.2008 en 1.1.2009), kindergeld voor alleenstaande ouders +20 euro per maand vanaf 1.6.2007 verhoogd op 1.10.2008, uitbreiding van de jaarlijkse leeftijdsbijslag tot de leeftijdsgroepen 0-5 jaar en 18-24 jaar (1.7.2008) met de geleidelijke verhoging van het bedrag voor de leeftijdsgroep 18-24 jaar (tot in 2012), uitbreiding toeslag gehandicapte kinderen.

5. *Beroepsziekten en arbeidsongevallen*: welvaartsaanpassingen, telkens met 2 %, vanaf 1.9.2007 van de minima en van de niet-minimumuitkeringen die minstens 20 jaar geleden zijn ingegaan, en vanaf 1.9.2008 van de niet-minimumuitkeringen ingegaan 15-20 jaar geleden en ingegaan 6 jaar geleden. Toewijzing van de enveloppe voor 2009-2010: minima en forfaits ingegaan 6j-15j geleden +2 % en anderen +0,8 % op 1.9.2009 en +2 % indien 6j geleden ingegaan op 1.9.2010.

6. *Alle vervangingsinkomens*: overeenkomstig het Generatiepact vanaf 2011, zie kader 8.

Vervolg kader 9**Ontvangsten**

Vroegere inning van de bijdragen op het gewone vakantiegeld bij het einde van de arbeidsovereenkomst (2007), vermindering van de bijdrage aan het Fonds voor sluiting ondernemingen (2009) en voor het betaald educatief verlof (2009). Zie hoofdst. IV afd. B.1 voor meer uitleg.

Verhoging vanaf 1.1.2008 van de zelfstandigenbijdragen ter financiering van de kleine risico's geneeskundige zorgen.

De wet van 31.1.2007 die een nieuw financieringsmechanisme van de uitgaven voor geneeskundige zorgen invoert.

4. Gemeenschappen en gewesten

*Aanzienlijk
begrotingstekort vanaf 2009
mede door de economische
crisis.*

De gemeenschappen en gewesten, die sinds 2004 onafgebroken een begrotingsoverschot realiseerden, zien in 2008 hun vorderingensaldo verminderen met 0,3 % van het bbp, waardoor hun gezamenlijke rekening nog slechts een begrotingsevenwicht vertoont. Mede door de economische crisis ontstaat er vanaf 2009 een begrotingstekort dat oploopt tot -1,1 % van het bbp in 2010. Op middellange termijn stabiliseert het tekort zich op -0,9 % van het bbp.

Het aanhoudend begrotingstekort in de projectieperiode wordt veroorzaakt door zowel een sterke achteruitgang van het primair saldo met 0,7 % van het bbp als een toename van de rentelasten met 0,2 % (zie tabel 39). De rentelasten nemen toe in procent van het bbp vanaf 2010, door een opstoot van de schuldgraad, ten gevolge van de financiering van de opeenvolgende budgettaire tekorten bovenop de impact van de kapitaalinjecties¹ van de gewesten in verschillende financiële instellingen eind 2008 en begin 2009. De gevoelige terugloop van het primair saldo concentreert zich in de crisisperiode 2009-2010; het saldo daalt dan met 1,1 % van het bbp. Door de verslechterde macro-economische context nemen de primaire uitgaven toe met 0,5 % van het bbp (het 'noemereffect'). De ontvangsten verminderen met 0,6 % van het bbp; een daling die vooral te wijten is aan de toegewezen fiscale ontvangsten, wiens evolutie bepaald wordt door de corrigerende mechanismen van de Bijzondere Financieringswet.

1. In 2008 werd er door de gewesten twee miljard kapitaal geïnjecteerd in Dexia en Ethias. Hiervan werd 1 miljard gefinancierd door achtergestelde leningen aangegaan door het Waals en Brussels Gewest. De kapitaalinjectie van het Vlaams Gewest werd volledig gefinancierd door eigen middelen (Toekomstfonds en kasmiddelen). In 2009 investeert Vlaanderen 2 miljard in KBC, wat volledig wordt gefinancierd door een lening. De totale rentelast door de kapitaalinjecties bedraagt ongeveer 100 miljoen euro vanaf 2009.

TABEL 39 - Rekening van de gemeenschappen en gewesten
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2010- 2008	Vershil 2014- 2010
Primair saldo	0,4	0,1	-0,4	-0,9	-0,7	-0,7	-0,6	-0,5	-1,1	0,4
Ontvangsten, waaronder	12,0	12,2	12,0	11,6	11,8	11,8	11,8	11,8	-0,6	0,2
Eigen fiscale ontvangsten	2,3	2,3	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	2,1	-0,2	-0,0
Toegewezen fiscale ontvangsten	8,4	8,7	8,6	8,2	8,4	8,4	8,5	8,5	-0,4	0,3
uit de personenbelasting	4,7	4,8	4,8	4,6	4,7	4,7	4,7	4,7	-0,3	0,1
uit btw	3,7	3,8	3,8	3,7	3,8	3,8	3,8	3,8	-0,2	0,2
Niet fiscale ontvangsten	0,9	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,1	-0,0
Overdrachten binnen de overheid ^a	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,0	-0,0
Primaire uitgaven	11,6	12,1	12,4	12,6	12,5	12,5	12,4	12,4	0,5	-0,2
Primaire finale uitgaven, waaronder	9,2	9,3	9,8	9,9	9,9	9,8	9,7	9,7	0,6	-0,2
Lonen	4,2	4,2	4,5	4,5	4,4	4,4	4,4	4,3	0,2	-0,2
Aankoop van goederen en diensten	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	0,1	-0,0
Investerings	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,0	-0,1
Overdrachten aan gezinnen en izw's ^a	1,8	1,9	2,0	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	0,2	0,0
Overdrachten aan bedrijven	1,0	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,0	-0,0
Overdrachten binnen de overheid, waaronder	2,4	2,8	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	-0,1	0,0
Overdrachten aan de lagere overheid	2,4	2,7	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	-0,0	0,0
Overdrachten aan de sociale-verzekerings- instellingen	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,0
Rentelasten	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,0	0,2
Vorderingensaldo	0,3	0,0	-0,5	-1,1	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9	-1,1	0,2

a. De pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten zijn niet inbegrepen; ze worden verrekend bij de finale uitgaven van de federale overheid.

Teruglopende ontvangsten in de periode 2009-2010.

De door de Bijzondere Financieringswet toegewezen middelen nemen af in de periode 2009-2010. Deze daling is gedeeltelijk toe te schrijven aan de corrigerende mechanismen van die Financieringswet (zie ook deel C.2). Het tekort aan toegekende fiscale ontvangsten in 2008, door een onderschatting van de inflatie, zou normalerwijze moeten gecompenseerd worden in 2009. De overheid besliste om deze bijpassing reeds eind 2008 te doen. De middelen voor 2009, vastgelegd tijdens de begrotingscontrole, werden berekend op basis van een economische groei die beduidend hoger is dan de weerhouden groei in deze projectie. In 2010 zal hierdoor een negatieve correctie uitgevoerd moeten worden.

Ook de eigen fiscale inkomsten kennen een achteruitgang in de periode 2009-2010, die vooral toe te schrijven is aan de forfaitaire vermindering op de personenbelasting¹ in Vlaanderen die dan volledig op kruissnelheid is, en in mindere mate aan de afschaffing van het kijkgeld² en de progressieve ontmanteling van het kijkgeld³ door het Waals Gewest.

1. De bijkomende budgettaire impact bedraagt ongeveer 500 miljoen euro in 2009.
2. Het gaat hier om 23 miljoen euro minder inkomsten uit luistergeld.
3. De totale afschaffing van het kijkgeld is voorzien tegen 2012, d.i. een jaarlijkse minderontvangst van gemiddeld 30 miljoen euro.

De niet-fiscale ontvangsten daarentegen nemen lichtjes toe met 0,1 % van het bbp, doordat de inkomsten uit vermogen toenemen dankzij de dividenden die vanaf 2010 zouden voortvloeien uit de gewestelijke kapitaalparticipaties in Dexia, Ethias en KBC van eind 2008 en begin 2009.

Gevoelige stijging van de uitgaven op korte termijn.

De evolutie van de primaire uitgaven in 2008 en 2009 is gebaseerd op een onderlinge vergelijking van opeenvolgende begrotingen van gemeenschappen en gewesten¹. Er is ook rekening gehouden met de gewestelijke relanceplannen. Hierbij moet opgemerkt worden dat van de aangekondigde anti-crisismaatregelen er reeds een aantal impliciet opgenomen zijn in de begrotingen, zoals ondermeer de dakisolatiepremies en de uitbreiding van de sociale huisvestingsinfrastructuur. Daarnaast zijn er ook maatregelen zonder onmiddellijk effect op de uitgavengroei zoals de investeringen in de schoolinfrastructuur van de Vlaamse en Franse Gemeenschap en in de wegeninfrastructuur door het Waals Gewest, die gebeuren via Publieke en Private Samenwerking (PPS). De bijkomende budgettaire impact van de relanceplannen op de uitgaven blijft hierdoor vrij beperkt. In tabel 40 wordt naast de geobserveerde reële groei in de periode 2000-2007 de gemiddelde groei van de uitgaven op korte en middellange termijn weergegeven.

De sterke uitgavengroei van 3,1 % in 2008 is voornamelijk te wijten aan de toename van de overdrachten binnen de overheid door enerzijds een kapitaaldotatie van 200 miljoen euro aan het Zorgfonds waardoor de overdrachten aan de sociale-verzekeringsinstellingen fors toenemen. Anderzijds kennen de overdrachten aan de lagere overheid een forse groei tengevolge van de schuldovername van de gemeenten (627 miljoen) door het Vlaamse Gewest en de compensatie van de afschaffing van de Eliaheffing² evenals de vooruitbetaling voor 2009 ervan. De terugslag hiervan in 2009, met name een sterke daling van de overdrachten, wordt enigszins afgezwakt door het toekennen van een éénmalige subsidie van 40 miljoen euro door het Vlaams Gewest ter compensatie van de vrijstelling van de provinciale opcentiemen op onroerende voorheffing op materiaal en outillage³ en een subsidie door het Waals gewest aan de gemeenten ten belope van 20 miljoen ter compensatie van de lagere dividenden (van de Gemeentelijke Holding) tengevolge van de financiële crisis.

-
1. De cijfers voor het 2008 zijn gebaseerd op een vergelijking van de aangepaste begrotingen 2008 en 2007 van het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest, het Brussels Gewest en de Franse Gemeenschap. Voor het jaar 2009 vormt een vergelijking van de respectievelijke initiële begrotingen 2009 en 2008 het uitgangspunt.
 2. Het gaat hier om een compensatie van 83 miljoen euro die jaarlijks wordt toegekend aan de gemeenten vanaf 2008. In 2008 werd hieraan een extra-dotatie van 25 miljoen euro toegevoegd. Voor 2009 bedroeg die extra-toelage 40 miljoen; maar werd vervroegd in 2008 uitbetaald samen met de jaarlijkse recurrente compensatie.
 3. De vrijstelling geldt alleen voor 2009. Vanaf 2009 wordt er bovendien ook nog een jaarlijkse compensatie van 15 miljoen door Vlaanderen aan gemeenten en provincies toegekend voor de afbouw van de onroerende voorheffing voor vervangingsinvesteringen inzake materiaal en outillage, zoals voorzien in het Lokaal Pact.

TABEL 40 - Uitgaven van de gemeenschappen en gewesten in reële termen^a
(groeivoeten in procent)

	2008	2009	Gemiddelde van de periode 2010-2014	Gemiddelde van de periode 2000-2007
Uitgaven	3,1	1,2	1,8	2,5
Finale primaire uitgaven	0,3	3,8	1,6	2,7
Waaronder:				
Lonen	0,3	4,0	1,2	1,8
Aankoop van goederen en diensten	2,5	4,8	1,7	4,7
Investerings	1,8	1,5	-0,4	-0,6
Overdrachten aan gezinnen en izw's	2,5	7,3	2,7	4,8
Overdrachten aan bedrijven	-8,9	-5,0	3,1	2,8
Overdrachten binnen de overheid	13,7	-7,2	2,4	1,9

a. Deflator: nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen.

De overdrachten aan bedrijven lopen terug in 2009, net zoals in 2008, tengevolge van de fluctuaties in de subsidies aan de Vlaamse drinkwatermaatschappijen (toegekend sinds de herorganisatie van de watersector in Vlaanderen eind 2004). In 2008 gaat het om de terugslag van de extra-dotatie van 302 miljoen euro die in 2007 aan deze maatschappijen werd toegekend. De daling in 2009 is het gevolg van de vooruitbetaling in 2008 van de jaarlijkse werkingssubsidie¹ voor 2009.

In 2009 zijn het dus voornamelijk de lonen, de aankoop van goederen en diensten en de overdrachten aan gezinnen en izw's die bijdragen tot de groei van de uitgaven. De overdrachten aan de gezinnen en izw's groeien het sterkst. Hierbij gaat het enerzijds om meeruitgaven voor wetenschappelijk onderzoek, studietoelagen en gehandicapten- en gezinszorg zowel in Vlaanderen als Wallonië. Anderzijds vloeien er ook beduidend meer middelen naar sociale huisvesting en renovatie- en isolatiepremies in de drie gewesten. De toename van lonen en de aankoop van goederen en diensten situeert zich vooral binnen de onderwijssector, waar de globale werkingsenveloppes een belangrijke groei kennen.

Trendmatige daling van de uitgaven in procent van het bbp op middellange termijn.

De vooruitzichten voor de periode 2010-2014 berusten op de hypothese van ongewijzigd beleid waarbij voor de meeste uitgaven de geobserveerde trend van het verleden (periode 2000-2007), gecorrigeerd voor niet-recurrente maatregelen², wordt doorgetrokken naar de toekomst. Wat de vooruitzichten voor de lonen betreft verwijzen we naar kader 6. De belangrijkste toewijsbare maatregelen uit de meerjarenbegrotingen zijn eveneens in rekening gebracht.

In vergelijking tot de geobserveerde periode 2000-2007, groeien de uitgaven minder sterk op middellange termijn. Hun jaarlijkse gemiddelde groei bedraagt dan 1,8 % in vergelijking tot 2,5 % in het verleden. De tweede helft van de projectie-

1. De toekende werkingssubsidie bedraagt zo 202 miljoen euro in 2008 en nul in 2009. Vanaf 2010 wordt op basis van de meerjarenbegroting van het Vlaams Gewest verondersteld dat de werkingssubsidie gemiddeld 200 miljoen euro per jaar bedraagt.
2. Naast de correctie voor niet-recurrente maatregelen, wordt er ook een correctie toegepast voor de uitgaven die gekenmerkt worden door een vrij extreme groei; hun evolutie wordt in de projectie afhankelijk gesteld van de prijzen of de gemiddelde groei van de totale primaire finale uitgaven. Dit verklaart sommige afwijkingen tussen de geobserveerde groei in de periode 2000-2007 en de gemiddelde groei op middellange termijn in tabel 40.

periode wordt dan ook gekenmerkt door een geleidelijke daling van de primaire uitgaven met 0,2 % van het bbp.

De daling van de uitgaven uit zich enerzijds in een vermindering van de lonen met 0,1 % van het bbp. Die daling is inherent aan de gebruikte methodologie, die niet anticipeert op toekomstige sectoriële akkoorden. Anderzijds dalen ook de investeringen met 0,1 % van het bbp; hun trendmatige groei is lager dan de bbp-groei.

5. Lagere overheid

De rekening van de lagere overheid vertoont een begrotingstekort tijdens de volledige projectieperiode: het beperkt tekort van 0,1 % van het bbp in 2008, neemt toe tot 0,5 % in 2009 en 2010 en loopt verder op tot 0,8 % van het bbp in 2012, waarna het terugvalt tot 0,6 % in 2014.

TABEL 41 - Rekening van de lagere overheid
(in procent van het bbp)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vershil 2010- 2008	Vershil 2014- 2010
Vorderingensaldo	-0,1	-0,1	-0,5	-0,5	-0,7	-0,8	-0,7	-0,6	-0,4	-0,1
Rentelasten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,0	0,1
Primair saldo	0,1	0,1	-0,3	-0,3	-0,6	-0,6	-0,4	-0,3	-0,4	-0,0
Ontvangsten	6,0	6,1	6,0	6,2	6,1	6,0	6,0	6,0	0,0	-0,2
Fiscale ontvangsten	2,3	2,0	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	2,0	0,1	-0,1
Opcentiemen personenbelasting	0,9	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,1	-0,0
Opcentiemen onroerende voorheffing	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	0,0	-0,1
Overige	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,0	-0,0
Niet-fiscale ontvangsten	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,0	-0,0
Overdrachten binnen de overheid ^a , waaronder:	2,9	3,3	3,1	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	-0,0	-0,0
Overdrachten van de federale overheid	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,0	-0,0
Overdrachten van de gemeenschap- pen en gewesten	2,4	2,7	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	-0,0	0,0
- Lopende overdrachten	2,2	2,3	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	0,1	0,0
- Kapitaaloverdrachten	0,2	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,2	-0,0
Primaire uitgaven	6,0	6,0	6,4	6,5	6,7	6,7	6,4	6,3	0,5	-0,2
Investeringen	0,8	0,7	0,8	0,8	1,0	1,1	0,9	0,8	0,1	-0,1
Overige primaire uitgaven	5,2	5,3	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	0,4	-0,1
- Werkingskosten	4,1	4,2	4,5	4,6	4,5	4,5	4,5	4,5	0,3	-0,0
Lonen	3,2	3,3	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	0,2	-0,1
Aankoop van goederen en diensten	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	0,1	0,0
- Lopende overdrachten ^a	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	-0,0
- Kapitaaloverdrachten buiten de investeringen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	-0,0

a. De pensioenen van ambtenaren van het gesubsidieerd onderwijs van de lagere overheid zijn niet inbegrepen; ze worden verrekend bij de finale uitgaven van de federale overheid.

In 2008 blijft het vorderingensaldo op het niveau van 2007 dankzij de overdrachten van de gewesten (de overname van de schuld van de Vlaamse gemeenten door het Vlaams Gewest en de compensatie van de Elia-taks) die de daling van de fiscale ontvangsten (door de weerslag die de opcentiemen op de personenbelasting ondervinden als gevolg van de versnelde incohiering van 2007 en de afschaffing van de Elia-taks) hebben beperkt.

In 2009 wordt de achteruitgang van het vorderingensaldo (-0,4 % van het bbp) vooreerst verklaard door de toename van de uitgaven (+0,3 % van het bbp) als gevolg van een noemereffect dat gekoppeld is aan de economische recessie. Daarna dalen de ontvangsten (-0,1 % van het bbp) als gevolg van de afnemende overdrachten van de gewesten¹ (de weerslag van de overname van de schuld van de Vlaamse gemeenten).

In 2010 wordt de toename (+0,1 % van het bbp) van de uitgaven voor werkingskosten (lonen en aankoop van goederen en diensten) en investeringen gecompenseerd door de toename van de overdrachten van de gemeenschappen en gewesten. Merk op dat in 2010, de aggregaten wiens evolutie niet gekoppeld is aan het bbp, toch blijken toe te nemen in procent van het bbp, gelet op de lage groei van dat jaar.

Tussen 2011 en 2014 zijn de schommelingen van het primair saldo en het vorderingensaldo vooral het gevolg van de investeringen die een electorale cyclus volgen: een sterke toename in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 (+0,2 % van het bbp in 2011) en een aanzienlijke daling na de verkiezingen (-0,2 % van het bbp in 2013).

De projectie op middellange termijn wordt ook gekenmerkt door een daling van enerzijds de lonen en anderzijds de fiscale ontvangsten. De lonen dalen (-0,1 % van het bbp) in de veronderstelling van een meer gematigde toename van de werkgelegenheid dan tijdens het laatste decennium (groei van gemiddeld 0,7 % per jaar tegenover 1,9 % tijdens de periode 1998-2008). Daarnaast worden de opcentiemen op de onroerende voorheffing, als gevolg van de geringe groei van het kadastraal inkomen, gekenmerkt door een trendmatige daling (-0,1 % van het bbp), dit in de veronderstelling van stabiele aanslagvoeten bij gelijkblijvend beleid. Het primair saldo bereikt zo in 2014 opnieuw het niveau van 2010.

Toch verslechtert het vorderingensaldo doordat de rentelasten op de schuld geleidelijk toenemen (+0,1 % van het bbp).

1. Zie ook deel C.4, Gemeenschappen en gewesten.

Energieverbruik en broeikasgasemissies

Binnen een context van een wereldwijde economische terugval in het begin van de projectieperiode en mede dankzij het gevoerde klimaatbeleid, zou België zijn doelstelling zoals bepaald in het Protocol van Kyoto kunnen behalen. Die doelstelling impliceert een daling van de emissies met 7,5 % in de periode 2008-2012 tegenover 1990, wat overeenstemt met een niveau van gemiddeld 134,8 miljoen ton (Mt) CO₂-equivalenten. Volgens het scenario dat weerhouden werd, zou het niveau van de broeikasgasemissies gemiddeld 125,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen voor de periode 2008-2012 en dus gemiddeld 9,1 Mt CO₂-equivalenten per jaar onder de vooropgestelde doelstelling liggen. In 2014 zouden ze zelfs 13,3 % onder het niveau van 1990 dalen.

Indien we de doelstellingen die Europa gedefinieerd heeft tegen 2020, willen behalen, zullen we verder inspanningen moeten leveren om het energieverbruik en de broeikasgasemissies verder terug te dringen. De Europese Unie wil namelijk haar broeikasgasemissies en het energieverbruik met 20 % verminderen tegen 2020 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %. De voorstellen werden eind 2008 geamendeerd en bekrachtigd door het Europees Parlement en de Europese Ministerraad. De implicaties voor België zijn nog niet expliciet in rekening gebracht in deze vooruitzichten behalve voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor emissiehandel.

De energiegebonden CO₂-emissies zouden afnemen gedurende de projectieperiode met gemiddeld 0,4 % per jaar dankzij een matige toename van het energieverbruik o.a. door de economische crisis in het begin van de projectieperiode en mede door structurele wijzigingen in het energieverbruik. De uitstoot van de elektriciteitssector zou sterk afnemen en in 2014 12,4 % lager liggen dan in 1990. Een betere energie-efficiëntie dankzij de stoom- en gasturbine-installaties en centrales met warmtekrachtkoppeling en de stijgende elektriciteitsproductie op basis van hernieuwbare energiebronnen zouden een gunstig effect hebben op de emissies gedurende de projectieperiode. De energiegebonden uitstoot afkomstig van de industrie zou afnemen mede door belangrijke productiebeperkingen o.a. in de staalsector in het begin van de projectieperiode. Het niveau van die uitstoot zou zich in 2014 26,1 % onder het niveau van 1990 situeren. Ondanks een stabilisering van de uitstoot van transport zou die in 2014 ongeveer 20,8 % hoger liggen dan in 1990. De uitstoot van de diensten en gezinnen zou toenemen maar zou in 2014 toch uitkomen op een niveau dat 3,3 % lager ligt dan de emissies in het basisjaar.

De niet-energiegebonden CO₂-emissies, afkomstig van industriële processen en afvalverwerking, zouden toenemen gedurende de projectieperiode en in 2014 meer dan 20 % boven het niveau van 1990 liggen. De CH₄-emissies, die vooral van de landbouw afkomstig zijn, zouden verder dalen tot zelfs meer dan 45 % onder het niveau van 1990. De N₂O-emissies die vooral van industriële processen en van de landbouw afkomstig zijn, zouden ook verder dalen tot bijna 35 % onder het niveau van 1990. De emissies van gefluoreerde gassen zouden jaarlijks toenemen maar zouden beduidend onder het niveau van het basisjaar blijven.

De historisch dalende trend van de energie-intensiteit van het bbp zou bevestigd worden gedurende de projectieperiode. In 2008 en 2009 neemt de energie-intensiteit echter tijdelijk toe omdat het bruto binnenlands energieverbruik sterker toenam dan het bbp in 2008 en omdat het bruto binnenlands energieverbruik minder sterk zou afnemen dan het bbp in 2009. Na een daling in 2009 van het energie-eindverbruik en het bruto binnenlands energieverbruik met bijna 3 % door de economische crisis, zouden ze vervolgens in de periode 2010-2014 gematigd toenemen met respectievelijk 0,8 % en 0,6 % per jaar. De verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën en de structurele wijzigingen van de economie (tertiarisering) zouden eveneens bijdragen tot dit resultaat. Terwijl het aandeel van de industrie in het totale energie-eindverbruik verder zou afnemen, zouden het aandeel van transport en meer nog dat van de diensten en gezinnen toenemen gedurende de projectieperiode.

Over de periode 1980 tot 2014, zien we een belangrijke verschuiving in de structuur van de energieconsumptie van vaste en vloeibare brandstoffen naar gas en elektriciteit wat het energie-eindverbruik betreft. Binnen het bruto binnenlands energieverbruik is er een verschuiving in de structuur merkbaar van vaste en vloeibare brandstoffen naar gas, kernenergie (tot in 2000) en hernieuwbare energiebronnen. Het aandeel van de hernieuwbare energiebronnen zou eveneens sterk toenemen in het energie-eindverbruik gedurende de projectieperiode.

A. De Belgische doelstelling binnen het Protocol van Kyoto en de Europese en Belgische doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket tegen 2020

1. De Belgische doelstelling binnen het Kyotoprotocol

De Belgische doelstelling binnen het Kyotoprotocol is een vermindering van de uitstoot met 7,5 % in de periode 2008-2012 t.o.v. basisjaar.

België heeft zich ertoe verbonden in het Protocol van Kyoto¹ zijn broeikasgasemissies met 7,5 % te verminderen in de verbintenisperiode 2008 tot 2012 ten opzichte van het niveau van het basisjaar².

Voor een optimale integratie van het klimaatbeleid van de verschillende overheden werd in 2002 een samenwerkingsakkoord³ gesloten tussen de federale overheid en de gewesten voor het opstellen van een *Nationaal Klimaatplan 2002-2012*. De verschillende structuren die nodig waren voor het uitvoeren van het Kyotoprotocol konden dankzij het samenwerkingsakkoord opgericht worden.

De verdeelsleutel voor de inspanningen die de drie gewesten en de federale overheid moeten leveren om de doelstelling te behalen, werd vastgelegd in het akkoord van het Overlegcomité over de verdeling van de nationale lasten in 2004. Het Waals Gewest moet zijn uitstoot in vergelijking met 1990 met 7,5 % verminderen, het Vlaams Gewest met 5,2 % en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest mag zijn emissies laten stijgen met 3,4 %.

Binnen dat kader hebben de federale overheid en de gewesten zich geëngageerd om reductiemaatregelen te nemen om die doelstellingen te halen. Ze zouden eveneens gebruik maken van de flexibiliteitsmechanismen, zoals bepaald door de internationale akkoorden. Volgens het supplementariteitsbeginsel mogen de flexibiliteitsmechanismen slechts gebruikt worden ter aanvulling van de emissiereducties die gerealiseerd worden via binnenlands beleid. De structuren die nodig zijn voor het gebruik van die mechanismen zijn ingevoerd via een specifiek samenwerkingsakkoord.

Er zijn drie zogenaamde flexibiliteitsmechanismen: projecten van gezamenlijke tenuitvoerbrenging (*Joint Implementation* of JI), mechanismen voor schone ontwikkeling (*Clean Development Mechanism* of CDM) en internationale verhandeling van emissierechten (*International Emission Trading* of IET). De prioriteit zowel van de federale overheid als van de gewesten is het gebruik van de projectgebonden mechanismen (CDM of JI). Als er vervolgens nog een tekort zou zijn voor het behalen van de reductiedoelstelling, is het niet uitgesloten dat de federale overheid en de gewesten emissierechten (IET) zouden aankopen op de internationale markten. Dit wereldwijd systeem voor handel in uitstootrechten trad in 2008 officieel in werking. De aankopen gebeuren via de nationale registers voor broeikasgassen en moeten de verschillende partijen in staat stellen hun reductiedoelstellingen op een kostenefficiënte manier te bereiken.

1. Op 16 februari 2005 trad het Kyotoprotocol (1997) officieel in werking.
2. Voor alle broeikasgassen, behalve voor de gefluoreerde gassen, is het basisjaar 1990. Voor de gefluoreerde gassen is het 1995. De emissies voor het basisjaar zijn voor België vastgelegd op 145,7 miljoen ton CO₂-equivalenten, zie ook *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.
3. Samenwerkingsakkoord tussen de federale staat, het Vlaams Gewest, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende het opstellen, het uitvoeren en het opvolgen van een Nationaal Klimaatplan, alsook het rapporteren, in het kader van het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake Klimaatverandering en het Protocol van Kyoto, november 2002.

Alle reeds besliste en uitgevoerde maatregelen om deze doelstelling te behalen zijn in de huidige vooruitzichten opgenomen.

Voorliggende projectievoorzichten bevatten alle reeds besliste en uitgevoerde maatregelen zowel op federaal als op regionaal niveau¹ om de Belgische verplichtingen in het kader van het Protocol van Kyoto na te komen.

Een belangrijk element in het klimaatbeleid is de uitwerking van een nationaal toewijzigingsplan². Het is een instrument ten behoeve van de energie-intensieve sectoren om hun energie-efficiëntie te verbeteren en tegelijk de kosten te optimaliseren. Voor de elektriciteitssector zijn er bovendien de groenestroomdoelstellingen en de realisatie van de wkk-doelstellingen. Voor de industrie zijn er de sectorale akkoorden (via het Benchmarking- en het Auditconvenant en de sectorakkoorden) voor het verhogen van de energie-efficiëntie. Andere maatregelen voor de industrie houden verband met het terugdringen van de lachgasuitstoot in de chemische sector, de reductie van de gefluoreerde gassen en een ecologiepremie³.

Andere maatregelen binnen het klimaatbeleid betreffen de transportsector zoals de maatregelen i.v.m. de beperking van het wegtransportvolume (verdere ontwikkeling van het openbaar vervoer, verdere uitbouw van de fietsinfrastructuur en de promotie van de binnenvaart), de maatregelen i.v.m. de uitbouw van een milieuvriendelijk en emissiearm voertuigenpark (via het gebruik van een ecoscore, de aanpassing van de verkeersbelastingen voor milieuvriendelijke wagens en de bevordering van het gebruik van biobrandstoffen). Verder zijn er ook de maatregelen die een optimale afwikkeling van het verkeer moeten bevorderen en het stimuleren door de overheid van milieuvriendelijk rijgedrag.

Binnen het klimaatbeleid zijn er ook een aantal maatregelen voor de diensten en de gezinnen zoals de energieprestatieregelgeving (voor nieuwbouw en grondige renovatie, een specifieke regelgeving voor sociale woningen), het stimuleren van hernieuwbare en natuurlijke koeling, uitbreiding van de eisen m.b.t. onderhoud van verwarmingsketels. Verder zijn er de adviesgerichte stimuli (erkenning van energiedeskundigen, het invoeren van energieprestatiecertificaat voor bestaande gebouwen). In de landbouw speelt de afname van de veestapel en het mestbeleid een belangrijke rol. Via de productie van hernieuwbare energie en biobrandstoffen en de verdere realisatie van bebossingen en reductie van de uitstoot in de glastuinbouw zou de landbouwsector verdere emissiereducties realiseren. Ook voor de beperking van het afvalvolume en het optimaliseren van de afvalverwerking zijn er een aantal maatregelen zoals het progressieve verbod van het storten van organisch afval en recuperatie van biogas.

-
1. Voor een beschrijving van het binnenlands klimaatbeleid en een overzicht van de binnenlandse maatregelen zie *Vierde Nationale Mededeling over Klimaatverandering onder het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake Klimaatverandering*, 2006, *Het Belgisch rapport over aantoonbare vorderingen bij de uitvoering van het Protocol van Kyoto*, 2006, sectie 1 van het *Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress*, Nationale Klimaatcommissie, maart 2007 en ook *Belgian National Allocation Plan for the allocation of greenhouse gas emission allowances 2008-2012*, oktober 2008. De meeste documenten zijn terug te vinden op de website www.klimaat.be.
 2. Zie *Nationaal toewijzigingsplan en Toewijzigingsplannen van de gewesten, 2005-2007*, maart 2004 en *Nationaal toewijzigingsplan en Toewijzigingsplannen van de gewesten, 2008-2012*, oktober 2008.
 3. De ecologiepremie is een steunmaatregel waarmee de Vlaamse overheid ondernemingen wil stimuleren om hun productieproces milieuvriendelijker en energiezuiniger te organiseren.

2. Europese en Belgische doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket tegen 2020

In december 2009 zal er in Kopenhagen een nieuw internationaal akkoord onderhandeld worden over nieuwe doelstellingen voor de periode na 2012.

De Europese Unie wil haar broeikasgasemissies en het energieverbruik met 20 % verminderen tegen 2020 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %.

Op Europees vlak hebben de staatshoofden en regeringsleiders, tijdens de Europese Raad van 8 en 9 maart 2007, een akkoord bereikt om tegen 2020 de uitstoot van broeikasgassen en het energieverbruik met 20 % te verminderen t.o.v. 1990 en om het aandeel van hernieuwbare energie op 20 % te brengen. De emissiereductie tegen 2020 zal oplopen tot 30 % als er een nieuwe internationale overeenkomst tot stand komt.

Op 23 januari 2008 heeft de Europese Commissie een pakket maatregelen voorgesteld voor het behalen van deze doelstellingen. De voorstellen werden eind 2008 geamendeerd en bekrachtigd door het Europees Parlement en de Europese Ministerraad. De goedgekeurde voorstellen werden in het begin van 2009 omgezet in richtlijnen.

De implicaties voor België zijn nog niet expliciet in rekening gebracht in deze vooruitzichten behalve voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten¹. Voor deze sectoren geldt er een Europees systeem van plafonnering en uitwisseling. Deze houdt een daling in van de broeikasgasemissies afkomstig van deze sectoren met -21 % t.o.v. 2005 tegen 2020 (zie ook kader 11).

1. De sectoren die zouden deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten na 2012 zijn de luchtvaartsector, de elektriciteitssector, de warmteproductie, de ijzer- en staalsector, de metaalsector, de chemiesector, de vervaardiging van niet-metaalhoudende minerale producten, de papier- en pulpsector en de niet-energiegebonden CO₂-procesemissies.

B. Evolutie van de vraag naar energie

Hierna wordt de evolutie van de vraag naar energie voor de periode 2009-2014 uiteengezet. De evolutie van het energieverbruik en de energie-intensiteit van het bbp worden besproken in punt 1. Daarna wordt in punt 2 het energieverbruik per sector toegelicht. In punt 3 komt het verbruik per energieproduct aan bod.

1. Evolutie van de energie-intensiteit van het bbp

Lichte toename van het energieverbruik gedurende de projectieperiode...

In een context van een sterke economische terugval in het begin van de projectieperiode, zou het energie-eindverbruik¹ licht toenemen en zou het bruto binnenlands energieverbruik² zich stabiliseren gedurende de projectieperiode. De verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën en de structurele wijzigingen van de economie (tertiarisering) zouden eveneens bijdragen tot dit resultaat. In 2009 zouden het energie-eindverbruik en het bruto binnenlands energieverbruik met bijna 3 % afnemen. Vervolgens zouden ze gematigd toenemen met respectievelijk gemiddeld 0,8 % en 0,6 % per jaar in de periode 2010-2014.

Het bruto binnenlands energieverbruik zou in 2014 op het niveau van 2008 blijven namelijk 59 Mtoe³. Het energie-eindverbruik zou 36,8 Mtoe bedragen in 2014 tegenover 36,5 Mtoe in 2008.

Naast middellangetermijnvooruitzichten voor energie publiceert het Federaal Planbureau regelmatig energievooruitzichten op lange termijn (20 tot 30 jaar) op basis van kwantitatieve analyses die aan de hand van het PRIMES-energiemodel worden gemaakt⁴.

TABEL 42 - Evolutie van het bbp, het energieverbruik, de energie-intensiteit van het bbp
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

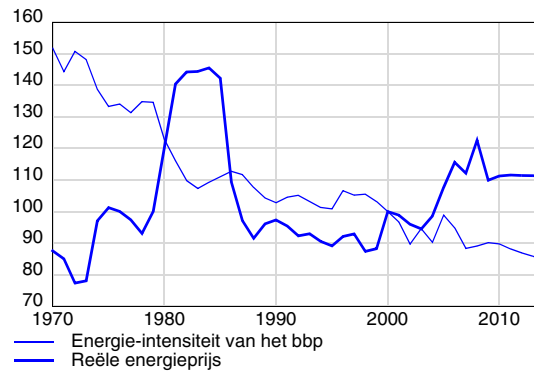
	1983-2008	1983-1992	1993-2002	2003-2008	2009-2014
Bbp	2,2	2,4	2,1	2,1	0,9
Bruto binnenlands energieverbruik	1,5	2,0	0,5	2,1	0,0
Energie-eindverbruik	1,1	1,8	0,8	0,3	0,2
Energie-intensiteit van het bbp	-0,7	-0,4	-1,5	0,1	-0,8

1. Energie-eindverbruik: energie geleverd aan de consumenten (industrie, transport, diensten, gezinnen en landbouw) voor allerlei soorten energieverbruik.
2. Bruto binnenlands energieverbruik: de hoeveelheid energie die nodig is om aan de binnenlandse vraag te voldoen. Dat wordt berekend door de primaire productie, de invoer en de voorraadschommelingen op te tellen en de uitvoer en bunkers af te trekken.
3. Mtoe = miljoen ton olie-equivalenten = 41 868 terajoules.
4. Zie Planning Paper 102: *Energievooruitzichten voor België tegen 2030 in een tijdperk van klimaatverandering*, Federaal Planbureau, oktober 2007 en ook www.plan.be thema energie.

... en een verdere daling van de energie-intensiteit van het bbp.

De energie-intensiteit¹ van het bbp zou opnieuw afnemen gedurende de projectieperiode. De historisch dalende trend van de energie-intensiteit zou hiermee bevestigd worden (zie tabel 42). In 2008 en 2009 neemt de energie-intensiteit echter tijdelijk toe omdat het bruto binnenlands energieverbruik sterker toenam dan het bbp in 2008 en omdat het bruto binnenlands energieverbruik minder sterk zou afnemen dan het bbp in 2009.

FIGUUR 25 - Energie-intensiteit van het bbp
(index 2000 = 100)

De sterke stijging van de reële energieprij² gedurende de jaren 70 en in het begin van de jaren 80 en de herstructurering van de energie-intensieve sectoren die daarmee gepaard gingen, hadden een sterke daling van de energie-intensiteit van het bbp tot gevolg (zie figuur 25). Nadien volgde een periode met een minder sterke daling van de energie-intensiteit samen met een lagere reële energieprij. Vervolgens zijn

de energieprijzen opnieuw sterk gestegen in het begin van de jaren 2000 wat opnieuw geleid heeft tot een scherpere daling van de energie-intensiteit. Over de periode 1970-2014 zou de energie-intensiteit ongeveer gehalveerd zijn.

2. Sectorale analyse van het energie-eindverbruik

Diensten en gezinnen zouden in 2014 het grootste aandeel in het energie-eindverbruik hebben.

Het grootste aandeel in het energie-eindverbruik zou in 2014 afkomstig zijn van de diensten en gezinnen gevolgd door de industrie en transport. De industrie zou zijn aandeel verder zien afbrokkelen gedurende de projectieperiode. Het aandeel van transport zou zich stabiliseren in de projectieperiode en zou in 2014 net onder het niveau van 2000 blijven (zie tabel 43).

TABEL 43 - Evolutie van het energie-eindverbruik per sector
(in procent tenzij anders vermeld)

	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten					Niveau (Mtoe)	Structuur		
	1983-2008	1983-1992	1993-2002	2003-2008	2009-2014		2014	1980	2000
Totaal	1,1	1,8	0,8	0,3	0,2	36,8	100,0	100,0	100,0
Industrie	1,1	1,1	0,9	1,7	-0,6	13,6	40,4	37,2	37,1
Transport ¹	1,8	3,7	1,5	-0,7	0,2	9,3	18,3	26,2	25,4
Diensten en gezinnen ²	0,6	1,5	0,3	-0,4	0,8	13,8	41,4	36,7	37,6

1. Inclusief luchtvaart.

2. Inclusief landbouw.

- Dat is het bruto binnenlands energieverbruik uitgedrukt in Mtoe gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume. Verschillende studies onderscheiden de bijdrage van verschillende componenten van een efficiënter energieverbruik zie o.a. *Indicators of Energy Use and Efficiency*, IEA, 1997.
- De reële energieprij wordt hier gedefinieerd als de gemiddelde prijs van alle energiedragers geconsumeerd door energie-eindverbruikers op de binnenlandse markt gedeeld door de deflator van de particuliere consumptie.

Daling van het industrieel energieverbruik mede door de wereldwijde economische groeivertraging in het begin van de projectieperiode.

In de periode 2003-2008 nam het energieverbruik van de industrie nog toe met gemiddeld 1,7 % per jaar mede door een belangrijke productieverhoging in de staalsector met het heropstarten van een hoogoven¹ in 2008. Gedurende de projectieperiode zou het energie-eindverbruik van de industrie afnemen met gemiddeld 0,6 % per jaar. Vooral het begin van de projectieperiode zou gekenmerkt worden door belangrijke productiebeperkingen o.a. in de staalsector omwille van de wereldwijde economische groeivertraging. In 2009 zou het energieverbruik van de industrie met 7,1 % afnemen. Vervolgens zou het verbruik in de periode 2010-2014 met gemiddeld 0,8 % per jaar toenemen. De verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën en de vrijwillige overeenkomsten met de gewesten, vooral met de energie-intensieve industrieën², dragen eveneens beduidend bij tot een rationeler energieverbruik van de industrie. Hierdoor zou de energie-intensiteit³ van de industrie sterker dalen gedurende de projectieperiode dan in de periode 2003-2008.

Matige toename van het energieverbruik voor transport gedurende de projectieperiode.

Over de periode 1983-2008 nam het energieverbruik voor transport⁴ sterk toe met gemiddeld 1,8 % per jaar. Maar er is een evolutie merkbaar: het verbruik nam zelfs met 3,7 % toe voor de periode 1983-1992, daarna verminderde de groei (jaarlijks gemiddeld 1,5 % tussen 1993 en 2002 en een daling met 0,7 % tussen 2003 en 2008⁵). In 2009 zou het verbruik met 0,9 % afnemen en in 2010 zelfs met 1,9 %. Vervolgens zou het verbruik van 2011 tot 2014 met gemiddeld 1,1 % per jaar toenemen. Een geleidelijke toename van het gebruik van zuinigere voertuigen en de maatregelen ter bevordering van het gebruik van het openbaar vervoer zouden bijdragen tot het inperken van de energiebehoeften. Bijgevolg zou de energie-intensiteit⁶ verder afnemen tijdens de projectieperiode.

Matige toename van het energieverbruik van diensten en gezinnen gedurende de projectieperiode.

Na een periode (2003-2008) die gekenmerkt werd door een scherpe toename van de energieprijzen waardoor het energieverbruik van de diensten en gezinnen⁷ daalde, zou het energieverbruik gematigd toenemen gedurende de projectieperiode met gemiddeld 0,8 % per jaar⁸ mede dankzij betere isolatie van de woningen en gebouwen, de aanschaf van meer rendabele verwarmingsinstallaties en van energiezuinige elektrische toestellen. De fiscale maatregelen ten voordele van energiebesparende investeringen (belastingverminderingen op federaal niveau en allerlei premies op regionaal niveau) stimuleren verder het efficiënter energieverbruik. Bijgevolg zou de energie-intensiteit van de diensten en gezinnen⁹ tijdens de periode 2009-2014 verder afnemen.

-
1. Het gaat hier over het heropstarten van de hoogoven 6 (HF6) van de staalgroep Arcelor Mittal gesitueerd op de site van Cockerill in Seraing nabij Luik begin 2008.
 2. De bedrijven zouden zich daarbij engageren om een (wereldwijde) benchmarkingprocedure te volgen die de meest efficiënte praktijken van energieconsumptie identificeert. Vervolgens zouden ze die praktijken introduceren en op termijn (2008-2012 naargelang het gewest) hun energieverbruik reduceren.
 3. Dat is het energie-eindverbruik van de industrie uitgedrukt in miljoen ton olie-equivalenten gedeeld door de toegevoegde waarde van de industrie uitgedrukt in volume.
 4. Dat is zowel voor eigen rekening als voor rekening van derden.
 5. Die evolutie is vooral toe te schrijven aan de daling van het energieverbruik voor de luchtvaart (faillissement van SABENA) en aan de sterke stijging van de energieprijzen in die periode.
 6. Dat is het energie-eindverbruik van transport uitgedrukt in miljoen ton olie-equivalenten gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume.
 7. Het grootste deel van het energieverbruik gaat naar verwarming en koeling, het overige deel naar specifieke elektrische toepassingen zoals verlichting en elektrische toestellen.
 8. In 2009 zou het verbruik met 0,1 % toenemen. Vervolgens zou het van 2010 tot 2014 met gemiddeld 1 % per jaar toenemen.
 9. Dat is het energie-eindverbruik van de diensten en de gezinnen uitgedrukt in miljoen ton olie-equivalenten gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume.

3. Analyse per energieproduct van het bruto binnenlands energieverbruik en het energie-eindverbruik

Belangrijke structurele verschuiving in het energieverbruik weg van vaste en vloeibare brandstoffen.

Over de periode 1980 tot 2014 zien we een belangrijke verschuiving in de structuur van de energieconsumptie van vaste en vloeibare brandstoffen naar gas en elektriciteit wat het energie-eindverbruik betreft. Binnen het bruto binnenlands energieverbruik is er een verschuiving in de structuur merkbaar van vaste en vloeibare brandstoffen naar gas en kernenergie (tot in 2000). Ten slotte is er een doorbraak merkbaar van de overige energiedragers (waaronder de hernieuwbare energiebronnen) in het energieverbruik (zie tabel 44).

TABEL 44 - Evolutie van de structuur van het energieverbruik
(in Mtoe en in procent van het totale verbruik van energie)

	Producten	1980		2008		2014	
		Mtoe	%	Mtoe	%	Mtoe	%
Bruto binnenlands energieverbruik	Totaal	45,7	100,0	59,0	100,0	59,0	100,0
	Vaste brandstoffen	11,0	24,0	4,8	8,2	3,8	6,4
	Vloeibare brandstoffen	22,9	50,1	22,8	38,7	22,6	38,3
	Aardgas	8,9	19,5	14,0	23,7	14,3	24,3
	Kernenergie	2,9	6,3	13,3	22,6	13,2	22,5
	Overige	0,0	0,1	4,0	6,8	5,0	8,5
Energie-eindverbruik	Totaal	31,7	100,0	36,5	100,0	36,8	100,0
	Vaste brandstoffen	5,2	16,3	2,0	5,4	1,7	4,7
	Vloeibare brandstoffen	14,8	46,7	14,2	39,0	14,3	38,8
	Aardgas	7,7	24,4	9,9	27,2	10,1	27,5
	Elektriciteit	3,6	11,4	7,2	19,7	7,4	20,0
	Overige	0,4	1,2	3,3	8,9	3,4	9,1

De algemene tendens van een dalend verbruik van *vaste brandstoffen* zet zich voort tijdens de projectieperiode, zowel in volume als in aandeel. De vraag van de elektriciteitssector naar vaste brandstoffen daalt ten voordele van aardgas en hernieuwbare energiebronnen (zie bespreking elektriciteitssector in punt C.1.). De vraag van de industrie zou sterk afnemen in 2009 omwille van de productiebeperkingen in de staalsector ten gevolge van de economische crisis. Over de periode 2010-2014 zou de vraag van de industrie naar steenkool en cokes gematigd toenemen. De vraag van de diensten en gezinnen naar steenkool en cokes zou afnemen gedurende de projectieperiode.

Het aandeel van de *vloeibare brandstoffen* in het bruto binnenlands energieverbruik liep sterk terug in het verleden. Dat is vooral toe te schrijven aan de dalende vraag van de elektriciteitscentrales (zie punt C.1.). Vervolgens zou het aandeel zich quasi stabiliseren gedurende de projectieperiode. Het aandeel van de vloeibare brandstoffen in het energie-eindverbruik daalde eveneens in het verleden en zou zich quasi stabiliseren gedurende de projectieperiode. Hierbij zou de vraag van de industrie afnemen terwijl de vraag van de diensten, gezinnen en transport licht zou toenemen (zie punt B.2.).

Ondanks die evolutie blijft petroleum de belangrijkste energiebron van het binnenlands energieverbruik en het energie-eindverbruik. Bijgevolg zou onze economie kwetsbaar blijven voor prijsschommelingen op de internationale oliemarkten.

Na petroleum is *aardgas* de belangrijkste energiebron. De consumptie van aardgas kende een sterke stijging, zowel in volume als in aandeel van 1980 tot 2008 waardoor de afhankelijkheid t.o.v. dit product was toegenomen. Dat geldt vooral voor het bruto binnenlands energieverbruik. Die evolutie was onder meer toe te schrijven aan de sterk toenemende vraag van de elektriciteitssector (zie punt C.1.). Het aandeel van aardgas zou verder blijven toenemen gedurende de projectieperiode hoewel minder sterk dan in de periode 1980-2008. Hierbij zou de vraag van de diensten en gezinnen toenemen tegen een dalende vraag in de industrie.

De vraag naar *elektriciteit* neemt toe zowel in volume en als in aandeel van 1980 tot 2014. De groei van de vraag naar elektriciteit zou wel vertragen gedurende de projectieperiode (gemiddeld 0,4 % per jaar) t.o.v. een jaarlijkse gemiddelde groei van 2,5 % in de periode 1980-2008. Dat is het gevolg van een verbetering van de energie-efficiëntie van elektrische uitrustingen en een geleidelijke verzadiging van het uitrustingspark. De intensiteit van het bbp aan elektriciteit zou bijgevolg afnemen gedurende de projectieperiode (gemiddeld ongeveer -0,4 % per jaar) tegenover een toename in de periode 1980-2008.

Het aandeel van de *overige energieproducten* (hernieuwbare energiebronnen¹, andere brandstoffen² en warmte) evolueerde van slechts 0,1 % van het bruto binnenlands energieverbruik in 1980 tot 6,8 % in 2008. Door de toenemende vraag van de elektriciteitssector (zie ook punt C.1.) zou het aandeel blijven stijgen en 8,5 % van het bruto binnenlands energieverbruik bedragen in 2014. Ook wat het energie-eindverbruik betreft is er een evolutie merkbaar. Het aandeel van de overige energieproducten zou van 1,2 % in 1980 evolueren naar 9,1 % in 2014.

Dat zou al een belangrijke vooruitgang betekenen in het gebruik van hernieuwbare energiebronnen, maar er zullen nog belangrijke inspanningen geleverd moeten worden om tegen 2020 aan de ambitieuze doelstelling, zoals voor België vooropgesteld door de Europese Unie³, te voldoen (zie ook kader 10).

KADER 10 - Richtlijn van de Europese Unie omtrent hernieuwbare energie

In december 2008 werd in Brussel het voorstel van de Europese Commissie ter bevordering van duurzame energie goedgekeurd door de regeringsleiders van de Europese landen en het Europees Parlement. Hiermee wil ze tegen 2020 de doelstelling van 20 % hernieuwbare energie in het totale EU-energieverbruik bereiken. Omdat de mogelijkheden voor de productie van hernieuwbare energie verschillen van lidstaat tot lidstaat werden de inspanningen gedifferentieerd per lidstaat volgens een welbepaalde toewijzingsmethode. Voor België stelt de Commissie een streefcijfer van 13 % van het totale energieverbruik tegen 2020 voorop. De lidstaten hebben de mogelijkheid om over de eigen grenzen heen via nieuwe flexibiliteitsmechanismen bij te dragen tot de Europese inspanningen. Aangevuld met nationale steunmaatregelen kan de Europese doelstelling op die manier zo kostenefficiënt mogelijk worden bereikt.

1. Onder de hernieuwbare energiebronnen vallen wind-, water- en zonne-energie en ook biomassa. Tot biomassa behoren o. a. biogas, houtafval, stortgas, het hernieuwbaar deel van huishoudelijk afval.
2. Andere brandstoffen omvatten o.a. het niet-hernieuwbaar deel van huishoudelijk afval, restbrandstoffen uit de chemische industrie.
3. Volgens de Europese Commissie zou het aandeel berekend worden als de som van geproduceerde hernieuwbare elektriciteit, hernieuwbare energie voor transport en warmte geproduceerd met hernieuwbare energie gedeeld door het bruto energie-eindverbruik. Het bruto energie-eindverbruik omvat het energie-eindverbruik, het elektriciteits- en warmteverbruik door de energiesector voor de productie van elektriciteit en warmte en de elektriciteitsverliezen op het netwerk. Voor België zou dat in 2014 6 % bedragen.

C. Evolutie van de broeikasgasemissies

Hierna wordt de evolutie van de broeikasgasemissies voor België voor de periode 2009-2014 uiteengezet. De energiegebonden CO₂-emissies worden besproken in punt 1. De niet-energiegerelateerde CO₂-emissies worden toegelicht in punt 2. In punt 3 komen de CH₄- en N₂O-emissies aan bod. In punt 4 worden de emissies van gefluoreerde gassen besproken. Ten slotte worden de totale emissies besproken en vergeleken met de doelstelling van het Protocol van Kyoto.

1. De energiegebonden CO₂-emissies

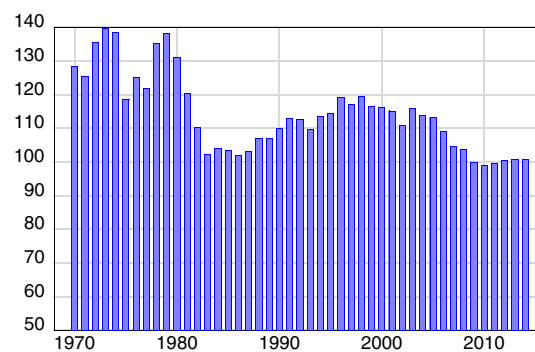
a. Evolutie van de energiegebonden CO₂-emissies

Scherpe daling in de jaren 80, geleidelijke toename in de jaren 90.

Na de eerste olieprijschok van 1973 en door de ingebruikname van kerncentrales¹ daalden de energiegebonden CO₂-emissies² sterk. Eind jaren 70 deed zich een nieuwe olieprijschok voor en daalden de energiegebonden CO₂-emissies opnieuw drastisch. De herstructurering van de industrie en de ingebruikname van een nieuwe reeks kerncentrales³ voor de elektriciteitsproductie hebben eveneens bijgedragen tot de scherpe daling van de emissies in de jaren 80. In 1990 bedroeg het niveau van de energiegebonden CO₂-emissies 110,1 miljoen ton (Mt). In de jaren 90 bleven de energieprijzen relatief stabiel en nam de uitstoot geleidelijk toe (zie figuur 26).

Daling van de energiegebonden CO₂-emissies tussen 2000 en 2007.

FIGUUR 26 - Evolutie van de energiegerelateerde CO₂-emissies (in miljoen ton)

De economische groeivertraging beperkte de energiegebonden CO₂-uitstoot in het begin van de jaren 2000. De emissies stegen opnieuw in 2003 en bereikten een niveau van 115,9 Mt hoofdzakelijk door de heropleving van de activiteit van sommige energie-intensieve sectoren. Tussen 2004 en 2007 daalde de energiegebonden CO₂-uitstoot tot 104,8 Mt in 2007 (vooral door de sterke stijging van de ener-

gieprijzen, de groeivertraging in 2005 en de warmere temperaturen in 2007) (zie figuur 26).

1. Doel 1, Doel 2 en Tihange 1 werden in 1975 opgestart.
2. De energiegebonden CO₂-emissies ontstaan bij de transformatie en de consumptie van fossiele brandstoffen. De emissies door energietransformatie ontstaan bij de elektriciteitsproductie, de olieraffinage en de transformatie van brandstoffen. De emissies door energieconsumptie ontstaan bij de verbranding van fossiele brandstoffen door de industrie, transport, de tertiaire sector en de gezinnen.
3. Doel 3 (1982), Doel 4 (1985), Tihange 2 (1983), Tihange 3 (1985).

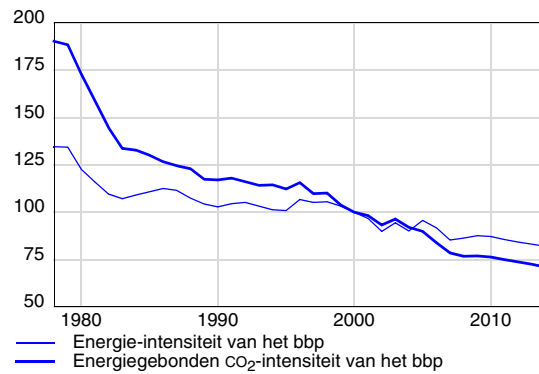
Daling van de energiegebonden CO₂-emissies gedurende de projectieperiode en een daling in 2014 t.o.v. 1990.

Sterke daling van de energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp gedurende de projectieperiode.

Decompositie van de evolutie van de energiegebonden CO₂-emissies

Mede door de (wereldwijde) economische terugval zou de energiegebonden CO₂-uitstoot in 2009 dalen met 3,7 % tot 99,8 Mt en in 2010 met 0,8 % tot 99 Mt. Vervolgens zou de uitstoot licht toenemen met gemiddeld 0,5 % per jaar als gevolg van het economisch herstel en in 2014 100,9 Mt bedragen. Dit zou een daling van 8,3 % betekenen t.o.v. 1990 (zie figuur 26).

FIGUUR 27 - Energiegerelateerde CO₂-intensiteit van het bbp (index 2000 = 100)

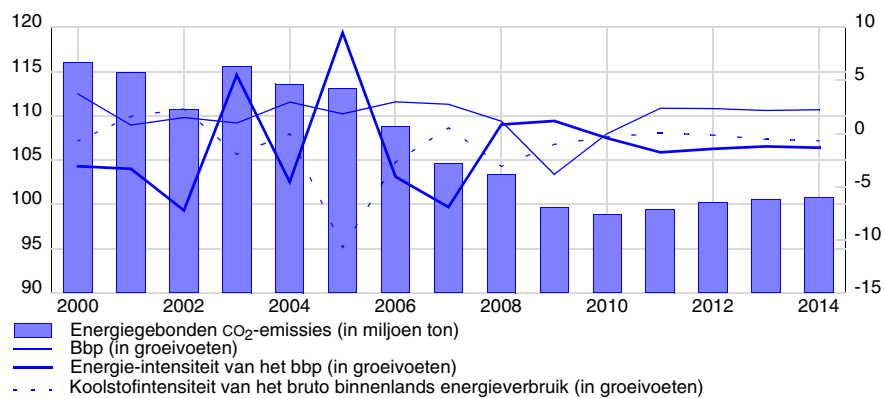

De energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp¹ daalt sterker (vooral in het begin van de jaren 80) dan de energie-intensiteit van het bbp (zie figuur 27).

De dalende trend van de energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp tijdens de periode 1993-2008 (gemiddeld -2,6 % per jaar) zou bevestigd worden gedurende de projectieperiode (gemiddeld -1,3 % per jaar).

Figuur 28 toont de evolutie in niveau van de energiegebonden CO₂-emissies tussen 2000 en 2014 en de groeivoeten van drie componenten: de economische activiteit, de energie-intensiteit van het bbp en de koolstofintensiteit van het bruto binnenlands energieverbruik.

FIGUUR 28 - Decompositie van de energiegebonden CO₂-emissies (linkerschaal in miljoen ton, rechterschaal in groeivoeten)

Volgende vergelijking geeft het verband tussen de verschillende componenten weer, waarbij E het bruto binnenlands energieverbruik voorstelt:

$$CO_2 = BBP \times \left(\frac{E}{BBP}\right) \times \left(\frac{CO_2}{E}\right)$$

De energiegebonden CO₂-emissies zijn sterk gedaald tussen 2000 en 2002. Dat kwam vooral door een sterke daling van de energie-intensiteit van het bbp (-7,2 % in 2002) tengevolge van een daling van het energieverbruik. In 2003 namen de energiegebonden CO₂-emissies sterk toe door de sterke toename van het energie-

1. Dat is de energiegebonden CO₂-uitstoot uitgedrukt in miljoen ton gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume.

verbruik van sommige energie-intensieve sectoren (de energie-intensiteit van het bbp steeg met 5,5 %). Vervolgens daalden de emissies geleidelijk tot in 2007. Enerzijds daalde de energie-intensiteit van het bbp in 2004, 2006 en 2007 (aangezien het energieverbruik sterk daalde ten gevolge van de hoge energieprijzen). Anderzijds daalde de koolstofintensiteit in 2005.

In 2008 doet de afname van de koolstofintensiteit de emissies verder dalen. Vervolgens zouden de emissies verder dalen door de economische terugval in 2009. Tussen 2010 en 2014 zouden de emissies opnieuw licht toenemen door de herneuring van de economische activiteit terwijl de energie-intensiteit van het bbp en de koolstofintensiteit van het energieverbruik zouden afnemen gedurende die periode.

b. Sectorale analyse van de energiegebonden CO₂-emissies

De emissies afkomstig van de diensten, gezinnen en de energiesector zouden opnieuw toenemen gedurende de projectieperiode. De emissies van transport zouden zich stabiliseren en de emissies afkomstig van de elektriciteitssector en de industrie zouden zelfs sterk dalen (zie tabel 45).

TABEL 45 - Evolutie van de energiegerelateerde CO₂-emissies per sector
(in procent tenzij anders vermeld)

	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten			Niveau (Mt)		Groeivoet	Structuur	
	1993-2002	2003-2008	2009-2014	1990 ¹	2014	2014-1990 ^a	1990	2014
Elektriciteitssector	-0,5	0,0	-1,9	23,4	20,5	-12,4	21,3	20,3
Energiesector ²	1,5	-5,3	1,6	6,4	5,5	-14,1	5,9	5,5
Industrie	-0,8	-1,4	-1,2	32,9	24,3	-26,1	29,8	24,1
Transport ³	1,4	-0,5	0,0	19,9	24,1	20,8	18,1	23,9
Diensten en gezinnen ⁴	-0,7	-1,4	0,8	27,2	26,3	-3,3	24,7	26,1
Totaal ⁵	-0,1	-1,1	-0,4	110,1	100,9	-8,3	100,0	100,0

1. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

2. Exclusief de elektriciteitssector.

3. Exclusief luchtvaart.

4. Inclusief landbouw.

5. Inclusief overige en vluchtige CO₂-emissies.

Sterke daling van de uitstoot afkomstig van de elektriciteitssector gedurende de projectieperiode.

De uitstoot van de elektriciteitssector zou tijdens de projectieperiode met gemiddeld 1,9 % per jaar afnemen tegenover een stabilisering gedurende de periode 2003-2008. In 2009 zou de uitstoot zelfs met 4,3 % afnemen en in 2010 met 5,5 %. De uitstoot zou 20,5 Mt bedragen in 2014. Dat zou een daling betekenen van 12,4 % tegenover 1990. Het aandeel van de uitstoot zou in 2014 20,3 % van het totaal van de energiegebonden CO₂-emissies bedragen tegenover 21,3 % in 1990.

Een betere energie-efficiëntie dankzij de stoom- en gasturbine-installaties (STEG's) en centrales met warmtekrachtkoppeling (WKK) en de stijgende elektriciteitsproductie op basis van hernieuwbare energiebronnen zouden een gunstig effect hebben op de emissies gedurende de projectieperiode¹.

Het aantal geproduceerde GWh met hernieuwbare energiebronnen (waterkracht, windkracht, biomassa en andere) zou sterk toenemen tijdens de projectieperiode en zou in 2014 meer dan 10 000 GWh bedragen. In het begin van de jaren 2000 trad in de verschillende gewesten een systeem van groenestroomcertificaten in werking. Dat systeem houdt in dat de elektriciteitsleveranciers moeten kunnen aantonen, op straffe van boete, dat een bepaald percentage van hun geleverde elektriciteit geproduceerd werd op basis van hernieuwbare energiebronnen².

Het aandeel van de elektriciteitsproductie met gascentrales zou blijven toenemen door de toenemende ingebruikname van STEG's en vooral van WKK-centrales. Hierdoor zou het globaal rendement gevoelig toenemen gedurende de projectieperiode. In 2010 zou de productie op basis van WKK meer dan 11 000 GWh bereiken. Ook voor warmtekrachtkoppeling werd een certificaatsysteem opgestart met doelstellingen voor de energieleveranciers die door de verschillende gewesten zijn vooropgesteld.

De productie van elektriciteit door kerncentrales blijft gelijk gedurende de projectieperiode waardoor het aandeel van de productie van elektriciteit door kerncentrales in de totale elektriciteitsproductie zou afnemen van 60,8 % in 1990 tot 58,3 % in 2000 en tot 53,5 % in 2014. De ontmanteling van de kerncentrales is pas voorzien vanaf 2015.

Voor de netto-import van elektriciteit werd verondersteld dat die zich zou stabiliseren rond ongeveer 7000 GWh gedurende de periode 2009-2014. De elektriciteitsstromen zijn moeilijk te voorspellen want ze zijn heel gevoelig aan prijsverschillen op de nationale elektriciteitsmarkten en aan veranderingen tussen het aanbod en de vraag naar elektriciteit in elk land. Uit studies van het Federaal Planbureau³ blijkt dat de netto-import van elektriciteit vanuit de buurlanden tegen het einde van de projectieperiode de helft zou kunnen bedragen van wat er in de huidige vooruitzichten wordt vooropgesteld. Dan zou de Belgische elektriciteitsproductie 4 % hoger moeten liggen dan het niveau in de huidige vooruitzichten om aan de vraag in 2014 te kunnen voldoen. Het effect op de CO₂-emissies van de elektriciteitssector wordt op ongeveer 2,5 Mt geraamd aangezien de bijkomende productie zou gebeuren met fossiele brandstoffen. Dat

1. De structuur van het elektriciteitspark is gebaseerd op de evoluties beschreven in Working Paper 21-08: *Impact of the EU Energy and Climate Package on the Belgian energy system and economy - Study commissioned by the Belgian federal and three regional authorities*, Federaal Planbureau, november 2008. Bij de berekening is er rekening gehouden met de daling van de vraag naar elektriciteit ten gevolge van de crisis.
2. Zie ook *Vierde nationale mededeling over klimaatverandering onder het raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering*, januari 2006.
3. *Vooruitzichten voor de elektriciteitsvoorziening, 2008-2017*, te verschijnen.

zou een toename betekenen van de CO₂-emissies van de elektriciteitssector met meer dan 10 % in 2014 t.o.v. de emissies berekend in de huidige vooruitzichten en een toename met ongeveer 2 % van de totale broeikasgasemissies.

Toename van de uitstoot van de energiesector in de projectieperiode.

De uitstoot van de energiesector¹ kende een sterke daling gedurende de periode 2003-2008 van gemiddeld 5,3 % per jaar door de sterke daling van de raffinage activiteiten omwille van de stijging van de energieprijzen gedurende die periode. Tijdens de projectieperiode zou de uitstoot toenemen met gemiddeld 1,6 % per jaar.

In 2014 zou de uitstoot 5,5 Mt bedragen tegenover 6,4 Mt in 1990. Het aandeel zou dan 5,5 % bedragen van de energiegebonden CO₂-emissies.

Daling van de uitstoot afkomstig van de industrie in de periode 2009-2014.

De industrie² kende een sterke daling van de uitstoot gedurende de periode 2003-2008 van gemiddeld 1,4 % per jaar vooral dankzij de toepassing van efficiëntere technologieën onder impuls van de hoge energieprijzen en de structurele verschuiving van het energieverbruik van vaste en vloeibare brandstoffen naar aardgas en elektriciteit.

Tijdens de projectieperiode zou de uitstoot verder dalen (met gemiddeld 1,2 % per jaar). In 2009 zou de uitstoot zelfs met 9,8 % afnemen door de terugval van de industriële productie. Vervolgens zou de uitstoot over de periode 2010-2014 met gemiddeld 0,6 % per jaar toenemen. Het nationaal toewijzingsplan voor 2008-2012 zou beduidend bijdragen tot een beperking van de uitstoot door de industrie (zie kader 11).

De uitstoot zou 24,3 Mt bedragen in 2014. Dat zou een daling van meer dan 25 % betekenen t.o.v. het niveau in 1990.

-
1. De energiesector (exclusief de elektriciteitssector) bestaat voor een groot deel uit raffinaderijen, verder ook uit cokesovens en hoogovens.
 2. Voor een decompositie-analyse van veranderingen in de CO₂-emissies van de Belgische industrie zie *Decomposition Analysis of Changes in CO₂ Emissions by the Belgian Industries*, Short-Term Update 2-06, Federaal Planbureau, mei 2006.

KADER 11 - Het Europese CO₂-emissiehandelssysteem (ETS) voor industriële installaties

Het Europese CO₂-emissiehandelssysteem trad vanaf 1 januari 2005 in werking overeenkomstig de Europese richtlijn (2003/87/EG). Ter uitvoering van die richtlijn heeft België een nationaal toewijzingsplan voor emissierechten uitgewerkt (eerst voor de periode 2005-2007 vervolgens voor de periode 2008-2012). Gelet op de bevoegdheidsverdeling in België werden vier toewijzingsplannen (één voor de federale overheid en één voor elk van de drie gewesten) opgesteld.

Aanvankelijk kreeg elke installatie die is opgenomen in het toewijzingsplan, een aantal emissierechten toegewezen. De toewijzing van de emissierechten aan de individuele installaties in Vlaanderen is gebaseerd op de prestaties van de bedrijven in het kader van het Convenant benchmarking. De overheid is daarbij met de meest energie-intensieve bedrijven overeengekomen dat ze voldoende kosteloze emissierechten verstrekt aan de onderneming, als die hoort bij de 10 % meest energie-efficiënte installaties op wereldniveau. De kleinere bedrijven engageren zich via het Auditconvenant om alle energiebesparende maatregelen te treffen met een welbepaalde opbrengstvoet. In Wallonië hebben de meeste energie-intensieve bedrijven zich geëngageerd via sector-akkoorden om bepaalde doelstellingen omtrent emissiereducties na te streven. Op basis hiervan worden er emissierechten toegekend.

Elk emissierecht verschaft het recht om 1 ton CO₂ uit te stoten. Op het einde van elk jaar in een handelsperiode (de eerste handelsperiode loopt van 1 januari 2005 tot 31 december 2007, de tweede van 1 januari 2008 tot 31 december 2012 en de derde handelsperiode loopt van 1 januari 2013 tot 31 december 2020), moet een bedrijf evenveel rechten kunnen voorleggen als het tijdens dat jaar CO₂ uitgestoten heeft. Door de aankoop van rechten kan een bedrijf meer CO₂-emissieruimte verkrijgen. De CO₂-emissierechten die een bedrijf te veel heeft, mogen verkocht worden. Die richtlijn is bedoeld om ondernemingen te helpen zo soepel en goedkoop mogelijk de emissienormen te bereiken. Om hun doelstelling te bereiken, hebben de betreffende ondernemingen de keuze tussen investeringen die hun emissies reduceren, de aanschaf van emissierechten op de Europese markt of een combinatie van beide. Op die manier kunnen ze de uitstootverminderingkosten minimaliseren.

De EU-regeling voor de handel in emissierechten heeft een voortrekkersrol gespeeld als marktconform instrument dat aanspoort tot beperking van de uitstoot van broeikasgassen. Uit een evaluatie van het Europese CO₂-emissiehandelssysteem is echter gebleken dat de regeling versterkt en bijgewerkt moet worden om aan de nieuwe doelstellingen voor 2020 te kunnen voldoen. Het stimulerend effect van het huidige ETS is afgezwakt door het grote aantal emissierechten dat in de eerste handelsperiode (2005-2007) is uitgedeeld.

In december 2008 werd het voorstel van de Europese Commissie m.b.t een wijziging van de EU-regeling voor de handel in emissierechten goedgekeurd door het Europees Parlement en de Europese Ministerraad. Ook andere broeikasgassen dan CO₂ en alle grote industriële uitstoters zouden onder de regeling vallen. Industriële installaties die minder dan 25 000 ton CO₂ uitstoten zouden niet aan het ETS deelnemen op voorwaarde dat zij evenwaardige maatregelen treffen om een passende bijdrage aan de reductie-inspanningen te leveren.

Vanaf de derde handelsperiode (2013-2020) zullen de regels voor de verdeling van de emissierechten geharmoniseerd worden op Europees niveau en zullen de nationale allocatieplannen niet meer noodzakelijk zijn. In deze periode zullen de beschikbare emissierechten op Europees niveau jaarlijks met 1,7 % afnemen. De emissierechten zullen voor een groter gedeelte dan in de vorige twee handelsperiodes geveild worden. In de elektriciteitssector zullen in 2013 onmiddellijk alle rechten geveild worden, hoewel een geleidelijke toepassing van deze regel mogelijk zal zijn tot in 2020 onder bepaalde voorwaarden. In de andere sectoren zal 20 % van de emissierechten geveild worden in 2013. Dit percentage zal opvoerd worden tot 70 % in 2020 (100 % in 2027). Bovendien zullen de sectoren die moeilijkheden ondervinden bij het bereiken van hun doelstellingen gebruik kunnen maken van flexibiliteitsmechanismen.

Deze regeling zou moeten toelaten om de emissies van de ETS sectoren tegen 2020 te laten afnemen met 21 % t.o.v. 2005. De veilinginkomsten op Europees niveau zullen elk jaar herverdeeld worden over de lidstaten volgens een vooraf vastgestelde verdeelsleutel. Een gedeelte van de inkomsten zou bovendien gebruikt worden voor internationale solidariteitsdoeleinden of ter bevordering van het klimaatbeleid.

Stabilisering van de uitstoot van transport gedurende de projectieperiode.

Terwijl gedurende de periode 1993-2002 de emissies afkomstig van transport sterk stegen (met gemiddeld ongeveer 1,4 % per jaar), daalden de emissies (met gemiddeld 0,5 % per jaar) in de periode 2003-2008. De uitstoot zou zich gedurende de projectieperiode stabiliseren door de terugval van de economische activiteit in het begin van de projectieperiode, fiscale maatregelen en het gebruik (hoewel beperkt) van biobrandstoffen¹. Gedurende de projectieperiode zouden de ACEA-akkoorden ook geleidelijk aan een effect hebben op de uitstoot. In 2009 zou de uitstoot met 1,5 % afnemen en in 2010 met 2,6 %.

In 2014 zou de uitstoot 24,1 Mt bedragen d.i. 23,9 % van de globale energiegebonden CO₂-uitstoot tegenover 18,1 % in 1990. De uitstoot zou in 2014 uitkomen op een niveau dat ongeveer 20,8 % hoger ligt dan de emissies in het basisjaar.

Toename van de uitstoot afkomstig van de diensten en gezinnen in de periode 2009-2014.

In de periode 2003-2008 daalde de uitstoot afkomstig van de diensten en gezinnen met gemiddeld 1,4 % per jaar dankzij een efficiënter energieverbruik mede door de scherpe prijsstijgingen voor energie. Ook de structurele wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas) heeft een gunstig effect op de uitstoot. De uitstoot zou opnieuw toenemen in de periode 2009-2014 met gemiddeld 0,8 % per jaar.

In 2014 zou de uitstoot 26,3 Mt bedragen d.i. 26,1 % van de globale energiegebonden CO₂-uitstoot, tegenover 24,7 % in 1990. De uitstoot zou in 2014 uitkomen op een niveau dat 3,3 % lager ligt dan de emissies in het basisjaar.

KADER 12 - Broeikasgasemissiereducties voor de niet-ETS sectoren tegen 2020

Meer dan de helft van alle broeikasgasemissies valt niet onder de herziene ETS. Voor die emissies wordt een EU-kader opgezet met nationale verplichtingen tegen 2020.

In december 2008 werd het voorstel van de Europese Commissie goedgekeurd over de verdeling van de inspanningen die nodig zijn voor de verwezenlijking van de emissiereductie in de niet-ETS sectoren. Voor die sectoren - zoals gebouwen, vervoer, bouw, diensten, landbouw, afval en industriële installaties die onder de ETS-minimumdrempel van 25 000 ton CO₂ vallen - zou tegen 2020 worden gestreefd naar een emissiereductie van 10 % ten opzichte van 2005 voor de EU in zijn geheel. De Commissie heeft voor elke lidstaat een specifieke doelstelling gedefinieerd. Die specifieke doelstellingen variëren van +20 % tot -20 %. Het voorstel van de Commissie voor België is een reductiedoelstelling tegen 2020 van -15 % t.o.v. 2005. In sommige gevallen zouden EU-maatregelen genomen worden zoals bv. normen voor de CO₂-emissies van voertuigen en brandstoffen, regels op EU-niveau ter bevordering van de energie-efficiëntie. De lidstaten zouden ook zelf een aantal maatregelen kunnen bepalen om de doelstelling te bereiken. Ze zouden ook gedeeltelijk gebruik kunnen maken van CDM-kredieten om de doelstelling te kunnen halen.

1. Het voorstel van de Commissie dat in december 2008 werd goedgekeurd, geeft een apart minimumstreefcijfer van 10 % voor het aandeel van duurzame biobrandstoffen in het totale benzine- en diesilverbruik voor de EU-vervoerssector tegen 2020. Dat streefdoel geldt voor elke lidstaat. In 2008 bestond in België nog geen 2 % van de aan de pomp geleverde motorbrandstoffen uit biobrandstoffen.

2. Niet-energiegebonden emissies van CO₂

Naast CO₂-emissies door verbranding van brandstoffen, komen er ook emissies vrij bij bepaalde industriële processen (o.a. bij de cement- en staalproductie en de petrochemie) en bij de verbranding van afval. In 2007 bedroegen de CO₂-emissies afkomstig van de industriële processen, die sterk proces- en technologiegebonden zijn, 9,7 Mt tegenover 8,2 Mt in 1990 (+17,8 %). De CO₂-emissies afkomstig van afvalverbranding bedroegen 0,1 Mt in 2007 tegenover 0,3 Mt in 1990.

TABEL 46 - Evolutie van de niet-energiegebonden CO₂-emissies
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2014	Groeivoet 2014-1990
	1990 ^a	2007 ^b	2014		
Industriële processen	8,2	9,7	10,3	1,1	25,4
Afval	0,3	0,1	0,1	1,3	-72,6
Totaal niet-energiegebonden CO ₂ -emissies	8,6	9,8	10,4	1,1	21,5

a. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2009 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies.

Toename van de niet-energiegebonden CO₂-emissies in de periode 2009-2014.

De CO₂-emissies afkomstig van de industriële processen zouden toenemen gedurende de projectieperiode en 10,3 Mt bedragen in 2014 (+25,4 % t.o.v. 1990). De CO₂-emissies afkomstig van afvalverbranding zouden eveneens toenemen (0,1 Mt in 2014).

3. Emissies van CH₄ en N₂O

CH₄-emissies zijn vooral afkomstig van de landbouw en afvalverwerking.

De CH₄-emissies kunnen in drie grote groepen worden ingedeeld: emissies door energietransformatie en -consumptie¹, emissies van de landbouw en emissies uit het storten en verwerken van afval. De landbouw neemt het grootste deel van de CH₄-emissies voor zijn rekening. Die emissies worden veroorzaakt bij verteringsprocessen, de mestproductie en de bemesting van landbouwgrond.

In 1990 bedroegen de totale CH₄-emissies 11,2 Mt CO₂-equivalenten waarvan 7,1 Mt CO₂-equivalenten afkomstig waren van de landbouw en 2,9 Mt CO₂-equivalenten van afvalverwerking. In 2007 zijn de CH₄-emissies van de landbouw gedaald tot 5,1 Mt CO₂-equivalenten en die afkomstig van afvalverwerking² tot 0,7 Mt CO₂-equivalenten. De totale CH₄-emissies daalden tot 6,7 Mt CO₂-equivalenten in 2007.

TABEL 47 - Evolutie van de CH₄-emissies
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten	Groeivoet
	1990 ^a	2007 ^b	2014		
Energietransformatie en -consumptie	1,3	0,7	0,7	0,3	-43,8
Industriële processen	0,0	0,1	0,1	0,0	-,
Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	-,	-,
Landbouw	7,1	5,1	4,7	-1,3	-33,6
Afval	2,9	0,7	0,4	-7,9	-85,3
Totaal	11,2	6,7	5,9	-1,7	-47,4

a. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2009 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies.

Daling van de CH₄-emissies gedurende de projectieperiode.

De CH₄-emissies van de landbouw en de afvalverwerking zouden verder dalen tot respectievelijk 4,7 en 0,4 Mt CO₂-equivalenten in 2014. De totale CH₄-emissies zouden met gemiddeld 1,7 % per jaar afnemen gedurende de projectieperiode en 5,9 Mt CO₂-equivalenten bedragen in 2014. Dat zou dan meer dan 45 % onder het niveau van 1990 zijn.

N₂O-emissies zijn vooral afkomstig van de landbouw en industriële processen.

N₂O komt vrij bij de transformatie en de verbranding van fossiele brandstoffen, waarbij het aandeel van de emissies door transport toeneemt. In de industrie is de productie van adipine- en salpeterzuur de enige bron van N₂O. De N₂O-emissies van de landbouw komen tot stand bij de bemesting van landbouwgrond en

1. De emissies door energietransformatie ontstaan bij de elektriciteitsproductie, de olieraffinage en de transformatie van brandstoffen.
De emissies door energieconsumptie ontstaan bij de verbranding van fossiele brandstoffen door de industrie, transport, de tertiaire sector en de gezinnen en door verdamping bij de aardgasverdeling.
2. Emissies afkomstig van de landbouw dalen door de inkrimping van de veestapel en het mestbeleid met o.m. mestverwerkingstechnieken en opslagtijden. Emissies afkomstig van afvalverwerking dalen door selectieve ophaling en recuperatie, compostering, verschuiving van storten naar verbranden, verplichting tot methaanafvang bij bestaande stortplaatsen.

bedragen ongeveer de helft van de totale N₂O-emissies. Ten slotte komt ook N₂O vrij bij de verbranding van afval en het gebruik van oplosmiddelen.

In 1990 bedroegen de totale N₂O-emissies 10,8 Mt CO₂-equivalenten waarvan 5,6 Mt CO₂-equivalenten afkomstig waren van de landbouw en 3,9 Mt CO₂-equivalenten van industriële processen. In 2007 zijn de N₂O-emissies van de landbouw¹ gedaald tot 4,5 Mt CO₂-equivalenten en de emissies van industriële processen tot 1,9 Mt CO₂-equivalenten. De totale N₂O-emissies daalden tot 8,1 Mt CO₂-equivalenten in 2007.

TABEL 48 - Evolutie van de N₂O-emissies
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2014	Groeivoet 2014-1990
	1990 ^a	2007 ^b	2014		
Energietransformatie en -consumptie	0,8	1,2	1,1	0,0	43,3
Industriële processen	3,9	1,9	1,1	-5,5	-72,2
Gebruik van oplosmiddelen	0,2	0,2	0,2	0,0	0,3
Landbouw	5,6	4,5	4,3	-0,5	-22,3
Afval	0,3	0,3	0,3	1,9	6,5
Totaal	10,8	8,1	7,1	-1,2	-34,3

a. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2009 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies.

Daling van de N₂O-emissies gedurende de projectieperiode.

De emissies afkomstig van industriële processen² zouden verder dalen tot 1,1 Mt CO₂-equivalenten in 2014. De emissies afkomstig van de landbouw zouden licht afnemen gedurende de projectieperiode en 4,3 Mt bedragen in 2014. De totale N₂O-emissies zouden gedurende de projectieperiode dalen met gemiddeld 1,2 % per jaar en in 2014 7,1 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Dat zou meer dan 30 % onder het niveau van 1990 bedragen.

Bij de evaluatie van de resultaten moet er rekening worden gehouden met een grote onzekerheidsmarge. Die grote foutenmarge is te wijten aan onzekerheden over de emissiefactoren en aan moeilijkheden bij de bepaling van de bronnen. De cijfers in de projectieperiode zijn dan ook louter indicatief³.

1. Emissies afkomstig van de landbouw dalen door de inkrimping van de rundvee- en varkensstapel, het ammoniakreductieplan en de sterke reductie in kunstmestverbruik.
2. De productie van salpeterzuur afkomstig van één producent vormt de hoofdbron voor N₂O-emissies afkomstig van industriële processen in Vlaanderen. Op 18 november 2005 werd een vrijwillige overeenkomst gesloten waarbij het bedrijf zich engageert om de best beschikbare technologieën te gebruiken om die uitstoot te verminderen.
3. De evoluties voor de CH₄- en N₂O-emissies stemmen overeen met de verwachtingen in sectie 2 van *Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress*, op. cit.

4. Emissies van gefluoreerde gassen (HFK's, PFK's en SF₆)

De HFK's en PFK's worden als alternatief voor ozonafbrekende stoffen gebruikt.

De HFK's en PFK's worden als alternatief voor ozonafbrekende stoffen gebruikt. HFK's worden aangewend als koelmiddel voor koel- en airconditioninginstallaties, als drijfgas in spuitbussen, als blaasmiddel bij de aanmaak van kunststofschuimen en als blusmiddel in brandbestrijdingssystemen. PFK's worden als koelmiddel en als reinigingsmiddel in de productie van elektronica en fijnmechanica gebruikt. SF₆ wordt gebruikt als elektrische isolatie in installaties met hoge en gemiddelde spanning, hoofdzakelijk in beveiligingsschakelaars, transformatoren en stroomrails. SF₆ wordt ook gebruikt voor geluidsisolatie in dubbele beglazing.

Het scenario¹ waarop de vooruitzichten voor de gefluoreerde gassen gebaseerd zijn, houdt rekening met de impact van de Europese regelgeving die het gebruik van CFK's en HCFC's verbiedt voor verschillende toepassingen. Er wordt ook rekening gehouden met de impact van de regionale regelgeving die reeds ingevoerd, beslist of gepland (op langere termijn) werd.

TABEL 49 - Evolutie van de emissies van gefluoreerde gassen
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			2014	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2014	Groeivoet 2014-1995
	1995 ^a	2000 ^b	2007 ^b			
HFK	0,4	1,0	1,8	1,7	1,9	284,8
PFK	2,3	0,4	0,2	0,2	0,0	-90,6
SF ₆	2,2	0,1	0,1	0,1	6,9	-95,6
Totaal	5,0	1,4	2,0	2,0	1,9	-59,7

a. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2009 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies.

Toename van de uitstoot van gefluoreerde gassen gedurende de projectieperiode.

In 1995 (basisjaar voor de aanrekening van de gefluoreerde gassen in het Kyoto-protocol) maakten de gefluoreerde gassen 3 % uit van de totale nationale emissies en bedroegen 5 Mt CO₂-equivalenten. Sindsdien zijn ze dankzij een reeks investeringen drastisch gereduceerd tot 1,4 Mt CO₂-equivalenten in 2000.

Die emissies zouden jaarlijks met gemiddeld 1,9 % toenemen gedurende de projectieperiode en in 2014 2 Mt CO₂-equivalenten bedragen.

1. Zie sectie 2 van *Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress*, op. cit.

5. Totale broeikasgasemissies

Daling van de broeikasgasemissies in de periode 2009-2014.

Volgens de huidige vooruitzichten zouden de broeikasgasemissies licht afnemen gedurende de projectieperiode. In 2014 zouden ze zelfs meer dan 13 % onder het niveau van het basisjaar dalen. In 2009 zouden de broeikasgasemissies met 3,4 % afnemen en in 2010 met 0,8 %. Vervolgens zouden de emissies jaarlijks met gemiddeld 0,5 % toenemen in de periode 2011-2014.

De (wereldwijde) economische terugval in het begin van de projectieperiode zou een belangrijke invloed hebben op dit resultaat. De matige toename van het energieverbruik, structurele wijzigingen in het energieverbruik en de daling van de CH₄- en N₂O-emissies dragen eveneens bij tot dit gunstig resultaat. De uitstoot van gefluoreerde gassen zou jaarlijks toenemen tijdens de projectieperiode maar zou beduidend onder het niveau van het basisjaar blijven (zie tabel 50 en figuur 29).

TABEL 50 - Evolutie van de broeikasgasemissies
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)				Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2014	Groeivoet	
	Basisjaar ^a	2005 ^b	2007 ^b	2014		2007- basisjaar	2014- basisjaar
Energiegebonden CO ₂ -emissies	110,1	113,3	104,8	100,9	-0,4	-4,8	-8,3
Niet-energiegebonden CO ₂ -emissies	8,6	10,1	9,8	10,4	1,1	14,1	21,5
Totale CH ₄ -emissies	11,2	6,9	6,7	5,9	-1,7	-40,8	-47,4
Totale N ₂ O-emissies	10,8	9,8	8,1	7,1	-1,2	-25,4	-34,3
Totale HFK, PFK en SF ₆ -emissies	5,0	1,7	2,0	2,0	1,9	-59,4	-59,7
Totaal ^c	145,7	141,9	131,3	126,4	-0,4	-9,9	-13,3

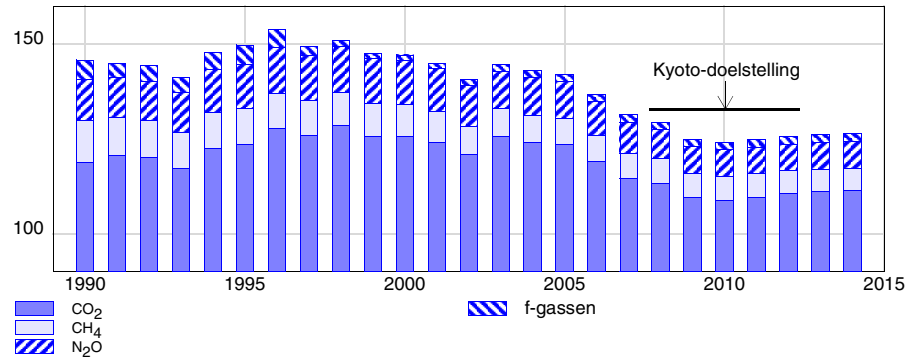
- a. Basisjaar is 1990 voor alle broeikasgassen behalve voor de gefluoreerde gassen. Voor de gefluoreerde gassen is het basisjaar 1995. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.
- b. Deze inventariswaarden werden in maart 2009 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies. De energiegebonden CO₂-emissies werden endogeen door het model HERMES berekend.
- c. LUCF (land-use change and forestry) niet inbegrepen.

De broeikasgasemissies zouden ruim onder de vooropgestelde doelstelling liggen in de periode 2008-2012.

De doelstelling zoals bepaald in het Protocol van Kyoto impliceert een daling van de emissies met 7,5 % in de periode 2008-2012 tegenover het niveau van het basisjaar, wat overeenstemt met een niveau van gemiddeld 134,8 Mt CO₂-equivalenten. Het niveau van de broeikasgasemissies zou gemiddeld 125,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012 en dus gemiddeld 9,1 Mt CO₂-equivalenten per jaar onder de vooropgestelde doelstelling liggen.

Binnen een context van een wereldwijde economische terugval in het begin van de projectieperiode en mede dankzij het gevoerde klimaatbeleid, zou België zijn doelstelling kunnen behalen. Indien we de doelstellingen die Europa heeft gedefinieerd tegen 2020, willen behalen, zullen we verder inspanningen moeten leveren om het energieverbruik en de broeikasgasemissies verder terug te dringen.

FIGUUR 29 - Evolutie van de broeikasgasemissies
 (in miljoen ton CO₂-equivalenten)

Bijlagen

A. Belangrijkste hypothesen van de projectie

Tabel 1 HYPOTHESEN OMTRENT DE BINNENLANDSE EN DE INTERNATIONALE OMGEVING

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Buitenlandse afzetmarkt van goederen en diensten (volumegroei)	6.6	3.0	3.2	-8.0	0.7	6.2	6.4	6.4	6.3
2. Wereldhandelsprijzen in euro (groeivoeten)									
Uitvoer van goederen excl. energie	-0.8	0.1	0.1	-4.9	-2.2	1.8	1.9	1.9	1.9
Invoer van goederen excl. energie	-1.6	0.1	-1.1	-5.5	-1.3	1.7	1.9	1.9	2.0
Invoer van energie	17.6	-1.6	28.1	-42.1	19.9	2.9	3.1	3.1	3.2
3. Wisselkoers (peil)									
Dollar per euro (x 100)	128.6	135.7	147.1	134.4	136.0	136.0	136.0	136.0	136.0
4. Rentevoeten (peil)									
Korte rente (3m.)									
Eurozone	3.1	2.3	4.6	1.3	0.6	1.8	2.8	3.5	3.8
Verenigde Staten	3.3	2.4	2.9	1.2	0.7	2.0	2.9	3.5	4.2
Lange rente (10j.)									
Eurozone	4.0	4.5	4.2	3.6	3.8	4.8	4.8	4.9	4.9
Verenigde Staten	4.3	4.5	3.6	3.1	3.6	4.9	5.0	5.1	5.2
5. Beroepsbevolking									
Mutatie in duizend personen	42.8	38.1	39.4	42.1	40.8	38.9	38.5	35.3	33.2
6. Activiteitsgraad (in %)	72.2	72.8	72.1	72.2	72.4	72.6	72.9	73.1	73.4
7. Gemiddelde effectieve arbeidsduur (werknemers) (groeivoeten)									
Alle bedrijfstakken	-0.2	-0.1	-0.7	-1.5	0.6	0.6	-0.0	-0.0	-0.0
Industrie	-0.1	-0.0	-0.7	-2.7	1.7	1.0	-0.1	-0.1	-0.0
Verhandelbare diensten	-0.1	-0.0	-0.7	-1.0	0.3	0.5	0.0	0.0	0.0

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 2 VOORNAAMSTE HYPOTHESEN OVER DE OVERHEIDSUITGAVEN*(groeivoeten in volume voor rubrieken 3 tot 9)*

	08^03	14^09	09	10	11	12	13	14
1. Werkgelegenheid bij de overheid	0.9	0.3	0.0	0.0	0.2	0.5	0.5	0.5
1. Federale overheid	-0.5	-0.8	-1.5	-2.0	-1.6	0.0	0.0	0.0
2. Gemeenschappen en gewesten	1.1	0.5	0.1	0.3	0.6	0.6	0.6	0.6
3. Lagere overheid	1.5	0.7	0.6	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7
4. Sociale zekerheid	0.9	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
2. Sociale programmatie en 'wage drift'								
1. Federale overheid (incl. defensie)	--	1.2	1.5	1.5	1.5	0.9	0.9	0.9
2. Gemeenschappen en gewesten	--	1.0	1.8	1.3	0.9	0.6	0.6	0.6
3a. Lagere overheid - onderwijssubs.	--	1.1	2.7	1.5	0.6	0.5	0.5	0.5
3b. Lagere overheid - overige	--	1.1	1.5	1.2	1.1	1.0	1.0	1.0
4. Sociale zekerheid	--	1.1	1.4	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
3. Bruto-aankoop van goederen en diensten	1.8	2.0	3.0	1.6	1.6	1.5	2.0	2.0
1. Federale overheid	2.0	-0.3	-0.6	2.7	-1.7	-2.3	-0.0	-0.0
2. Gemeenschappen en gewesten	1.8	2.2	4.8	-0.0	2.2	2.2	2.0	2.1
3. Lagere overheid	1.7	3.3	3.3	3.2	3.3	3.3	3.3	3.3
4. Sociale zekerheid	1.8	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4
<i>Deflator: aankoop van goederen en diensten</i>	2.5	1.4	0.3	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7
4. Bruto-kapitaalvorming	1.6	2.1	1.2	5.6	12.9	7.0	-10.8	-3.6
1. Federale overheid en sociale zekerheid	51.2	4.1	-12.9	15.6	-2.5	23.7	0.3	0.3
2. Gemeenschappen en gewesten	-1.3	0.2	1.0	0.5	0.0	-0.1	-0.1	-0.1
3. Lagere overheid	4.7	3.6	6.2	7.3	27.7	7.7	-19.9	-7.4
<i>Deflator: overheidsinvesteringen</i>	2.4	1.2	0.9	1.0	1.3	1.4	1.4	1.4
5. Sociale verstrekkingen in natura	2.8	3.2	5.6	2.6	3.0	2.8	2.7	2.5
1. Federale overheid	-18.8	70.7	424.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
2. Gemeenschappen en gewesten	3.1	3.3	4.0	3.2	3.2	3.2	3.2	3.2
3. Lagere overheid	1.4	0.2	-10.0	3.5	2.2	2.0	1.8	1.7
4. Sociale zekerheid	4.1	3.2	5.4	2.6	3.0	2.8	2.7	2.5
<i>Deflator: sociale verstrekkingen in natura</i>	3.6	2.4	3.7	1.5	2.0	2.2	2.4	2.5
6. Overige lopende overdrachten aan de gezinnen en izw's	2.2	3.2	6.3	2.1	2.8	2.8	2.8	2.4
1. Federale overheid	4.5	2.3	7.1	-0.1	1.5	2.0	1.9	1.7
2. Gemeenschappen en gewesten	4.5	4.1	6.7	3.1	3.7	3.8	3.8	3.6
3. Lagere overheid	1.3	3.0	4.5	2.9	2.7	2.6	2.7	2.5
4. Sociale zekerheid	1.4	3.2	6.2	2.3	2.9	2.8	2.7	2.3
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijzen</i>	2.4	1.4	0.3	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7
7. Lopende overdrachten aan de ondernemingen	9.1	2.7	1.2	10.8	1.2	1.0	1.1	1.1
1. Federale overheid	9.2	3.6	3.3	12.5	1.2	1.4	1.6	1.7
2. Gemeenschappen en gewesten	4.5	1.5	-12.3	18.0	0.8	0.8	0.8	0.8
3. Lagere overheid	0.8	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.6
4. Sociale zekerheid	19.4	2.5	6.4	6.4	1.6	0.2	0.3	0.2
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijzen</i>	2.4	1.4	0.3	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7
8. Lopende overdrachten aan het buitenland	4.3	0.8	-7.5	12.6	-3.2	1.2	-0.3	2.1
1. Federale overheid	4.4	0.9	-7.7	13.0	-3.2	1.2	-0.3	2.2
2. Gemeenschappen en gewesten	0.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijzen</i>	2.4	1.4	0.3	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7
9. Kapitaaloverdrachten	40.1	4.2	8.1	10.9	1.4	2.1	1.3	1.3
1. Federale overheid	315.5	6.7	15.1	20.3	0.9	2.3	0.7	0.7
2. Gemeenschappen en gewesten	5.0	2.4	3.1	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3
3. Lagere overheid	8.7	-0.9	-0.2	-1.1	-1.0	-1.0	-1.0	-1.0
4. Sociale zekerheid	12.7	-10.8	-56.5	-1.6	-1.6	-1.6	-1.6	-1.7
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijzen</i>	2.4	1.4	0.3	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7

Tabel 3 HYPOTHESEN INZAKE SOCIALEZEKERHEIDSPRESTATIES

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
<i>I. Groeivoeten in volume</i>									
1. Pensioenen	1.9	3.3	2.9	2.5	2.8	3.5	3.7	3.8	3.7
a. Werknemers (a)	1.7	3.5	2.5	2.5	2.9	3.7	4.0	4.0	4.0
(RP: begrotingscijfer)	1.9	3.5	3.4	2.6	2.9	3.7	4.0	4.0	4.0
b. Zelfstandigen (a)	2.9	2.6	5.7	2.2	2.4	2.4	2.8	2.8	2.8
c. Vastbenoemd personeel bij de RSZ-PPO	3.9	2.9	3.0	3.0	2.9	2.9	2.9	2.9	3.0
d. Aangeslotenen bij de DOSZ	1.1	0.6	1.8	1.1	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
2. ZIV-uitkeringen	3.9	2.8	5.4	3.7	3.0	2.3	2.7	2.5	2.4
a. Werknemers	3.7	2.8	5.3	3.6	3.0	2.3	2.8	2.6	2.4
- Primaire ongeschiktheid	4.0	1.9	7.0	6.6	-1.1	1.2	1.3	1.5	1.6
- Invaliditeit (b)	3.7	3.1	5.2	2.9	4.4	2.5	3.3	2.9	2.7
- Moederschapsrust (b)	3.8	3.1	2.4	1.0	4.8	3.7	3.0	3.0	2.9
- Mijnwerkers en zeelieden	-9.8	-11.2	10.3	-7.9	-12.2	-11.8	-11.8	-11.8	-11.8
b. Zelfstandigen	7.4	3.0	8.0	5.0	4.0	2.2	2.4	2.2	2.4
3. Kinderbijslagen (b)	1.1	1.4	1.4	1.6	0.5	1.5	1.5	1.4	1.5
a. Werknemers, RSZ-PPO inbegrepen	1.1	1.4	1.2	1.6	0.6	1.6	1.6	1.5	1.6
(RKW: begrotingscijfer)	0.9	1.3	0.6	1.4	0.4	1.5	1.5	1.4	1.5
b. Zelfstandigen	0.6	1.0	3.7	2.4	-0.7	0.9	1.2	0.9	1.3
c. Gewaarborgde gezinsbijslag	0.3	0.6	-1.3	-1.6	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1
4. Arbeidsongevallen van het FAO	0.4	0.8	3.1	1.1	0.6	0.9	0.8	0.7	0.7
5. Beroepsziekten	-2.0	-2.5	-2.0	-3.6	-2.1	-2.3	-2.4	-2.4	-2.4
<i>II. Groeivoeten alvorens toepassing van indexeringsregels</i>									
Geneeskundige zorgen	5.9	3.9	7.0	6.1	3.4	3.3	3.4	3.4	3.5
a. Werknemers, zelfst., ambtenaren (c)	5.8	3.8	6.9	6.1	3.4	3.4	3.3	3.4	3.4
(ZIV-GV: begrotingscijfer)	4.6	3.8	7.3	5.4	3.7	3.6	3.4	3.4	3.5
b. Aangeslotenen bij de DOSZ	-1.9	1.0	-1.2	1.2	-0.1	1.0	0.9	1.3	1.4
c. Aan buitenlandse SZ-instellingen	13.1	6.7	12.6	9.8	4.9	2.2	8.0	7.5	7.9
d. Vlaamse zorgverzekering	24.6	3.1	10.3	8.8	2.9	1.7	1.5	1.7	1.9
<i>III. In duizendtallen (jaargemiddelden)</i>									
1. Niet werkzoekende uitkeringsgerechtigde volledig werklozen	122.3	89.0	100.8	94.3	90.5	88.2	86.9	86.7	87.6
2. Vrijwillig deeltijdse werklozen	29.9	25.3	27.5	26.4	25.6	25.2	25.0	24.9	24.8
3. Deeltijds werklozen met behoud van rechten en IGU	46.3	51.4	48.5	48.9	48.7	49.9	51.7	53.6	55.5
4. Van inschrijving vrijgestelde werklozen wegens beroepsopleiding, familiale en sociale redenen of studies	43.3	49.0	48.6	49.0	49.0	49.0	48.9	48.9	48.9
5. Activeringsprogramma's: PWA's, Eerste werkervaring	11.9	3.2	6.6	5.3	4.2	3.4	2.7	2.2	1.7
6. Tewerkstelling met loonsubsidie	105.7	173.6	156.8	166.7	173.9	174.4	175.1	175.7	176.2
a. Doorstromingsprogramma's	5.4	6.1	5.8	6.0	6.1	6.1	6.1	6.2	6.2
b. Activering zonder dienstcheques	46.1	51.4	53.1	51.7	50.5	50.7	51.2	51.7	52.2
- dienstenbanen oude stijl	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
- activaplanbanen met RVA-vergoeding, incl. SINE's	34.3	42.1	43.5	42.4	41.4	41.6	42.0	42.4	42.8
- activaplanbanen zonder RVA-vergoeding	11.3	9.3	9.6	9.3	9.1	9.2	9.3	9.3	9.4
c. Sociale Maribel (incl. bedrijfsvoorheffing)(d)	22.7	25.4	23.6	25.3	26.5	26.0	25.5	24.9	24.3
d. Dienstchequewerknemers	31.1	89.0	72.6	81.9	89.1	89.8	90.4	91.1	91.7
- activaplanbanen met RVA-vergoeding	5.8	2.5	9.5	8.0	3.3	1.2	1.0	0.8	0.7
- activaplanbanen zonder RVA-vergoeding	3.1	22.2	10.6	14.7	21.4	23.7	24.1	24.5	24.8
- gewone jobs	22.3	64.3	52.5	59.2	64.4	64.9	65.4	65.9	66.3
e. Jongerenbonus non-profit	0.3	1.7	1.8	1.7	1.7	1.8	1.7	1.7	1.7
7. Loopbaanonderbrekingen	199.6	262.9	235.7	246.8	254.8	261.4	266.9	271.6	275.9
8. Brugpensioenen	112.0	128.6	116.0	121.2	127.5	130.6	129.8	131.0	131.3
<i>IV. Loonsubsidies via sociale zekerheid (e)</i>									

(a) Berekend met het model PENSION (werknemersregeling) respectievelijk het model MOSES (regeling der zelfstandigen).

(b) Aantal kinderen en aantal invaliden overeenkomstig het langetermijnmodel MALTESE.

(c) Inclusief het ligdagprijsgedeelte dat voordien ten laste was van Volksgezondheid, en met integratie van de "kleine risico's" in de regeling voor zelfstandigen.

(d) Via bedrijfsvoorheffing: een deel van de bedrijfsvoorheffing wordt vanaf 2009 via de Sociale Maribelfondsen aan de non-profit-ondernemingen als loonsubsidie toegekend.

(e) Zie tabel 5.

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 4 VERKLARING VAN DE SOCIALE PREMIES*(groeivoeten)*

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Werknemersregeling									
a. Sector van de ondernemingen incl. overheidsbedrijven									
1. Reëel uurloon per werknemer	0.8	0.8	0.9	0.4	0.1	0.5	1.0	1.3	1.4
2. Effectieve arbeidsduur per werknemer	-0.2	-0.1	-0.7	-1.5	0.6	0.6	-0.0	-0.0	-0.0
3. Tewerkstelling	1.4	0.3	2.3	-1.0	-1.5	0.4	1.2	1.2	1.3
- verwerkende nijverheid, energie en bouw	-0.6	-1.6	0.5	-2.6	-4.2	-1.3	-0.4	-0.6	-0.6
- verhandelbare diensten	2.3	1.0	3.0	-0.4	-0.5	1.1	1.7	1.9	1.9
4. Bruto-loonsom, voor indexatie	2.1	1.0	2.4	-2.1	-0.8	1.6	2.1	2.5	2.7
5. Loonindexering	1.9	1.7	2.9	2.6	1.0	1.6	1.7	1.7	1.7
p.m. Deflator consumptieprijzen	2.8	1.5	4.2	0.5	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7
6. Bruto-loonsom	4.0	2.7	5.4	0.4	0.2	3.2	3.8	4.2	4.5
- aanslagbasis van bijdragen	4.0	2.7	5.3	0.5	0.2	3.2	3.8	4.2	4.5
b. Overheid: overheidsbedrijven (e)									
1. Bezoldiging per hoofd	2.1	2.6	3.9	2.3	1.7	2.6	2.6	3.1	3.3
2. Tewerkstelling	1.2	-0.3	0.9	-3.7	-2.1	1.0	1.5	0.9	0.6
3. Bruto-loonsom	3.9	2.2	5.1	-2.2	-1.0	3.9	4.4	4.1	4.0
c. Overheidssector excl. overheidsbedrijven									
1. Bezoldiging per hoofd	3.0	2.7	5.0	4.6	1.7	2.6	2.6	2.6	2.4
2. Tewerkstelling	0.9	0.3	0.3	0.1	0.1	0.2	0.5	0.5	0.5
3. Bruto-loonsom	3.9	3.1	5.3	4.7	1.8	2.8	3.1	3.1	2.9
d. Bijdragen, nominaal	3.4	3.0	5.2	0.6	0.7	3.0	4.3	4.6	4.8
1. Werkgeversbijdragen	3.6	3.0	5.1	0.4	0.7	2.7	4.4	4.7	4.9
a. Privé-sector (a)	3.5	2.9	5.1	-0.2	0.5	2.6	4.5	4.9	5.1
b. Overheidsbedrijven (e)	3.6	2.6	2.8	-3.8	-1.8	2.9	6.4	6.1	5.8
c. Overheid excl. overheidsbedrijven	4.2	3.3	5.2	5.1	2.1	3.1	3.2	3.2	3.1
2. Werknemersbijdragen	2.9	3.1	5.4	1.1	0.8	3.7	4.0	4.4	4.6
a. Privé-sector	2.7	3.1	5.4	0.2	0.5	4.0	4.3	4.8	5.0
b. Overheidssector	4.0	3.0	5.2	4.6	1.8	2.8	3.1	3.1	2.9
e. Impliciete bijdragevoeten (b)									
1. Werkgeversbijdragen									
a. Privé-sector (a)	24.6	24.3	24.3	24.1	24.2	24.1	24.2	24.4	24.6
b. Overheid: overheidsbedrijven (e)	31.5	31.0	31.3	30.8	30.5	30.2	30.8	31.4	32.0
c. Overheid excl. overheidsbedrijven	12.0	12.2	12.0	12.1	12.1	12.1	12.2	12.2	12.2
2. Werknemersbijdragen									
a. Privé-sector incl. overheidsbedrijven (e)	10.4	10.2	10.1	10.1	10.1	10.2	10.3	10.3	10.4
b. Overheidssector	9.3	9.3	9.3	9.3	9.3	9.3	9.3	9.3	9.3
2. Regeling der zelfstandigen									
a. Inkomen per hoofd (c)	2.5	2.1	0.0	2.1	1.7	2.2	3.1	2.2	1.4
b. Aantal zelfstandigen (c)	-0.3	0.3	1.1	1.1	1.2	1.0	-0.9	-1.2	0.5
c. Inkomen van de zelfstandigen (c)	2.3	2.4	1.2	3.2	2.9	3.2	2.2	0.9	2.0
d. Herwaarderingscoëfficiënt	0.1	-0.4	-0.3	-0.7	-0.1	-2.7	1.3	-0.0	0.1
e. Aanslagbasis van de bijdragen	2.3	2.0	0.9	2.5	2.7	0.4	3.5	0.9	2.0
f. Bijdragen	5.7	2.0	14.5	2.5	2.7	0.4	3.5	0.9	2.0
g. Impliciete bijdragevoet (b)	13.6	15.4	15.4	15.4	15.4	15.4	15.4	15.4	15.4
3. Regeling der uitkeringstrekkers									
a. Bijdragen	4.8	5.3	7.4	4.0	4.8	5.7	5.6	5.9	5.5
b. Impliciete bijdragevoet (b)	3.0	3.0	3.0	2.9	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
p.m. ex ante bijdrageverminderingen (d)	4642	5576	5612	5579	5402	5628	5606	5607	5635
werkgeversbijdragen	4220	5008	4913	4868	4759	5058	5069	5112	5180
waarin voor overheidsbedrijven (e)	7	14	14	14	13	15	14	14	14
werknemersbijdragen	422	568	699	711	643	570	537	495	455

(a) De bijdrageverminderingen in het kader van de 'Sociale Maribel' worden door de Sociale Zekerheid geïnd en vervolgens via daartoe opgerichte fondsen als een loonsubsidie teruggestort aan de bedrijven die voldoen aan de gestelde voorwaarden.

(b) Bijdragen uitgedrukt in % van de aanslagbasis. Voor meer detail zie tabel 6.

(c) van het jaar t-3.

(d) Zie tabel 5. De zogenaamde bijdrageverminderingen in het kader van de 'Sociale Maribel' niet inbegrepen, zie voetnoot (a).

(e) VRT, RTBF en BRP (vanaf 2002), Aquafin (tot 2004), De Lijn, TEC, STIB, transportinfrastructuur.

Tabel 5 HYPOTHESEN M.B.T. SOCIALE ZEKERHEIDSBIDRAGEN EN LOONSUBSIDIES: EX ANTE BEDRAGEN*(in miljoen euro)*

	08	09	10	11	12	13	14	14-08
1. Patronale bijdrageverminderingen	4913	4868	4759	5058	5069	5112	5180	267
- Lage en hogeloonwerkgelegenheid (a)	4253	4222	4172	4550	4561	4606	4673	419
- Speciale banenplannen (b)	660	646	588	508	507	506	507	-152
2. Loonsubsidies	3021	3544	4168	4253	4356	4473	4597	1576
<i>a. via sociale zekerheid</i>								
- Sociale Maribel	632	632	632	632	632	632	632	0
- Jongerenbonus non-profit	45	45	46	47	48	49	50	5
- Sociale maribel - alternatieve financiering	0	27	84	89	95	101	107	107
- Activering van werkloosheidsuitkeringen	235	224	208	207	213	219	225	-10
- Dienstencheques	899	996	1094	1121	1147	1176	1204	305
<i>b. via federale fiscaliteit</i>								
- Nacht- en ploegenwerksubsidie	687	853	968	990	1016	1047	1081	394
- Overuren	36	57	71	73	75	77	80	43
- Onderzoek en ontwikkeling (ondernemingen) (c)	169	215	212	216	221	227	233	64
- Algemene subsidie	205	385	742	764	791	822	857	652
- Sectorspecifieke subsidies (d)	83	78	77	80	84	88	92	9
<i>c. via gewesten</i>								
- Indienstneming oudere werklozen (Vlaams Gewest)	12	16	16	17	17	17	18	6
- Prime à l'emploi (Waals Gewest)	18	17	17	17	17	17	17	-1
Totaal ten gunste van werkgevers	7935	8412	8927	9311	9424	9585	9777	1843
3. Persoonlijke bijdrageverminderingen	699	711	643	570	537	495	455	-244

(a) Alle verminderingen die niet vallen onder de rubriek speciale banenplannen, d.w.z. incl. doelgroepsupplementen voor "oudere werknemers" en "arbeidsherverdeling".

(b) Zowel basisgedeelte van de structurele vermindering als het doelgroepsupplement voor 3 doelgroepcategorieën: (1) zowel "jonge werknemers" als startbanen oude stijl, (2) zowel "eerste aanwervingen" als plan-plus 1/2/3 oude stijl, (3) zowel "langdurig werklozen" als voordeel-, diensten- en activaplanbanen oude stijl.

(c) 'Partnerships met universiteiten' en 'jonge innoverende ondernemingen'.

(d) Maatregelen 'Koopvaardij, baggeraars, zeesleepvaart, zeevisserij, sportlui'.

Tabel 6 HYPOTHESEN M.B.T. SOCIALE ZEKERHEIDSBIJDRAGEVOETEN EN LOONSUBSIDIEVOETEN

	08	09	10	11	12	13	14	14-08
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet (markt)	33.80	33.88	34.10	33.98	34.05	34.17	34.24	0.44
- Wettelijke bijdragevoet na verminderingen	24.83	24.70	24.78	24.63	24.80	24.96	25.10	0.27
- Fictieve bijdragevoet	3.23	3.41	3.64	3.71	3.65	3.64	3.60	0.38
- Extrawettelijke bijdragevoet	2.01	2.02	2.02	2.00	1.99	1.98	1.97	-0.04
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	3.73	3.70	3.66	3.63	3.61	3.58	3.56	-0.17
- p.m. Bijdrageverminderingvoet (ex ante)	4.81	4.75	4.63	4.77	4.60	4.46	4.32	-0.49
Gemiddelde loonsubsidievoet (markt)	2.96	3.46	4.06	4.01	3.96	3.90	3.84	0.88
Werkgeversbijdragevoeten in verwerkende nijverheid	39.03	39.14	39.23	39.27	39.28	39.36	39.47	0.43
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	32.88	33.46	34.37	33.94	34.30	34.75	35.25	2.37
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	40.82	41.20	41.50	41.70	41.67	41.74	41.79	0.96
- Speciale banen	23.51	24.20	26.77	31.33	31.63	32.01	32.37	8.86
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	30.12	27.42	24.37	22.33	22.25	22.30	22.27	-7.86
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	39.43	38.73	38.09	38.10	38.05	38.05	38.17	-1.26
Werkgeversbijdragevoeten in verhandelbare diensten	31.69	31.86	32.16	31.97	32.12	32.29	32.40	0.71
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	28.41	29.15	30.30	28.80	29.46	30.08	30.57	2.16
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	33.76	33.88	33.99	34.11	33.97	33.90	33.78	0.02
- Speciale banen	18.05	18.70	20.83	24.23	24.67	25.25	25.72	7.68
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	26.71	26.08	24.97	24.18	25.67	27.14	28.47	1.77
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	33.74	33.43	33.20	33.37	33.31	33.25	33.16	-0.58
Loonsubsidievoeten in verwerkende nijverheid	3.07	4.06	4.89	4.89	4.89	4.88	4.88	1.81
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	2.44	3.24	4.07	4.07	4.07	4.06	4.06	1.62
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	3.12	4.15	4.99	4.99	4.99	4.99	4.99	1.87
- Speciale banen	6.30	6.30	6.66	6.57	6.52	6.45	6.35	0.04
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	2.46	3.26	4.08	4.08	4.08	4.08	4.07	1.62
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	3.18	4.23	5.07	5.06	5.06	5.05	5.05	1.87
Loonsubsidievoeten in verhandelbare diensten	1.92	2.20	2.66	2.62	2.58	2.54	2.49	0.57
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	2.38	2.67	3.15	3.09	3.04	2.99	2.93	0.55
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	1.66	1.97	2.44	2.42	2.38	2.34	2.30	0.64
- Speciale banen	6.97	6.89	7.30	7.30	7.27	7.21	7.11	0.14
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	1.64	1.85	2.27	2.20	2.14	2.09	2.04	0.40
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	1.08	1.39	1.84	1.82	1.80	1.79	1.77	0.69

B. Macro-economische resultaten

Tabel 7 BESTEDING VAN HET BINNENLANDS PRODUCT IN VOLUME

(groeivoeten)

	08//02	14//08	08/07	09/08	10/09	11/10	12/11	13/12	14/13
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	1.4	1.1	0.9	-0.6	0.3	1.6	1.8	1.9	1.9
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	1.6	2.0	2.7	2.0	1.7	2.0	2.1	2.0	2.0
3. Brutovorming van vast kapitaal	4.7	0.6	4.3	-5.4	-0.9	3.0	3.0	1.9	2.4
a. Bedrijfsinvesteringen	4.9	0.5	6.3	-7.5	-1.5	2.6	2.9	3.6	3.4
b. Overheidsinvesteringen	1.3	1.8	-0.4	1.2	5.6	12.9	7.0	-10.8	-3.6
c. Investerings in woongebouwen	5.5	0.6	0.9	-1.8	-1.3	1.1	1.8	2.0	1.9
4. Binnenlandse bestedingen	2.4	1.2	2.4	-1.6	0.6	2.3	2.1	1.9	2.0
5. Uitvoer van goederen en diensten	3.6	1.5	2.2	-8.9	-0.6	4.6	4.9	4.8	4.7
a. Goederen	3.7	1.6	2.4	-8.8	-0.2	4.8	5.0	4.9	4.7
b. Diensten	3.8	1.1	1.2	-10.4	-1.8	4.3	4.9	5.2	5.3
6. Finale bestedingen	3.0	1.3	2.3	-5.1	0.1	3.3	3.3	3.2	3.3
7. Invoer van goederen en diensten	4.1	1.8	3.6	-6.4	0.2	4.4	4.6	4.5	4.5
a. Goederen	4.5	1.9	3.8	-6.5	0.2	4.6	4.7	4.6	4.5
b. Diensten	2.8	1.6	3.2	-6.7	0.3	3.8	4.1	4.2	4.4
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	2.1	0.9	1.2	-3.8	-0.0	2.4	2.4	2.2	2.2

(/) Groeivoeten

(//) Gemiddelde groei voeten

Tabel 8 OPBOUW VAN HET BINNENLANDS PRODUCT IN VOLUME

(aanbreng in procent)

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	0.7	0.6	0.5	-0.3	0.1	0.8	1.0	1.0	1.0
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	0.4	0.5	0.6	0.5	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5
3. Brutovorming van vast kapitaal	1.0	0.1	0.9	-1.2	-0.2	0.7	0.6	0.4	0.5
a. Bedrijfsinvesteringen	0.7	0.1	0.9	-1.1	-0.2	0.4	0.4	0.5	0.5
b. Overheidsinvesteringen	0.0	0.0	-0.0	0.0	0.1	0.2	0.1	-0.2	-0.1
c. Investerings in woongebouwen	0.3	0.0	0.1	-0.1	-0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
4. Veranderingen in voorraden	0.2	0.0	0.3	-0.4	0.2	0.3	0.0	-0.0	0.0
5. Binnenlandse bestedingen	2.3	1.2	2.3	-1.6	0.6	2.3	2.2	1.9	2.1
6. Uitvoer van goederen en diensten	3.1	1.1	1.9	-8.1	-0.5	3.6	3.9	4.0	4.0
a. Goederen	2.5	1.0	1.7	-6.5	-0.1	3.1	3.3	3.3	3.2
b. Diensten	0.5	0.1	0.2	-1.5	-0.2	0.5	0.6	0.7	0.7
7. Finale bestedingen	5.4	2.4	4.3	-9.7	0.1	5.9	6.1	5.9	6.0
8. Invoer van goederen en diensten	-3.3	-1.5	-3.1	5.9	-0.1	-3.5	-3.7	-3.7	-3.8
a. Goederen	-3.0	-1.3	-2.7	5.0	-0.1	-3.0	-3.2	-3.2	-3.2
b. Diensten	-0.3	-0.2	-0.4	0.8	-0.0	-0.4	-0.5	-0.5	-0.5
9. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	2.1	0.9	1.2	-3.8	-0.0	2.4	2.4	2.2	2.2

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 9 BESTEDING VAN HET BINNENLANDS PRODUCT TEGEN LOPENDE PRIJZEN*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	175029	184071	183939	187499	193500	200165	207307	214896
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	74310	79609	83904	86386	89784	93432	97221	101106
3. Brutovorming van vast kapitaal	72518	78463	75088	75857	79024	82343	84874	87963
a. Bedrijfsinvesteringen	47728	52738	49860	49962	51798	53868	56386	58887
b. Overheidsinvesteringen	5439	5525	5646	6022	6881	7467	6753	6603
c. Investerings in woongebouwen	19351	20200	19583	19873	20345	21008	21735	22473
4. Binnenlandse bestedingen	324933	346873	345407	353847	367754	381585	395133	409848
5. Uitvoer van goederen en diensten	297419	314695	274518	273202	290129	308995	329304	351011
6. Finale bestedingen	622352	661569	619925	627048	657883	690580	724437	760858
7. Invoer van goederen en diensten	287434	315894	277825	279261	295821	313849	333045	353863
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	334917	345675	342100	347787	362062	376732	391392	406995
9. Saldo van de primaire inkomens ontvangen uit het buitenland	1827	1838	2188	2342	2408	2467	2534	2596
10. Bruto nationaal inkomen	336744	347513	344288	350129	364470	379199	393925	409591

Tabel 10 BESTEDING VAN HET BINNENLANDS PRODUCT TEGEN LOPENDE PRIJZEN*(in procent van het bbp)*

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	52.8	53.3	53.2	53.8	53.9	53.4	53.1	53.0	52.8
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	22.7	24.8	23.0	24.5	24.8	24.8	24.8	24.8	24.8
3. Brutovorming van vast kapitaal	20.7	21.8	22.7	21.9	21.8	21.8	21.9	21.7	21.6
a. Bedrijfsinvesteringen	13.7	14.4	15.3	14.6	14.4	14.3	14.3	14.4	14.5
b. Overheidsinvesteringen	1.7	1.8	1.6	1.7	1.7	1.9	2.0	1.7	1.6
c. Investerings in woongebouwen	5.4	5.6	5.8	5.7	5.7	5.6	5.6	5.6	5.5
4. Binnenlandse bestedingen	97.0	101.2	100.3	101.0	101.7	101.6	101.3	101.0	100.7
5. Uitvoer van goederen en diensten	86.4	81.9	91.0	80.2	78.6	80.1	82.0	84.1	86.2
6. Finale bestedingen	183.4	183.1	191.4	181.2	180.3	181.7	183.3	185.1	186.9
7. Invoer van goederen en diensten	83.4	83.1	91.4	81.2	80.3	81.7	83.3	85.1	86.9
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
9. Saldo van de primaire inkomens ontvangen uit het buitenland	0.7	0.7	0.5	0.6	0.7	0.7	0.7	0.6	0.6
10. Bruto nationaal inkomen	100.7	100.7	100.5	100.6	100.7	100.7	100.7	100.6	100.6

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 11 DEFLATOREN VAN HET BBP EN DE BELANGRIJKSTE BESTEDINGSCATEGORIEËN

(groeivoeten)

	08/02	14/08	08/07	09/08	10/09	11/10	12/11	13/12	14/13
1. Consumptieve bestedingen particulieren									
a. Deflator	2.8	1.5	4.2	0.5	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7
1. Exclusief energie	2.5	1.6	3.2	1.7	1.5	1.6	1.6	1.7	1.7
. Voeding, drank en tabak	3.3	1.7	6.8	2.2	1.7	1.6	1.6	1.6	1.6
. Andere goederen	1.1	1.6	2.3	2.0	1.8	1.6	1.5	1.4	1.4
. Diensten	2.8	1.5	2.6	1.3	1.2	1.5	1.6	1.7	1.8
. Huurprijzen	2.1	2.0	2.5	2.1	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
2. Energie	7.3	-0.5	17.5	-12.1	3.6	1.9	1.5	1.5	1.4
. Verwarming, elektriciteit	7.5	-0.4	23.0	-9.6	0.1	2.4	1.7	1.8	1.6
. Transport	7.0	-0.7	10.1	-15.8	9.5	1.0	1.1	1.1	1.1
b. Inflatie exclusief voeding, drank, tabak en energie	2.3	1.6	2.5	1.6	1.5	1.6	1.7	1.7	1.7
c. Nationaal indexcijfer der consumptieprijzen	2.4	1.4	4.5	0.3	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7
d. Gezondheidsindex	2.2	1.6	4.2	1.1	1.5	1.7	1.7	1.7	1.7
2. Consumptieve bestedingen overheid	3.1	2.1	4.3	3.4	1.3	1.9	1.9	2.0	2.0
3. Brutovorming van vast kapitaal	2.5	1.3	3.7	1.2	1.9	1.1	1.2	1.1	1.2
a. Bedrijfsinvesteringen	2.0	1.3	4.0	2.2	1.7	1.1	1.0	1.0	1.1
b. Overheidsinvesteringen	2.3	1.2	2.0	0.9	1.0	1.3	1.4	1.4	1.4
c. Investeringen in woongebouwen	3.6	1.2	3.4	-1.3	2.8	1.3	1.5	1.4	1.4
4. Binnenlandse bestedingen	2.8	1.6	4.2	1.2	1.8	1.6	1.6	1.6	1.6
5. Uitvoer van goederen en diensten	2.4	0.4	3.5	-4.2	0.1	1.6	1.5	1.7	1.8
6. Finale bestedingen	2.6	1.0	3.9	-1.3	1.1	1.6	1.6	1.6	1.7
7. Invoer van goederen en diensten	3.0	0.1	6.0	-6.0	0.3	1.5	1.5	1.6	1.7
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	2.2	1.9	2.0	2.9	1.7	1.7	1.7	1.7	1.7

(/) Groeivoeten
 (//) Gemiddelde groei voeten

Tabel 12 OPBOUW VAN DE PRIJSONTWIKKELING VAN DE FINALE BESTEDINGEN

(aanbreng in procent)

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Binnenlandse kosten per eenheid product (a+b+c)	1.2	1.0	1.1	1.5	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
a. Loonkosten	0.5	0.6	1.1	1.5	0.2	0.2	0.4	0.5	0.5
b. Netto indirecte belastingen	0.1	0.0	-0.1	0.1	-0.0	0.1	0.1	0.0	0.1
c. Bruto-exploitatieoverschot	0.7	0.4	0.1	-0.0	0.7	0.7	0.4	0.3	0.3
2. Invoerprijzen	1.4	0.0	2.8	-2.7	0.2	0.6	0.6	0.6	0.7
3. Deflator van finale bestedingen (1+2)	2.6	1.0	3.9	-1.1	1.1	1.5	1.5	1.6	1.6

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 13 BESCHIKBAAR INKOMEN, BESPARINGEN EN VORDERINGENSALDO:RAMINGEN TEGEN LOPENDE PRIJZEN*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Bruto binnenlands inkomen tegen marktprijzen	334917	345675	342100	347787	362062	376732	391392	406995
Saldo van de primaire inkomens van/naar het buitenland	1827	1838	2188	2342	2408	2467	2534	2596
2. Bruto nationaal inkomen	336744	347513	344288	350129	364470	379199	393925	409591
Verbruik van vaste activa	50473	53460	55402	57746	59736	61765	63809	65937
3. Netto nationaal inkomen	286271	294054	288885	292383	304733	317434	330116	343654
Saldo van de inkomensoverdrachten van/naar het buitenland	-3685	-4059	-3830	-4375	-4366	-4524	-4793	-5012
4. Netto nationaal beschikbaar inkomen	282586	289995	285056	288008	300368	312909	325323	338642
Nationale consumptie	249338	263680	267843	273885	283284	293596	304528	316001
5. Netto nationale besparingen	33248	26315	17213	14124	17084	19313	20795	22641
Investerings in vaste activa	72518	78463	75088	75857	79024	82343	84874	87963
Veranderingen in voorraden	3077	4731	2476	4105	5446	5647	5731	5883
Saldo van de kapitaaltransacties met het buitenland	-1173	-1229	-1228	-1564	-1595	-1652	-1668	-1704
6. Vorderingsaldo van de totale economie	6953	-4648	-6177	-9656	-9244	-8563	-7669	-6973

Tabel 14 VERDELING VAN HET NATIONAAL INKOMEN*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
Particulieren (*)								
1. Primair inkomen	244127	255177	257383	259549	268464	278308	289216	301066
. Lonen en salarissen	172372	181244	184079	185769	191719	198989	207236	216085
. Bruto-exploitatietoerschoot	44154	45473	45135	46023	47817	49590	51346	53195
. Inkomens uit vermogen	27601	28461	28169	27757	28928	29729	30633	31786
2. Netto lopende overdrachten	-43902	-46397	-42712	-41439	-42010	-43744	-45932	-48461
. Sociale uitkeringen min sociale premies	-4897	-4611	-1921	-295	668	1017	1287	1265
. Belastingen op inkomen	-41604	-44663	-44076	-44464	-46119	-48357	-50976	-53649
. Overige overdrachten	2599	2876	3285	3319	3442	3596	3757	3922
3. Beschikbaar inkomen	200225	208780	214671	218110	226454	234565	243284	252605
Vennootschappen								
1. Primair inkomen	61728	61178	56666	60312	65298	70072	74008	77555
2. Netto lopende overdrachten	-9431	-8935	-7342	-7878	-9110	-10072	-11378	-12209
3. Beschikbaar inkomen	52297	52243	49324	52434	56188	60000	62630	65346
Overheid								
1. Primair inkomen	30899	31168	30249	30278	30718	30829	30711	30981
2. Netto lopende overdrachten	49698	51280	46232	44949	46761	49300	52525	55666
3. Beschikbaar inkomen	80597	82449	76480	75228	77479	80128	83236	86647
Buitenland								
1. Beschikbaar inkomen	3685	4059	3830	4375	4366	4524	4793	5012
Bruto nationaal inkomen	336744	347513	344288	350129	364470	379199	393925	409591

(*) Huishoudens en izw's t.b.v. huishoudens

Tabel 15 VERDELING VAN HET NATIONAAL INKOMEN*(in procent van het bruto nationaal inkomen)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
Particulieren (*)								
1. Primair inkomen	72.5	73.4	74.8	74.1	73.7	73.4	73.4	73.5
. Lonen en salarissen	51.2	52.2	53.5	53.1	52.6	52.5	52.6	52.8
. Bruto-exploitatieoverschot	13.1	13.1	13.1	13.1	13.1	13.1	13.0	13.0
. Inkomens uit vermogen	8.2	8.2	8.2	7.9	7.9	7.8	7.8	7.8
2. Netto lopende overdrachten	-13.0	-13.4	-12.4	-11.8	-11.5	-11.5	-11.7	-11.8
. Sociale uitkeringen min sociale premies	-1.5	-1.3	-0.6	-0.1	0.2	0.3	0.3	0.3
. Belastingen op inkomen	-12.4	-12.9	-12.8	-12.7	-12.7	-12.8	-12.9	-13.1
. Overige overdrachten	0.8	0.8	1.0	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0
3. Beschikbaar inkomen	59.5	60.1	62.4	62.3	62.1	61.9	61.8	61.7
Vennootschappen								
1. Primair inkomen	18.3	17.6	16.5	17.2	17.9	18.5	18.8	18.9
2. Netto lopende overdrachten	-2.8	-2.6	-2.1	-2.3	-2.5	-2.7	-2.9	-3.0
3. Beschikbaar inkomen	15.5	15.0	14.3	15.0	15.4	15.8	15.9	16.0
Overheid								
1. Primair inkomen	9.2	9.0	8.8	8.6	8.4	8.1	7.8	7.6
2. Netto lopende overdrachten	14.8	14.8	13.4	12.8	12.8	13.0	13.3	13.6
3. Beschikbaar inkomen	23.9	23.7	22.2	21.5	21.3	21.1	21.1	21.2
Buitenland								
1. Beschikbaar inkomen	1.1	1.2	1.1	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2
Bruto nationaal inkomen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(*) Huishoudens en izw's t.b.v. huishoudens

Tabel 16 PRODUCTIEFACTOREN EN PRODUCTIEKOSTEN*(groeivoeten)*

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Productie van de marktbedrijfstakingen	2.8	0.9	1.5	-6.3	-0.5	3.2	3.1	2.9	3.0
2. Arbeidsproductiviteit per hoofd									
a. Marktbedrijfstakingen	0.9	0.7	-0.7	-3.5	1.4	2.2	1.5	1.3	1.3
b. Verwerkende nijverheid	2.2	2.4	-0.5	-4.7	5.2	5.0	3.3	2.9	2.9
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	0.5	0.3	-0.8	-3.4	0.6	1.6	1.0	0.8	0.9
3. Nominaal brutoloon per hoofd									
a. Marktbedrijfstakingen	2.6	2.5	3.0	1.5	1.8	2.8	2.6	3.0	3.2
b. Verwerkende nijverheid	2.7	2.8	3.0	-0.3	3.8	4.2	2.8	3.0	3.2
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	2.6	2.5	3.1	2.0	1.3	2.5	2.6	3.1	3.2
4. Reëel brutoloon per hoofd									
a. Marktbedrijfstakingen	-0.2	1.0	-1.1	0.9	0.1	1.1	1.0	1.3	1.4
b. Verwerkende nijverheid	-0.1	1.3	-1.2	-0.8	2.1	2.6	1.1	1.3	1.5
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	-0.2	1.0	-1.1	1.4	-0.4	0.8	1.0	1.4	1.5
5. Arbeidsproductiviteit per uur									
a. Marktbedrijfstakingen	1.1	0.7	-0.0	-2.2	0.7	1.7	1.5	1.3	1.4
b. Verwerkende nijverheid	2.3	2.4	0.5	-1.3	2.7	3.8	3.4	3.0	3.0
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	0.6	0.3	-0.2	-2.5	0.3	1.2	1.0	0.8	0.9
6. Nominale loonkosten per uur									
a. Marktbedrijfstakingen	2.7	2.6	3.7	3.1	1.3	2.0	2.7	3.1	3.2
b. Verwerkende nijverheid	3.0	2.9	2.8	3.3	1.4	3.0	2.9	3.1	3.4
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	2.6	2.6	3.9	3.1	1.3	1.8	2.7	3.2	3.3
7. Reële loonkosten per uur									
a. Marktbedrijfstakingen	-0.2	1.1	-0.6	2.5	-0.4	0.4	1.1	1.4	1.5
b. Verwerkende nijverheid	0.2	1.4	-1.4	2.8	-0.3	1.4	1.2	1.4	1.7
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	-0.2	1.1	-0.3	2.6	-0.4	0.2	1.1	1.5	1.6
8. Reële loonkosten per eenheid product in de marktbedrijfstakingen	-0.7	-0.1	1.6	2.3	-1.1	-1.2	-0.5	0.1	0.2
9. Lange rente	4.0	4.6	4.4	3.9	4.0	4.9	4.9	4.9	4.9
10. Bruto winstvoet (*) (in %)	48.0	47.5	48.6	46.6	47.2	47.7	47.9	47.8	47.7
11. Bruto winstvoet op het kapitaal (*) (in %)	27.0	24.6	27.1	24.0	23.8	24.4	24.8	25.1	25.4
12. Werkelijke arbeidstijd in de verwerkende nijverheid en de energie	-0.2	-0.0	-0.9	-3.4	2.4	1.2	-0.1	-0.1	-0.0

(*) Bruto exploitatieoverschot gedeeld door de toegevoegde waarde tegen basisprijzen (voor de winstvoet) en door de kapitaalvoorraad gewaardeerd aan vervangingskost (voor de winstvoet op het kapitaal) voor de marktbedrijfstakingen exclusief landbouw.

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 17 **BEROEPSBEVOLKING, WERKGELEGENHEID EN WERKLOOSHEID**

(jaargemiddelden)

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Totale bevolking								
. In duizendtallen	10625.7	10703.6	10778.6	10855.8	10934.2	11013.0	11091.3	11168.3
. Verschil in duizendtallen	77.7	77.9	75.0	77.2	78.4	78.8	78.4	76.9
2. Bevolking op arbeidsleeftijd								
. In duizendtallen	7011.7	7070.0	7113.2	7153.0	7184.7	7208.7	7232.1	7254.6
. Verschil in duizendtallen	70.2	58.3	43.1	39.8	31.7	24.0	23.4	22.5
3. Beroepsbevolking, definitie FPB								
. In duizendtallen	5055.0	5094.4	5136.5	5177.3	5216.3	5254.8	5290.1	5323.3
. Verschil in duizendtallen	16.5	39.4	42.1	40.8	38.9	38.5	35.3	33.2
4. Activiteitsgraad	72.1	72.1	72.2	72.4	72.6	72.9	73.1	73.4
5. Binnenlandse werkgelegenheid								
Totaal								
. In duizendtallen	4364.8	4436.5	4399.9	4346.6	4363.8	4405.5	4448.8	4493.3
. Verschil in duizendtallen	77.4	71.6	-36.6	-53.2	17.2	41.7	43.3	44.5
Loon- en weddetrekkenden								
. In duizendtallen	2855.6	2917.9	2887.8	2843.0	2854.9	2887.1	2921.2	2957.4
. Verschil in duizendtallen	66.0	62.2	-30.1	-44.7	11.8	32.2	34.1	36.2
Zelfstandigen								
. In duizendtallen	702.5	709.3	702.7	694.0	697.6	702.8	707.7	711.6
. Verschil in duizendtallen	8.0	6.8	-6.6	-8.7	3.6	5.2	4.9	3.9
Overheid								
. In duizendtallen	806.7	809.3	809.4	809.6	811.4	815.6	819.9	824.3
. Verschil in duizendtallen	3.4	2.6	0.1	0.2	1.7	4.2	4.3	4.4
6. Werkgelegenheidsgraad	63.1	63.6	62.7	61.6	61.5	61.9	62.3	62.7
7. Werkloosheid (administratief)								
Definitie FPB								
. In duizendtallen	633.5	600.5	678.9	772.8	794.5	791.3	783.2	771.8
. Verschil in duizendtallen	-61.9	-32.9	78.3	93.9	21.7	-3.2	-8.1	-11.4
. Werkloosheidsgraad	12.5	11.8	13.2	14.9	15.2	15.1	14.8	14.5
Werkzoekenden								
. In duizendtallen	525.5	499.7	584.6	682.4	706.3	704.4	696.5	684.2
. Verschil in duizendtallen	-53.7	-25.8	84.9	97.8	23.9	-1.9	-7.9	-12.2
8. Werkelijk arbeidsvolume (groeivoet)	2.0	1.0	-2.1	-0.6	0.9	0.9	1.0	1.0

Tabel 18 UITVOER EN INVOER TEGEN LOPENDE PRIJZEN

(in miljoen euro)

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Uitvoer	297419	314695	274518	273202	290129	308995	329304	351011
a. Goederen excl. energie	223185	233394	207565	206641	220430	235620	251678	268666
b. Diensten	48764	50132	44376	43618	46114	49111	52488	56243
c. Energie	19119	24381	15961	16530	17251	17876	18604	19355
d. Verbruik door niet-ingezetenen in het economisch gebied	6351	6788	6616	6413	6334	6388	6534	6747
2. Invoer	287434	315894	277825	279261	295821	313849	333045	353863
a. Goederen excl. energie	203976	220118	201157	201053	213979	228150	243087	259172
b. Diensten	38921	41002	37668	37655	39413	41560	43926	46607
c. Energie	34471	44217	28550	30032	31537	32781	34164	35648
d. Verbruik door ingezetenen in het buitenland	10067	10557	10450	10521	10892	11358	11868	12437
3. Netto uitvoer van goederen en diensten	9984	-1198	-3307	-6060	-5692	-4854	-3741	-2852
a. Goederen excl. energie	19209	13277	6408	5587	6451	7470	8591	9494
b. Diensten	9843	9129	6708	5963	6701	7551	8562	9636
c. Energie	-15352	-19836	-12589	-13502	-14286	-14905	-15560	-16293
d. Overige	-3716	-3768	-3834	-4108	-4558	-4969	-5335	-5690
4. Factorinkomens								
a. Ontvangen van het buitenland								
1. Inkomen uit arbeid	6055	6140	6424	6684	6964	7245	7550	7868
2. Andere inkomens	65468	68339	68708	69860	70995	72147	73352	74595
b. Betaald aan het buitenland								
1. Inkomen uit arbeid	1710	1753	1845	1914	1990	2062	2143	2226
2. Andere inkomens	66380	69287	69661	70829	71980	73148	74370	75630
5. Netto uitvoer (3+4)	13417	2241	319	-2259	-1703	-671	648	1755
6. Overige inkomensoverdrachten	-5291	-5660	-5268	-5833	-5947	-6240	-6649	-7023
7. Saldo van de lopende rekening van de betalingsbalans	8126	-3419	-4948	-8092	-7650	-6911	-6001	-5269

Tabel 19 EVENWICHT TUSSEN BESPARINGEN EN INVESTERINGEN

(in miljoen euro)

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Middelen	82548	78548	71391	70309	75229	79430	82939	86877
a. Bruto besparingen	83721	79777	72619	71874	76824	81082	84607	88582
1. Vennootschappen	49782	49483	46757	50081	53933	57875	60633	63489
2. Gezinnen	27288	26876	32369	31928	34108	35346	36716	38231
3. Overheid	6226	2831	-7431	-11165	-12313	-13311	-13992	-14467
4. Izw's	427	587	924	1030	1096	1173	1251	1329
b. Nettokapitaaloverdrachten	-1173	-1229	-1228	-1564	-1595	-1652	-1668	-1704
2. Bestedingen	75595	83194	77564	79962	84469	87989	90605	93847
a. Bruto kapitaalvorming	75595	83194	77564	79962	84469	87989	90605	93847
1. Vennootschappen	48085	54620	49576	51265	54373	56548	59043	61589
2. Gezinnen	21886	22857	22156	22486	23022	23775	24602	25440
3. Overheid	5444	5530	5651	6027	6886	7472	6758	6608
4. Izw's	179	187	182	184	189	195	202	208
3. Vorderingsaldo	6953	-4645	-6173	-9652	-9241	-8559	-7665	-6969

Tabel 20 EVENWICHT TUSSEN BESPARINGEN EN INVESTERINGEN*(in procent van het bbp)*

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Middelen	23.8	20.9	22.7	20.9	20.2	20.8	21.1	21.2	21.3
a. Bruto besparingen	24.0	21.3	23.1	21.2	20.7	21.2	21.5	21.6	21.8
1. Vennootschappen	14.5	14.9	14.3	13.7	14.4	14.9	15.4	15.5	15.6
2. Gezinnen	8.0	9.4	7.8	9.5	9.2	9.4	9.4	9.4	9.4
3. Overheid	1.4	-3.2	0.8	-2.2	-3.2	-3.4	-3.5	-3.6	-3.6
4. Izw's	0.1	0.3	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
b. Nettokapitaaloverdrachten	-0.2	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4
2. Bestedingen	21.5	23.1	24.1	22.7	23.0	23.3	23.4	23.1	23.1
a. Bruto kapitaalvorming	21.5	23.1	24.1	22.7	23.0	23.3	23.4	23.1	23.1
1. Vennootschappen	13.7	14.9	15.8	14.5	14.7	15.0	15.0	15.1	15.1
2. Gezinnen	6.1	6.4	6.6	6.5	6.5	6.4	6.3	6.3	6.3
3. Overheid	1.7	1.8	1.6	1.7	1.7	1.9	2.0	1.7	1.6
4. Izw's	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
3. Vorderingensaldo	2.4	-2.2	-1.3	-1.8	-2.8	-2.6	-2.3	-2.0	-1.7

(^) Gemiddelden van periodes**Tabel 21 RENTEVOETEN**

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Korte rente (3m.)									
Nominaal	2.8	1.8	3.7	0.7	0.5	1.2	2.3	3.0	3.3
Reëel	-0.0	0.4	-0.6	0.2	-1.2	-0.4	0.7	1.3	1.6
2. Lange rente (10j.)									
Nominaal	4.0	4.6	4.4	3.9	4.0	4.9	4.9	4.9	4.9
Reëel	1.2	3.1	0.1	3.4	2.4	3.3	3.3	3.2	3.2
3. Hypothecaire rente									
Nominaal	4.8	5.3	5.2	4.7	4.8	5.6	5.6	5.6	5.6
Reëel	2.0	3.9	0.9	4.2	3.1	4.0	4.0	4.0	3.9
Pro memorie:									
Korte rente eurozone (3m.)	3.1	2.3	4.6	1.3	0.6	1.8	2.8	3.5	3.8
Lange rente eurozone (10j.)	4.0	4.5	4.2	3.6	3.8	4.8	4.8	4.9	4.9

(^) Gemiddelden van periodes

C. Sectorrekeningen

Tabel 22 SYNTHESE VAN DE TRANSACTIES VAN DE GROTE SECTOREN
(in procent van het bbp)

	08^03	14^09	08	09	10	11	12	13	14
1. Particulieren (*)									
a. Beschikbaar inkomen	60.2	62.4	60.4	62.8	62.7	62.5	62.3	62.2	62.1
b. Wijzigingen in de rechten op pens.fondsen	0.7	0.6	0.8	0.8	0.7	0.6	0.6	0.5	0.5
c. Consumptie	52.8	53.3	53.2	53.8	53.9	53.4	53.1	53.0	52.8
d. Brutobesparingen	8.1	9.7	7.9	9.7	9.5	9.7	9.7	9.7	9.7
e. Kapitaaloverdrachten	-0.4	-0.4	-0.4	-0.3	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.5
f. Brutokapitaalvorming	6.1	6.4	6.7	6.5	6.5	6.4	6.4	6.3	6.3
g. Vorderingsaldo	1.6	2.8	0.9	2.9	2.5	2.9	2.9	2.9	3.0
2. Vennootschappen									
a. Beschikbaar inkomen	15.2	15.5	15.1	14.4	15.1	15.5	15.9	16.0	16.1
b. Wijzigingen in de rechten op pens.fondsen	0.7	0.6	0.8	0.8	0.7	0.6	0.6	0.5	0.5
c. Brutobesparingen	14.5	14.9	14.3	13.7	14.4	14.9	15.4	15.5	15.6
d. Kapitaaloverdrachten	0.7	0.6	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
e. Brutokapitaalvorming	13.7	14.9	15.8	14.5	14.7	15.0	15.0	15.1	15.1
f. Vorderingsaldo	1.5	0.6	-1.0	-0.4	0.3	0.5	1.0	1.0	1.1
3. Overheid									
a. Beschikbaar inkomen	24.1	21.5	23.9	22.4	21.6	21.4	21.3	21.3	21.3
b. Consumptie	22.7	24.8	23.0	24.5	24.8	24.8	24.8	24.8	24.8
c. Brutobesparingen	1.4	-3.2	0.8	-2.2	-3.2	-3.4	-3.5	-3.6	-3.6
d. Kapitaaloverdrachten	-0.5	-0.6	-0.4	-0.5	-0.6	-0.6	-0.6	-0.6	-0.6
e. Brutokapitaalvorming	1.7	1.8	1.6	1.7	1.7	1.9	2.0	1.7	1.6
f. Vorderingsaldo	-0.7	-5.6	-1.2	-4.3	-5.6	-5.9	-6.1	-5.9	-5.8
4. Totale economie									
a. Brutobesparingen	24.0	21.3	23.1	21.2	20.7	21.2	21.5	21.6	21.8
b. Brutokapitaalvorming	21.5	23.1	24.1	22.7	23.0	23.3	23.4	23.1	23.1
c. Kapitaaloverdrachten	-0.2	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4
d. Vorderingsaldo	2.4	-2.2	-1.3	-1.8	-2.8	-2.6	-2.3	-2.0	-1.7

(*) Huishoudens en izw's t.b.v. huishoudens

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 23 REKENING VAN DE HUISHOUDENS

(in miljoen euro)

	07	08	09	10	11	12	13	14
I. Lopende transacties								
a. Middelen	294623	308789	314306	318432	329911	342348	356040	370561
1. Netto exploitatieoverschot	9611	9933	8634	8824	9594	10074	10373	10653
2. Gemengd inkomen	23378	23948	24348	24510	24912	25549	26308	27147
3. Beloning van werknemers	172372	181244	184079	185769	191719	198989	207236	216085
. Lonen	128487	135149	137129	137994	142340	147505	153347	159659
. Werkelijke sociale premies tlv werkgevers	33513	35333	35517	35711	36653	38169	39870	41715
. Toegerekende sociale premies tlv werkgevers	10371	10762	11433	12064	12726	13316	14019	14711
4. Netto inkomen uit vermogen	27553	28412	28122	27712	28879	29680	30583	31734
. Rente	9152	9335	9049	8503	9238	9391	9546	9823
. Winstuitkeringen	11159	11375	11294	11109	11111	11295	11539	11826
. Overige	7242	7702	7779	8101	8531	8994	9498	10085
5. Sociale uitkeringen	60234	63585	67569	70411	73748	77171	80829	84422
6. Overige netto inkomensoverdrachten	-1042	-1093	-1012	-1148	-1197	-1240	-1287	-1337
7. Overige (*)	2516	2760	2567	2353	2256	2125	1998	1858
b. Bestedingen	278380	293373	293950	299046	308961	320808	333819	347548
1. Belastingen op inkomen en vermogen	41571	44631	44044	44431	46085	48322	50939	53611
2. Sociale premies	65132	68196	69489	70706	73081	76155	79542	83157
. Werkelijke sociale premies	54760	57433	58056	58642	60355	62839	65522	68445
. Toegerekende sociale premies	10371	10762	11433	12064	12726	13316	14019	14711
3. Nationale consumptieve bestedingen	171677	180546	180417	183908	189795	196332	203338	210781
c. Netto besparingen	16244	15410	20349	19380	20944	21534	22214	23006
II. Kapitaalverrichtingen								
a. Middelen	694	762	1065	800	800	808	812	818
1. Kapitaaloverdrachten, ontvangen	694	762	1065	800	800	808	812	818
b. Bestedingen	12963	13663	12401	12250	12271	12482	12720	12964
1. Investerings in vaste activa	21990	22954	22253	22583	23119	23873	24700	25538
2. Verbruik van vaste activa (-)	11043	11466	12020	12548	13164	13812	14502	15224
3. Vermogensheffingen	2225	2378	2353	2392	2491	2592	2692	2800
4. Veranderingen in voorraden	-103	-98	-98	-98	-98	-98	-98	-98
5. Saldo aan-en verkopen van kostbaarheden	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-6
6. Saldo aan-en verkopen van grond en overige materiële niet-geproduceerde activa	-378	-378	-378	-378	-378	-378	-378	-378
7. Overige kapitaaloverdrachten, betaald	278	278	296	304	307	311	311	333
III. Vorderingsaldo	3976	2509	9013	7930	9473	9860	10306	10860
p.m. Netto beschikbaar inkomen	185404	193202	198205	200941	208489	215747	223561	231936

(*) Correcties voor mutaties in voorzieningen pensioenverzekeringen.

Tabel 24 BESCHIKBAAR INKOMEN VAN DE HUISHOUDENS*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
I. Primair bruto inkomen								
1. Bruto exploitatieoverschot	20655	21399	20654	21373	22758	23886	24875	25877
2. Bruto gemengd inkomen	23378	23948	24348	24510	24912	25549	26308	27147
3. Lonen	172372	181244	184079	185769	191719	198989	207236	216085
. Privé-sector	128753	135441	136083	136574	140813	146196	152459	159330
. Ondernemingen	123583	129970	130529	130983	135025	140132	146069	152584
. Huishoudens	2690	2821	2834	2829	2916	3039	3186	3347
. Izw's	2480	2650	2719	2761	2872	3026	3205	3399
. Overheid	39273	41415	43417	44425	45932	47610	49370	51114
. Grensarbeiders	4345	4387	4579	4770	4974	5183	5407	5642
4. Netto inkomen uit vermogen	27553	28412	28122	27712	28879	29680	30583	31734
. Rente	9152	9335	9049	8503	9238	9391	9546	9823
. Winstuitkeringen	11159	11375	11294	11109	11111	11295	11539	11826
. Overige	7242	7702	7779	8101	8531	8994	9498	10085
Totaal (1 tot 4)	243958	255002	257202	259364	268268	278104	289003	300843
II. Sociale zekerheid en belastingen								
1. Werkgeversbijdragen	43862	46076	46933	47756	49358	51461	53864	56397
2. Werknemersbijdragen	16067	16746	17010	17212	17852	18578	19393	20264
3. Bijdragen van zelfstandigen	3096	3182	3265	3355	3371	3492	3528	3603
4. Bijdragen op vervangingsinkomens	1002	1076	1119	1173	1240	1310	1387	1464
5. Bijdragen van niet-ingezetenen	1105	1115	1162	1209	1260	1313	1370	1429
Totaal (1 tot 5)	65132	68196	69489	70706	73081	76155	79542	83157
6. Belastingen op inkomen en vermogen	41571	44631	44044	44431	46085	48322	50939	53611
Totaal (1 tot 6)	106703	112827	113533	115137	119166	124476	130481	136767
III. Overdrachten aan huishoudens								
1. Sociale uitkeringen	60234	63585	67569	70411	73748	77171	80829	84422
2. Overige netto overdrachten	-1042	-1093	-1012	-1148	-1197	-1240	-1287	-1337
Totaal (1+2)	59193	62493	66557	69263	72551	75931	79541	83085
IV. Beschikbaar inkomen	196447	204668	210225	213490	221653	229559	238063	247161

Tabel 25 BESCHIKBAAR INKOMEN VAN DE HUISHOUDENS IN VOLUME

(groeivoeten)

	07	08	09	10	11	12	13	14
I. Primair bruto inkomen								
1. Bruto exploitatieoverschot	5.8	-0.6	-4.0	1.8	4.8	3.3	2.4	2.3
2. Bruto gemengd inkomen	0.5	-1.7	1.1	-1.0	0.0	0.9	1.3	1.5
3. Lonen	2.9	0.9	1.0	-0.7	1.6	2.1	2.4	2.5
. Privé-sector	3.5	0.9	-0.1	-1.3	1.5	2.2	2.6	2.8
. Ondernemingen	3.6	0.9	-0.1	-1.3	1.4	2.1	2.5	2.7
. Huishoudens	-1.5	0.6	-0.1	-1.8	1.4	2.5	3.1	3.3
. Izw's	2.5	2.5	2.1	-0.1	2.4	3.7	4.2	4.3
. Overheid	0.9	1.2	4.3	0.6	1.7	2.0	2.0	1.8
. Grensarbeiders	5.3	-3.1	3.8	2.4	2.6	2.5	2.6	2.6
4. Netto inkomen uit vermogen	3.0	-1.1	-1.6	-3.1	2.5	1.1	1.4	2.0
. Rente	0.7	-2.2	-3.6	-7.6	6.9	0.0	-0.0	1.2
. Winstuitkeringen	3.0	-2.2	-1.2	-3.3	-1.6	0.0	0.5	0.8
. Overige	5.8	2.0	0.5	2.4	3.6	3.7	3.9	4.4
Totaal (1 tot 4)	2.9	0.3	0.3	-0.8	1.8	2.0	2.2	2.4
II. Sociale zekerheid en belastingen								
1. Werkgeversbijdragen	3.9	0.8	1.3	0.1	1.7	2.6	2.9	3.0
2. Werknemersbijdragen	4.0	-0.0	1.0	-0.5	2.1	2.4	2.7	2.7
3. Bijdragen van zelfstandigen	0.9	-1.4	2.1	1.1	-1.1	1.9	-0.6	0.4
4. Bijdragen op vervangingsinkomens	0.8	3.1	3.4	3.1	4.0	3.9	4.2	3.8
5. Bijdragen van niet-ingezetenen	2.8	-3.2	3.6	2.4	2.6	2.5	2.6	2.6
Totaal (1 tot 5)	3.7	0.4	1.3	0.1	1.7	2.5	2.7	2.8
6. Belastingen op inkomen en vermogen	1.1	3.0	-1.8	-0.8	2.1	3.2	3.7	3.5
Totaal (1 tot 6)	2.7	1.4	0.1	-0.3	1.8	2.8	3.1	3.1
III. Overdrachten aan huishoudens								
1. Sociale uitkeringen	1.7	1.3	5.7	2.5	3.1	3.0	3.0	2.7
2. Overige netto overdrachten	-0.2	0.6	-7.9	11.6	2.6	1.9	2.1	2.1
Totaal (1+2)	1.7	1.3	5.9	2.4	3.1	3.0	3.0	2.7
IV. Beschikbaar inkomen	2.7	-0.1	2.2	-0.1	2.2	1.9	2.0	2.1

Tabel 26 REKENING VAN DE IZW'S TEN BEHOEVE VAN DE HUISHOUDENS

(in miljoen euro)

	07	08	09	10	11	12	13	14
I. Lopende transacties								
a. Middelen	3821	4154	4484	4656	4834	5034	5245	5465
1. Netto exploitatieoverschot	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Sociale premies	132	136	139	143	147	148	151	154
3. Netto inkomen uit vermogen	48	49	48	45	49	50	50	52
. Rente	46	47	46	43	47	48	48	50
. Overige	2	2	2	2	2	2	2	2
4. Overige netto inkomensoverdrachten	3641	3969	4297	4468	4639	4836	5044	5259
b. Bestedingen	3516	3693	3693	3766	3886	4016	4157	4306
1. Belastingen op inkomen en vermogen	32	32	32	32	34	35	36	38
2. Sociale uitkeringen	132	136	139	143	147	148	151	154
3. Nationale consumptieve bestedingen	3352	3525	3522	3590	3705	3833	3970	4115
c. Netto besparingen	305	461	791	890	949	1018	1088	1158
II. Kapitaalverrichtingen								
a. Middelen	42	44	44	45	46	47	48	49
1. Kapitaaloverdrachten, ontvangen	42	44	44	45	46	47	48	49
b. Bestedingen	58	61	48	44	41	40	39	38
1. Investerings in vaste activa	179	187	182	184	189	195	202	208
2. Verbruik van vaste activa (-)	121	126	133	140	147	155	163	171
III. Vorderingsaldo	289	444	787	891	953	1025	1097	1170

Tabel 27 REKENING VAN DE ONDERNEMINGEN*(geconsolideerd, in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
I. Lopende transacties								
a. Middelen	39869	36967	31099	33303	37442	41327	43991	46731
1. Netto exploitatieoverschot	45520	43922	37563	39115	43286	46365	48745	51160
2. Sociale premies	11258	11268	11569	11846	12278	12674	13178	13701
. Werkelijke premies ten laste v.d. werkgevers	5789	6219	6242	6218	6376	6580	6813	7072
. Premies ten laste v.d. werknemers	2388	2059	2151	2223	2320	2442	2570	2708
. Toegerekende sociale premies	3082	2989	3176	3405	3582	3652	3795	3921
3. Netto inkomen uit vermogen	-17602	-18878	-18683	-18306	-18768	-18355	-18048	-18216
. Rente	7946	8523	8435	8264	8473	8286	8148	8224
. Winstuitkeringen en overige	-25548	-27401	-27118	-26570	-27241	-26641	-26197	-26440
4. Overige netto inkomensoverdrachten	693	656	650	649	646	643	116	86
b. Bestedingen	23897	23618	22129	22726	24290	25514	26670	27853
1. Belastingen op inkomen en vermogen	12639	12072	10261	10557	11671	12492	13131	13779
2. Sociale uitkeringen	8742	8787	9301	9815	10363	10897	11542	12217
3. Mutaties in voorzieningen pensioenverzekering	2516	2760	2567	2353	2256	2125	1998	1858
c. Netto besparingen	15972	13349	8971	10578	13152	15813	17320	18878
II. Kapitaalverrichtingen								
a. Middelen	3712	3219	3251	3714	3827	3948	4075	4209
1. Ontvangen kapitaaloverdrachten	3712	3219	3251	3714	3827	3948	4075	4209
b. Bestedingen	15880	20086	13422	13367	15202	16095	17342	18590
1. Investerings in vaste activa	44910	49796	47008	47068	48835	50808	53220	55614
2. Verbruik van vaste activa (-)	33810	36134	37786	39503	40781	42062	43312	44611
3. Saldo aan- en verkopen van niet-geproduceerde niet-fin. activa	1271	1271	1300	1273	1276	1276	1276	1276
4. Veranderingen in voorraden	3175	4824	2568	4198	5538	5739	5823	5976
5. Saldo aan- en verkopen van kostbaarheden	6	6	6	6	6	6	6	6
6. Overige te betalen kapitaaloverdrachten	327	324	326	326	327	328	329	329
III. Vorderingsaldo	3804	-3519	-1200	924	1777	3665	4054	4496

Tabel 28 REKENING VAN HET BUITENLAND*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
I. Lopende transacties								
a. Middelen	297293	326246	287971	290128	306977	325473	345270	366660
1. Invoer van goederen en diensten	287434	315894	277825	279261	295821	313849	333045	353863
2. Beloning van werknemers	1710	1753	1845	1914	1990	2062	2143	2226
3. Belastingen op productie en invoer	2259	2254	2091	2111	2234	2368	2509	2664
4. Netto inkomen uit vermogen (-)	-912	-948	-953	-969	-985	-1001	-1018	-1035
5. Overige netto inkomensoverdrachten	2677	3017	2729	3222	3158	3260	3468	3624
6. Sociale premies	1638	1661	1738	1808	1884	1960	2042	2128
7. Sociale uitkeringen, excl. sociale overdrachten in natura	663	720	789	843	906	973	1046	1121
b. Bestedingen	305420	322827	283022	282036	299327	318562	339269	361391
1. Uitvoer van goederen en diensten	297419	314695	274518	273202	290129	308995	329304	351011
2. Beloning van werknemers	6055	6140	6424	6684	6964	7245	7550	7868
3. Subsidies (productgebonden en op invoer)	653	653	653	653	653	653	653	653
4. Belastingen op inkomen en vermogen	151	135	133	136	141	147	153	159
5. Sociale premies	587	601	633	657	682	707	735	763
6. Sociale uitkeringen, excl. sociale overdrachten in natura	555	603	660	705	758	814	875	938
c. Saldo van de lopende transacties	-8126	3419	4948	8092	7650	6911	6001	5269
1. Goederen en diensten	-9984	1198	3307	6060	5692	4854	3741	2852
2. Beloning van werknemers (netto)	-4345	-4387	-4579	-4770	-4974	-5183	-5407	-5642
3. Netto inkomen uit vermogen	912	948	953	969	985	1001	1018	1035
4. Belastingen minus subsidies	1455	1466	1305	1323	1440	1568	1703	1852
5. Overige lopende overdrachten (netto)	3836	4194	3963	4510	4507	4671	4946	5171
II. Kapitaalverrichtingen	1173	1229	1228	1564	1595	1652	1668	1704
1. Netto kapitaaloverdrachten	250	306	305	642	672	729	745	782
2. Saldo aan- en verkopen van activa	-923	-923	-923	-923	-923	-923	-923	-923
III. Vorderingsaldo	-6953	4648	6177	9656	9244	8563	7669	6973

D. Openbare Financiën

Tabel 29 REKENING VAN DE OVERHEID

(in miljoen euro)

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Ontvangsten	160947	167709	165828	168910	175204	182705	190883	199205
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	145022	150522	147933	149997	155590	162333	169220	176550
1. Fiscale ontvangsten	99490	102427	99375	100947	105133	109769	114388	119249
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	54455	56887	54488	55174	57949	61014	64277	67605
Huishoudens	41571	44631	44044	44431	46085	48322	50939	53611
Vennootschappen	12639	12072	10261	10557	11671	12492	13131	13779
Overige	244	184	183	185	193	200	207	215
b. Belastingen op productie en invoer	42810	43162	42534	43381	44693	46164	47419	48844
c. Vermogensheffingen	2225	2378	2353	2392	2491	2592	2692	2800
2. Werkelijke sociale premies	45533	48096	48558	49050	50458	52564	54832	57300
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	8794	9580	9809	10434	10656	10896	11633	12064
1. Inkomen uit vermogen	2087	2476	2356	2751	2846	2957	3070	3210
2. Inkomensoverdrachten	1124	1214	1283	1286	1302	1318	1701	1738
3. Kapitaaloverdrachten	106	102	112	113	114	115	116	117
4. Verkoop van goederen en diensten	5478	5788	6058	6284	6394	6507	6746	6999
D. Toegerekende sociale premies	7130	7607	8085	8479	8958	9475	10030	10591
2. Uitgaven	162063	171788	180599	188307	196648	205813	214006	222700
A. Primaire uitgaven	149075	158791	167814	175146	182667	190491	197344	204896
a. Lopende uitgaven	139402	149402	158007	164409	170931	177987	185405	192951
1. Beloning van werknemers	39273	41415	43417	44425	45932	47610	49370	51114
2. Intermediair verbruik en belastingen	11831	12893	13323	13764	14216	14669	15209	15780
3. Subsidies aan vennootschappen	6543	7245	7355	8284	8523	8744	8986	9239
4. Sociale uitkeringen	74650	80087	85965	89461	93714	98147	102799	107449
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	51441	54751	58224	60554	63348	66244	69263	72189
- Uitkeringen in natura	23209	25336	27741	28908	30366	31903	33536	35260
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	3676	4000	4441	4486	4618	4782	4953	5130
6. Overdrachten aan vennootschappen	178	178	178	178	178	178	178	178
7. Bni-bijdrage	2381	2536	2278	2211	2153	2274	2301	2424
8. Andere overdrachten aan het buitenland	869	1049	1050	1600	1597	1582	1608	1636
b. Kapitaaluitgaven	9673	9389	9807	10738	11736	12505	11940	11945
1. Investerings in vaste activa (bruto)	5439	5525	5646	6022	6881	7467	6753	6603
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	34	35	6	33	30	30	30	30
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	280	309	633	359	365	371	377	384
4. Overdrachten aan vennootschappen	3510	3018	3050	3512	3626	3747	3874	4007
5. Overdrachten aan het buitenland	409	503	473	812	835	891	905	921
B. Rentelasten	12988	12996	12786	13161	13980	15322	16662	17804
3. Vorderingsaldo	-1116	-4078	-14772	-19397	-21444	-23109	-23124	-23496
Brutobesparingen	6226	2831	-7431	-11165	-12313	-13311	-13992	-14467
4. Primair saldo	11872	8918	-1986	-6236	-7464	-7787	-6461	-5691
p.m. Consumptieve bestedingen	74310	79609	83904	86386	89784	93432	97221	101106

Tabel 30 REKENING VAN DE OVERHEID*(in procent van het bbp)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Ontvangsten	48.1	48.5	48.5	48.6	48.4	48.5	48.8	48.9
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	43.3	43.5	43.2	43.1	43.0	43.1	43.2	43.4
1. Fiscale ontvangsten	29.7	29.6	29.0	29.0	29.0	29.1	29.2	29.3
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	16.3	16.5	15.9	15.9	16.0	16.2	16.4	16.6
Huishoudens	12.4	12.9	12.9	12.8	12.7	12.8	13.0	13.2
Vennootschappen	3.8	3.5	3.0	3.0	3.2	3.3	3.4	3.4
Overige	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
b. Belastingen op productie en invoer	12.8	12.5	12.4	12.5	12.3	12.3	12.1	12.0
c. Vermogensheffingen	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7
2. Werkelijke sociale premies	13.6	13.9	14.2	14.1	13.9	14.0	14.0	14.1
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	2.6	2.8	2.9	3.0	2.9	2.9	3.0	3.0
1. Inkomen uit vermogen	0.6	0.7	0.7	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
2. Inkomensoverdrachten	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3	0.4	0.4
3. Kapitaaloverdrachten	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
4. Verkoop van goederen en diensten	1.6	1.7	1.8	1.8	1.8	1.7	1.7	1.7
D. Toegerekende sociale premies	2.1	2.2	2.4	2.4	2.5	2.5	2.6	2.6
2. Uitgaven	48.4	49.7	52.8	54.1	54.3	54.6	54.7	54.7
A. Primaire uitgaven	44.5	45.9	49.1	50.4	50.5	50.6	50.4	50.3
a. Lopende uitgaven	41.6	43.2	46.2	47.3	47.2	47.2	47.4	47.4
1. Beloning van werknemers	11.7	12.0	12.7	12.8	12.7	12.6	12.6	12.6
2. Intermediair verbruik en belastingen	3.5	3.7	3.9	4.0	3.9	3.9	3.9	3.9
3. Subsidies aan vennootschappen	2.0	2.1	2.1	2.4	2.4	2.3	2.3	2.3
4. Sociale uitkeringen	22.3	23.2	25.1	25.7	25.9	26.1	26.3	26.4
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	15.4	15.8	17.0	17.4	17.5	17.6	17.7	17.7
- Uitkeringen in natura	6.9	7.3	8.1	8.3	8.4	8.5	8.6	8.7
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	1.1	1.2	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3
6. Overdrachten aan vennootschappen	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
7. Bni-bijdrage	0.7	0.7	0.7	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
8. Andere overdrachten aan het buitenland	0.3	0.3	0.3	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4
b. Kapitaaluitgaven	2.9	2.7	2.9	3.1	3.2	3.3	3.1	2.9
1. Investerings in vaste activa (bruto)	1.6	1.6	1.7	1.7	1.9	2.0	1.7	1.6
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
4. Overdrachten aan vennootschappen	1.0	0.9	0.9	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
5. Overdrachten aan het buitenland	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
B. Rentelasten	3.9	3.8	3.7	3.8	3.9	4.1	4.3	4.4
3. Vorderingsaldo	-0.3	-1.2	-4.3	-5.6	-5.9	-6.1	-5.9	-5.8
Brutobesparingen	1.9	0.8	-2.2	-3.2	-3.4	-3.5	-3.6	-3.6
4. Primair saldo	3.5	2.6	-0.6	-1.8	-2.1	-2.1	-1.7	-1.4
p.m. Consumptieve bestedingen	22.2	23.0	24.5	24.8	24.8	24.8	24.8	24.8
Geconsolideerde brutoschuld	84.0	89.3	93.8	97.8	100.0	102.3	104.5	106.4

Tabel 31 REKENING VAN DE FEDERALE OVERHEID*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Ontvangsten	89087	93339	91228	93035	96977	101223	105824	110253
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	83866	87510	85092	86427	90300	94460	98499	102710
1. Fiscale ontvangsten	81610	85217	82727	84024	87829	91912	95872	100006
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	49050	52241	50226	50851	53609	56528	59541	62594
- Huishoudens	36414	40262	40037	40366	42008	44103	46474	48876
- Vennootschappen	12392	11794	10006	10299	11409	12226	12859	13503
- Overige	244	184	183	185	193	200	207	215
b. Belastingen op productie en invoer	32397	32805	32331	33000	34040	35197	36137	37210
c. Vermogensheffingen	163	172	170	173	180	187	194	202
2. Werkelijke sociale premies	2256	2293	2365	2404	2471	2548	2627	2704
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	3168	3699	3893	4265	4241	4212	4655	4755
1. Inkomen uit vermogen	1055	1426	1400	1672	1690	1707	1707	1707
2. Inkomensoverdrachten	601	684	746	744	754	764	1141	1171
3. Kapitaaloverdrachten	45	38	48	48	48	48	48	48
4. Verkoop van goederen en diensten	1468	1551	1698	1801	1748	1693	1758	1828
C. Toegerekende sociale premies	1906	1974	2084	2175	2280	2392	2509	2624
D. Overdrachten binnen de overheid	148	156	159	167	156	159	161	164
1. van de sociale-verzekeringsinstellingen	101	106	112	120	109	112	114	116
2. van de Gemeenschappen en Gewesten	6	6	6	6	6	6	6	6
3. van de lagere overheid	41	43	40	41	41	41	41	41
waarvan kapitaaloverdrachten	3	5	7	7	7	7	7	7
2. Uitgaven	92829	99044	99876	103303	108599	114040	119091	124210
A. Primaire uitgaven	80410	86586	87654	90999	95758	100223	104300	108615
a. Lopende uitgaven	24361	26389	27327	28668	29197	30036	30929	31915
1. Beloning van werknemers	8095	8507	8820	8910	9117	9416	9725	10025
2. Intermediair verbruik en belastingen	2582	2963	2955	3086	3083	3062	3112	3164
3. Subsidies aan vennootschappen	2914	3344	3466	3965	4076	4199	4336	4484
4. Sociale uitkeringen	7124	7527	8056	8291	8583	8907	9242	9570
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	7067	7488	7846	8078	8365	8685	9015	9337
- Uitkeringen in natura	57	39	210	214	218	223	228	234
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	483	554	794	697	681	692	701	711
6. Overdrachten aan vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
7. Bni-bijdrage	2381	2536	2278	2211	2153	2274	2301	2424
8. Andere overdrachten aan het buitenland	782	958	958	1507	1503	1486	1511	1536
b. Kapitaaluitgaven	2749	2498	2653	3240	3289	3602	3682	3765
1. Investerings in vaste activa (bruto)	656	734	647	755	743	954	971	988
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	6	6	-23	4	1	1	1	1
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	18	20	305	26	26	27	27	28
4. Overdrachten aan vennootschappen	1660	1235	1251	1643	1684	1730	1778	1828
5. Overdrachten aan het buitenland	409	503	473	812	835	891	905	921
c. Overdrachten binnen de overheid	53299	57699	57674	59092	63273	66585	69689	72935
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	39436	42613	42340	43291	46948	49679	52171	54788
2. Overige inkomensoverdrachten	13805	15005	15205	15708	16206	16777	17383	18007
3. Kapitaaloverdrachten	58	81	129	93	119	129	134	140
B. Rentelasten	12419	12458	12223	12303	12841	13818	14791	15596
3. Vorderingsaldo	-3742	-5704	-8649	-10268	-11621	-12817	-13266	-13957
Brutobesparingen	-1146	-3340	-6091	-7163	-8449	-9328	-9700	-10310
4. Primair saldo	8677	6753	3574	2035	1219	1001	1525	1638
p.m. Consumptieve bestedingen	10097	10870	10902	11035	11305	11653	11964	12262

Tabel 32 REKENING VAN DE GEMEENSCHAPPEN EN GEWESTEN

(in miljoen euro)

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Ontvangsten	47356	50025	49510	49343	52209	54511	56945	59534
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	7845	7842	7235	7267	7436	7727	8063	8435
1. Fiscale ontvangsten	7802	7798	7191	7221	7390	7680	8016	8386
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	1031	969	431	365	284	284	334	385
b. Belastingen op productie en invoer	4709	4622	4576	4636	4795	4992	5184	5404
c. Vermogensheffingen	2062	2206	2183	2220	2311	2405	2498	2598
2. Werkelijke sociale premies	43	45	45	45	46	47	48	48
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	2914	3038	3108	3248	3335	3424	3515	3611
1. Inkomen uit vermogen	251	262	263	357	363	369	375	382
2. Inkomensoverdrachten	317	320	324	328	331	335	338	342
3. Kapitaaloverdrachten	26	27	27	27	28	28	29	29
4. Verkoop van goederen en diensten	2321	2429	2494	2535	2613	2693	2773	2859
C. Toegerekende sociale premies	4033	4369	4661	4908	5210	5536	5889	6249
D. Overdrachten binnen de overheid	32564	34776	34506	33920	36228	37824	39477	41239
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	28080	29930	29360	28553	30533	31793	33087	34481
2. Overige overdrachten	4484	4847	5146	5367	5696	6031	6390	6758
a. van de federale overheid	4261	4616	4910	5127	5453	5784	6138	6502
b. van de sociale-verzekeringsinstellingen	22	20	25	25	26	26	26	27
c. van de lagere overheid	201	210	211	214	218	221	225	229
waarvan kapitaaloverdrachten	48	65	103	68	95	102	107	112
2. Uitgaven	46363	49983	51177	53210	55491	57906	60451	63069
A. Primaire uitgaven	45912	49537	50756	52636	54749	56981	59338	61762
a. Lopende uitgaven	33968	35976	37750	39134	40772	42506	44338	46216
1. Beloning van werknemers	17998	19005	19933	20478	21256	22076	22942	23809
2. Intermediair verbruik en belastingen	5250	5622	5910	6008	6242	6485	6728	6987
3. Subsidies aan vennootschappen	1411	1324	1166	1399	1434	1469	1506	1545
4. Sociale uitkeringen	6836	7354	7889	8290	8765	9278	9834	10413
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	4720	5141	5501	5788	6131	6501	6900	7308
- Uitkeringen in natura	2116	2213	2388	2502	2634	2777	2934	3105
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	2283	2477	2656	2762	2877	2998	3126	3258
6. Overdrachten aan vennootschappen	104	104	104	104	104	104	104	104
7. Overdrachten aan het buitenland	87	91	92	93	95	96	98	99
b. Kapitaaluitgaven	3920	4026	4131	4237	4343	4453	4567	4687
1. Investeringen in vaste activa (bruto)	2078	2228	2270	2303	2332	2362	2393	2425
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	5	5	5	5	5	5	5	5
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	162	185	232	235	239	243	248	252
4. Overdrachten aan vennootschappen	1675	1608	1624	1694	1767	1842	1921	2005
5. Overdrachten aan het buitenland	-0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	8023	9536	8876	9265	9634	10023	10433	10859
1. Inkomensoverdrachten	7471	8121	8292	8672	9032	9411	9811	10226
2. Kapitaaloverdrachten	552	1415	583	593	603	612	623	633
B. Rentelasten	451	446	421	574	742	924	1113	1308
3. Vorderingsaldo	993	42	-1667	-3868	-3282	-3394	-3506	-3535
Brutobesparingen	3330	3185	734	-1353	-771	-864	-951	-954
Primair saldo	1444	488	-1245	-3294	-2540	-2470	-2393	-2227
p.m. Consumptieve bestedingen	26002	27496	28840	29606	30725	31902	33142	34410

Tabel 33 REKENING VAN DE LAGERE OVERHEID*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Ontvangsten	22202	23228	22883	23776	24529	25405	26369	27379
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	7600	6864	6895	7101	7215	7372	7576	7801
1. Fiscale ontvangsten	7577	6841	6872	7078	7192	7349	7553	7778
a. Belastingen op inkomen, vermogen,...	3169	2414	2530	2625	2656	2727	2842	2974
- Huishoudens	3169	2414	2530	2625	2656	2727	2842	2974
- Vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
- Anderen	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Belastingen op productie en invoer	4408	4427	4342	4453	4536	4621	4711	4804
2. Werkelijke sociale premies	23	23	23	23	23	23	23	23
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	2702	2854	2808	2904	3021	3142	3268	3401
1. Inkomen uit vermogen	826	853	748	760	790	820	851	884
2. Inkomensoverdrachten	200	207	207	210	212	215	218	220
3. Kapitaaloverdrachten	36	37	37	38	38	38	39	39
4. Verkoop van goederen en diensten	1640	1758	1815	1897	1980	2068	2161	2258
C. Toegerekende sociale premies	1171	1243	1319	1374	1445	1523	1607	1693
D. Overdrachten binnen de overheid	10729	12267	11862	12396	12848	13369	13917	14484
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	126	111	147	150	152	154	157	160
2. Overige overdrachten	10603	12156	11715	12247	12696	13214	13760	14324
a. van de federale overheid	2679	2922	2965	3109	3191	3322	3460	3600
b. van de Gemeenschappen en Gewesten	7891	9200	8715	9103	9469	9855	10263	10686
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	33	33	35	35	36	37	38	38
waarvan kapitaaloverdrachten	564	1233	612	620	629	641	652	663
2. Uitgaven	22393	23409	24496	25481	27226	28594	28928	29800
A. Primaire uitgaven	21879	22872	23978	24902	26579	27807	27976	28716
a. Lopende uitgaven	18734	19857	20786	21484	22314	23195	24120	25055
1. Beloning van werknemers	11875	12527	13221	13567	14044	14555	15088	15616
2. Intermediair verbruik en belastingen	3112	3349	3471	3643	3822	4010	4210	4421
3. Subsidies aan vennootschappen	513	544	554	572	590	609	628	649
4. Sociale uitkeringen	2572	2738	2825	2964	3096	3234	3380	3526
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	2067	2220	2342	2456	2567	2683	2805	2927
- Uitkeringen in natura	506	517	483	507	529	551	574	599
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	587	625	640	664	688	713	739	767
6. Overdrachten aan vennootschappen	75	75	75	75	75	75	75	75
b. Kapitaaluitgaven	2902	2762	2940	3163	4006	4350	3590	3391
1. Investerings in vaste activa (bruto)	2619	2474	2652	2874	3715	4057	3295	3095
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	24	24	24	24	24	24	24	24
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	91	96	96	97	99	101	102	104
4. Overdrachten aan vennootschappen	168	168	168	168	168	168	168	168
c. Overdrachten binnen de overheid	242	253	251	255	258	262	266	270
1. Inkomensoverdrachten	236	246	242	246	249	253	256	260
2. Kapitaaloverdrachten	6	7	9	9	9	9	10	10
B. Rentelasten	515	537	518	579	647	787	952	1084
3. Vorderingsaldo	-191	-181	-1613	-1705	-2697	-3189	-2559	-2421
Brutobesparingen	2117	1318	687	810	652	491	349	278
4. Primair saldo	324	356	-1094	-1126	-2050	-2402	-1607	-1336
p.m. Consumptieve bestedingen	15452	16303	17036	17525	18146	18808	19503	20200

Tabel 34 REKENING VAN DE SOCIALE-VERZEKERINGSINSTELLINGEN

(in miljoen euro)

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Ontvangsten	64419	69210	69597	71976	75260	79047	82753	86736
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	45712	48306	48711	49202	50639	52775	55081	57603
1. Fiscale ontvangsten	2501	2571	2585	2624	2722	2828	2947	3078
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	1204	1263	1300	1333	1400	1475	1560	1652
- Huishoudens (bijz. bijdr., hoge inkomens)	957	986	1046	1075	1137	1208	1289	1376
- Vennootschappen (overdr. aan F.A.O.)	248	277	254	258	263	267	271	276
b. Indirecte belastingen	1296	1308	1285	1291	1322	1353	1387	1426
- op verzekeringspremies	825	854	865	860	876	892	908	928
- op farmac. producten, -industrie	274	200	258	266	279	294	310	329
- eenmalige bijdrage tlv vennootschappen	172	169	168	165	166	168	169	170
- terugvordering uitgaven klin. biologie	25	85	-6	-0	-0	-0	-0	-0
2. Werkelijke sociale premies	43212	45735	46126	46578	47917	49947	52134	54525
a. Verplichte werkgeversbijdragen	26917	28296	28420	28625	29387	30673	32114	33673
- van de ondernemingen	23427	24632	24593	24728	25371	26520	27819	29238
- van de overheid	3229	3396	3569	3644	3755	3876	4001	4124
- overheidsbedrijven (a)	261	268	258	253	260	277	294	311
b. Verplichte werknemersbijdragen	12340	13002	13145	13247	13742	14296	14930	15610
c. Verplichte bijdr. zelfstandigen	2792	3197	3277	3366	3379	3497	3529	3601
d. Verplichte bijdr. uitkeringstrekkers	1002	1076	1119	1173	1240	1310	1387	1464
e. Vrije verzekering D.O.S.Z.	54	56	57	58	59	61	62	64
f. Ledenbijdragen Vlaamse Zorgverzekering	107	108	108	109	110	111	111	112
B. Toegerekende sociale premies	20	21	22	22	23	24	24	25
C. Overige ontvangsten van de andere sectoren	407	434	419	443	495	555	637	748
1. Inkomen uit vermogen	353	381	364	387	438	497	578	689
2. Inkomensoverdrachten van gezinnen	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Overdrachten van bedrijven	5	3	4	4	4	4	4	4
4. Verkoop van goederen en diensten	48	50	51	51	52	53	54	55
D. Overdrachten binnen de overheid	18279	20449	20445	22310	24104	25694	27011	28359
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	11231	12572	12832	14588	16264	17732	18927	20148
a. Alternatieve financiering	9730	10995	11189	12876	14514	15925	17040	18194
b. Sociale revalidatie (Fonds Maron)	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Accijnzen op tabak, stock-options	1500	1577	1643	1712	1750	1807	1887	1954
2. Overige overdrachten	7048	7876	7613	7722	7840	7961	8084	8212
a. Van de federale overheid	6922	7547	7459	7565	7681	7800	7920	8045
- Inkomensoverdrachten	6922	7547	7459	7565	7681	7800	7920	8045
- Kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Van de Gemeenschappen en Gewesten	126	329	154	156	159	161	164	167
2. Uitgaven	62595	67445	72440	75532	79104	82755	86545	90318
A. Primaire uitgaven	62595	67444	72399	75402	78917	82526	86297	90050
a. Lopende uitgaven	62339	67180	72144	75124	78648	82251	86017	89766
1. Beloning van werknemers	1305	1376	1443	1470	1515	1564	1615	1664
2. Intermediair verbruik	887	959	986	1027	1069	1113	1159	1207
3. Subsidies aan bedrijven	1706	2032	2169	2348	2423	2467	2515	2562
- Sociale Maribel (incl. bedrijfsvoorheffing)(b)	632	632	659	716	722	727	733	740
- Activeringsvergoedingen (c)	228	235	224	208	207	213	219	225
- Jongerenbonus non-profit	0	45	45	46	47	48	49	50
- Dienstencheques	653	899	996	1094	1121	1147	1176	1204
- Tewerkstelling in hospitalen	193	222	246	283	326	332	338	343
4. Sociale uitkeringen	58118	62469	67195	69916	73269	76727	80342	83939
- Uitkeringen in geld	37587	39902	42534	44231	46283	48376	50543	52617
- Uitkeringen in natura	20531	22567	24660	25685	26986	28352	29799	31322
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	323	343	352	363	372	380	387	394
b. Kapitaaluitgaven	100	104	83	97	98	100	101	103
1. Investerings in vaste activa (bruto)	86	89	77	91	92	93	95	96
2. Overdrachten aan huishoudens	8	8	0	0	0	0	0	0
3. Overdrachten aan financ. bedrijven	6	6	6	6	6	6	6	6
c. Overdrachten binnen de overheid	155	160	172	181	170	175	178	181
1. Inkomensoverdrachten	155	160	172	181	170	175	178	181
2. Kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Rentelasten	0	2	41	130	187	230	248	269
3. Vorderingsaldo	1824	1764	-2844	-3556	-3844	-3709	-3792	-3583
Brutobesparingen	1924	1668	-2761	-3459	-3745	-3609	-3691	-3480
Primair saldo	1824	1766	-2803	-3426	-3657	-3479	-3544	-3314
pm Consumptieve bestedingen	22759	24940	27126	28220	29608	31067	32612	34234

(a) VRT, RTBF en BRF vanaf 2002, Aquafin (tot 2004), De Lijn, TEC, STIB, transportinfrastructuur.

(b) Via bedrijfsvoorheffing: een deel van de bedrijfsvoorheffing wordt vanaf 2009 via de Sociale Maribelfondsen aan de non-profit-ondernemingen als loonsubsidie toegekend.

(c) Activa-Plan-banen, incl. Startbonus en Stagebonus.

Tabel 35 **DETAIL VAN DE SOCIALEZEKERHEIDSPRESTATIES***(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
1. Pensioenen	19195	20556	21480	22263	23421	24743	26143	27525
- Werknemers	15869	16931	17698	18361	19361	20499	21707	22905
- Zelfstandigen	2316	2547	2654	2742	2853	2988	3129	3264
- Vastbenoemd personeel bij de RSZ-PPO	700	750	788	817	855	896	939	982
- Aangeslotenen bij de DOSZ	310	328	339	343	351	359	368	375
2. Geneeskundige verzorging	20812	22898	25025	26074	27391	28796	30284	31855
- Werknemers, zelfstandigen en ambtenaren	20216	22215	24280	25292	26581	27935	29368	30879
- Aangeslotenen bij de DOSZ	30	31	31	32	33	34	35	36
- Aan buitenlandse sz-instellingen	282	331	365	390	405	444	485	532
- Bij arbeidsong., kinderbewaarplaatsen, ...	67	71	72	73	75	76	78	79
- Vlaamse Zorgverzekering	218	250	277	287	297	307	318	329
3. Arbeidsongeschiktheid en invaliditeit	4149	4552	4815	5002	5200	5440	5680	5904
- Werknemers	3895	4266	4509	4681	4866	5092	5318	5528
- Zelfstandigen	254	286	306	321	333	348	362	376
4. Kinderbijslagen	4474	4720	4892	4957	5115	5289	5463	5630
- Werknemers, RSZ-PPO inbegrepen	4062	4279	4432	4495	4642	4801	4962	5115
- Zelfstandigen	359	387	404	404	415	427	439	452
- Gewaarborgde gezinsbijslagen	33	34	34	35	35	37	38	39
- Socialezekerheidsambtenaren	20	21	22	22	23	24	24	25
5. Werkloosheid	7831	8013	9259	9902	10388	10656	10914	11109
- Werkloosheidsvergoedingen aan	5825	5884	6992	7512	7877	8068	8218	8327
. Werkzoekende uvw's	3520	3518	4242	5039	5377	5544	5655	5716
. Niet-werkzoekende uvw's	1128	1117	1079	1058	1066	1088	1123	1171
. Vrijwillig deeltijdse werklozen	135	135	133	131	133	136	139	143
. Deeltijds werklozen met behoud van rechten en IGU	192	209	230	221	232	248	264	281
. Tijdelijke werklozen	381	431	883	641	642	619	594	566
. Activeringsprogramma's: EWE en PWA (*)	60	50	41	33	27	22	18	15
. Overige gerechtigden	343	357	368	373	384	395	407	418
. Statistische aanpassing	66	67	15	16	17	17	17	17
- Loopbaanonderbreking	646	700	741	767	805	843	881	917
- Brugpensioenen (deel RVA)	1359	1429	1526	1623	1706	1745	1814	1865
6. Arbeidsongevallen	180	193	199	201	207	212	217	222
7. Beroepsziekten	319	325	320	316	314	312	310	307
8. Bestaanszekerheid	1030	1078	1072	1065	1098	1140	1189	1242
9. Educatief verlof	123	128	129	131	133	135	137	140
10. dosz	5	5	5	5	5	5	6	6
Totaal	58118	62469	67195	69916	73269	76727	80342	83939
p.m. Groeivoet van de prijsindex der sz-prestaties	1.5	4.1	2.0	0.8	1.7	1.8	1.8	1.5

(*) Eerste Werkervaringscontract, Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen. De vergoeding vanwege de RVA in geval van Herinschakelingsprogramma's, Doorstromingsprogramma's, SINE-contracten en Plan-Activa-banen, Startbonus, Stagebonus, Jongerenbonus in non-profit, dienstencheques wordt beschouwd als een loonsubsidie.

Tabel 36 SOCIALE ZEKERHEID DER WERKNEMERS, volgens begrotingsdefinities (*)

(in miljoen euro)

	07	08	09	10	11	12	13	14
A. Ontvangsten	55878	55414	56149	58117	60792	63876	67016	70340
1. Bijdragen, waarin:	37178	38450	39002	39316	40353	41995	43921	46001
Werkgeversbijdragen, incl.	23631	24886	25196	25397	25969	27038	28309	29681
werkgeversbijdr.vermindering	4779	4913	4868	4759	5058	5069	5112	5180
Werknemersbijdragen, incl.	12632	13338	13565	13661	14111	14672	15313	16007
werknemersbijdr.vermindering	651	699	711	643	570	537	495	455
Van genietters van prestaties	914	226	242	258	273	285	300	314
2. Alternatieve financiering	10475	9336	9391	10947	12404	13670	14694	15734
3. Bijzondere bijdrage	923	986	1046	1074	1137	1208	1289	1376
4. Rijkstoelagen	5522	5851	5813	5900	5999	6098	6202	6309
5. Andere fiscale transferten	1028	112	114	117	119	121	123	126
6. Te ontvangen intresten	73	233	239	247	260	266	272	283
7. Overige overdrachten aan de s.z.	679	447	545	515	520	518	515	511
- Sociale bijdrage FSO	116	119	246	212	212	204	196	187
- Van verzekeraars aan FAO	248	277	254	258	263	267	271	276
- Overige (int.verdragen,...)	315	51	45	45	46	47	48	48
8. Recuperatie Maribel-bis, -ter	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Uitgaven	54699	55212	59151	62177	65392	68714	72150	75601
1. Sociale prestaties, waarvan:	50823	33730	36175	37696	39505	41291	43135	44879
- RVP-Pensioenen	15671	16865	17647	18308	19306	20441	21646	22840
- ZIV-Geneeskundige zorgen (a)	19021	0	0	0	0	0	0	0
waarin ligdagprijsgedeelte	1272	0	0	0	0	0	0	0
- ZIV-Uitkeringen	3890	4260	4503	4676	4862	5089	5315	5525
- NPM-inv, HVKZ-ZIV, Pool	15	17	16	14	12	11	10	9
- RKW-Kinderbijslagen	3736	3912	4048	4097	4226	4367	4508	4642
- FAO-Arbeidsongevallen	164	172	178	180	186	191	196	201
- FBZ-Beroepsziekten	306	312	307	303	301	299	297	294
- RVA-Werkloosheidsvergoeding	6015	6063	7210	7727	8101	8305	8467	8585
waarin jeugdvakantiegeld	8	9	9	9	9	9	10	10
waarin activering vergoeding	288	278	276	267	270	279	287	294
met activaplan	228	235	224	208	207	213	219	225
met werkhervattingstoeslag	10	15	23	28	32	34	35	36
- RVA-Brugpensioenen	1359	1429	1526	1623	1706	1745	1814	1865
- RVA-Loopbaanonderbreking	646	700	741	767	805	843	881	917
2. Werkingskosten	1776	1037	1089	1120	1159	1201	1245	1290
3. Diverse aan gezinnen	1629	1382	1486	1619	1640	1674	1710	1745
waarin dienstencheques	653	899	996	1094	1121	1147	1176	1204
vakgeld tijd. werklozen	22	21	26	53	38	38	37	36
jongerenbonus non-profit	0	45	45	46	47	48	49	50
andere	954	417	419	426	433	440	448	455
4. Transf. a bedrijven: Soc. Maribel	440	454	481	538	544	549	555	562
5. Transf. a gewesten: Soc. Maribel,...	22	20	25	25	26	26	26	27
6. Rentelasten	8	2	41	130	187	229	242	253
7. Transf. naar ziv-geneesk. zorgen	0	18587	19854	21048	22332	23744	25237	26845
C. Financieringsvermogen	1179	202	-3002	-4061	-4600	-4839	-5134	-5261
Aflossing van schulden	1	1	1	0	0	0	0	0
D. Overschot of tekort	1178	201	-3002	-4061	-4600	-4839	-5134	-5261
Pro memorie:								
Vanaf 2008 gecumuleerde saldi	0	201	-2801	-6862	-11462	-16300	-21435	-26695
Verdelingsreserves en gebouwen	4705	6136	6211	6211	6211	6211	6211	6211
Schuldpositie	5	4	2804	6865	11465	16304	21438	26699
Renteloos ter beschikking	1028	1028	1028	1028	1028	1028	1028	1028

(*) Tot 2007 omvatte de begroting van de sociale zekerheid van de werknemers alle ontvangsten en uitgaven van de werknemers. Hetzelfde gold voor de begroting van de sociale zekerheid van de zelfstandigen. Vanaf 2008 zijn de ontvangsten en uitgaven voor geneeskundige zorgen uit die begrotingen gehaald en samengevoegd in een aparte begroting voor geneeskundige zorgen (gezamenlijke regeling voor de werknemers en zelfstandigen). Deze tabel geeft tot 2007 alle ontvangsten en uitgaven van de werknemers weer en vanaf 2008 alle ontvangsten en uitgaven van de werknemers exclusief die voor geneeskundige zorgen.

(a) Inclusief het ligdagprijsgedeelte dat vanaf 2004 overgeheveld is van FOD Volksgezondheid.

Tabel 37 SOCIALE ZEKERHEID DER ZELFSTANDIGEN, volgens begrotingsdefinities (*)*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
A. Ontvangsten	4805	5424	5535	5783	5967	6206	6372	6559
1. Bijdragen	2693	3098	3233	3320	3345	3445	3491	3556
2. Alternatieve financiering	666	830	838	982	1120	1239	1336	1433
3. Rijkstoelagen	1124	1272	1263	1281	1303	1325	1347	1371
4. Andere fiscale transferten	272	185	181	178	180	181	183	184
5. Te ontvangen intresten	25	31	16	17	16	11	12	12
6. Overige overdrachten aan de s.z.	27	8	4	4	4	4	4	4
B. Uitgaven	4397	5217	5503	5789	6091	6362	6668	6936
1. Sociale prestaties, waarvan	4240	3219	3365	3467	3602	3763	3930	4091
- RSVZ-Pensioenen	2316	2547	2654	2742	2853	2988	3129	3264
- ziv-Geneeskundige zorgen, (a)	1311	0	0	0	0	0	0	0
waarin ligdagprijs	114	0	0	0	0	0	0	0
- ziv-Uitkeringen en faillis. verz.	254	286	306	321	333	348	362	376
- RSVZ-Kinderbijslagen	359	387	404	404	415	427	439	452
2. Werkingsonkosten	134	86	89	91	95	98	102	105
3. Diverse overdrachten aan gezinnen	22	8	8	8	8	8	8	9
4. Rentelasten	0	0	0	0	0	1	7	16
5. Transf. naar ziv-geneesk. zorgen	0	1904	2042	2223	2386	2492	2621	2715
C. Financieringsvermogen	409	207	32	-7	-124	-156	-296	-377
Aflossing van vervallen schuld	0	0	0	0	0	0	0	0
D. Overschot of tekort	409	207	32	-7	-124	-156	-296	-377
Pro memorie:								
Vanaf 2008 gecumuleerde saldi	0	207	239	233	109	-48	-343	-720
Verdelingsreserves en gebouwen	940	624	656	650	526	417	417	417
Schuldpositie	0	0	0	0	0	48	343	720

(*) Tot 2007 omvatte de begroting van de sociale zekerheid der zelfstandigen alle ontvangsten en uitgaven van de zelfstandigen. Hetzelfde gold voor de begroting van de sociale zekerheid van de werknemers. Vanaf 2008 zijn de ontvangsten en uitgaven voor geneeskundige zorgen uit die begrotingen gehaald en samengevoegd in een aparte begroting voor geneeskundige zorgen (gezamenlijke regeling voor de werknemers en zelfstandigen). Deze tabel geeft tot 2007 alle ontvangsten en uitgaven van de zelfstandigen weer en vanaf 2008 alle ontvangsten en uitgaven van de zelfstandigen exclusief die voor geneeskundige zorgen.

(a) Alle uitgaven, incl. de uitgaven verminderd met de terugbetalingen in het kader van de internationale verdragen, excl. de uitgaven voor de verzorging van buitenlanders.

Tabel 38 REGELING GENEESKUNDIGE ZORGEN volgens begrotingsdefinities (*)*(in miljoen euro)*

	07	08	09	10	11	12	13	14
A. Ontvangsten	0	24912	26534	28028	29674	31420	33285	35270
1. Eigen bijdragen	0	790	825	861	909	964	1022	1082
2. Alternatieve financiering	0	2311	2497	2552	2631	2713	2785	2866
a. BTW-ontvangsten	0	1487	1657	1711	1775	1842	1898	1966
b. Accijnzen tabak	0	823	840	841	856	871	886	900
c. Overige	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Andere fiscale overdrachten	0	1011	987	996	1024	1052	1082	1117
a. Belasting op verzekeringspremies	0	726	735	730	745	758	771	788
b. Belasting van farmac. industrie	0	200	258	266	279	294	310	329
c. Terugvorderingen	0	85	-6	-0	-0	-0	-0	-0
4. Te ontvangen intresten	0	5	5	19	58	116	192	293
5. Overige overdr. (intern. conventie)	0	305	324	329	335	340	346	352
Totaal: eigen ontvangsten	0	4421	4639	4758	4956	5184	5427	5710
6. Overdrachten globaal beheer	0	20491	21896	23271	24718	26235	27858	29560
Basisbedrag	0	19580	20572	20921	21125	21645	22505	23471
Bijkomend bedrag	0	633	1042	2233	3474	4469	5229	5963
a. Overdracht van RSZ-GFB	0	18587	19854	21048	22332	23744	25237	26845
Basisbedrag	0	17791	18744	19013	19167	19672	20473	21412
Bijkomend bedrag	0	577	949	2035	3166	4072	4765	5434
Regularisatie van de voorgaande jaren	0	219	161	0	-0	0	-0	-0
b. Overdracht van RSVZ-GFB	0	1793	1925	2106	2267	2370	2497	2589
Basisbedrag	0	1789	1827	1907	1958	1973	2032	2059
Bijkomend bedrag	0	56	93	198	309	397	465	530
Regularisatie van voorgaande jaren	0	-52	6	-0	-0	0	-0	-0
c. Overdr. van RSVZ Gemengde loopbanen	0	111	116	117	119	121	124	125
B. Uitgaven	0	24185	26171	27261	28643	30050	31540	33107
1. Prestaties	0	22371	24382	25432	26765	28122	29559	31072
a. Uitkeringen gezondheidszorg	0	20884	22725	23712	24977	26263	27625	29060
waarvan kleine risico's zelfst.	0	473	516	538	567	596	627	660
b. Ligdagprijzen ziekenhuizen	0	1487	1657	1720	1788	1859	1934	2012
2. Werkingsonkosten	0	922	947	973	1008	1044	1082	1121
3. Diverse overdrachten	0	893	842	856	870	884	899	914
4. Rentelasten	0	0	0	0	0	0	0	0
C. Financieringscapaciteit	0	727	364	767	1031	1369	1744	2163
Overdrachten toekomstfonds gezondheidszorg	0	306	276	0	0	0	0	0
D. Overschot (+) of tekort (-)	0	421	88	767	1031	1369	1744	2163
Vanaf 2008 gecumuleerde saldi	0	421	509	1276	2307	3677	5421	7583
Reserve	0	421	509	1276	2307	3677	5421	7583

(*) Tot 2007 omvatte de begroting van de sociale zekerheid van de werknemers alle ontvangsten en uitgaven van de werknemers. Hetzelfde gold voor de begroting van de sociale zekerheid van de zelfstandigen. Vanaf 2008 zijn de ontvangsten en uitgaven voor geneeskundige zorgen uit die begrotingen gehaald en samengevoegd in een aparte begroting voor geneeskundige zorgen (gezamenlijke regeling voor de werknemers en zelfstandigen). Deze tabel geeft vanaf 2008 de ontvangsten en uitgaven voor geneeskundige zorgen van de werknemers en de zelfstandigen.

E. Resultaten per bedrijfstak

Tabel 39 BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE IN VOLUME

(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
1. Landbouw	3.8	0.3	4.4	1.6	-2.3	0.4
2. Energie	-5.1	5.3	0.0	0.7	4.0	0.2
3. Verwerkende nijverheid	3.5	3.6	0.1	2.5	0.8	0.0
a. Intermediaire goederen	5.8	3.7	1.2	3.0	0.1	0.1
b. Uitrustingsgoederen	3.9	0.9	-2.2	3.4	0.1	0.4
c. Verbruiksgoederen	0.6	5.4	0.4	1.2	2.1	-0.3
4. Bouw	-6.4	5.9	0.4	1.3	3.6	1.6
5. Verhandelbare diensten	1.5	3.9	2.3	2.4	2.5	1.1
a. Vervoer en communicatie	1.1	6.7	2.1	2.3	1.6	0.4
. Vervoer per spoor	-0.9	7.7	-2.2	0.3	-7.6	2.6
. Stads- en wegvervoer	-0.9	7.7	4.4	2.4	0.0	0.9
. Vervoer over water en luchtvaart	4.1	5.5	16.7	1.2	9.2	-2.3
. Vervoersonderst. activ. en communic.	2.2	6.2	1.7	2.7	2.8	0.3
b. Handel en horeca	-1.0	0.9	0.5	0.3	1.9	0.7
c. Krediet en verzekeringen	4.5	3.1	5.1	5.7	1.9	0.8
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	1.0	5.2	1.3	2.1	1.6	2.3
e. Overige marktdiensten	2.7	5.1	3.0	3.0	3.5	1.2
6. Niet-verhandelbare diensten	0.8	-0.7	1.1	1.1	1.1	1.3
Totaal	1.0	3.3	1.5	2.2	2.1	0.9

Tabel 40 STRUCTUUR VAN DE BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE TEGEN LOPENDE PRIJZEN

(in procent van het totaal)

	80	85	90	95	00	07	14
1. Landbouw	2.4	2.4	2.1	1.5	1.4	0.8	0.9
2. Energie	5.7	5.3	3.7	3.3	3.2	2.9	2.4
3. Verwerkende nijverheid	22.5	22.2	22.4	19.9	18.9	15.8	14.7
a. Intermediaire goederen	8.8	9.1	8.9	8.1	7.6	6.8	6.4
b. Uitrustingsgoederen	5.8	5.4	5.8	4.8	4.7	3.6	3.3
c. Verbruiksgoederen	7.8	7.6	7.7	7.1	6.6	5.4	5.1
4. Bouw	7.5	5.2	5.5	5.1	5.0	5.3	4.9
5. Verhandelbare diensten	44.7	48.2	52.7	55.9	57.8	61.4	62.2
a. Vervoer en communicatie	6.8	6.7	7.8	8.2	8.0	8.2	7.4
. Vervoer per spoor	0.9	0.8	0.9	0.9	0.8	0.3	0.4
. Stads- en wegvervoer	1.8	1.6	1.8	1.8	1.9	1.8	1.8
. Vervoer over water en luchtvaart	0.5	0.5	0.4	0.5	0.3	0.5	0.2
. Vervoersonderst. activ. en communic.	3.6	3.8	4.7	5.0	4.9	5.6	5.0
b. Handel en horeca	13.0	12.8	14.4	13.8	13.2	14.7	14.4
c. Krediet en verzekeringen	5.4	6.4	5.7	6.4	6.0	5.6	4.6
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	5.0	5.5	5.7	6.1	6.5	7.0	7.8
e. Overige marktdiensten	14.5	16.9	19.0	21.4	24.1	25.9	28.1
6. Niet-verhandelbare diensten	17.3	16.7	13.6	14.2	13.8	13.9	14.8
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tabel 41 **INVESTERINGEN IN VOLUME***(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
1. Landbouw	-0.3	6.0	-11.6	1.0	7.0	-0.7
2. Energie	-0.6	2.3	3.0	-4.4	7.9	-0.5
3. Verwerkende nijverheid	4.2	16.9	-5.6	1.0	1.8	-0.2
a. Intermediaire goederen	4.2	20.1	-3.6	1.6	2.7	-0.2
b. Uitrustingsgoederen	6.0	10.6	-6.3	-0.6	2.4	0.6
c. Verbruiksgoederen	3.1	18.0	-7.1	1.2	0.6	-0.6
4. Bouw	-2.9	18.6	-3.6	3.4	9.2	-0.0
5. Verhandelbare diensten	-2.2	7.2	0.8	5.3	4.9	0.9
a. Vervoer en communicatie	-5.4	1.4	4.9	2.6	2.2	1.0
. Vervoer per spoor	-12.6	-15.1	46.3	8.8	-26.5	3.2
. Stads- en wegvervoer	5.9	11.0	12.3	0.6	6.5	1.7
. Vervoer over water en luchtvaart	-5.4	6.3	-22.1	-7.7	13.4	6.9
. Vervoersonderst. activ. en communic.	-5.1	-3.4	14.1	2.3	6.3	-0.4
b. Handel en horeca	3.4	14.8	-2.6	3.9	6.1	0.3
c. Krediet en verzekeringen	3.0	6.0	-10.2	8.9	-3.1	0.1
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	-7.6	14.9	2.1	-0.8	-1.9	2.3
e. Overige marktdiensten (exclusief woongebouwen)	-2.7	6.8	5.0	8.9	8.7	1.1
6. Woongebouwen	-9.8	11.6	1.0	0.2	5.5	0.6
7. Niet-verhandelbare diensten	-7.2	-6.7	3.1	1.5	1.9	2.4
Totaal	-3.7	8.8	-0.6	2.7	4.7	0.6

Tabel 42 **INVESTERINGSQUOTE***(investeringsquote in procent van de toegevoegde waarde)*

	85^81	90^86	95^91	02^96	08^03	14^09
1. Landbouw	24.1	30.1	25.3	23.3	38.0	41.1
2. Energie	21.1	21.7	34.8	25.2	27.2	38.6
3. Verwerkende nijverheid	11.9	18.2	19.6	20.5	18.4	20.8
a. Intermediaire goederen	9.3	14.8	18.6	21.6	18.3	20.9
b. Uitrustingsgoederen	12.4	15.8	15.4	16.8	15.2	17.3
c. Verbruiksgoederen	14.6	23.9	23.7	21.8	20.6	23.0
4. Bouw	7.6	12.3	12.0	13.8	16.1	18.8
5. Verhandelbare diensten	19.0	17.9	16.7	18.4	18.5	19.1
a. Vervoer en communicatie	55.7	38.7	33.6	38.9	35.2	37.9
. Vervoer per spoor	57.9	19.8	43.2	81.0	43.7	38.4
. Stads- en wegvervoer	11.0	20.7	23.7	26.0	27.2	31.2
. Vervoer over water en luchtvaart	130.6	205.8	114.2	66.0	75.3	145.5
. Vervoersonderst. activ. en communic.	65.5	30.2	26.8	35.3	33.5	34.8
b. Handel en horeca	11.4	16.6	16.8	17.5	17.2	19.9
c. Krediet en verzekeringen	19.4	26.1	16.7	18.3	14.8	16.4
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	6.3	9.1	10.6	8.4	7.2	6.1
e. Overige marktdiensten (exclusief woongebouwen)	14.1	11.0	11.7	14.8	17.7	17.8
Totaal v.d. marktbedrijfstakken	16.6	18.1	18.0	19.0	18.8	20.2
6. Niet-verhandelbare diensten	14.3	9.6	8.8	8.4	7.5	8.3
Totaal (exclusief woongebouwen)	16.2	16.9	16.7	17.5	17.2	18.5

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 43 VRAAG EN AANBOD VAN ARBEIDSPLAATSEN*(jaargemiddelden, in duizenden personen)*

	80	85	90	95	00	07	14
1. Loontrekkers	3167.3	2999.1	3183.4	3161.2	3396.5	3662.3	3781.7
a. Landbouw	16.6	16.7	18.6	20.9	23.6	27.0	25.4
b. Energie	63.7	57.9	39.9	34.3	32.4	31.9	30.5
c. Verwerkende nijverheid	869.5	759.6	738.7	646.8	628.3	561.5	485.8
. Intermediaire goederen	296.0	247.5	240.7	214.6	210.9	199.2	176.7
. Uitrustingsgoederen	215.9	187.8	184.9	160.8	159.7	135.7	117.0
. Verbruiksgoederen	357.6	324.3	313.2	271.4	257.7	226.7	192.2
d. Bouw	246.7	161.6	186.7	187.0	190.5	204.9	210.7
e. Vervoer en communicatie	283.2	267.8	264.6	261.2	280.3	283.3	287.0
. Vervoer per spoor	70.6	62.3	50.8	42.1	41.6	19.0	21.1
. Stads- en wegvervoer	50.8	50.7	62.2	65.8	77.2	86.0	84.9
. Vervoer over water en luchtvaart	18.7	17.9	15.8	16.3	14.9	7.5	8.0
. Vervoersonderst. activ. en communic.	143.1	136.9	135.8	137.0	146.5	170.7	173.1
f. Handel en horeca	439.9	427.3	484.3	494.4	528.3	606.5	626.5
g. Krediet en verzekeringen	116.6	123.4	131.5	128.7	132.3	129.5	125.0
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	181.0	207.2	252.8	283.5	333.5	414.8	508.3
i. Overige marktdiensten	193.7	220.8	307.2	353.8	472.6	576.9	645.6
j. Niet-verhandelbare diensten	756.4	756.7	759.1	750.5	774.6	826.0	836.9
. Overheid en onderwijs	682.7	688.0	698.7	688.9	705.0	767.6	783.6
. Huispersoneel	73.6	68.7	60.4	61.6	69.6	58.4	53.3
2. Zelfstandigen	613.2	640.4	681.4	706.8	694.9	702.5	711.6
a. Landbouw	115.7	109.4	99.9	88.0	71.2	55.9	47.5
b. Energie	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
c. Verwerkende nijverheid	37.1	34.5	32.4	29.5	26.3	26.3	24.1
. Intermediaire goederen	6.3	5.8	5.6	5.2	4.7	4.9	4.3
. Uitrustingsgoederen	3.0	3.3	3.4	3.1	2.6	2.4	2.0
. Verbruiksgoederen	27.8	25.4	23.4	21.2	19.0	19.0	17.8
d. Bouw	40.8	40.7	44.5	48.9	49.3	52.9	55.9
e. Vervoer en communicatie	16.8	14.8	13.1	12.7	12.2	12.9	12.3
. Vervoer per spoor	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
. Stads- en wegvervoer	7.6	6.9	6.9	6.8	6.1	4.9	4.3
. Vervoer over water en luchtvaart	6.7	5.2	3.6	3.1	2.5	2.0	1.3
. Vervoersonderst. activ. en communic.	2.6	2.6	2.7	2.8	3.5	6.0	6.6
f. Handel en horeca	230.1	234.1	236.2	215.2	180.4	155.6	141.9
g. Krediet en verzekeringen	18.9	21.3	21.5	17.9	14.9	9.6	5.6
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	36.6	47.2	60.3	71.6	77.0	71.3	72.3
i. Overige marktdiensten	116.7	137.6	172.6	221.9	262.6	316.2	349.8
j. Niet-verhandelbare diensten (onderwijs)	0.5	0.6	0.9	1.1	1.1	1.9	2.3
3. Binnenlandse werkgelegenheid (1+2)	3780.4	3639.5	3864.9	3868.0	4091.3	4364.8	4493.3
a. Landbouw	132.2	126.2	118.5	109.0	94.8	82.9	72.9
b. Energie	63.7	57.9	39.9	34.3	32.4	31.9	30.5
c. Verwerkende nijverheid	906.5	794.2	771.1	676.3	654.6	587.8	509.9
. Intermediaire goederen	302.3	253.3	246.2	219.8	215.6	204.1	181.0
. Uitrustingsgoederen	218.9	191.2	188.2	163.9	162.3	138.1	119.0
. Verbruiksgoederen	385.3	349.7	336.6	292.5	276.7	245.6	210.0
d. Bouw	287.6	202.4	231.2	235.8	239.8	257.8	266.5
e. Vervoer en communicatie	300.0	282.6	277.8	273.9	292.5	296.2	299.3
. Vervoer per spoor	70.6	62.3	50.8	42.1	41.6	19.0	21.1
. Stads- en wegvervoer	58.4	57.6	69.0	72.6	83.4	90.9	89.2
. Vervoer over water en luchtvaart	25.3	23.1	19.4	19.5	17.5	9.5	9.3
. Vervoersonderst. activ. en communic.	145.7	139.5	138.5	139.8	150.0	176.7	179.8
f. Handel en horeca	670.0	661.4	720.5	709.6	708.6	762.1	768.3
g. Krediet en verzekeringen	135.4	144.7	153.0	146.7	147.2	139.1	130.5
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	217.6	254.4	313.1	355.1	410.5	486.1	580.7
i. Overige marktdiensten	310.4	358.4	479.8	575.8	735.2	893.0	995.5
j. Niet-verhandelbare diensten	756.9	757.3	760.0	751.6	775.7	827.9	839.1
. Overheid en onderwijs	683.3	688.6	699.6	689.9	706.1	769.4	785.9
. Huispersoneel	73.6	68.7	60.4	61.6	69.6	58.4	53.3
4. Grensarbeid (saldo)	42.7	41.6	45.8	46.1	50.1	56.7	58.1
5. Werkloosheid, definitie FPB	359.4	572.4	455.1	649.1	599.5	633.5	771.8
6. Beroepsbevolking, definitie FPB	4182.7	4253.5	4365.8	4563.2	4741.0	5055.0	5323.3

Tabel 44 VRAAG EN AANBOD VAN ARBEIDSPLAATSEN

(jaargemiddelden, wijziging in duizenden personen)

	85-80	90-85	95-90	02-95	08-02	14-08
1. Loontrekkers	-168.2	184.4	-22.3	299.7	266.3	54.6
a. Landbouw	0.2	1.9	2.4	3.9	2.7	-2.1
b. Energie	-5.9	-18.0	-5.5	-2.1	0.7	-2.4
c. Verwerkende nijverheid	-109.8	-20.9	-91.9	-36.9	-49.2	-74.8
. Intermediaire goederen	-48.5	-6.8	-26.0	-7.2	-7.3	-23.5
. Uitrustingsgoederen	-28.1	-3.0	-24.1	-7.8	-16.8	-19.2
. Verbruiksgoederen	-33.3	-11.1	-41.8	-21.9	-25.1	-32.2
d. Bouw	-85.1	25.0	0.3	3.8	18.4	1.5
e. Vervoer en communicatie	-15.4	-3.1	-3.4	20.4	4.3	1.2
. Vervoer per spoor	-8.2	-11.5	-8.7	1.1	-23.9	1.7
. Stads- en wegvervoer	-0.2	11.5	3.6	15.2	6.1	-2.2
. Vervoer over water en luchtvaart	-0.8	-2.1	0.5	-8.2	-0.3	0.1
. Vervoersonderst. activ. en communic.	-6.2	-1.1	1.1	12.2	22.4	1.5
f. Handel en horeca	-12.6	57.0	10.1	59.9	60.8	11.3
g. Krediet en verzekeringen	6.9	8.1	-2.8	3.4	-2.3	-4.9
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	26.2	45.6	30.7	75.4	68.2	81.3
i. Overige marktdiensten	27.0	86.5	46.6	128.4	131.2	32.2
j. Niet-verhandelbare diensten	0.4	2.4	-8.6	43.7	31.4	11.3
. Overheid en onderwijs	5.3	10.7	-9.9	36.2	44.2	14.4
. Huispersoneel	-4.9	-8.3	1.2	7.5	-12.8	-3.1
2. Zelfstandigen	27.3	41.0	25.4	-23.4	25.9	2.3
a. Landbouw	-6.2	-9.5	-11.9	-23.7	-9.5	-7.3
b. Energie	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
c. Verwerkende nijverheid	-2.5	-2.2	-2.9	-3.8	0.6	-2.2
. Intermediaire goederen	-0.5	-0.2	-0.4	-0.6	0.3	-0.6
. Uitrustingsgoederen	0.3	0.0	-0.2	-0.8	0.1	-0.4
. Verbruiksgoederen	-2.3	-2.0	-2.3	-2.4	0.2	-1.1
d. Bouw	-0.1	3.8	4.4	-1.4	6.6	1.8
e. Vervoer en communicatie	-2.0	-1.6	-0.4	-0.8	1.2	-0.8
. Vervoer per spoor	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
. Stads- en wegvervoer	-0.7	-0.1	-0.1	-1.1	-0.8	-0.5
. Vervoer over water en luchtvaart	-1.4	-1.6	-0.5	-1.1	-0.1	-0.7
. Vervoersonderst. activ. en communic.	0.1	0.0	0.2	1.3	2.1	0.4
f. Handel en horeca	4.0	2.1	-21.1	-47.5	-14.6	-11.2
g. Krediet en verzekeringen	2.4	0.2	-3.5	-4.7	-4.3	-3.4
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	10.6	13.1	11.3	4.8	-5.1	0.9
i. Overige marktdiensten	21.0	35.0	49.3	53.7	50.1	24.1
j. Niet-verhandelbare diensten (onderwijs)	0.1	0.2	0.2	0.0	0.8	0.4
3. Binnenlandse werkgelegenheid (1+2)	-140.9	225.4	3.2	276.3	292.2	56.8
a. Landbouw	-6.1	-7.7	-9.5	-19.8	-6.8	-9.4
b. Energie	-5.9	-18.0	-5.5	-2.1	0.7	-2.4
c. Verwerkende nijverheid	-112.4	-23.1	-94.8	-40.7	-48.6	-77.0
. Intermediaire goederen	-49.1	-7.1	-26.4	-7.8	-7.0	-24.1
. Uitrustingsgoederen	-27.7	-2.9	-24.3	-8.6	-16.7	-19.6
. Verbruiksgoederen	-35.6	-13.1	-44.1	-24.4	-24.9	-33.3
d. Bouw	-85.2	28.8	4.7	2.4	25.0	3.4
e. Vervoer en communicatie	-17.5	-4.8	-3.9	19.6	5.5	0.4
. Vervoer per spoor	-8.2	-11.5	-8.7	1.1	-23.9	1.7
. Stads- en wegvervoer	-0.9	11.5	3.5	14.1	5.2	-2.7
. Vervoer over water en luchtvaart	-2.2	-3.7	0.1	-9.2	-0.4	-0.6
. Vervoersonderst. activ. en communic.	-6.2	-1.0	1.3	13.5	24.5	1.9
f. Handel en horeca	-8.5	59.1	-11.0	12.4	46.3	0.1
g. Krediet en verzekeringen	9.3	8.3	-6.3	-1.3	-6.5	-8.3
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	36.8	58.7	42.0	80.2	63.2	82.2
i. Overige marktdiensten	48.0	121.4	95.9	182.1	181.3	56.3
j. Niet-verhandelbare diensten	0.5	2.6	-8.4	43.7	32.2	11.6
. Overheid en onderwijs	5.4	11.0	-9.6	36.2	45.0	14.7
. Huispersoneel	-4.9	-8.3	1.2	7.5	-12.8	-3.1
4. Grensarbeid (saldo)	-1.1	4.2	0.2	3.5	7.8	0.8
5. Werkloosheid, definitie FPB	213.0	-117.3	194.0	-5.3	-43.2	171.3
6. Beroepsbevolking, definitie FPB	70.8	112.3	197.4	274.5	256.7	228.9

Tabel 45 SITUATIE OP DE ARBEIDSMARKT: DETAIL*(jaargemiddelden, in duizenden personen)*

	08	09	10	11	12	13	14
I. Totale bevolking (II+III)	10703.6	10778.6	10855.8	10934.2	11013.0	11091.3	11168.3
I.bis Bevolking op arbeidsleeftijd	7070.0	7113.2	7153.0	7184.7	7208.7	7232.1	7254.6
II. Inactieve bevolking (concept FPB)	5609.2	5642.1	5678.5	5717.9	5758.1	5801.2	5845.0
<i>waarvan met RVA-uitkering (1):</i>	191.0	195.4	200.9	203.4	202.4	203.5	203.7
- Vrijgestelden om sociale en familiale redenen	11.1	11.2	11.3	11.3	11.3	11.3	11.3
- Vrijgestelden om reden van studies	20.8	20.7	20.6	20.6	20.6	20.6	20.6
- Volledige loopbaanonderbreking (2)	27.0	25.8	25.0	24.5	24.2	24.0	24.0
- Conventioneel voltijds brugpensioen	115.3	120.6	126.9	130.0	129.3	130.5	130.7
- Volledig werklozen in beroepsopleiding	16.8	17.0	17.0	17.0	17.0	17.0	17.0
III. Beroepsbevolking (concept FPB) (IV+V+VI)	5094.4	5136.5	5177.3	5216.3	5254.8	5290.1	5323.3
IV. Binnenlandse werkgelegenheid	4436.5	4399.9	4346.6	4363.8	4405.5	4448.8	4493.3
<i>waarvan met RVA-uitkering (1)(3):</i>	330.7	342.8	347.4	354.2	362.0	368.8	375.1
* Deelt. IGU (4) + onvrijw. deelt. met uitkering	48.5	48.9	48.7	49.9	51.7	53.6	55.5
* Totaal Activering RVA	72.6	71.9	67.9	66.5	66.7	66.7	66.7
** Plaatselijke werkgelegenheidsagentschappen	6.6	5.3	4.2	3.4	2.7	2.2	1.7
** Herinschakelingsprogramma	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
** Plan 'activa'	53.0	50.4	44.7	42.8	42.9	43.2	43.5
** Herintegratie oudere werklozen	7.2	10.3	12.9	14.2	14.9	15.2	15.4
** Doorstromingsprogramma	5.8	6.0	6.1	6.1	6.1	6.2	6.2
** Eerste werkervaring	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
* Gedeeltelijke loopbaanonderbreking (2)	208.6	221.0	229.8	236.9	242.7	247.6	251.9
* Deeltijdse bruggepensioneerden	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
* Volledig werklozen tewerkgesteld in beschutte werkplaats	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
V. Grensarbeid (saldo)	57.4	57.7	57.9	58.0	58.0	58.1	58.1
VI. Werkloosheid (concept FPB)	600.5	678.9	772.8	794.5	791.3	783.2	771.8
(a) Niet-werkende werkzoekenden (5)	499.7	584.6	682.4	706.3	704.4	696.5	684.2
(b) Oudere niet-werkzoekende uvw's	100.8	94.3	90.5	88.2	86.9	86.7	87.6
p.m. Uitkeringsgerechtigd na vrijwillig deeltijdse betrekking (1)	27.5	26.4	25.6	25.2	25.0	24.9	24.8
p.m. Tijdelijke werkloosheid (1) (budgettaire eenheden)	32.4	53.9	38.8	37.5	35.1	32.6	30.2

(1) Stat info definities (op basis van betalingen).

(2) Inclusief tijdskrediet.

(3) Zonder inbegrip van de tijdelijke werkloosheid.

(4) IGU: inkomensgarantie-uitkering.

(5) Exclusief PWA werkgelegenheid.

Tabel 46 NETTO-UITVOER VAN GOEDEREN EN DIENSTEN*(in miljoen euro)*

	80	85	90	95	00	07	14
1. Landbouw	-1273	-2389	-1931	-2145	-1707	-2837	-3777
2. Energie	-3477	-6612	-3623	-3248	-7956	-15352	-16293
3. Verwerkende nijverheid	2579	10533	8034	14063	14940	22046	13271
a. Intermediaire goederen	2954	5571	5661	10150	12848	19333	17345
b. Uitrustingsgoederen	-427	1264	-1124	-15	-3673	-4959	-9753
c. Verbruiksgoederen	52	3698	3496	3928	5765	7672	5679
4. Bouw	-355	-560	-754	-813	-1413	-1804	-2493
5. Verhandelbare diensten	567	1066	2806	3240	5975	11648	12129
a. Vervoer en communicatie	650	1050	2030	2603	3741	5604	5394
. Vervoer per spoor	-21	-36	-39	-30	-48	-52	-236
. Stads- en wegvervoer	-255	-431	-468	-361	-572	-875	-1033
. Vervoer over water en luchtvaart	266	436	711	825	1205	1851	1496
. Vervoersonderst. activ. en communic.	660	1081	1826	2169	3156	4680	5166
b. Handel en horeca	90	187	1042	1093	2300	4545	5215
c. Krediet en verzekeringen	-130	-193	-114	-139	-195	-208	-260
d. Overige marktdiensten	-42	22	-152	-317	129	1706	1781
Totaal	-1959	2038	4532	11097	9839	13700	2838

Tabel 47 ARBEIDSPRODUCTIVITEIT PER UUR

(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
1. Landbouw	5.4	1.8	6.8	4.6	-1.4	2.2
2. Energie	-2.3	13.3	2.8	1.8	3.8	1.6
3. Verwerkende nijverheid	6.8	4.2	3.4	3.5	2.3	2.4
a. Intermediaire goederen	9.9	4.1	4.6	3.7	0.8	2.2
b. Uitrustingsgoederen	6.7	1.3	1.1	4.4	2.3	3.0
c. Verbruiksgoederen	3.5	6.1	3.7	2.5	3.9	2.1
4. Bouw	2.5	0.9	1.9	1.2	1.9	1.4
5. Verhandelbare diensten	1.4	1.7	1.2	0.5	0.6	0.3
a. Vervoer en communicatie	2.9	7.0	2.3	1.4	1.7	0.7
. Vervoer per spoor	2.1	11.7	1.3	-0.6	6.7	1.4
. Stads- en wegvervoer	-0.2	3.4	3.1	0.6	-0.8	1.7
. Vervoer over water en luchtvaart	5.8	10.2	17.6	11.6	10.5	-0.9
. Vervoersonderst. activ. en communic.	3.8	6.4	1.4	1.2	0.7	0.3
b. Handel en horeca	0.2	-0.2	1.0	0.2	1.0	0.7
c. Krediet en verzekeringen	3.6	2.1	6.1	6.0	3.2	2.0
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	-1.6	1.8	-1.0	-0.5	-0.3	-0.1
e. Overige marktdiensten	0.4	-0.5	-0.8	-1.5	-0.3	-0.0
Totaal	2.8	2.6	2.0	1.3	1.1	0.7

Tabel 48 NOMINAAL BRUTO UURLOON

(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
1. Landbouw	7.1	4.6	5.5	1.2	1.9	1.9
2. Energie	5.3	0.7	4.0	4.0	2.7	2.9
3. Verwerkende nijverheid	7.9	5.3	5.2	2.6	2.9	2.8
a. Intermediaire goederen	9.8	4.3	5.6	2.5	2.8	2.8
b. Uitrustingsgoederen	6.2	6.5	3.5	2.4	2.9	2.8
c. Verbruiksgoederen	7.3	5.4	6.1	2.8	2.8	2.8
4. Bouw	6.8	0.3	5.4	2.8	2.7	2.6
5. Verhandelbare diensten	6.8	4.0	5.2	2.5	2.8	2.5
a. Vervoer en communicatie	6.0	4.2	8.0	3.3	2.6	2.8
. Vervoer per spoor	5.5	7.9	10.3	2.6	3.4	2.4
. Stads- en wegvervoer	2.8	-0.7	5.2	3.0	2.0	2.8
. Vervoer over water en luchtvaart	7.7	-1.1	12.1	2.7	6.9	3.1
. Vervoersonderst. activ. en communic.	7.7	5.9	8.2	4.0	2.6	2.9
b. Handel en horeca	6.6	5.7	3.8	2.5	3.3	2.5
c. Krediet en verzekeringen	7.8	3.9	3.1	2.5	3.3	2.8
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	5.3	2.7	5.2	2.6	3.0	2.8
e. Overige marktdiensten	7.1	2.0	6.6	2.0	2.4	2.1
Totaal	7.1	3.9	5.1	2.5	2.8	2.5

Tabel 49 NOMINALE LOONKOST PER HOOFD*(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
1. Landbouw	6.8	4.0	3.1	2.4	3.7	3.0
2. Energie	5.2	4.4	5.6	3.9	3.2	3.0
3. Verwerkende nijverheid	8.0	6.0	5.2	2.8	2.8	2.8
a. Intermediaire goederen	9.9	5.3	5.1	2.8	2.7	2.8
b. Uitrustingsgoederen	7.1	6.8	4.0	2.6	3.0	2.8
c. Verbruiksgoederen	7.0	6.1	6.0	2.9	2.6	2.8
4. Bouw	7.0	3.0	3.7	2.4	2.6	2.6
5. Verhandelbare diensten	6.2	3.7	4.6	2.7	2.5	2.6
a. Vervoer en communicatie	6.3	5.2	7.0	3.3	2.5	2.7
. Vervoer per spoor	5.6	9.1	9.7	3.2	3.2	2.3
. Stads- en wegvervoer	3.1	0.6	4.4	2.0	2.6	2.7
. Vervoer over water en luchtvaart	8.9	-1.0	10.1	2.5	6.0	2.9
. Vervoersonderst. activ. en communic.	7.7	6.8	6.9	4.2	2.1	2.7
b. Handel en horeca	6.0	5.0	3.6	2.6	3.2	2.8
c. Krediet en verzekeringen	7.0	4.4	3.5	2.3	2.4	2.6
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	4.6	2.0	4.2	2.5	2.4	2.7
e. Overige marktdiensten	6.2	1.7	5.6	3.4	2.5	2.6
Totaal	6.8	4.2	4.5	2.6	2.5	2.5

Tabel 50 REELE LOONKOST PER HOOFD*(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
1. Landbouw	0.4	2.0	0.9	0.9	0.9	1.5
2. Energie	-1.1	2.4	3.3	2.4	0.3	1.5
3. Verwerkende nijverheid	1.6	3.9	2.9	1.3	-0.0	1.3
a. Intermediaire goederen	3.3	3.2	2.9	1.2	-0.1	1.3
b. Uitrustingsgoederen	0.7	4.7	1.8	1.0	0.2	1.4
c. Verbruiksgoederen	0.6	4.0	3.7	1.4	-0.2	1.3
4. Bouw	0.6	1.1	1.5	0.8	-0.2	1.2
5. Verhandelbare diensten	-0.2	1.7	2.3	1.2	-0.3	1.1
a. Vervoer en communicatie	-0.1	3.2	4.7	1.7	-0.4	1.2
. Vervoer per spoor	-0.8	7.0	7.3	1.6	0.3	0.8
. Stads- en wegvervoer	-3.1	-1.4	2.2	0.5	-0.2	1.2
. Vervoer over water en luchtvaart	2.3	-2.9	7.7	1.0	3.1	1.4
. Vervoersonderst. activ. en communic.	1.3	4.8	4.6	2.7	-0.7	1.2
b. Handel en horeca	-0.4	3.0	1.4	1.0	0.3	1.3
c. Krediet en verzekeringen	0.6	2.4	1.3	0.8	-0.4	1.1
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	-1.7	0.0	2.0	1.0	-0.4	1.2
e. Overige marktdiensten	-0.2	-0.3	3.3	1.8	-0.4	1.1
Totaal	0.4	2.2	2.3	1.1	-0.3	1.0

Tabel 51 CONSUMPTIE VAN DE GEZINNEN PER PRODUCT IN VOLUME*(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	0.9	0.9	0.4	1.1	0.1	1.2
a. Voedingsmiddelen	1.5	1.1	0.5	0.8	0.8	1.4
b. Alcoholvrije dranken	-0.2	9.6	2.3	2.1	-0.1	2.0
c. Alcoholhoudende dranken	-0.9	-0.9	-0.2	2.5	0.2	1.2
d. Tabak	0.0	-3.8	-1.5	0.8	-4.3	-0.6
2. Kleding en schoeisel	-0.3	2.0	-0.8	0.9	3.6	1.6
3. Huur	3.1	2.3	1.3	1.7	1.3	1.1
4. Verwarming	-2.4	-2.6	2.8	0.4	-1.0	1.1
5. Elektriciteit	3.5	3.5	3.3	1.1	1.3	0.9
6. Huishoudelijke hulp	-1.0	-1.7	0.4	1.9	4.0	0.4
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	0.6	2.3	0.9	0.3	3.5	1.4
8. Aankoop van voertuigen	0.1	6.1	-3.5	4.1	3.0	0.7
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	-0.7	3.3	2.5	0.4	-0.4	0.0
a. Benzine	-2.2	0.1	2.0	-1.2	-4.7	-4.4
b. Diesel	16.9	13.8	8.0	5.3	5.2	5.6
10. Vervoersdiensten	-1.4	-0.5	0.6	3.0	4.0	3.2
a. Reizigersverv. per trein, tram en metro	-1.1	-0.1	0.6	2.4	4.3	3.7
b. Reizigersvervoer over de weg	-2.5	-2.9	-0.5	3.4	4.3	2.7
c. Overige vervoersdiensten	-0.2	3.7	2.0	2.7	3.1	3.3
11. Communicatie	3.1	5.1	3.7	10.9	2.3	2.9
12. Genees-, heelk. en aanverwante zorgen	-0.3	2.9	-0.3	4.7	1.6	2.3
13. Ontspanning en ontwikkeling	2.3	4.0	3.0	2.3	2.9	0.4
14. Overige goederen en diensten	3.1	4.8	3.4	1.9	0.4	0.6
15. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	-1.6	3.9	6.0	6.2	1.0	1.1
Totaal	1.3	2.8	1.6	2.1	1.3	1.0

Tabel 52 STRUCTUUR VAN DE CONSUMPTIE VAN DE GEZINNEN IN LOPENDE PRIJZEN*(in procent van het totaal)*

	80	85	90	95	00	07	14
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	22.1	21.8	19.7	17.0	15.5	15.3	15.9
a. Voedingsmiddelen	16.1	16.1	14.3	12.0	10.2	10.9	11.6
b. Alcoholvrije dranken	1.1	1.1	1.5	1.5	1.3	1.1	1.2
c. Alcoholhoudende dranken	3.0	2.6	2.3	1.9	1.9	1.7	1.8
d. Tabak	1.9	2.0	1.7	1.7	2.0	1.6	1.3
2. Kleding en schoeisel	7.4	6.5	6.9	5.9	5.2	5.3	5.3
3. Huur	12.9	14.2	14.8	15.7	15.2	15.0	15.4
4. Verwarming	3.9	4.2	1.9	1.8	2.1	2.2	2.3
5. Elektriciteit	2.1	2.5	2.3	2.4	2.0	1.9	2.0
6. Huishoudelijke hulp	1.1	0.9	0.8	0.8	0.7	0.9	0.9
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	5.8	5.4	5.3	5.0	4.1	4.5	4.6
8. Aankoop van voertuigen	5.1	5.1	6.5	4.9	5.9	5.6	5.5
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	3.2	3.2	2.6	2.7	3.0	3.0	2.6
a. Benzine	2.9	2.6	1.8	1.7	1.8	1.4	0.8
b. Diesel	0.1	0.4	0.5	0.6	0.9	1.3	1.7
10. Vervoersdiensten	1.6	1.4	1.1	0.9	0.9	0.9	1.0
a. Reizigersverv. per trein, tram en metro	0.8	0.7	0.5	0.3	0.3	0.4	0.4
b. Reizigersvervoer over de weg	0.6	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
c. Overige vervoersdiensten	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1
11. Communicatie	1.2	1.2	1.3	1.4	2.0	1.9	2.0
12. Genees-, heelk. en aanverwante zorgen	2.6	2.8	2.7	3.2	3.8	4.2	4.5
13. Ontspanning en ontwikkeling	7.2	7.4	8.3	9.1	9.9	9.3	8.7
14. Overige goederen en diensten	20.0	20.4	22.2	24.7	23.8	24.5	23.6
15. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	3.6	3.2	3.7	4.4	5.9	5.7	5.7
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tabel 53 PRIJSEVOLUTIE VAN DE CONSUMPTIE VAN DE GEZINNEN PER PRODUCT*(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	6.4	1.8	0.5	1.8	3.3	1.7
a. Voedingsmiddelen	6.2	1.3	-0.2	1.9	3.2	1.9
b. Alcoholvrije dranken	6.5	2.1	1.6	0.2	2.1	1.7
c. Alcoholhoudende dranken	6.1	2.9	0.5	1.1	2.4	1.7
d. Tabak	8.7	5.1	6.2	3.5	5.9	0.4
2. Kleding en schoeisel	5.2	4.1	1.4	0.8	0.6	1.2
3. Huur	6.6	3.4	3.8	1.8	2.1	2.0
4. Verwarming	12.3	-7.8	-0.5	4.9	10.7	-1.3
5. Elektriciteit	7.7	-0.4	1.4	0.1	3.7	0.7
6. Huishoudelijke hulp	5.0	2.8	2.7	2.2	2.2	1.7
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	5.3	2.3	1.7	1.1	1.2	1.9
8. Aankoop van voertuigen	7.6	3.9	1.8	1.2	1.3	1.7
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	8.3	-2.7	2.1	3.7	7.0	-0.7
a. Benzine	7.8	-2.1	0.9	3.5	6.3	-1.5
b. Diesel	11.1	-2.7	1.8	3.1	8.8	-0.4
10. Vervoersdiensten	5.8	0.8	-0.4	0.5	0.4	0.6
a. Reizigersverv. per trein, tram en metro	4.0	-0.6	-5.6	2.3	1.2	1.2
b. Reizigersvervoer over de weg	8.3	2.2	3.9	0.2	1.0	0.9
c. Overige vervoersdiensten	6.6	1.7	2.5	-1.6	-2.5	-1.6
11. Communicatie	5.4	1.2	1.9	-0.7	-0.2	0.8
12. Genees-, heelk. en aanverwante zorgen	9.5	1.2	8.2	2.1	2.5	2.2
13. Ontspanning en ontwikkeling	5.8	3.2	2.8	1.7	0.6	1.5
14. Overige goederen en diensten	4.9	1.9	2.7	1.2	4.2	1.5
15. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	6.4	3.9	1.7	1.7	2.5	1.6
Totaal	6.4	2.0	2.2	1.5	2.8	1.5

Tabel 54 ENERGIEBALANS, ALLE PRODUCTEN*(in miljoen ton olie-equivalent)*

	85//80	90//85	95//90	02//95	08//02	14//08
Primaire productie en recuperatie	10.8	-1.8	-1.2	2.1	4.0	1.1
Import	-5.1	5.2	1.0	1.9	1.6	-0.5
Totale export	-5.3	6.9	-1.1	4.7	0.9	-0.7
Bunkers	-0.6	12.2	-0.9	8.3	4.2	-0.1
Bruto binnenlandse consumptie	-1.1	1.8	1.2	0.6	2.0	0.0
Transformatie input	-5.1	4.4	-0.1	3.7	-0.5	-0.3
Thermische elektriciteitscentrales	-11.8	5.1	2.1	-0.9	2.1	0.3
Kerncentrales	22.8	4.2	-0.7	2.4	0.5	0.1
Cokesovens	-0.6	-1.6	-8.0	-3.3	-2.0	-1.9
Hoogovens	-4.1	0.2	-1.9	-1.8	-0.8	-0.5
Raffinaderijen	-9.3	5.9	0.9	5.9	-1.1	-0.5
Transformatie output	-6.7	4.3	-0.0	4.6	-1.0	-0.4
Thermische elektriciteitscentrales	-11.8	4.4	3.1	1.8	2.6	0.7
Centrales op basis van kernenergie	22.5	4.3	-0.6	2.0	0.4	0.1
Cokesovens	-0.2	-2.0	-7.3	-3.1	-1.7	-1.9
Hoogovens	-4.1	0.2	-1.9	-1.8	-0.8	-0.5
Raffinaderijen	-9.3	5.9	0.8	6.0	-1.4	-0.5
Uitwisselingen en transfers	--	--	--	3.5	--	0.0
Consumptie van de energiesector	-5.9	1.0	-0.3	3.1	-3.0	1.1
Verlies door distributie	2.1	2.9	1.8	1.5	-0.0	1.0
Beschikbaar voor eindverbruik	-1.6	1.3	3.2	0.7	0.6	-0.1
Niet-energie-eindverbruik	1.0	1.6	2.8	9.9	0.9	-1.2
Energie-eindverbruik	-1.8	1.1	2.3	0.7	0.3	0.2
Industrie	-3.6	1.5	0.6	1.1	1.7	-0.6
Transport	0.9	4.9	2.0	1.8	-0.7	0.2
Gezinnen	-0.9	-1.8	3.2	-0.2	-1.6	1.0
Handel, diensten en landbouw	-2.5	-0.1	5.5	-0.9	1.5	0.7